

# TUDOMÁNYOK

CSARNOKA.

III.

---

NÉPSZERŰ

NEMZETGAZDÁSZATI TUDOMÁNY.

TUDOMÁNYOK  
CSARNOKA.

---

A MIVELT RENDEK

SZÜKSÉGEIHEZ ALKALMAZOTT KÉZIKÖNYVEK

---

A MAGYAR HÖLGYEK DÍJALAPÍTVÁNYÁBÓL

ESZKÖZLI S KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

---

HARMADIK KÖTET.

NÉPSZERŰ NEMZETGAZDÁSZATI TUDOMÁNY.

---

PEST,

EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZ BIZOMÁNYA.

1864.

3891

NÉPSZERŰ

**NEMZETGAZDÁSZATI**

**TUDOMÁNY.**

---

A MÍVELT RENDEK

SZÜKSÉGEIHEZ ALKALMAZVA.

---

MAGYAR HÖLGYEK DÍJÁVAL AZ AKADEMIA ÁLTAL JÜTALMAZOTT

PÁLYAMUNKA.

---

IRTA

**KARVASY ÁGOST,**

EGYETEMI TANÁR, ÉS MAGYAR TUDOM. AKADEMAI LEV. TAG.

---

Második tökéletesbített és bővített kiadás.

*Karvasy Ágost*

---

PEST,

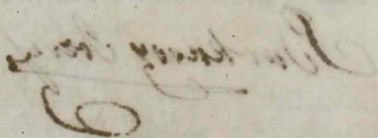
EMICH GUSZTÁV AKADEMAI NYOMDÁSZ BIZOMÁNYA.

1864.

1988

1989

Salus reipublicae suprema lex esto.



Pest, 1864. Emich Gusztáv magyar akad. nyomdász.

## ELŐSZÓ.

NEGYVENNYOLCZ magyar nő, Balogh Pá akad. rendes tag által 1860-tól fogva tíz évre, évenként száz negyvennégy darab aranyat kötelezett azon célra, hogy pályázás útján évenként négy tudományi kézikönyv készítettven, egy évtized alatt negyven, az illető szakok állásának s a művelt rendek szükségeinek megfelelő, közhasznú ismereteket tárgyazó, vonzó előadású, tiszta és szabatos nyelvű munka birtokába jöjjen a magyar irodalom; s ez által is a közértelmiség sikeres haladása előmozdítottassék. Az ügy kezelését, s a jutalomtételeknek egyenként háromszáz forintig kiegészítését, úgy a korszorúzendó munkák kiadását az akademia elfogadván, meghatározza e kézikönyvek tárgyát, kiterjedését, s netáni formai feltételeit.

Az alapítók akaratahoz képest okvetlenül szükséges, hogy a felvett tárgyak alaposan, a tudomány állásához, a kor érdekeihez, úgy a magyar művelt rendek szükségei s készülétei fokához mérten dolgoztassanak ki, mi ki nem zárja azt, hogy egyenesen a célnak megfelelő angol, franczia, német, ily munkák ne vétessenek fel alapúl; de ily esetben a bírálat körül egybevetés végett az eredetiek is hozzá csatoltassanak a pályaműhöz,

megjegyeztetvén egyszersmind, hogy hason becsü eredeti mű még is elsőséget nyer az átdolgozati mű felett. A jutalom csak úgy adatik ki, ha a legjobbnak ítélt könyv egyszersmind a fentebbi minőségekkel bírva, az alapítók által kitűzött czélnak megfelel.

Tekintve az ügy fontosságát, s azt, hogy az akademia tulajdonává lévő kézikönyvek keletre számíthatnak, az akademia 1860-ban ez évenkénti négy pályázathoz még négyet csatolt, úgy hogy a hölgyek alapítványa már nem negyven, hanem nyolczvan kézikönyvet fog előidézni, ha az író közönség is lelkesen fog a szép eszme létesítésében kezdet azokkal, kik azt lehetővé tették: kiknek névlajstroma, a dolog emlékezetéül, itt is besoroztatik.

Azon lelkes nők, kik a felebbi özvegnek tíz éven át befizetésére kötelezték magokat, a következők:

Gr. Andrássy Gyuláné, gr. Andrássy Gábriéla, Balogh Melania, gr. Bánffyné, Bárczay-Lónyay Piroska, gr. Batthyányi Lajos özvegye, Bohus-Szögyény Antónia, Csekonics-Lipthay Leonie bárónő, Czékus Mártonné Fekete Lászlóné szül. Ruttkay Amália, Festetics-Almásy grófné, gr. Forrayné, b. Gerliczy Vinczéné szül. Sztankovánszky Erzsébet, Gerliczy-Kornis Luiza bárónő, Gyürky-Vay Erzsébet, Kállay-Blaskovics Amália, gróf Karácsonyiné, Karácsonyi-Kiss Franciska, gr. Károlyi Edvárdné szül. gr. Kornis Clarisse, Kinsky grófnő, Dadányi Iphigenie, Kóczán Józsefné, Puky Franciska, gr. Kornis Zsigmondné, Kovács-Nedeczky Mária, Kuun-Gyulay grófné, báró Laffert-Kontz Mathilde, Latinovics-Somssich Mária, Lonyai-Kazinczy Ottilia, Lónyay Menyhértné, Matkovics-Rhédey Anna, gróf Nádasdy Leopold-

né gr. Forray Júlia, Návoy-Almásy Anna, Nedeczky Ágnes, herczeg Odescalchi Gyuláné, Pázmándy-Domonkos Lydia, Plachy-Ruttkay Marie, Szapáry-Almásy Rozália, Szodoray-Platthy Emilia, özvegy Szücs Lajosné, Tihanyi-Rhédei Borbála, gr. Traunné, gr. Zichy Pálné szül. gr. Kornis Anna, gr. Vay Dánielné szül. báró Sennyey Amália, gróf Vay-Benyiczky Sarolta, Wass-Gyulay Grófnő, Wenkheim-Szapáry Fanny grófnő.

1860. évre a következő tárgyak tüzetek ki:

1. *Füvészet Alapvonalai.*

2. *Közönséges Természettan*, különös tekintettel az általános természettani törvényekre, s a testek tulajdonságaira.

3. *Népszerű Nemzetgazdaságtan.*

4. *A Római Irodalom Történetének kézikönyve.*

1861. évre a következők:

5. *Görögország Története* Nagy Sándorig.

6. *Újabb vezetes Utazók Története*, különös tekintettel a világ és az éjszaki sark körüli utazásokra.

7. *Fölfedezések Története*, különös tekintettel a gőz és villanyosság alkalmazására, s a fényképirás kifejtésére.

8. *Csillagászat* kézikönyve.

1862. évre:

9. *A közönséges életre alkalmazott Vegytan*, különös tekintettel a földészetre-

10. *Növényzeti Földrajz*, tekintettel a magyar flóra földrajzi viszonyaira.

11. *A Földtan Alapvonalai*, különös tekintettel a magyarországi vizsgálatok eredményeire..

12. *Állati élettan Alapvonalai.*

13. *Természettani Földrajz.*

14. *Bölcsészeti Erkölcsstan.*

15. *Görög Régiségtan*, különös tekintettel az állami régiségekre.

16. *A Festészet egyetemes Története.*

Az első évi 1. és 4. sz. alatti pályázat nem levén kielégítő; újra kihirdettetett. A 2. és 3. sz. alattiakra érkezettek közül megkoszorózott művekkel indul meg a jelen gyűjtemény.

---

Különösen a 3. sz. alatti pályafeladásra 1860-ki június 30-dikáig mint határnapig három munka érkezett, melyek közül a jelen harmadik kötetben megjelenő *Népszerű Nemzetgazdaságtan*, mint a mely a nemzetgazdaszat alapelveit és tanait helyesen, világosan, jó rendben és meglehetősen teljességgel adja elő, versenytársai felett kitűnt, s nyomtatásra és jutalomra teljesen méltónak ítélte.

A felbontott jeligés levél azon tudóst vallotta szerzőjének, kinek neve most már a könyv czímén áll.

*Költ Pesten, a Philosophiai, Törvény- és Történettudományi Osztályok üléséből, július 22. 1861.*

TOLDY FERENCZ,  
titoknok.

---



KARVASY ÁGOST

NÉPSZERŰ

NEMZETGAZDÁSZATI TUDOMÁNYA.

---



# ELŐSZÓ

## az első kiadáshoz

Ha a jelenkor, melynek jelszava: „anyagi jólét, anyagi haladás“ irányát figyelemmel kísérjük, ha a mindennapi tapasztalás által eléggé meggyőződhetünk arról, hogy az egyes ember anyagi jóléte leginkább az országban létező nemzetgazdasági állapotok minőségétől függ, és hogy helyes nemzetgazdasági állapotok létrehozásában az egyesek, községek és társulatok is üdvösen közreműködhetnek, sőt hogy sok közgazdasági intézkedésnek jótékony hatása a nemzet által elért nemzetgazdasági műveltség bizonyos foka által feltételeztetik; akkor lehetetlen, hogy át ne legyünk hatva azon igazságtól, miszerint kiáltó szükséggé vált, hogy jelenleg a nemzetgazdasági tudomány, mely eddig csak kevés tudósnek sajátja vala, minél tágasabb körökben terjedést találjon, és úgyszólván az általános emberi műveltség nélkülözhetlen alkatrészévé váljék.

Ezen cél elérésére népszerű, világos és nemzeti nyelvünkön írott nemzetgazdasági munka kívántatik.

Meg kell azonban vallani, hogy ily munka előállítása ezen tudományban nem mindennapi feladat, mert az, ki a nemzetgazdasági tudo-

mánynyal némileg foglalkodott, tudni fogja, hogy annak tárgya nem kevés számú elvontabb kérdések körül is forog, melyeket ha csak ezen tudományról töredékes és felületes vázlatot nyújtani nem akarunk, hallgatással elmellőzni nem lehet, és melyeknek helyes felfogása, sőt melyek iránti érdek már mindig érettebb és fejlődöttebb értelmet tesz fel; ily kérdések fejtegetésében a népszerű előadás csak bizonyos határig lehetséges; ki a külföldi nemzetgazdasági irodalmat ismeri, egyszersmind meggyőződhetett, hogy idegen nyelven ilyféle munkáknak pusztá fordítása által nemzetünknel, ennek sajátlagos eszmejárása, fejlődése, ízlése és a szabatos rövid, de mégis világos előadásra nézve más nemzetektől eltérő igényei miatt a cél tökéletesen el nem éretik, mely tapasztalást a bölcséleti munkákra nézve is szerezni alkalmunk volt.

Ezen nehézségek mindazáltal engemet, ki nemzetem szellemi életét parányi erőmmel gyámolítani szent kötelességemnek tartom, vissza nem riasztottak a kísérlettől oly munkát előállítani, melyben a nemzetem kellékeit, igényeit és ízlését szem előtt tartván, mindenek előtt népszerű és világos előadásra törekvém, a nélkül, hogy a tudomány jelen színvonalát szem előtt veszítsem. Ha ezen munka által a nemzetgazdasági tudománynak honunkban nagyobb kiterjedést szerezni szerencsés leendek, ezt fáradságim legdúsabb jutalmául fogom tekinteni.

*A szerző.*

## ELŐSZÓ

### a második kiadáshoz.

A népszerű nemzetgazdasági tudomány című művem példányai egy pár év alatt elfogyván, azon műnek második kiadása szükségessé vált.

Azon örvendetes fogadtatás, melyben e könyv részesült, és azon tapasztalás, hogy e könyv az ország több tanintézeteiben tankönyvvül is használtatik, indokul szolgáltak nekem annak második kiadásánál minden szorgalmat annak tökélesbítésére fordítani, tehát e tudomány irodalmáról is valamivel bővebben értekezni, imitt-amott még világosabb kifejezésekkel élni, némely tárgyat egy kevésbé terjedtebben és kimerítőbben fejtegetni, a hiányzókat lehetőségig pótolni, szóval azon igyekezni, hogy e könyv addig is, míg az említett célra mást elkészítendek, a tanításnál is nagyobb sikerrel használathassék.

Mindazáltal figyelmetes voltam arra, hogy a népszerű előadás, és az egésznek elrendezése és eszmejárása, mely e művet sokaknál a hazánk-

ban megkedveltette és a nemzetgazdászati tudományoknak nemely körben bemenetelt szerzői kiadásban sem változzék, valamint arra is, hogy a könyvnek terjedelme se nyujtassék igen hátrahúzóra, mi által nálunk sokan az olvasástól tanulástól visszariasztatnának, és a könyv főleg a főiskolákra készülőknél által kevésbé használhatóvá válnék.

Forróan ohajtom, hogy ezen kiadás is részvétet, mint az első, találjon, és hogy e műnek olvasása a nemzetgazdászati tudományok iránti érdeket hazánkban ébresszen, és nagyobb szerű nemzetgazdászati munkák használatára utat kiegyengesse.

*A szerző*

## BEVEZETÉS.

---

### A nemzetgazdászati tudomány fogalmáról, hasznáról és fejlődési menetéről.

1. §. Fogalom a javakról, vagyonról, gazdaságról és nemzetgazdaságról.

Az anyagi vagy gazdasági javak oly dolgok, melyek az ember érzéki természetéből eredő szükségletek közvetlen vagy közvetett kielégítésére szolgálnak, <sup>1)</sup> és melyeknek haszna elismerve van. <sup>2)</sup>

Vagyon alatt pedig értetik foglalatja azon gazdasági javaknak, melyek valamely physikai vagy jogi személynek birtokában vannak. <sup>3)</sup>

Az emberek javak szerzésére a szükségletek által indíttatnak, ezeknek fedezése miatt kénytelen az ember a természet terményeit felkeresni, leszedni, összegyűjteni, és mivel azon alakban, melyben a természet azokat nyújtja, többnyire még nem használhatók, azokat a maga szükségletéhez képest átalakítani. A javak tehát az emberi vágyakodásnak tárgyai.

Az embernek javak szerzésére, használatára és szaporítására folytonosan irányzott tevékenysége gazdaságnak hivatik.

Valamely vagyon állapota bizonyos időben is gazdaságnak nevezetik, és valamint a javak, melyek körül a gazdaság forog, egyes embernek, egyletnek, község-

nek vagy egész nemzetnek birtokában lehetnek, úgy lehet magán, egyleti, községi és nemzeti vagyont és ugyanannyi gazdaszatot különböztetni; mindenik alsóbb foka a gazdaszatnak mint alkotó rész megjelenik a felsőbb fokban.

A nemzetgazdaszat tehát természetesen sok községi, egyleti és még több magángazdaszattól áll, melyek mégis abban nem elszigetelten, és minden kapocs nélkül állanak egymás mellett, hanem melyek csereforgalom által kölcsönös hatással vannak egymásra, és melyek közt a köz-szellem, mely az államélet alapja, a javak szerzésében kölcsönös támogatást, és a közérdek elérésében közös törekvést hozott létre.

Ezen szó „nemzetgazdaszat“ tehát valamely ország gazdaszati állapotját, gazdaszati életét jelenti, a mennyiben az az ország területén levő egyes gazdaszatok egymással összeköttetése és egymásrai hatása által mint valamely egész jelenkezik, azért azt is lehet állítani, hogy valamely államban létező minden polgárnak gazdaszatai, valamint a polgároknak gazdaszati tevékenysége együtt véve valamely egységet képeznek, t. i. a nemzetgazdaszatot, és a különféle nemzetek gazdaszatai együtt véve képezik a világ gazdaszatát. <sup>4)</sup> <sup>5)</sup>

• 1. Az emberi szükségletek háromfélék, t. i. természetes, illedelmi, és fényüzési szükségletek. Az elsők oly javakban állanak, melyek az ember élete és egészsége fentartására nélkülözhetlenül kívántatnak, p. o. ilyen szükségletek: fűtésre való fa télen hidegebb égalj alatt, legalább a legegyszerűebb étszer, ruha, lakás.

Az illedelmi, kényelmi vagyis másodrendű szükségletek azon javak, melyek ugyan nem közvetlenül az élet vagy egészség fentartására kívántatnak, hanem melyek még is az életet némileg kényelmesebbé teszik, és melyeket az uralkodó szokásnál fogva azon állásban, rangban, melyet valaki a társaságban elfoglal, nem nélkülözhet, ha csak magát a gúnynak és megvetésnek nem akarja kitenni, p. o. ágy, tisztességes ruha vagy lakás egy orvos ügyvéd vagy tisztviselőre nézve. Ezen illedelmi szükségletek különféle időkben és helyeken különböznek.

• A fényüzési szükségletek az elébbi mértéken túl csupán nagyobb élvezet szerzése végett, vagy azon czélból használtatnak, hogy valaki mások szemében gazdagabbnak látszassék.



¶ A szükségletek terjedelme függ az embereket környező természettől és a műveltség fokától, melyen valamely nemzet áll. Az elsőt illetőleg, a meleg égáljú tartományok lakóinak más szükségleteik vannak, mint a hidegebb égálj alatt lakóknak, a műveltség is nagy különbséget tesz e tekintetben. A műveltség legalsóbb fokán élő embereknél a szükségletek az élet fentartására elkerülhetlenül kívántató szerekre szorítkoznak; a műveltség haladtával szaporodnak a szükségletek, különösen az illedelmi és szellemi szükségletek több emberre terjednek, de azért nem lehet a műveltséget az emberi szerencsétlenség forrásának nevezni, mert a műveltség haladtával szaporodnak a források és eszközök is a szükségletek kielégítésére.

2. Hogy valamely dolog a javakhoz számíttassék, nem elég, hogy az magában hasznos legyen: hanem szükséges, hogy az emberek, kik annak birtokában vannak, annak hasznát ismerjék, némely dolgok p. o. dohánynövény, bnrkonya, czukor, kávé, csontok (melyekből rövid idő óta csontlisztrágya készíttetik), gyógyszerővel bíró növények, a guttapercha csak azóta számíttathatnak a javakhoz, mióta hasznuk ismertetik; a mint a szükségletek időjárástól változnak, úgy azon tárgyakra nézve is melyek javakúl tartatnak, változások történnek; némely tárgy megszűnik a javakhoz tartozni, ha az emberek azt már többé nem használják, a javak fogalma tehát némileg viszonylagos.

3. Az anyagi vagyis gazdasági javaknak ellentétét képezik a személyes vagy szellemi javak, ezek bizonyos személyes képességekben és tehetségekben állanak, ilyen p. o. az orvosi, tanári, ügyvédi, művészi képesség, az ilyen tehetséggel bíró azzal más embernek valamely személyes szolgálatot tesz, és az által magának az élete fentartására szükséges javakat megszerzi, sőt néha közvetve anyagi javak előállításához p. o. a tudományosság terjesztése által, járul.

4. Minden gazdának van ugyan igyekezete önérdeke után járni, sőt más gazdaságok rovására nyereségre szert tenni, és azoknak felébe kerekedni, de mert minden gazdaszatnak gyarapodása attól tételeztetik fel, hogy más gazdaszatok erejében gyámolítást találjon, azért szabályként felállíthatni, hogy egyik gazdaszatnak virágzása a másiknak virágzásától függ, tehát az egyes gazdaszatok valamely nemzetnél egymással összeköttetésben állanak, és ez által valamely egységet képeznek, valamint a különféle nemzetek gazdaszatai közt megint összeköttetés létezik.

5. Minden gazdaszatban szükséges, hogy az egy személyiség által vezettessék, ez a magán gazdaszatban a családapa; három ösztön létezik, mely e személyiséget gazdaszati tevékenység kifejtésére sarkalja, t. i. 1-ör az önérdek, mely az embernek folytonosan sugja, hogy iparkodjék oly állapotba magát helyezni, miszerint a szükségleteit nem csak jelenleg könnyen fedezhesse, hanem azok fedezésére a jövőben is minél több erővel bírjon, mi által a társaságban is bizo-

nyos tekintélyt és függetlenebb állást szerez magának, 2-or a közérzület t. i. a meggyőződés hogy magasabb gazdasági czél elérésére többeknek közreműködése szükséges 3-or a családi érzület; az embernek egyik lényeges feladata, hogy család alapítása által magát tovább terjeszsze, csak a családi életben nyerik az emberek erői az okszerű életezél elérésére szükségelt kölesönös gyámolítást, a családi élet szaporítván a szükségleteket, és a családapában vágyat ébresztvén családtagjait holta után is kedvező állapotban hagyni, a gazdasági tevékenység kifejtésére nagy befolyással bír, és e három ösztön képezi azon alapokat, melyeken a tökéletes gazdaszat nyugszik.

## 2. §. A nemzetgazdasági tudomány fogalma és részei.

A nemzetgazdasági tudomány szélesebb értelemben általában valamely nemzet gazdasági életét vizsgálat alá veszi, <sup>1)</sup> és a nemzetgazdaszat természetét és fejlődését fejtegeti.

Valamely nemzet gazdasági élete kétféle szempontból jöhet vizsgálat alá t. i. a mint az a nemzetté összekötött egyének összes gazdasági tevékenysége által elvontan minden államhatalomi befolyástól fejlődik, és a mint az államhatalom intézkedései arra befolyással bírnak, e kétféle szempontnál fogva a szélesebb értelembeni nemzetgazdasági tudomány két egymástól elkülönített részre oszlik, t. i. a nemzetgazdasági tudományra szorosabb értelemben, és a nemzetgazdasági politikára (Volkswirtschaftspflege), az első foglalatja azon természeti törvényeknek, melyek szerint valamely nemzetnél a gazdasági javak termelése, azoknak a társaság tagjai közti felosztása, és az emberi célokra fordítása azaz fogyasztása történik, vagy is melyek szerint valamely nemzetnél a gazdasági élet fejlődik <sup>2)</sup> elvonva az államhatalom minden befolyásától, és ez a nemzetgazdasági tudománynak elméleti részét képezi. <sup>3)</sup>

A nemzetgazdasági politika az államhatalomnak a nemzet gazdasági életére azaz anyagi jólétére vagyonnosságára (mi az államnak egyik célja) irányzott gon-

doskodását tárgyalja, tehát foglalhatja azon szabályoknak és intézkedéseknek, melyek által az államhatalom a nemzetgazdászatra jótékony befolyást üzhet, hogy a nemzetnek vagyonossága és jóléte fentartassék és előmozdittassék, és ez a nemzetgazdászati tudomány gyakorlati részét képezi. <sup>4)</sup> <sup>5)</sup> ;

Ezen nemzetgazdászati politikával legszorosabb összeköttetésben áll, sőt némileg mint annak része tekinthető a pénzügyi politika, mely t. i. az államhatalom szükségletei fedezését azaz az államháztartást tárgyalja, melyben tehát az államhatalom mint közvetlenül gazdálkodó személyiség jó tekintetbe.

1. A nemzetgazdászati tudomány nem valamely létező nemzet vagy ország gazdasági viszonyait adja elő, (mi a statistikának feladata) hanem általában bármely nemzet vagy állam gazdasági életére vonatkozik.

2. Azon állítást, hogy léteznek természeti törvények, melyek szerint valamely nemzetnél a gazdasági élet fejlődik, nem azon értelemben kell venni, mintha a nemzetgazdászati állapotok előidézése egyedül bizonyos természeti törvények és az emberi akaratától egészen független erők által történnék, hanem csak azon értelemben, hogy a nemzetnek gazdasági életében bizonyos okok a dolog természeténél fogva bizonyos hatást szülnek, és hogy az ember akaratától nem függ bizonyos oknak más hatást tulajdonítani, mindazonáltal az ember szabadságában áll az okok közül azokat megválasztani, melyeknek hatásait elérni ohajtja, és annyiban ő uralkodik a természet felett, nem az felette.

A nemzetgazdaszat tudomány törvényei tehát a viszonyt, mely a nemzetgazdaszat terén az ok és a hatások közt vagyon, tárgyalják.

Ezen viszony azonban különféle okoknál különbözik, vannak okok, melyek minden körülmény alatt azaz a nemzetgazdaszati miveltség bármely fokán ugyanazon hatással bírnak, így p. o. a munkások elegendő számának hiánya mindig a munkabér drágaságát okozza, jó közlekedési eszközök vagy a hitel hiánya a kereskedelemre nézve mindig akadály lesz, és a termelésre is kártékonyan hat; vannak ellenben okok, melyek különféle körülmények azaz különféle gazdasági miveltségi állapotokban különféle és hol jótékony hol kártékony hatást szülnek, ilyenek p. o. a szabad verseny, a csehkorlátolások, a dézmák, robotok, a korlátlan kereskedési szabadság, a természet és a pénzgazdaság.

Ha bizonyos, hogy a különféle gazdasági miveltségi állapotokban ugyan azon ok különféle hatást szülhet, akkor a nemzetgaz-

dászati tudományban is az okok és hatások közti viszony fejtegetésénél e különbségre figyelemmel kell lenni.

Ebből tovább következik, hogy a nemzetgazdászati politikának is feladata a különféle miveltégi állapothoz képest, melyben valamely nemzet létezhetik, különféle intézkedéseket ajánlani, hogy tehát e tudományban azon különféle állapotokhoz képest különféle szabályok felállítandók, és ez az mit a nemzetgazdászati irók sokáig szem elől vesztek, midőn ugyanazon oknak minden körülmény alatt ugyanazon hatást tulajdonítván, mintegy általános gazdasági eszményképet felállítottak, melynek elérésére egyforma intézkedéseket ajánlottak, tehát oly szabályokat megállapítani törekedtek, melyeknek mindenütt absolut érvényességgel birniok kellene, minek ellenkezőjéről, minekutánna az emberek meggyőződtek, a nemzetgazdászati tudomány impracticus tudománynak tartatott. Roscher Vilmos lipcsei tanárnak nagy érdeme, hogy „System der Volkswirtschaft“ czimű jeles művében figyelmeztetett, mennyiben kell mind a szoros értelembeni nemzetgazdászati tudomány, mind a nemzetgazdászati politika tanai felállításában a különféle gazdasági miveltégi állapotra, melyben egyes nemzetek vannak tekintettel lenni, mire ötet a nemzetgazdászati terén szerzett mély történelmi tanulmányok vezették, ily felfogás által, mely most már több követőre talált, a nemzetgazdászati tudomány haladása nagyon előmozdított s reinkintélye gyarapodott.

3. Minthogy a nemzetgazdászati tudomány anyagi javak körül forog, azért némelyek által az anyagi érdekek tudományának (la science des intérêts matériels) neveztetik, a nemzetgazdászati tudománynak tárgya tehát csak az anyagi vagy is gazdasági javak, de azért a szellemi javakra is kell neki némi figyelmet fordítani a mennyiben ezek eszközül szolgálnak anyagi javak megszerzésére.

4. A nemzetgazdászati tudománytól meg kell különböztetni a magán gazdasági tudományt is, mert az utóbbi szabályokat ad elő a magán gazdaság helyes vitelére, ez tehát vizsgálja, milyennek kell lenni a vagyon keresetének és használatának, hogy előnyös legyen, ezen gazdasági tudomány megint vagy általános, vagy bizonyos gazdaságra azaz keresetnemre p. o. a földművelésre, műiparra vagy kereskedelemre vonatkozik, az első a gazdaságra nézve általánosan azaz a bevétel és kiadás közti arányra nézve, az utóbbi az egyes keresetnem helyes üzésére szabályokat állít fel.

5. A nemzetgazdászati tudomány főnebb említett két része közti különböztetése; és az elméleti és gyakorlati szabályoknak egymástóli elválasztása, mi a német tudósoknak érdeme e tudománynak tudományosabb módszerben tárgyalását nagyon előmozdította, de némi árnyoldallal is bir, t. i. hogy gyakran ugyan azon tárgyról, mind a két részben külön kell értekezni.

Noha pedig a szorosabb értelembeni nemzetgazdászati tudományban a nemzetgazdászati élet az államhatalom minden befolyá-

sától elvontan vizsgálóra vétetik, azért még sem lehet tagadni tőle a besorozást az államtudományok közé, mert a népet, melynek gazdasági tevékenységéről itt szó vagyon, kell állami összeköttetésben legalább gondolni, mindenféle nemzetgazdasági intézetek, p. o. bankok hitelintézetek közlekedési eszközök csak az államban lehetségesek, tovább mert a nemzetgazdasági tudomány vizsgálatai a nép anyagi jóléte körül forogván közvetlenül államérdeket érintenek, és az államcélra vonatkoznak, végre, mert a nemzetgazdasági politika szabályai felállításában tehát az államhatalom teendői kijelelésében mindig a nemzetgazdasági tudomány törvényeit szem előtt kell tartani, minél fogva épen nem méltók követésre azon irók, kik tán csupán újítási viszketegből különös társasági tudományok felállítását, és azoknak az államtudományoktól különböztetését javasolják, és az elsők közé a szorosabb értelembeni nemzetgazdasági tudományt sorozzák, e nézet a tudomány igen szűk felfogásán alapszik.

### 3. §. A nemzetgazdasági tudomány haszna.

A nemzetgazdasági tudomány a leghasznosabb tudományok egyike, mert e tudomány azáltal, hogy az anyagi érdekekkel, az emberi szükségletek mikénti fedezésével foglalkodik, közvetlenül az államcélznak elérése körül forog, mely anyagi jóléttől feltételeztetik.<sup>1)</sup>

Minthogy ezen tudomány az ember mindennapi foglalkozásaival közelebb érintkezésbe jön, azért a nemzetek gazdasági élete különféle tüneményei felett becses felvilágosításokat nyújt-

Ezen tudomány vezérlete alatt meg lehet határozni, vajjon kedvező-e vagy nem kedvező valamely országban létező gazdasági állapot? és bizonyos ország gazdasági szükségleteinek bizonyos időben minő intézkedések felelnek meg.

Szükséges e tudomány mind azoknak, kiknek hivatásuk vagy vagyonuknál fogva feladatuk és alkalmuk van a nemzetgazdasági viszonyok alakulására valamely befolyást gyakorolni, különösen a törvényhozóknak és államférfiaknak, kiknek a mezőt ismerniök kell, melyen cselekvőleg fellépnek, hogy t. i. a javak körül czélszerű

törvényeket hozhassanak, és jótékony intézkedéseket tehessenek. <sup>2)</sup>

Hasznos e tudomány a bírának ügyvédeknek és alsóbb rendű hivatalnokoknak is, hogy t. i. az elsők a törvényt kellőleg magyarázhassák és alkalmazhassák, mire szükséges a törvények szellemét, mely gyakran nemzetgazdászati okban rejlik, kellőleg felfogni, az utóbbiak pedig hivatalukban sikerrel eljárhassanak, és a kormányt a törvény hatásairól valamint a nép gazdasági szükségleteiről kellőleg tudósíthassák, és aziránt célszerű javaslatokat tehessenek.

Igen hasznos szolgálatot tesz-e tudomány az egyes gazdának is, legyen ez földbirtokos, iparos, bankár, vagy kereskedő, mert vele ismerteti a viszonyt, melyben az ő gazdaszata a nemzetgazdászathoz áll, és neki a gazdasági tevékenységére helyes irányt jelel ki, benne öntudatot gerjeszt, és közérzületet ébreszt.

Még a közönséges munkásra nézve, ki csak kivisz, soha nem rendez, sem felesleges némi fogalom a gazdasági törvényekről, mert ez serkentésére és megnyugtására neki szolgál, és őtet veszélyes tévedésektől megóvjá. <sup>3)</sup>

Végre ezen tudomány szüli azon meggyőződést, hogy valamely nemzetnek a gazdagságban haladása nem más nemzetek rovására és más nemzetek károsítása, hanem saját productiv erői célszerű használása által érik el, és az által a régóta fenálló előítéletet megszüntetvén a nemzetek közt a békességes közlekedést mozditja elő.

E tudomány haladásától a jövőben várhatni a legfontosabb társadalmi kérdéseknek szerencsés megoldását, és az által az emberi nem fejlődését a gazdaszat terén.

1. Igen egyoldalúlag fogták fel a nemzetgazdászati tudományt azok, kik neki azon szemrehányást teszik, hogy csupán csak az anyagi érdekekkel foglalkodik, és szellemi törekvésekre tekintettel nincsen, hogy tehát az a vastag önzés és anyagiságnak tudománya, mert a nemzetgazdászati tudomány az anyagi javakat nem csak

úgy becsüli mint eszközöket az érzéki létel fentartására, hanem mint emelyüket is a szellemi és erkölesi műveltség előmozdítására; a szellemi művelés szükségképen anyagi jólét által feltételeztetik, valamint ellenben az anyagi javak előállítására és az anyagi jólétnek nagyobb mértékbeni haladása szellemi művelést, melytől a productiv erők gyarapodása függ, tesz szükségessé.

2. A gazdaszati viszonyok valamely országban mindig kihatnak a törvényhozásra, igazságszolgáltatásra, szellemi műveltségre, mind ezeknek alakulása és fejlődése legszorosabb összeköttetésben van a gazdaszati viszonyokkal, a gazdaszati viszonyok a különféle nemzeteknél különbözőzése különféle törvényeket tesz szükségessékké, bármely nemzet törvénykönyvét figyelemmel olvassuk, meggyöződhetünk, hogy alig van törvény, mely valamely gazdaszati viszonyra nem vonatkoznék, ugy hogy valamely nemzet törvényeiben bizonyos korszakban annak nemzetgazdaszati állapotját némileg mintegy hű tükörben lehet látni, ebből kitetszik, hogy a nemzetgazdaszati tudomány és a jogtudomány nagy összeköttetésben állnak egymással.

3. Hogy daczára a nemzetgazdaszati tudomány nagy fontosságának és érdekességének e tudomány iránti érdek eddig mind a mellett csak kisebb körökre szoritkozott, annak részint az az oka, hogy annak fejlődése korán sem érte el még eszményi állapotát, hanem igen sok tana még folytonosan megtámadásnak ki van téve, részint pedig az, hogy tanai többnyire igen terjedelmesen és nem oly egyszerűen és világosan adatnak elő, hogy a gondolkozásban kevésbé jártasnak is könnyen érthetők lennének, vagy hogy az olvasónak szelleme bele ne fáradna.

4. Az utak, melyeken a nemzetgazdaszati természetitörvények feltalálhatók.

A nemzetgazdaszati természetitörvényeket észlelés és tapasztalás útján a bölcselet segedelmével lehet feltalálni.

A tapasztalás (t. i. a történelem és az országisme) gazdaszati tényeket, tüneteményeket véghetetlen tömegben állit előnkbe, ilyen tünetemények p. o., hogy valamely országban bizonyos időkben az élelmeknek nagy drágasága, töke hiánya, pénzválság, munkabérnek nagy vagy alacsony volta, a javakat teremtő erőknek szaporodása vagy csökkenése, a telkek olcsódása vagy megdrágulása, a javak kevés kézbeni öszpontosulása, a

műipar hanyatlása vagy felvirágzása mutatkozik, ezen tényeknél tehát a bölcelet segedelmével okoskodnunk kell: minő okok hozták azokat létre, és így lehet szabályokat felállítani, melyek kimondják: hogy bizonyos okok a népek gazdasági életében bizonyos hatásokat szülnek, melyek a javak termelésénél, felosztásánál és fogyasztásánál mutatkoznak, ezen hatások a nemzetgazdasági természeti törvények. <sup>1)</sup>

↳ A nemzetgazdasági törvények tehát tapasztalati törvények.

↳ Annak tehát, ki a nemzetgazdasági törvényeket fel akarja találni, a nemzetek gazdasági életét saját szemlélete és a gazdasági országisme és történelem segítségével kell figyelemmel kíséreni, hogy így észleleteket szerezhessen, de a bölceleti tudományban is jártasnak kell lennie, részint mert a nemzetgazdasági igazságok feltalálásában az embernek természetéből, hajlamából, törekvéseiből kell kiindulni, melyeknek ismerete a bölcelet által szereztetik, részint mert a bölcelet mutatja, miként kelljen az észlelés által összegyűjtött anyagot kellőleg feldolgozni és czélszerűen elrendezni.

1. Mint már fönnebb érintetett, vannak okok, melyek különféle gazdasági műveltségi állapotokban, tehát különféle országokban különböző hatást szülnek, gyakran mindazáltal ez csak látszólagosan így van, a különböző hatás két országban sokszor onnét ered, hogy az egyik országban azon ok mellett, mely rendszerint bizonyos hatást szül, más ok is létezik együtt, mely az elébbi oknak hatását paralizálja, és mely ok a másik országban nem létezik, ez épen úgy van, mint az oryosság hatásánál két ember testében; hogy az sem hat mindegyiknél egyforma módon, annak is oka az, hogy az egyiknél tán ellenmüködő ok létezik.

↳ Azért ovatosnak kell lenni a nemzetgazdasági szabályok felállításában, és vizsgálóra kell venni, hogy valamely gazdasági tünemény előidézében bizonyos időben, minő okok működtek közre, és minő okok folyhattak be arra, hogy némely ok nem működhetett úgy mint közönségesen működik.



## 5. §. A nemzetgazdasági tudománynak segédtudományai.

Segédtudományai a nemzetgazdasági tudománynak mind azon tudományok, melyek ismerete a nemzetgazdasági tudomány tanainak világosabb felfogására, elveinek további kifejtésére, és azoknak gyakorlati alkalmazására segítségül szolgál.

Ezekhez különösen tartozik a statistika, vagy is államisme, mely a tapasztalás útján gyűjtött adatokat szolgáltat, melyeket a nemzetgazdász felhasználhat valamely tétele bebizonyítására, és állításának támogatására.

Továbbá a történelem, mely századokróli tapasztalást a nemzetgazdaságot terén nyújt nekünk, a különféle nagy események a gazdasági életre hatását is előnkbe állítja, valamint a népek gazdasági emelkedésének megállapodásának és hanyatlásának okait fejtegeti.

Az ugynevezett kamaralis tudományok, melyek a különféle foglalkozásoknak, melyek által javak előállítanak, legcélszerűbb üzését közvetlenül tárgyazzák, és valamint azon foglalkozások az ösanyagok termelésére, vagy azoknak átalakítására, vagy a különféle javakkali kereskedésre vonatkoznak, úgy a kamaralis tudományok háromféle tudományra oszlanak, t. i. a mezei gazdasági tudományra, (mely szélesebb értelemben magában foglalja a földművelés erdőszet és bányászattudományt) a műipartanra, és a kereskedési tudományra. <sup>1)</sup>

Az anthropologia és psychologia az állam és jogtudomány.

Végre eszközül a haladásra a tudományban különösen szolgál a nyelvisme.

1. A kamaralis tudományok iródalmáról bővebben értekezik: Kaufmann Propädevtik zur Kammeralistik und Politik Bern 1833 című művében.

6. §. A nemzetgazdasági tudomány  
rövid irodalmi története.

Valamely tudomány jelen állapotja helyes megítélésére igen hasznos tudni, miként fejlődött az lassanként, és minő nézetek uralkodtak a tudomány tárgyaira nézve a különféle korszakokban a legjelentékenyebb gondolkodó főknél, és a legműveltebb nemzeteknél.

Az ókoru napkeleti nemzetek nemzetgazdasági felfogásai, melyekkel főleg a reánk maradt szent könyvekből és egyéb történelmi művekből némileg ismerkedhetünk, igen tökéletlenek és éretlenek valának, ezen nemzeteknél uralkodó zsarnoki kormányforma és a kasztarendszer valamint zsibbasztólag hatottak az egész államélet alakulására, úgy a gazdasági ügyek feletti elmelkedésnek is utjában állottak.

Az ókor műveltebb nemzetei t. i. a görögök és a romaiak, kiknél az államélet már szebb modorban alakult, felmutathatnak ugyan kitünő férjfiakat, kik gazdasági tárgyak vizsgálásával nagy mértékben foglalkodtak, de még ezek sem birtak tudomással arról, hogy önálló nemzetgazdasági tudomány létezik, melynek szabályai összefüggnék, és az által valamely egészlet képeznek.

A főök miért e nemzetek a nemzetgazdasági tudomány lényegébe be nem hatottak, és e tudománynak a többi tudományok közt állást nem adtak, az vala, hogy ezen nemzetek az embernek személyes méltóságáról és egyenlőségéről helyes fogalommal nem birván, és azon elvet sem fogván fel, hogy az ember tulajdonosa a tehetőségének és tehetsége termékeinek, rabszolgákat tartottak, és a közmegvetésben részesülő átalakítási munkákat azokra bizták, hiányozván tehát nálók a munkának szabadsága és kellő megbecslése, mely a felvirágzó nemzetgazdasátnak alapja, igen természetes vala, hogy a nemzetgazdasági tudomány sem fejlődhetett nálók, e

görögöknél még egyébiránt a pezsgő nyilvános élet, mely minden figyelmet magára vont, a gazdasági vizsgálatok iránti előszeretetet lábra kapni nem engedte.

Noha pedig azon sokféle intézet, melyek a gazdasági érdekeket újabb korban gyámolítják, az ókor előtt ismeretlenek valának, még sem hiányoztak az ókor államigazgatásában a helyviszonyokhoz alkalmazott némi czélszerű gazdasági intézkedések.

## 7. §. Folytatás.

A görögök írói közül Plato, Xenophon, és Aristoteles iratai gazdasági tárgyakat tartalmaznak.

Plátó két művében „a köztársaságról“ és a „törvényekről“ fejtegeti meg gazdasági nézeteit.

Az elsőben egy állam eszményképét communisticus elvek szerint állítja fel, ebben a kormányznak a bölcsere bizatását, és az alkalmazotaknak talált gyermekek közös nevelését, a családi életnek pedig megoldhatóságát kívánja.

Xenophon a Cyropedia czimű történelmi művében nagy ismerettel szól gazdasági ügyekről, Athenének jövedelmeiről, az iparról és kereskedésről, melyeket becsben tartani látszik.

Elődjeit túlhaladja a gazdasági ügyek helyes felfogásában Aristoteles „a politikai könyvek“ czimű művében, ez már a pénzgazdaságról, mint már a népeknek előbbre haladt állapotjáról tesz említést, a népesség az államterülethez arányban lételet szükségesnek véli, helyes nézeteket foglal az álladalom és társadalmi együttlét természete felett, de a rabszolgaságot pártolja.

Hogy a rómaiak roppant gazdagságuk és három világrészre terjedő államháztartásuk mellett gazdasági ügyekben egészen járatlanok nem lehettek, alaposan lehet vélelmezni, azonban a görögöket, kiknek más tudományban is tanítványai voltak, túl nem haladták, gazdasági felfogásait ismerésére főleg fontosak: Cicero

Seneca, Plinius művei, tovább a mezei gazdasági írók Varro, Collumella iratai, végre a jogkönyveik különösen a pandecták.

Mind ezen iratokból mindazáltal kitünik, hogy a rómaiak sem birtak még helyes fogalommal a nemzetgazdasági tudomány lényeges tárgyairól a tőkéről a hitelről, valamint, hogy az egész pénzügyük sem volt még szilárd alapra fektetve, hanem csak arra czélt, miszerint legrövidebb uton a következőkre nem tekintve az állampénztár számára, minél több jövedelem szereztessék. <sup>1)</sup>

1. Miként alakult az ó világnak államgazdasági állapota, aziránt némely történelmi felvilágosításokat lehet találni: „Heeren Ideen über Politik, Verkehr und Handel der vornehmsten Völker der alten Zeit“ czimű művében.

## 8. § Folytatás.

A középkorban az ököljog divatozása, a hűbéri rendszer uralkodása, és avval együtt járó csak nem egyedüli becslése a fegyverkezési ügyességnek, a közlekedési eszközök hiánya, és az e miatti elzárkózottsága a népeknek, az elterjedt szellemi sötétség, a népeknek a közügyek iránti szenvedőleges viselete valamint egyáltalában pangást a tudományos életben okoztak, úgy a nemzetgazdasági vizsgálódásoknak is akadályul szolgáltak.

E korszakban az érdek leginkább vallási ügyek felé fordult, és minden életviszonynak vallási szempontból felfogása tulnyomó volt, mire az uralkodó egyházi hatalmak nagy befolyással valának, sajátlagos e korszakban az ismeretlenség a tőkefogalommal, és az innen származott tilalma a kamatvételnek, mely alacsony uzsoráskodásnak tekintetett, egyébkint sem a kézművészek sem a kereskedés e korszakban kellő megbecsülésben még nem részesültek.

Mindazáltal ezen korszakban sem hiányoztak né-

mely események, melyek az emberek műveltsége előmozdítására általában befolyással bírtak, és gazdasági ügyek feletti elmélkedésre is némi anyagot szolgáltatnak, ilyenek voltak: a keresztes háborúk, a tengeri kereskedésnek az olasz városokban, különösen Velenczében és Genuában felvirágzása, a városok keletkezése, és a német kereskedési városok közt létrejött hanzeaticus szövetség.

### 9. §. Folytatás.

Nagyobbszerű lendületet az emberiség haladására, a tudományos tárgyakkal, tehát gazdaságiakkal is foglalkodásra, és az államélet örvendetesebb alakulására adtak a 15-ik század vége felé, és a 16-ik században egymást érő kedvező események, melyek közül különösen említendők: Amerikának felfedezése, a könyvnyomásnak feltalálása, a classikai tanulmányok feleledése, és a reformatio.

A reformatoroknak különös érdeme volt, hogy tanik által, melyek az egyházaknak és udvaroknak szerfeletti fényűzését, a parasztosztály elnyomását és az adó szerfelettségét kárhoztatták, tehát a javak felosztására és fogyasztására némileg vonatkoztak, a közfigyelmet a gazdasági ügyek iránt ébresztették.

Mind ezek következtében az emberszeretet és a személyes egyenlőség szelleme nagyobb erővel fejlődött, és általában műveltebb korszaknak hajnala hasadni kezdett.

A gazdasági vizsgálatokkali foglalkodást 17-ik században igen előmozdította azon körülmény, hogy a kormányok a hatalmuk megerősítésére folytonosan irányzott törekvésük miatt tetemesebb költségeket mint ennekelötte tenni kénytelenítvén a közgazdasági ügyekre, a polgárok foglalkozásaira, a nép jólétére, mely legtermékenyebb forrása lett az államjövödelmeknek, nagyobb figyelmet kezdtek fordítani, és midön némely

államférjfiak (mint Sully és Colbert Franciaországban) a nemzetük gazdasági szükségleteiből kiindulva a nemzetgazdasági ügyekbeni eljárásukra nézve bizonyos irányt tűztek ki magoknak, némely tudósok ezen eljárásban mintegy mintát a nemzetgazdasági ügyek vezetésére látván abból általános nemzetgazdasági szabályokat felállítani törekedtek, és így a nemzetgazdasági tudomány mezeje lassanként műveltetni kezdé.

A tudomány művelése és nagyobb fejlődése következtében történt vala, hogy különféle nemzeteknél és különféle időkben különféle nézetek és felfogások váltak uralkodókká, melyek azon nemzeteknek és időknek gazdasági szükségleteihez némileg mérve lévén azoknak a gazdasági ügyek feletti gondolkozásmódját híven tükrözik vissza.

Ezen nézetek és felfogások az alapeszmére nézve, melyből kiindultak, egymástól különböznek, ugyanazon alapeszméből kiinduló nézetek összeállítása külön rendszert képez, ily rendszer alakjában előadás eszközölte azt, hogy a nemzetgazdasági tudomány elismerést mint önálló tudomány magának kivívott, melynek nehezebb kérdései megoldásával napról napra több kitünő férjfiu foglalkodott.

A sor, melyben a nemzetgazdasági tudományban uralkodó rendszerek egymás után feltűnedeztek, következő vala: a kereskedelmi rendszer, a physiocratiai rendszer, a szabad ipar rendszere, és végre a communismus és socialismus rendszere.

Mind ezen rendszerek nem csak igazságaik által, melyeket foglalnak, hanem tévedéseik által is a nemzetgazdasági tudomány haladására nagy befolyást gyakoroltak, mert alapeszméjük közelebbi megvizsgálása következtében a nemzetgazdaság természetete jobban megismerteté.

## 10. §. A kereskedelmi vagy mercantil rendszer elvei.

Az úgynevezett kereskedelmi rendszer alapeszméje az, hogy a pénz, arany és ezüst, az egyedüli vagy legalább legnevezetesebb gazdagság a nemzetre úgy, mint az egyesre nézve, valamint tehát az egyes polgár pénzének szaporodásával gazdagodik, úgy a nemzeteknél is a pénz szaporodása legbiztosabb eszköz a vagyonosság gyarapodására.

Minden igyekezet tehát e rendszer szerint a pénznek az országban megtartására és szaporítására irányzandó, arra pedig a bányák művelésén kívül szükségesnek tartatott, hogy a külkereskedésnek oly irány adassék, hogy bizonyos idő alatt más országokból az országba több pénz folyjon be, mint az országból más országokba kifolyt, ezen esetben a kereskedési mérleg (mely t. i. a különbözetet a be- és kivitel közt kifejezi) az országra nézve kedvezőnek, ellenkező esetben pedig nemkedvezőnek állítottatott.

Kedvező kereskedési mérlegnek elérése tehát legfontosabb dolognak tartatott.

Ennek pedig elérésére e következő intézkedések ajánlottak :

A külföldi műipari árucikkek bevitele, vagy egészleni tilalmak vagy beviteli vámok által akadályoztassék vagy nehezítettessék.

A honi műipar ébresztessék, és a gyártmányoknak az országból ki vittele egyedáruságok, kiviteljutalmak, szabadalmazott kereskedési társaságok és más kiváltságok és ipari rendszabályzatok által előmozdítottassék. <sup>1)</sup>

De minthogy a műiparnak nyers anyagokra, melyeket feldolgoz, van szüksége, azért ezeknek behozatala előmozdítottassék, ki vittele ellenben gátoltassék.

Más nemzetekkel kereskedési szerződések köttes-

senek, melyeknek főczélja a honi kivitelnek terjesztése legyen.

Végre a világ más részeiben gyarmatok szerzetesenek, melyeknek tiltassék minden kereskedés más országokkal, hogy ilyformán az anyaországra a velök üzött kereskedésből legnagyobb haszon háromoljék.<sup>2) 3)</sup>

1. Hogy a nemzetgazdászati tudomány fejlődése kezdetén ezen irány mutatkozott, annak oka részint az vala, mert az emberek akkor a külsőleg felöltő tüneményekhez (milyen p. o. volt az olasz és a hanzeaticus városoknak a külkereskedés által meggazdagodása) tarták magokat, és azokból tanokat vontak el, részint mert némely országban éreztetett szüksége annak, miszerint a fejlődő műiparnak és kereskedésnek nagyobb kiterjedés szerzettessék, oly időben, melyben más országok azokban már nagyobb fejlődésre vergődtek, és a melyben még az egyes országok közt a nemzetgazdászati viszonyok még nem voltak oly kölcsönösek, és szorosán összefűzve, hogy a nemzetgazdászati érdekekre nézve egyetértésnek helye lett volna; egész teljességében ezen rendszer alkalmazásba vétetett Colbert által, ki XIV. Lajos alatt Franciaországnak pénzügyministere vala, azért Colbertféle rendszernek is nevezetett.

Ezen rendszer néhány elveinek újabb időben a védvámrendszer pártolói (kik közt legkitünőbb Liszt Fridrik) iparkodtak megint újra érvényességet szerezni annyiban, a mennyiben azok a nemzeti műiparnak védvámok által a külversenyzés elleni védelmét ajánlják.

2. Tagadhatatlan, hogy e rendszer is, melyet hajdan minden állam követett, tekintve az elébbi állapotokat, némileg előmenetel vala, mert e rendszernek köszönhető az ipar és külkereskedés emelkedése, a polgári foglalkozások fontosságának elismerése, mi a polgárosztályoknak az államügyekre is befolyást, mely ezelőtt csak a földbirtokos nemességnek kizáró joga volt, szerzett.

E rendszer főtévedései közé számitathatnak: a hibás fogalom a javakról, a földművelésnek valamint a belkereskedésnek csekély méltánylása, a túlságos súly, melyet e rendszer a kereskedési mérleg kedvező állására, melytől egyedül várja a nemzeti vagyonosság gyarapodását fektet, és innen származó téves vélemény: hogy minden nemzetnek nyeresége csak más nemzetek veszteségéből származik sat.

E rendszer egész terjedelmében alkalmazásának hatásai voltak: a földművelésnek elhanyaglása, a műiparnak mesterséges gyámkodás alatt tartása, a fejedelmi hatalomnak minden polgári viszonyok feletti túlságos kiterjesztése, végre a nemzetek közti irigység és ellenségeskedésnek táplálása.

3. Az írók közül, kik ezen rendszernek hódoltak, mint legki-



tünőbbeket említeni lehet a következőket: Jean Bodin: *Les six livres de la république* Paris 1576., mely később latinra is fordítva volt. Ezen író előfutójaként tekintendő a kereskedési rendszerhez szegődött íróknak.

Ezt követték a francziák közül:

Melon; *Essai politique sur le commerce*. Amsterdam 1735.

Forbonnais: *Elémens du commerce*. Leyden 1754.

Casaux *Bases fondamentales de l'économie politique*. Paris. 1826.

Law: *Considérations sur le commerce et sur l'argent a la Haye* 1720.

Az angolok közül:

Ch. Davenant, *The political und commercial works*. London 1771.

Child: *A new discourse of trade*. London, 1668.

Steuart: *Inquiry into the principles of political economy*. London. 1767.

Az olaszok köeöl:

A Serra, *Trattato delle cause, che possono far abondare li regni d' oro e d' argento, dove non sono miniere*. Napoli. 1613.

Davanzati, *Lezioni delle monete*. Florenz. 1688.

G. Belloni, *Discorso sopra il commercio*. Roma. 1750.

Ant Genovesi, *Lezioni di commercio osia d' economia civile*. Milano. 1769.

A németek közül:

J. Becher, *Politischer Discours von den eigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte, Länder u. Republiken*. Frankf. und Leipzig. 1762.

Schröder, *Fürstliche Schatz- und Rentkammer*. Leipzig. 1668.

J. F. de Bielefeld, *Institutions politiques á la Haye*. 1760. Deutsch übersetzt von Freyherrn von Bielefeld. *Lehrbegriff der Staatskunst*. Breslau. 1761.

J. Sonnenfels, *Grundsätze der Handlungswissenschaft*. Wien. 1765. Ez több kiadásban jelent meg

Büsch, *Abhandlung über den Geldumlauf, és Vermischte Schriften über den Handel*. Hamburg. 1790.

Ezek közül e két utolsó érdemel legtöbb figyelmet.

## 11. §. A physiocratiai rendszer.

A physiocratiai rendszernek alapeszméje az, hogy minden anyagi javaknak, tehát a nemzeti gazdagságnak ősforrása a természet t. i. a telek, mert csak ennek mivelése a természeti erők közreműködésével képes egye-

dül az előköltségeken felül a terményekben többletet (mi a természeti erők adománya) nyújtani, és ezen többlet képezi a nemzetnek eredeti vagy is tiszta jövedelmét (produit net.), hogy tehát a földművelés, melynél a természet erői működnek, az egyedüli foglalkozás, mely a javak mennyiségét szaporítani képes; <sup>1)</sup> ellenben a nyers anyagoknak további feldolgozása, azaz a müipar, és a kereskedés által eszközlött csere új javakat elő nem állítanak, ezek csak a nyers anyagok értékét annyival szaporítják, a mennyit az ezekkel foglalkozók foglalkozásuk alatt és a végett más földi termékekből fogyasztottak, ezen foglalkozások tehát lényegesen különböznek a mezei gazdaságtól, mely egyedül ad tiszta jövedelmet, azért csak a földművelői osztály tekintethetik productiv osztálynak, más foglalkozást űző emberek (még a müiparüzöket és kereskedőket sem véve ki) mind az improductiv osztályba (classe sterile) sorozandók, de annyiban hasznosak ezen osztályok, a mennyiben lehetségesítik, hogy a mezei gazda kizárólag mezei gazdasággal foglalkodhatik, és időt és erőt nem kénytelenítetik vesztegetni azon munkákra, melyek minden esetre teljesítendőek volnának, és melyeket ezen utóbbi osztályok átvesznek, és a mennyiben ezen osztályok a nyers termékek elkelését és fogyasztását előmozdítják.

Ezen felfogásból e rendszer aztán következteti, hogy nem a müipar és a kereskedés, hanem a földművelés részesíttessék legnagyobb pártfogásban az állam részéről, hogy tehát minden annak virágzását gátló akadály elháríttassék, az ipar- és kereskedésnél is a szabad mozoghatás és korlátlan verseny elve uralkodjék, és ezeknek mesterséges irány ne adassék.

Végre, minthogy tiszta jövedelmet csak a földművelés nyújt, minden más adók megszüntetésével, a telekadó mint egyedüli czélszerű adó hozassék be, egyéb-iránt még e rendszerben javaslatok is tétetnek az egész társasági állapot javítására emberségi és szellemi tekintetből.

E rendszer a gyakorlatban oly módon mint a kereskedési rendszer nem lett uralkodóvá, de tévedései daczára a nemzetgazdasági tanok fejlődésére és az eszmék tisztulására nagy befolyással birt.

1. A physiocratiai rendszernek alapítója volt Quesnay Ferencz XV-dik Lajos Francia király házi orvosa a XVIII. század közepén, († 1774.) első munkája: *Tableau économique avec son explication*, megjelent 1758-ik évben Versaillesben; ő és követői a földművelés hanyatlása által, mely Franciaországban a szorosán követett kereskedelmi rendszer következése vala, indítottak új rendszer felállítására, mely által a kereskedelmi rendszer és más politikai viszonyok által felforgatott természeti rendet mintegy helyreállítani törekedtek, innen származott a rendszernek nevezete: „physocratiai“ természet rendje.

E rendszernek hódoló kitünőbb írók közül említendőek:

A francziáknál:

Marquis de Mirabeau *L'ami des hommes ou traité de la population*. Paris. 1756. — *Théorie de l'impôt*, Paris. 1760. *Philosophie rurale ou économie generale et particulière de l'agriculture*. Paris. 1763.

Dupont (de Nemours) *La Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain*. Paris. 1769.

Mercier de la Rivière: *L'ordre naturel essentiel des sociétés politiques*. Paris. 1767.

Jaques Turgot: *Recherche sur la nature et l'origine des richesses*. Paris. 1774.

Le Trosne *De l'ordre social*. Paris. 1777.

A németeknél:

Isaak Iselin: *Versuch über die gesellschaftliche Ordnung*. Basel. 1772.

J. Aug. Schlettwein: *Mittel das allgemeine Elend aufzuhalten* Carlsruhe. 1772. — *Die wichtigste Angelegenheit für das ganze Publicum oder die natürliche Ordnung in der Politik*. Carlsruhe. 1772.

Badeni örgróf Károly Fridrik: *Abregé des principes de l'économie politique*. Carlsruhe. 1772.

I. Mauvillon *Sammlung von Aufsätzen aus der Staatskunst, Staatswirthschaft und neuesten Staatengeschichte*. Leipzig. 1776.

Schmalz: *Handbuch der Staatswirthschaft*. Berlin. 1808.

Krug. *Abrisz der Staatsoeconomie*. Berlin. 1808.

Carl Arndt. *Die naturgemässe Volkswirthschaft mit besonderer Rücksicht auf die Besteuerung und die Handelspolitik*. Frankfurt. 1851.

Az olaszoknál:

Bandini Discorso economico. 1775.

Beccaria Elementi di economia publica.

Filangieri Della legislazione. 1780—88.

Az angoloknál :

Arthur Young Political arithmetic. London. 1774.

2. Ezen rendszer főtévedése, hogy a termelés és a javak fogalmát helytelenül fogja fel, mert a termelés abban áll, hogy a különbözőféle tárgyak az emberi szükségletek fedezésére alkalmasakká tétessenek, erre pedig a nyers anyagok előállítására csak az első lépést képezi, és a következők, t. i. azoknak átalakítása és a fogyasztó kezébe hozása, tehát a műiparúzó és a kereskedő működése éppen annyira szükségesek, mint a nyers termények előállítása, úgy hogy a termelés valóságban csak akkor mondhatatik bevégezettnek, midőn a termény használható állapotban átmegy a fogyasztó kezébe. További téveszméje ezen rendszernek az, hogy a nyers terményt átalakító munkás munkája alatt, és a végett éppen annyi értékkel bíró földi terményeket (étszereket) emészt, a mennyivel a nyers anyagoknak értékét emeli, mert az értékszaporítás, mely a műiparúzónek munkája által létre jön, rendszerint sokkal nagyobb, és ezen értékszaporítás nem függ a fogyasztott javak mennyiségétől, hanem a munkás ügyességétől, egyes ember nem fogyaszt többet mint ügyetlen, holott mégis nagyobb értéket szerez az általa átalakított anyagnak, mint az utóbbi ; ide járúl, hogy a műiparnál is szinte működnek a természet erői, p. o. gőz-, víz-erő, és hogy a műipari készítmények hosszabb ideig tartanak, mint a földművelési termények.

A physiocratiai rendszer alapeszméjének helytelenségéből következik, hogy annak az adó körüli nézete is helytelen, sőt hogy ennek életbeléptetése éppen a földművelést sujtaná.

## 12. §. A szabad ipar vagy is Smith Ádám-féle rendszer.

A szabad iparrendszernek, mely alkotójától skóti Smith Ádámtól († 1790.), kinek munkája: „Vizsgálódások a nemzeti gazdagság természete és okai felől“ (An Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations London.) 1776. évben jelent meg, Smithféle rendszernek is neveztetik, főeszméje az, hogy a javak nem állanak csupán vagy leginkább pénzből, mint a kereskedelmi rendszer követői tartották, sem csupán földművelői termékekben, mint a physiocraták tanították, hanem minden dologban, mely értékkel bír, azaz

mely a szükségletek kielégítésére közvetlenül vagy közvetve eszközül szolgál, a javak csereértéke pedig az azoknak előállítására fordított munka mennyiségétől függ.

A javaknak tehát ősforrása az emberi munka, alkalmaztassék ez bárminő ágában a termelésnek, de a természetnek, melynek erői leginkább a telekben működnek, és a tőkének hozzájárulása is szükséges a javak előállításánál, mindenik a termeléshez járó oknak az előállított jövedelemben kell részesülnie, akár ezen okok ugyan azon személy, akár külön személyek birtokában vannak, azért három jövedelmi ágat kell megkülönböztetni t. i. munkabért, telekjövedelmet, és tőkejövedelmet, a munkának productiv ereje a felosztás által emeltetik.

Ezen rendszer főeszméjéből következik a tan, hogy nem csak a nyers anyagok termesztése, hanem a műipar és kereskedés is a javak szaporításához járulnak, tehát mind ezek productiv foglalkozások.

E rendszer főtanainak egyike az: hogy ha minden ember a gazdasági ügyei elintézésében önérdekéből indul ki, az által az összeségre nézve is legkedvezőbb állapot idéztetik elő, hogy tehát minden foglalkozásnál a szabad versenynek és a gazdaság terén a szabad mozoghatásnak kell uralkodni, mi által a termelésnek mind mennyiségben mind minémiségben gyarapodása, és az előállított javaknak gazdaságilag legelőnyösebb áron kaphatása eszközöltetik.

A szabad verseny és mozoghatás elvéből következik a tökéletes szabadság a földbirtok szerzésében, eladhatóságában, feldarabolásában, a hitbizományok, dzmának, különféle kizáró kiváltságok, egyedáruságok, céhi korlátolások megszüntetése, a gabonakereskedésnek minden bilincs alól felszabadítása.

Mind ezeket tehát e rendszer pártolja, és a kormánynak javasolja, hogy a nemzetgazdasági természeti törvények uralkodásának szabad tért engedvén tevé-

kenységét egyedül a szabad verseny és a forgalomnak útjában álló akadályok elhárítására fordítsa.

A nemzetek közti kereskedelemre nézve e rendszer korlátlan szabadságot, és az ezt akadályozó vámsorompók megszüntetését kívánja, mi által a nemzetgazdaság jó-tékony fejlődése, és az internationalis munkafelosztás leginkább előmozdítatik.

Vége e rendszer a nemzeti vagyoni gyarapodását a nemzeti fogyasztásnak a nemzeti termelés általi túlhaladásától feltételezi. <sup>1)</sup>

1. A szabad ipar vagy is Smithféle rendszer, mely a nemzetgazdaság általános természete feletti mélyebb vizsgálatoknak eredménye, sokban túl emelkedett az előbbi rendszerek egyoldalúságán, és valóban új korszakot képezett a nemzetgazdasági tudományban, és azért mindjárt eleinte a miveltebb nemzeteknél számosabb követőkre talált, minek egyik oka az is vala, hogy leginkább kedvez az önérzületnek és szabadságvágyoknak.

Noha pedig jelenleg már általánosabbá válik a meggyőződés, hogy e rendszer sem éppen mentes minden tévedéstől és túlzástól, és hogy a két előbbi rendszer tévedései daczára is némely elvitázhatlan igazságokat foglal magában, tehát azok felett sincs a feltétlen pálcza-törésnek helye, még is a legkitünőbb nemzetgazdasági írók, most is e rendszer elvei legnagyobb részének hódolván, azt fektetik alapul irataikban, és ezen alapon a tudományt tökéletesbitették és bővítették.

Tévedése e rendszernek, hogy feltétlenül érvényes és minden országra egyaránt alkalmazható elveket eltekiutva a különféle viszonyoktól felállítani iparkodik, azért a szabad verseny és korlátlan kereskedelemre vonatkozó elvek csak megszorítás mellett elfogadhatók.

E rendszer túlzásai közé pedig számítható azon állítás, hogy a kereskedési mérleg mikénti állásának éppen legkisebb fontosságot sem tulajdonít, hogy az országba bevitt, vagy abból kivitt portékák minéműsége egészen közömbös.

Azon nemzetgazdasági írók közül, kik Smith Ádám óta a nemzetgazdasági tudományt nagyobb vagy kisebb ragaszkodással az ő elveihez műveik által tovább fejtegették leginkább említésre méltók :

Az angoloknál :

Malthus : An essay on the principle of population. London. 1806. mely németre fordítva is megjelent.

Riccardo : On the principles of political economy. London. 1820.

James Mill : Elements of political economy. London. 1821.

Mac-Culloch : The principles of political economy. Edinburgh. 1825.

Chalmers : On political economy. Glasgow. 1832.

Senior : Outlines of the science of political economy. 1836.

John Stuart Mill : Principles of political economy. London. 1852.

Bastiat ; Essayes on political economy. London. 1852.

A francziákuál :

Canard : Principes d'économie politique. Paris. 1801.

J. B. Say : Traité d'économie politique. Paris. 1802.

J. B. Say : Cours complet d'économie politique. Paris. 1828.

Simonde de Sismondi : Nouveaux principes d'économie politique. Paris. 1819.

Destutt de Tracy : Traité d'économie politique. Paris.

Droz : Économie politique. Paris. 1837.

Rossi : Cours d'économie politique. Paris. 1839.

Michael Chevalier : Cours d'économie politique fait au collège de France. Paris. 1842—1850.

Cherbuliez Précises de l'économie politique.

Henri Baudrillart : Manuel d'économie politique, mely Keleti Károlytól magyarra átdolgozva is legujabban megjelent.

Az olaszoknál :

Melchior Gioja : Nuovo prospetto delle scienze economiche. Milano. 1815.

Bossellini : Nuovo esame delle sorgenti della privata e pubblica ricchezza. Modena. 1816.

Agazzini : La scienza della economia politica. Milano. 1827.

A németeknél :

Jakob : Grundsätze der Nationalwirthschaftslehre. Halle. 1805.

Gr. Soden : Die National-Oeconomie. Leipzig. 1805.

Lotz : Handbuch der Staatswirthschaftslehre.

Oberndorfer : System der National-Oeconomie. Landshut. 1822.

Storch : Cours d'économie politique où l'exposition des principes qui determinent la prospérité des nations, deutsch mit Zusätzen von Rau.

Gr. Buquoy : Theorie der Nationalwirthschaft. 1815.

Eiselen-Grundzüge der Staatswirthschaft 1818. Die Lehre von der Volkswirthschaft. Halle. 1843.

Steinlein Handbuch der Volkswirthschaftslehre. München. 1831.

Bülau : Handbuch der Staatswirthschaftslehre.

Schütz : Grundsätze der National-Oeconomie. 1842.

Rottek : Lehrbuch des Vernunftsrechtes und der Staatswissenschaften IV. Stuttgart. 1829—1830.

Smithenner-Grundlinien der National-Oeconomie. a Zwölf Bücher vom Staate czímű jeles műve 1-ső kötétében. Giessen. 1839.

Hermann : Staatswirthschaftliche Untersuchungen über Vermögen-Wirthschaft Productivität der Arbeiten u. s. w. München. 1832.

Kudler : Grundlehren der Volkswirthschaft II. Wien. 1846. magyarra Récsy Emil által fordítva megjelent.

Rau Lehrbuch der politischen Oeconomie III. Heidelberg. 1845, azóta több kiadás megjelent.

Hildebrand : Die National-Oeconomie der Gegenwart und Zukunft. 1848.

Knies : Die National-Oeconomie aus geschichtlichem Standpunkte dargestellt. 1853.

Thünen : Der isolirte Staat.

Max Wirth : Grundsätze der National-Oeconomie. 1856.

Schultze National-Oeconomie oder Volkswirthschaftslehre vornehmlich für Land-, Forst- und Staatswirthschaft. Leipzig. 1856.

Glaser : Handbuch der politischen Oeconomie in IV. Th. I. Th. Die allgemeine Wirthschaftslehre oder National-Oeconomie mit Rücksicht auf ihre Anwendung. Berlin. 1858.

Roscher : System der Volkswirthschaft 1856. ezen műből eddig csak két kötet jelent meg.

Scheffle : National-Oeconomie. 1861.

Rössler : Grundsätze der Volkswirthschaftslehre. Rostok. 1864.

Mint népszerű nemzetgazdasági művek említendőek.

Schober : Kathekismus der Volkswirthschaftslehre. Leipzig. 1859.

Der Staat oder die Wissenschaften im Lichte unserer Zeit Leipzig. 1862.

A magyarok közül :

Karvasy Ágost : A politikai tudományok. III. kötet. Győrött. 1843.

Kaucz Gyula : Nemzetgazdaság- és pénzügytan. Pest. 1863. ugyan ezen szerző a nemzetgazdasági tudomány irodalmi történelmét is adta ki német nyelven. Theorie und Geschichte der National-Oekonomik. Wien 1860, czímű jeles művében.

Smith Ádám egyenes ellenei közül említendőek.

Crawford : The doctrine of equivalents or an explanation of the nature the value and the power of money. 1794.

Earl of Lauderdale : The inquiry into the nature and origine of public wealth, and into the cause of its increase. 1804.

Kaufmann : De falsa Adami Smithi circa bilancem mercatoriam theoria. 1827.



Liszt Fridrik : Das Nationale System der politischen Oeconomie. 1842.

Az amerikai Carey Principles of the social science III. Philadelphia. 1858.

Cournot Principes de la theorie de la richesse. 1863.

És végre a communisticus és socialisticus írók.

### 13. §. A c o m m u n i s m u s .

A communismusnak tanai azon felfogásból indulnak ki, hogy minden bajnak, mely az emberi nemet most nyomja, forrása a mostani társasági viszonyokban különösen pedig a birtokegyenlőtlenségben azaz abban keresendő, hogy némely emberek temérdek sok javakkal sajátul bírnak, míg mások vagy igen keveset bírnak, vagy minden birtok nélkül szükölködnek, mert ennek következtében történik, hogy most a nagyobb tőkepénzes a kisebbet elnyeli, ennek minden törekvéseit megghiusítja, hogy most egyik ember a másikat a maga hasznára kizsákmányolja, hogy különösen a gyári munkás legnagyobb függésben van a munkaurától a tőketulajdonostól, mely függés csak egy neme a rab-szolgaságnak, mert a munkás azonkívül, hogy gyakran oly munkára kényszerítettik, mely tehetségének meg nem felel, a verejtékében véghez vitt munkájáért alig kap sokszor annyi bért, mely az életnek sanyaru fentartására kívántatik, és semmi élvezetet magának nem szerezhethet, állapotját semmi módon nem javíthatja, tehát rendeltetését a földön el nem éri, holott a tőkéknek tulajdonosai kik semmit sem dolgoznak, temérdek jövedelemmel bírnak, és a nyereségnek legnagyobb részét magok huzzák.

Ezen bajok elhárítása a communismus tanai szerint nem részletes reformoktól, hanem csak a létező társasági viszonyok tökéletes felforgatásától várható.

Ezen felforgatás a következő eszméken alapszik: Minden magános sajátjog megszüntettedék, mert a sajátjog léte az emberek nagyobb részét inségre kárhoz-

tatja, és némely embert emel mások elnyomása által, a magános sajátjog léte állandó oka az önzésnek, mely minden rosznak forrása, a javak tehát közösek legyenek, innen származik a nevezet communismus.

A sajátjog megszüntetéséből magától következik az örökösödési jog megszüntetése is, mert az örökösödési jog fenállása már sok embert arra jogosít, hogy henyélve más emberek rovására élhessenek; az egész emberi társaság tehát munkásokegyletté alakíttassék át, mely egyeslet a termelésre kívántató javakat t. i. a telkeket és a tőkéhez közösen bírja, ezen egyesletben a jutalom az érdem szerint határozottassék, mindenik tag t. i. az előállított javakból aránylag a munkájához részt kapjon azon elv szerint: „mindenik a tehetsége szerint, és mindenik tehetség a munkái szerint, (chacun selon sa capacité, et chaque capacité selon ses oeuvres.) vagy pedig mindenik egyformán részesüljön az előállított javakban.

A jövedelem elosztását a társaság élére állított igazgatóság, mely a legérdemesebb legigazságosabb és a társaság jóléte iránt legnagyobb érdekekkel viseltető tagokból áll, eszközölje, ezen igazgatósághoz tartozik szinte a felserdülők nevelésénél is az egyes emberek különös tehetségeire és hajlamaira figyelemmel lenni, hogy t. i. mindenik azon foglalkozásra képeztessek ki, melyre legnagyobb tehetséget mutat, és azután a különböző kiképezése szerint különböző foglalkozásnál alkalmaztassék.

De tovább némely communisták még a családi életet is megtámadják, mert szerintök a szülői hatalomnak megszűnni, és a gyermekek neveléséről s oktatásáról az igazgatóságnak a közös intézetekben kell gondoskodni, sőt némely communisták még a nők közösségét is ajánlják. <sup>1)</sup>

1. A communisticus tanok leginkább Franciaországban láltak apostolokat és hirdetőket ezen században, azoknak első hirdetője volt gróf Claude Henri St Simon. Egyébiránt a communisticus törekvések épen nem újak, felmerültek azok különféle időkben p. o. Görögország hanyatló, a római köztársaság elfajuló korában, és a reformatio idejében.

A communisticus eszmék főleg ott fejlődnek, hogy nagy az ellentét gazdagság és szegénység közt, hol a jogi érzelem forradalmak által meg van rendítve, és hol az alsóbb néposztályoknak élet-élvezetekre irányzott igényei szerfelett nagyok.

A communismus mint első durva kísérlet tekintendő azon társadalmi kérdésnek megoldására: hogy lehet minden embernek lehetőséget szerezni, miszerint csupán munkája által, ha egyebet sem bír, aránylag elegendő jövedelemre tehessen szert, de ezen kérdést meg nem oldja, mert a communisticus elvek szerinti szervezése a társaságnak csak az utopia országába tartozik, csupa rajongásokból áll, és gyakorlatilag ki nem vihető, minthogy a nemzetgazdászati természeti törvényekkel, nem különben az emberek hajlamaival homlokegyenest ellenkezésben áll, ily szervezés a munkaösztönt elfojtaná, a feltalálásokat lehetetlenítené, a lélek egyik legnemesebb érzeményét t. i. az embernek családja iránti szeretetét megsemmisítené, nem különben lerontana minden izlést, erkölcsiéget, finomságot, szemérmességet, túlnépesedést szülne, az embereket mintegy gépi állapotba helyezné, melyben még a gondolkozás és akarat is felesleges volna, és a szabadság helyébe türhetetlen kényuraságot, a míveltség helyébe vadságot állítana.

#### 14. §. A socialismus.

A socialismus nem törekszik tökéletes egyenlőségre mint a communismus, sőt ingó javakra nézve a tulajdonjognak is helyt ad, hanem a társaságnak olyan szervezését kívánja, melyben a munkának a tőke felett a túlsúly biztosítva legyen, hogy a munkás a tőkebirtokos által ki ne zsákmányoltassék, melyben tehát több emberre nézve közös gazdálkodásnak és a végett telek, tőke és munka egyesülésének volna helye.

Az ilyen szervezés létesítésére pedig szükségesnek tartatik, hogy a mostani városok, mezővárosok, faluk a földről eltűnjenek, és azoknak helyébe gazdaszati egyletek, úgynevezett phalanxok lépjenek, mindenik phalanx körülbelől 1200—1800 személyből álljon, és elegendő nagyságú közös telekkel birjon, melyen a teleknek közös épülete (phalansterium) álljon, melyben az egyletnek tagjai mindnyáján lakjanak, a közös telken az egyletnek tagjai a mezei munkákat közösen vigyék véghez, de mindenik tag azonkívül müipari munkával felváltva

foglalkodjék, az előállított javak úgy osztassanak föl az egyletnek tagjai közt, hogy a munkára aránylag nagyobb rész essék, mint a tőkére, de a különös tehetség is jutalmat nyerjen, és a phalanxok egymás közt összekötetésben álljanak, a vétel és eladás általok nagyban történjék, mindenik phalanx gondoskodjék a maga betegeiről, ügyefogyottairól, és mindenik phalanx a maga tagjaira nézve egyszersmind takarékpénztár és hitelintézet legyen, a phalanxok ügyei kormányzóság által igazgattassanak, ez oly egyénekből alkottassék össze, kik az évi választásokon a szavazatoknak  $\frac{7}{8}$  részét nyerik. — Ily szervezés által a terményeknek nagyobb mennyisége kisebb munka mellett és minden emberre nézve nagyobb jólét reményltek.

Egyébiránt az egyes socialisticus irányú írók javaslataikban sokféleképp eltérnek egymástól, de mindenkinek jelszava: „jog munkára“ és javaslataik oda céloznak, hogy mindenkinek, ki dolgozni akar, munka szerzessék.

A socialisticus írók közül különösen említendő Louis Blanc, ki „a munkának szervezése“ czimű iratában minden bajt, mely az emberi társaságot nyomja, a szabad concurrentiának tulajdonít, és ezen baj eltávolítására szükségesnek tartja, hogy a kormány maga is vegye kezébe a műipart, és álladalmi műhelyeket állítson fel, hol kiki, ki dolgozni akar, munkabért és pedig nagyobbat, mint a magános gyárosok fizetnek, kaphasson, ez által a magános gyárosok is, ha munkásokat magokhoz vonni akarnak, kénytelenek azoknak bérét emelni, és így segítve volna a munkásokon. Ugyanazon író, ki egyébiránt a tulajdonjogot még az ingatlan javakra nézve sem veti félre, indítványozza, hogy az oldalgos atyafiak örökösödése megszüntetessék, és azon esetben, ha valamely megholtnak a lemenő ágban örökösei nincsenek, vagyona a községre szálljon, melynek az tagja volt, a községi vagyon pedig mind azoknak javára

szolgáljon, kik nem voltak oly szerencsések szülőik után örökösödni, vagy másként telket szerezhetni. 1) 2)

1. Tagadhatatlan, hogy mind ezen socialisticus indítványok által a munkás osztály (mely némely országban különösen gyári országokban jelenleg sokszor proletarius állapotban van) tehát az emberi nem nagy részének sorsa javítása czéloztatik, és hogy ezen tanok által a mostani társadalmi állapot kirívó nyavalyái világosan le vannak leplezve, és a javak felosztásáról való tan a nemzetgazdaszati tudományban előtérbe van állítva, mi által a tudomány vizsgálatai új lendületet nyertek; de más részről igaz, hogy mind ezen socialisticus eszményképek az emberek természete miatt a gyakorlatban vagy épen nem vitethetnek ki, vagy ha az lehetséges is volna, tartamra nem számíthatnának, a gazdálkodó socialisticus egyletek, melyeket Owen Newlanarkban Skothonban, és Neuharmonióban alakított, nem sokára a tagok egyenlensége miatt feloszlattak, a kísérlet, mely Franciaországban 1848-ik évben az úgynevezett nemzeti műhelyekkel történt, szintén dugába dűlt, meg kell egyébiránt vallani, hogy noha megfejtése azon kérdésnek, miként lehessen a tőkének túlsúlyát megtörni, a javaknak arányosabb felosztását eszközölni, és a munkás osztályok sorsán gyökeresen és tartósan segíteni, szóval az összes emberiség érdekeinek megfelelőbb társasági viszonyokat létrehozni, már előre haladt, tökéletes megoldása mindazáltal még csak a jövőben a tudománynak haladásától várható.

2. A communisticus és socialisticus iratok közül legkitünőbbek: Babeuf *Tribun du peuple*.

St. Simon. *Réorganisation de la société Européenne, ou de la nécessité et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique en conservant à chacun sa nationalité* 1814.

*L'industrie ou discussions politiques morales et philosophiques dans l'intérêt de tous les hommes livrés à des travaux utiles et independants.* 1817.

Bazard: *Exposition de la doctrine de St. Simon.* 1828.

Enfantin: *Economie politique.*

Fourier: *Theorie des quatre mouvements.* 1808.

*Nouveau monde industriel* 1829.

Victor Considerant: *Destinée sociale exposition elementaire compléte de la theorie societaire.* 1836.

Proudhon: *Qu est ce que la proprieté.*

„ *Esprit d'économie politique.* Paris 1846.

„ *Contradictions de l'économie politique.*

Cabet: *Voyage en Icarie.* 1841.

R. Owen. *A new wiew of society.* 1813.

Louis Blanc: *Organisation du travail.* 1850.

A communismus és socialismus történelmére nézve.

Stein: Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs. 1842.

Fröbel: System der socialen Politik. 1846.

Carl Marlo: Untersuchungen über die Organisation der Arbeit oder System der Weltökonomie.

## ELSŐ VAGY IS ELMÉLETI RÉSZ,

azaz a nemzetgazdasági tudomány  
szoros értelemben.

---

 Alapismeretek.

*A nemzeti vagyon fogalmáról, annak becsléséről és a  
változásokról a nemzeti vagyonban.*

15. §. A nemzeti vagyon fogalma és  
alkotó részei.

A nemzeti vagyon vagy népvagyon <sup>1)</sup> mind azon javakat foglalja magában, melyek az összes nemzethez tartoznak, melyenek p. o. a középületek, kikötők, vízi utak, csatornák, mind azokat, melyek magános polgárok birtokában vannak; minél vagyonosabbak tehát az egyes polgárok, annál vagyonosabb a nemzet; nemzeti jólét pedig akkor létezik, ha a polgárok annyi javakkal bírnak, hogy nem csak természetes szükségleteiket könnyen fedezhetik, hanem mindenféle élvezetben és kényelemben is részesülhetnek, minél több polgár és minél nagyobb mértékben teheti azt, annál nagyobb fokra emelkedett a nemzeti vagyonság.

A nemzeti vagyonnak (népvagyonnak) alkotó részei következők:

1-ször: A földterület, mely a nemzet birtokában van. <sup>2)</sup>

2-szor: A földnek minden hasznos terményei, melyeknek haszna elismertetik, s melyek minden munka nélkül bár mekkora mennyiségben meg nem szereztethetnek.

3-szor: A műiparnak minden hasznos készítményei.

4-szer: Mind azon eszközök, melyek a nyers termelést vagy a műipart, vagy a csereforgalmat előmozdítják, úgymint: a pénz, műszerek, gépek, közlekedési eszközök, végre

5-ször: A polgárok követelése, melyekkel más államok kormányai vagy polgárai ellen bírnak. <sup>3) 4)</sup>

1. A nemzeti vagyontól meg kell különböztetni a szoros értelemben államvagyonot, mert az utóbbi közvetlenül az államhatalom birtokában van, és általa az összes állam javára fordíttatik.

2. A nemzet földterületénél az éghajlat, termékenység, a helyzet, mely mindenféle természetésekre és a kereskedelemre kedvezőbb vagy kevésbé kedvező lehet, nagy befolyással bír a nemzeti vagyonnosságra, minél nagyobb előnyökkel van felszerelve a földterület, annál jelentékenyebb részét képezi a nemzeti vagyonnak.

3. Nem minden, mi az egyes emberre nézve vagyont képez, tekintendő egyszersmind vagyonnak a nemzetre nézve, melynek az tagja, hanem csak a valódi, azaz anyagilag létező vagyon, p. o. az épületek, marhák, telkek, gépek; stb.; ellenben p. o. egy 10,000 forintról szóló betáblázott követelés, melylyel valamely magán ember más ellen a belföldön bír, kétségkívül vagyon az elsőre nézve, de nem a nemzetre nézve, mert ezen követelésnek megfelel hasonló tartozás, ugyanazt kell tartani az államadósságokról, az államkötelezvények tehát nem tekintethetnek vagyonnak az egész nemzetre nézve, ezen körülményekre tekintettel kell lenni annak, ki valamely nemzetnek vagyonnosságát ki akarja számítani, mert az ilyen számitásból a belföldieknek követelése belföldiek ellen kihagyandók; ellenben a külföldieknek a belföldiek elleni követelése a nemzeti vagyontól, melyet kevesbítenek, lehúzendók.

Ha a belföldi magánkövetelések megsemmisíttetnének, az ország sem gazdagabb sem szegényebb nem lenne, ez által csak a vagyonnak áttétele történnék, a hitelezők vesztenének, az adósok nyernének, mi természetesen nagy igazságtalanság volna.

4. Noha szoros értelemben a nemzeti vagyont csak az anyagi



azaz gazdasági javak képezik, mégis a nemzetnek szellemi erőit és tehetségeit is lehet némileg a javakhoz számítani, mert ezek eszközül szolgálnak a tulajdonképi javak szerzésére.

## 16. §. A vagyonnak kétféle neme annak rendeltetése szerint.

A vagyon rendeltetése szerint kétféle nemét kell annak egymástól megkülönböztetni, t. i. a szerzési vagyont vagyis törzsvagyont vagy tőkét, és az élvezeti vagyont vagyis fogyasztási készletet; az első arra van rendeltetve, hogy mint eszköz szolgáljon új vagyon előállításánál, az utóbbi pedig közvetlenül a fogyasztásra, azaz a szükségletek kielégítésére szolgál.

A jövedelem a törzsvagyonnak szüleménye, azért a törzsvagyonnak csökkenése káros, mert azzal a jövedelem és a nemzeti vagyon csökken.

## 17. §. Hogy jöhet az ember a javak birtokába?

Az ember csak azon javakat fordíthatja szükségletei kielégítésére, melyeknek birtokában van, és melyekről kizárólag rendelkezhetik. Javak birtokába az ember vagy azáltal jöhet, hogy azokat saját személyével összekötötte, ilyenek a személyes javak, képességek, vagy hogy azokat munkája által előállította, vagy pedig hogy azokat másoktól viszonteljesítés iránt megszerezte.

Minél számosabbak és különfélébbek az emberi szükségletek, annál kevésbé képes az egyes ember azoknak fedezésére kívántató minden javakat közvetlenül megszerezni, és annál inkább van mindenik arra utalva, hogy azokat csere által másoktól viszonteljesítés mellett beszerezze.

A cserének három nemét kell megkülönböztetni, t. i. vagy anyagi javak más anyagi javakkal, vagy anyagi javak személyes szolgálatokkal azaz személyes

javak élvezetével, vagy személyes szolgálatok más személyes szolgálatokkal cseréltetnek ki.

A cserénél főleg a javaknak értéke jön tekintetbe, mert a javak nagysága értékök szerint méretik.

### 18. §. Az érték fogalma és különbözősége.

Az érték alatt érteni kell azon fokát a használhatóságnak, melylyel valamely dolog emberi célokra bír.

Az érték kétféle: általános vagyis használati érték, és viszonylagos vagyis csereérték.

Az első áll valamely dolognak használhatóságában, azaz közvetlen képességében valamely szükséglet fedezésére, a használati érték annál nagyobb, minél több szükséglet fedeztethetik azon dolog által, s minél közönségesebbek azon szükségletek, így a víznek nagy használati értéke van.

A másik áll a dolognak képességében más javaknak csere általi beszerzésére. Ez nagyon függ azon fogalomtól, melyet az emberek magoknak bizonyos dolog fontosságáról valamely emberi célra nézve képeznek, így p. o. a gyöngynek, az aranynak az emberek fényűzés tekintetéből nagy fontosságot tulajdonítanak, noha valamely szigeten magányosan lakó emberre nézve ezek semmi értékkel nem bírnának.

Vannak oly dolgok, melyeknek nagy használati értékök van, a nélkül, hogy csereértékök volna, p. o. a víz, hol az elegendő mennyiségben kapható; de minden dolog, melynek csereértéke van, bír használati értékkel, ha mindjárt képzeletivel is, mert oly dologért, melynek épen semmi haszna nincsen, csere által sem kapni semmit. <sup>1)</sup>

Hogy valamely dolog csereértékkel bírjon, szükséges, hogy annak szerzésére munka és fáradság kívánassék; azon dolgoknak tehát, melyeknek birtokából másokat ki nem lehet zárni, melyek minden fáradság nélkül szerezhetőek, mert a természet azokat nagy meny-

nyiségben ingyen adja, nincsen csereértékek; annál fogva a munka, a fáradságok és nehézségek, melyek valamely dolog előállítására kívántatnak, azon ok, mely a dolognak csereértéket szerez, ezen munkának és fáradságoknak nagyságától függ a dolog csereértékének nagysága, azért az aranynak, gyémántnak nagy csereértéke van, mert ezeknek előállítására nagy munka kívántatik. E két fogalom: javak és érték benső összeköttetésben áll egymással, mihelyt valamely dolognak értéket tulajdonítunk, azt a javak közé sorozzuk.

1. Ugyanazon dolog használati és csereértékkel bírhat, így p. o. a gabona vagy bor arra nézve, ki azokat fogyasztja, használati, és arra nézve, ki azokkal más dolgot akar kicserélni, csereértékkel bírnak; csupán egy dolognak van kizárólag csereértéke, t. i. a pénznek, mivel a pénz közvetlenül élvezetre nem szolgál.)

19. §. Vajjon valamely dolognak használati és csereértéke mindenütt és minden időben ugyanaz marad-e vagy változik?

Sem használati sem csereértéke valamely dolognak nem marad mindenütt és minden időben ugyanaz, hanem változik; így különösen valamely dolognak használati értéke csökkenhet időjárással, ha időközben más jószág jön divatba, mely jobban alkalmas ugyanazon szükséglet kielégítésére, vagy ha a szükséglet egészen megszűnik, melynek kielégítésére azon jószág szolgált, az előbbi sokszor gépeknél, az utóbbi divatczikkeknél, fegyvereknél történik; ellenben sokszor a használati képessége és evvel a használati értéke valamely dolognak gyarapodik, ha az emberek annak több szükséglet fedezésére való képességéről meggyőződnek, így a vas és a dohány használati értéke lényegesen gyarapodott, mióta az első nagy kiterjedésben mint építési anyag, az utóbbi mint élvezeti szer használtatik; felesleges mennyiségben létező javak használati értéküket a fenforgó szükséglet határáig megtartják, a többi mennyiség tán későbbben nyerhet használati értéket a szükséglet szapo-

rodtával, de a jelen használatra nézve értékkel nem bir, így van p. o. a fánál erdőekkel nagyon bővelkedő vidéken.)

Tovább valamely jószág bizonyos személyre nézve, vagy bizonyos időben különös használati értékkel birhat, s ez attól, melylyel azon jószág általánosan (azaz a kellék és készlet közti arány szerint) bir, különbözhetik, így p. o. valamely telek arra nézve, ki azzal földbirtokát kikerekíteni akarja, nagyobb értékkel birhat, mint másra nézve; ellenben ugyanazon könyvnek másodpéldánya az illető birtokosra nézve kisebb értékkel bir, mint másra.

Valamely józágnak csereértéke is változik, és pedig nem csak, midőn annak használati értéke változik, hanem akkor is, ha a nehézségek, melyekkel azon dolog megszerzése össze van kötve, szaporodnak vagy csökkennek, így p. o. valamely nemes ércz csereértéke leeb száll, ha gazdag bányák fedeztetnek fel, melyekből azon ércz csekélyebb fáradsággal nagyobb mennyiségben állittatik elő mint másutt.

## 20. §. A vagyonnak általában és különösen a nemzeti vagyonnak becslési módja.

A vagyon nagyságának becslésénél a nemzetgazdaszat alsóbb fokán, hol még a csereforgalom kevésbé van kifejtve, főleg a vagyon alkotó részeinek használati értéke jó tekintetbe, mert oly állapotban leginkább kívánatos oly javakat birni, melyek közvetlenül alkalmasak a szükségletek fedezésére.

De a nemzetgazdaszat felsőbb fokain, hol a csereforgalom fejlődöttebb, a csereérték a magánvagyon becslésénél előtérbe lép, mert ily állapotban elég, ha valaki oly javak birtokában van, melyekkel csere által más javakat minden időben könnyen be lehet szerezni, és

mert a magán-vagyon a csereforgalomra szorúl minden perczben.

Ellenben a nemzeti vagyon becslésénél a fejlettebb nemzetgazdasátnál is inkább a használati érték vétetik tekintetbe, nem pedig azon jószág, melyet más nemzektől lehet becserélni, mert a nemzeti vagyon a csereforgalomra más nemzetek javaival még sem szorúl annyira, mint a magán-vagyon más emberek javaival cserére. A legműveltebb nemzeteknél a külkereskedés csekély a belkereskedés terjedelméhez képest; ide járul még, hogy ha valamely nemzet vagyonának értéke az összes csereértéke összeadása szerint volna megbecslendő, a vagyonnak igen fontos tényezői, mint kikötők, hajózható folyók, mesterséges utak, melyeknek nincsen csereértékek, a számításból kimaradnának.)

21. §. Mi szerint lehet valamely vagyonnak viszonylagos nagyságát meghatározni?

Valamely vagyonnak viszonylagos nagyságát kétféle arány szerint lehet meghatározni, t. i. azon arány szerint, melyben az létezik a birtokosának átlagos és észszerű szükségleteihez, és melyben az létezik más hasonló állásban levő emberek vagyonához.

Azért gazdagnak azt lehet mondani, kinek észszerű szükségleteihez és más hasonló állású személyek vagyonához aránylag nagy vagyona és jövedelme van.

Szegény ellenben az, ki észszerű szükségleteihez és más hasonló állású személyek vagyonához aránylag kevés vagyonnal és jövedelemmel bír.

Tehetős végre az, kinek vagyona aránylag az észszerű szükségletekhez mérve középszerű, melylyel átlagosan be lehet érni, és mely más hasonló állású személy középszerű vagyonával felér.

(Egyébiránt még összehasonlító becslés nélkül is

küljelek által ítélni meg legalább közelítőleg valamely vagyonnak viszonylagos nagyságát, azaz vajjon valamely személy gazdag, tehetős-e vagy szegény? ily küljelek: annak életmódja, a költségeknek, melyeket az tesz, minémúsége, a könnyűség vagy nehézség, melyel fizetési kötelelességeit teljesíti. <sup>1)</sup>)

1. Ezen szó: gazdagság némileg viszonylagos fogalom, sok függ e tekintetben a helytől, hol az illető lakik; bizonyos mennyiségű vagyon mellett valaki kis városban gazdag lehet, ki nagy városban a gazdagok közé nem volna sorozható.

(Proletáriusoknak nevezetnek a nagy tömegben létező szegények, kik mitsem bírván, egyedül mindennapi munka után kénytelenek élni; veszélyes proletáriusoknak pedig azok, kik elégedetlenek a társaságnak fenálló szervezetével, és kik azért a birtokosok ellen elkeseredést táplálván magokban, azon véleményben vannak, hogy csak a társadalmi viszonyok felforgatásától és különösen a tulajdoni jog megszüntetésétől várhatni segédelmet, és kik magokat mint hatalmas egésznek tagjait érzik.)

## 22. §. Változások valamely vagyon nagyságában?

(Valamely vagyon nagysága már legközelebb az azt képező javak használati és cseréértékének minden megváltozása által változik; azonkívül, valamely vagyon nagyságának változásai annak a termelésben és fogyasztásban különféle alkalmazása által idéztetnek elő, azért bizonyos vagyon nem tarthat meg maradólag szorosan hasonló nagyságot.)

## 23. §. A nemzetgazdasági állapotoknak különbözősége:

A nemzetgazdasági állapotok nem alakulnak mindenütt egyforma módon, hanem különféle álladalmakban különféle nemzetgazdasági állapotok fejlődnek, e tekintetben meg lehet különböztetni: virágzó, ép és beteg állapotot, mindeniknek megint több fokai lehetnek; tovább a mint a nemzetgazdaság valamely országban kisebb

vagy nagyobb mértékben fejlődött, lehet a gazdasági műveltségnek alsóbb, közép és felsőbb fokait megkülönböztetni.

Végre, ha valamely nemzetgazdaság jelen állapota múlt állapotjával összehasonlítottatik, különbség létezik a megállapodási, haladási, és hanyatlási állapot közt.

Oka pedig annak, hogy különféle államokban különféle gazdasági állapotok fejlődnek, és hogy ugyanazon államban a nemzetgazdasági életben hol haladás, hol hanyatlás mutatkozik; az, hogy különféle államban, és ugyanazon államban is különféle időkben különféle körülmények, viszonyok léteznek, melyek a javak termelésére, felosztására és fogyasztására, azaz a nemzetgazdasági élet alakulására jótékony vagy kártékony befolyással bírnak, ilyenek: a nemzet jellege, a népesség hajlamai, tovább a politikai és társadalmi viszonyok, az államhatalom intézkedései stb.)

24. §. Ismejelek, melyekből valamely nemzet virágzó gazdasági állapotjára következtetést lehet vonni.

Az ismejelek, melyekből valamely nemzetnek virágzó gazdasági állapotjára következtetést lehet vonni, következők:

1-ször: Ha a polgárok, különösen a közép és alsóbb osztályok könnyen fedezhetik szükségleteiket, sőt mindennemű kényelemben is részesülhetnek.

2-szor: Ha magánosok által nagyszerű és költséges vállalatok vitetnek véghez.

3-szor: Ha az állam nagy kiadásokat tesz polgárai terheltetése nélkül, ha tehát az adó könnyen beszedhetik.

4-szer: Ha a nemzet külföldieknek is kölcsönt ad, a nélkül, hogy a pénznek az országbéli kimenetele érezhető volna.

5-ször: Ha nagy mennyiségben becses épületek, mindenféle mesterséges utak, és maradó telekjavítások léteznek,

6-szor: Ha a forgalomban nagy fizetések fordulnak elő, főleg aranyban mint Angolországban.

7-szer: Ha az emberek hosszabb élettartamat érnek.

## 25. §. Hogy lehet a nemzetgazdászatot előmozdítani?

A nemzetgazdászatot előmozdítani lehet, ha arra fordítatik az igyekezet, hogy a nemzetgazdászatan egészséges állapot idéztessék elő, a jólét folyvást gyarapodják, és a gazdasági fejlődés tekintve az időt és a körülményeket a nemzetgazdászati természeti törvényekkel összhangzásban álljon, hogy pedig ezen igyekezet sikerrel koronáztassék, szükséges figyelmeznire arra, minő okok szülnek a nemzetgazdászati életben jótékony, minők kártékony hatást, de tovább arra is, hogy ugyan azon okok különféle viszonyok alatt különféle hatásokat szülnek; a jótékony hatásokkal biró okokat életbe kell léptetni; ellenben oly okokat, melyek vagy általjában vagy a jelen körülmények alatt kártékony hatásokat szülnek, el kell távolítani.

Ebből kitetszik, hogy a nemzetgazdászati előmozdítása nem mindenütt és minden időben történhetik egyforma módon, mert sem a kitüzendő cél, sem az ennek elérésére választandó eszközök nem lehetnek mindenütt és mindenkor egyformák, célzt bizonyos nemzetgazdászatan csak olyant lehet kitüzni, melyre a kívántató feltételek legalább már csirában léteznek, eszközöket pedig csak olyanokat lehet megválasztani, melyek rendelkezés alatt állanak, és melyek azon cél létesítésére, melynek elérése ohajtatik, alkalmatosak, melyek tehát a jelenleg tán beteges állapot elávoltására irányozvák.



26. §. Kik működhetnek közre a nemzetgazdászati előmozdításánál?

A nemzetgazdászati előmozdításánál mindnyájan működhetnek közre, kik közvetlenül vagy közvetve a gazdasági állapotokra valamely befolyást gyakorolnak; tehát mind egyes emberek, mind egyletek, melyek tagjainak közös érdekek van bizonyos gazdasági törekvésnél, mind az államhatalom.

Egyes ember a nemzetgazdászati leginkább azon mód által, melylyel gazdasági foglalkozásában eljár, és vállalatai által, melyeket saját érdeke végett választ, mozdítja elő, p. o. valamely mezei gazda, ki kitünően jó sikerrel gazdálkodik, jobb vetési módszert, tökéletesebb gazdasági szerszámokat használ, jobb marhákat nevel, nem csak saját érdekében dolgozik, de az összeségnek is használ, ugyanazt kell állítani oly gyárosról is, ki valamely műipari cikket virágzásba hoz, vagy kereskedőről, ki új és előnyös vételi és eladási forrásokat talál fel.

Egyletek részint vállalataik által, (ilyenek p. o. vasúti vállalatok, hitelintézetek stb.) részint az által, hogy bizonyos gazdasági ág gyámolítását (mint p. o. a mezei gazdasági egylet a mezei gazdaságát) tűzik ki magoknak célul, mozdítják hatalmasan elő a nemzetgazdászati.

Az államhatalom végre a törvények, a jogvédelem, az államháztartás és adózás körüli intézkedései által minden körülmény alatt lényeges befolyást gyakorol a nemzetgazdászati viszonyokra; minő mértékben kelljen ennek e tekintetben közvetlenül vagy közvetve hatnia, az lényegesen függ a műveltség fokától, melyen valamely időben bizonyos nemzet áll, és a fejlődéstől, melyet az egyes gazdasági ágak már elértek. <sup>1)</sup>

(1. Általában az államhatalomnak kötelessége egy részről mindent elhárítani, mi a nemzetgazdászati fejlődésnek utban állhatna,

más részről azon esetekben közvetlenül is intézkedni, hol a magánosok erői elégtelenek egy az összeség érdekében fekvő czél elérésére, hol tehát nagyobb erőknek együttműködése szükséges, vagy hol az összeség érdekét az egyesek ellenében kivételes esetekben kell képviselni, így p. o., ha a magán gabonakereskedés elégtelen a népnek a drágaság és éhség elleni biztosítására, az államhatalom nyilván magtárak, és a gabonának külföldről szerzése által lehet segítségül a polgároknak.

A műveltség felsőbb fokain az embereknek igyekezete hatni a nemzetgazdászati állapotok alakulására nagyobb mértékben mutatkozik, mint a műveltség alsóbb fokain, ennek pedig egyik oka az, hogy az emberek akkor jobban látják át, hogy az egyes emberek gazdasági jóléte nagyobb vagy kisebb mértékben függ az összes nemzetgazdászati állapotoktól, és hogy a műveltség felsőbb fokain az egyes gazdaságok kölcsönös viszonyai szorosabban is össze vannak fűzve, mint az alsóbb műveltségi fokokon; egyébiránt természetes következése az emberek különféle gazdasági helyzetének és belátásának, hogy azon igyekezetek részint conservatív, részint progressiv természetűek, az elsők a jelen állapotot fentartani, az utóbbiak pedig azokat változtatni, javítani, és azáltal jobb időt létesíteni törekednek, néha ezen igyekezetek veszélyes irányt is vehetnek.

Az igyekezetek a nemzetgazdászati állapotokra hatni, legjobb irányba vezettetnek, ha a nemzetgazdászati tanok mindinkább általánosabban terjesztetnek, mert ez által azon meggyőződés terjed, hogy az embereknek igazi kölcsönös érdekei nem lehetnek tartósan egymással ellenkezésben, hanem, hogy azok közt inkább a legnagyobb öszhangzásnak van helye.)

## 27. §. Felosztása a nemzetgazdászati tudománynak.

Mint hogy a gazdasági életnek három ága van, t. i. a javaknak termelése, azoknak felosztása és fogyasztása, azért a nemzetgazdászati tudomány feladata a gazdasági életnek e három ágát egymás után vizsgálat alá venni, és ez alapja e tudomány felosztásának és benne elfogadott előadási rendnek.)

## ELSŐ KÖNYV.

**A javak termeléséről.***I. Szakasz.***A termelés és a productiv erők általjában.**

## 28. §. A termelés fogalma.

Termelés (Produktion) alatt érteni kell új javaknak, azaz használható dolgoknak (értékeknek) előállítását.

A termelés vagy az által történik, hogy az ember a rendelkezése alatt álló természeti erők segítségével nyers terményeket és életszereket állít elő, (mint a földművelésnél,) vagy hogy a már előállított nyers anyagokat nagyobb használhatóság végett átalakítja (műipari termelés) vagy hogy a különféle javakat hozzájok férhetőbbekké teszi (kereskedési termelés), és végre hogy új használható dolgokat talál fel.

A termelés eredménye a termék vagy is jövedelem.

## 29. §. Mely termelés előnyös gazdaságtilag?

Minden termelésre más javakat kell feláldozni, azaz költségek kivántatnak, melyek termelési költségeknek neveztetnek; azért a jövedelem, melyet a termelés nyújt kétféle, t. i. nyers és tiszta jövedelem; a nyers jövedelem az összes jövedelem; a tiszta pedig a jövedelemnek azon része, mely megmarad, ha az összes jövedelemből azon költségek lehuzatnak, melyek a termelés végett tétetnek. <sup>1)</sup>

Gazdászatiilag csak azon termelések előnyösek, melyek átlagosan nem csak a reájok fordított költségeket tökéletesen megtérítik, hanem még többletet azaz tiszta jövedelmet is nyújtanak, mert csak a tiszta jövedelem növeli az egyes gazdának vagyonosságát; minél több javak minél kevesebb költséggel állíttatnak elő, annál nagyobb mértékben gyarapodik a nemzeti vagyonosság.

A tiszta jövedelem nagyságától függ valamely gazdaságnak menete és a gazdának állapota; ha valamely gazda családjával együtt csak a tiszta jövedelmet emészti fel, gazdaságának állapota nem rosszabbul; de ha a gazda fenntartása végett kénytelen azon javakhoz is nyúlni, melyek a jövő termelésre kívántatnak, ilyenek p. o. a vetésre való mag, a munkára kívántató marhák, gazdasági állapota rosszabbul.

Valamint pedig az egyes gazdaságra nézve, úgy az összes nemzetre nézve is lehet nyers és tiszta jövedelmet megkülönböztetni.

1. Az egyes gazdánál a tiszta jövedelem csak pontos könyvvitel mellett és számítások által tudathatik meg.

### 30. §, A productiv erők.

Az erők, melyeknek segédelmével javakat előállítani lehet, a következők: a természet, (melynek erői leginkább a telkeken működnek) a munka és a tőke, ezen erők productiv vagy termelő erőknek, <sup>1)</sup> termelési tényezőknél, vagy termelési forrásoknak neveztetnek; ezen productiv erők birtokától függ az ember tehetsége szükségleteit kielégíteni, mind az tehát a mi a productiv erőket akár mennyiségükre, akár minéműségükre nézve növeli, növeli a javak előállítását s tehát a jólétet, s mind az mi a productiv erőket csökkenti, csökkenti a javak előállítását, a jólétet.

A productiv erők növelése pedig csak az által eszközöztetik, ha a használható telkek mennyisége, a mun-

kaerő és a tőkék szaporíttatnak, a munkaerő kétféleképen szaporíttathatik, t. i. ha a munkások száma, vagy azoknak productiv képessége emeltetik; a tőkék szaporíttatnak, ha egy nevezetes része az előállított javaknak nem közvetlenül fogyasztásra használtatik, hanem a jövő termelésre félre tétetik, azaz ha a keresetre szánt vagyyon szaporíttatik.

1 A képesség bizonyos javakat előállítani szintén productiv erőnek nevezetik.

## II. Szakasz.

### A természet erői mint a javak forrása.

#### 31. §. A természet működése a termelésnél.

A természet a termelésnél működik, részint erői által, melyeket az embernek rendelkezése alá bocsát, részint adományai által, melyeket nyújt.

A természet erői vagy olyanok, melyek valamely telekkel vannak összekötve, p. o. annak nagyobb vagy kisebb termékenysége, érczekbeni bősége, — vagy olyanok, melyek nincsenek valamely telekkel összekötve, p. o. a gőz, víz, szél, villanyereje, melyek az emberek által különféle előállításoknál használtatnak és kiszakmányoltatnak. <sup>1)</sup>

A természet adományai is kétfélék, t. i. élvezeti szerek és kereseti szerek.

Az elsők azok, melyek közvetlenül élvezhetők és használhatók az emberi szükségletek fedezésére, ilyenek p. o. az édelhető gyümölcsök, fák, állatok; az utóbbiak olyanok, melyek közvetve használnak az által, t. i. hogy az előállításnál és forgalomnál mint könnyítő segédszerek alkalmaztatnak, p. o. vasérczek, vízi utak.

1. Némely természeti erő kimeríthető, mint p. o. a földdel összekötött erő, más kimeríthetetlen.

### 32. §. Honnan függnnek a természet erői valamely országban?

A természet erői valamely országban az ország éghajlatától, a föld minémiségétől és földészeti helyzetétől függnnek; ezen tényezők határozzák el, mennyiben áll a természet a nemzet rendelkezése alatt, és azért ezek a természet irányára és nagyságára nagy mértékben, de nem kizárólag bírnak befolyással; <sup>1)</sup> minden országban tehát nagyobb vagy kisebb mértékben a választandó gazdasági tevékenység neme az ország természeti minémisége által van mintegy kiszabva, és mindenütt az országgal mintegy összenőtt természetési ágak léteznek.

1. Mindazáltal az egyes nemzeteknél a természet nagysága nem függ egyedül azon aránytól, melyben a természet az országnak kedvező vagy nemkedvező; mert ha valamely ország a természet által legdúsabban van is felszerelve, az csak akkor fog nagyobb természetést felmutathatni, ha a természetnek ezen kedvezményei az emberek által czélszerűen felhasználtatnak: ellenben oly országban, melyről a természet mostohán gondoskodott, a természet a többi termelő erő, t. i. a munka és a tőke segelmével tetemesen emeltetik; mindazáltal bizonyos, hogy mindenütt azon termelés sikere és tartama van leginkább biztosítva, mely a természet kedvezései által különösen gyámolítottatik.

### 33. §. Az égalj befolyása a természetésre.

Az égalj közvetlen befolyással bír a természetésre az által, hogy az bizonyos természetményeknek jobban, kevésbé, vagy épen nem kedvez, és így azokat nagyobb vagy kisebb mértékben lehetségesíti, vagy lehetetlenekké teszi. <sup>1)</sup>

Közvetett befolyással pedig bír az égalj, a mennyiben tőle függ az emberek szükségleteinek nagyobb vagy kisebb mennyisége, és a mennyiben a különféle égalj az emberek gondolkozásmódjára, szellemi tehetőségeik fejlődésére és azoknak működési irányára külön-

féle hatást gyakorol, és így azokat a természet erői kikapcsolására nagyobb vagy kisebb mértékben hajlandókká és képesekké teszi, vagy nem teszi. <sup>2)</sup>

1. Az égaljnak, különösen annak melegsége és nedvessége fokának közvetlen befolyása leginkább az állat és növény termelésénél mutatkozik; nem minden állat tenyészik minden földön, és nem minden földben verhet gyökeret minden növény; az állati és növénytermelések legnagyobb függésben vannak az égaljtól, ettől függ a különféle évszakok egyenlőtlen tartama és minősége, ezektől pedig feltételeztetik, vajjon ugyanazon földön az évnek folyama alatt egyszer vagy többször lehet-e aratni, vajjon a téli időszakra az emberek és marhák számára nagyobb vagy kisebb készleteket kell-e gyűjteni, vajjon nagyobb vagy kisebb erdőtérre van-e szükség, vajjon az emberek közti közlekedés és az árúk szállítása mindig lehetséges-e, vagy egyes évszakokban nagyobb vagy kisebb mértékben lehetetlenítve van-e, vajjon a földművelést üzö népesség egész éven át folyvást talál-e foglalkozást a mezei gazdaságban vagy nem; stb. Minél hosszabb időig tart valamely vidéken a tél, annál rövidebb időig foglalkodtathatja a földművelés az embereket, és annál inkább utalvák azok valamely más mellékkeresetre, innen van, hogy különösen hegyes vidékeken a földművelő népesség más keresetekhez is nyúl, melyek időjártával sokszor különös iparágakká fejlődnek, ilyenek p. o. Berchtesgaden körül a fafaragványok, Szepesben a gyolcskészítés, és a csehországi érczhegységben a csipkeverés.

Kétséget sem szenved, hogy a természetnek productiv ereje egyébiránt hasonló körülmények közt legdúsabban melegebb égaljak alatt működik, a nagyobb melegség ugyanazon terményt korábban érleli, és néha ugyanazon föld egy évben másodszori használatát is megengedi, az aratás rendszerint jobban fizet, és maga a termés sok tekintetben jobb, p. o. a gyümölcs, a bor.

2. Az emberi szellem fejlődésére, és a munkaösztön emelésére legkedvezőbb a mérsékelt égalj, melyben a legközelebbi szükségletek minden igyekezet nélkül nem szerezethetnek, az igen forró égalj ellenben tikkasztólag, és az igen hideg zsibbasztólag hat az emberi szellemre és testre, és mind a kettő a munkaösztön nagyobb fejlődését akadályozza, )

### 34. §. A föld befolyása a természetésre.

A föld igen nagy befolyással bír a természetésre, részint mert a földrétegek különféle physikai és vegytani minőségétől függ a föld termékenysége <sup>1)</sup> és gazdagsága földalatti kincsekben, részint mert a föld kül-

alakja t. i. azon körülmény, vajjon az hegyes-e vagy róna, vajjon léteznek-e jelentékeny folyók kikötők partok, a földnek nagyobb vagy kisebb mértékbeni használhatóságára, és a közlekedésnek könnyebb vagy nehezebb mivoltára, tehát a kereskedésre nevezve eldöntő; ~) végre a föld minősége és annak terményei az azon lakó emberek testi állapotjaira és gondolkozásmódjára, valamint a nemzeti jellemre is nagy befolyással bírnak.

1. A földek a terményekre nézve, melyeket nyújtanak, nagyon különböznek; némely földek fát, mások bort, mások érczeket teremnek, de egyfélélt termő földek közt is nevezetes különbség van a termék menüiségére nézve, így p. o. némely szántóföld ötszörösen, más nyolczszorosan adja vissza a magot.

2. A nemzeti vagyonság fejlődésére azon föld legkedvezőbb, mely kedvező feltételeket nyújt mind a különféle termelési ág p. o. a földmivelés, müipar és bányászat, mind a kereskedés tüzésére, és azért tán legkedvezőbb oly föld, melyben termékeny hegyes és dombos vidékek kedvezőleg helyezett lejtősségekkel, és rónaságok hajózható folyókkal jótékony vegyületben vannak együtt; ellenben terjedt rónaságokon, főleg melyek nincsenek átmetszve nagyobb folyamok által, több kereseti tevékenységre a természetes feltételek hiányzanak, a magas hegységek pedig megint nehezen járhatók, és a földmivelésnek is nagy akadályt gördítenek elé.)

### 35. §. Mi emeli a természet hathatóságát a termelésnél?

A természet hathatóságát a termelésnél mind az emeli, mi a természet erői és adományainak az emberek által czélszerűbb használhatóságát és tökéletesebb kizsákmányoltatását lehetségésíti.

Ezen lehetőség pedig annál nagyobb lesz, minél jobban ismertetnek a természet erői igazi mivoltuk szerint, s minél inkább tanulták az emberek a természet adományainak helyes hasznát venni; azért a miveltség haladtával a természet befolyása a termelésre mindig nagyobb és többoldalúbb lesz, a nélkül mindazáltal, hogy annak túlsúlya ugyanakkor előtérbe lépne, mert a



míveltség haladtával a többi productiv erő t. i. a munka és a tőke aránylag még nagyobb mértékben használatnak.

### III. Szakasz.

#### A munka mint a javak forrása.

##### 36. §. A munka fogalma és különféleségei.

Munka alatt kell érteni az embernek minden tevékenységét, mely gazdasági javak létrehozása végett történik, tehát minden tevékenységet, mely közvetlenül vagy közvetve arra szolgál, hogy a természettől adományokat vagy erőket nyerjünk, és ezeket az emberi szükségletek fedezésére alkalmasakká tegyük.

(A munkák eloszlanak felfedezésekre és feltalálásokra, a természet önkénytes adományainak, p. o. a vad növények állatok érczek elfoglalására és a főnebb a 28. §-ban érintett termelés minden nemeire, a termelés különféleségéhez képest lehet különböztetni mezei gazdasági, műipari és kereskedési munkát, tehát ugyanannyi gazdasági tevékenységet is, ezen munkákon kívül, melyek közvetlenül gazdasági javak előállítására szolgálnak, az emberi társaságban még más munkák is teljesíthetnek, melyek vagy személyes szolgálatokban állanak, vagy szellemi javak előállítására irányozvák.<sup>1)</sup> A munka elkerülhetlenül szükséges az emberre nézve, mert szükségletei egyedül a természeti erők közreműködése által ki nem elégíthetők.

1. Azon foglalkodások, melyek közvetlenül gazdasági javakat állítanak elő, gazdasági értelemben productiv foglalkozásoknak neveztetnek; ellenben azon foglalkodások, melyek által szellemi javak állítanak elő, tehát a szellemi munkák, p. o. e tudományokkal művészetekkel foglalkodások gazdasági értelemben csak viszony-

lagosan neveztetnek productiveknek, a mennyiben t. annak, ki azokat üzi, anyagi javakban keresetet nyújtanak, vagy távolabb befolyást üznek javak létrehozására.)

### 37. §. Mitől függ a munka productiv ereje?

A munka productiv ereje függ 1-ör a munkásnak munkaösztönétől és 2-or annak munkaerejétől.

A munkásnak munkaösztöne megint függ a szükségleteitől, melyeket keresete által fedezni akar, és a biztonságtól, hogy munkájáért elegendő jutalmat kap, és munkájának gyümölcseit biztosan élvezheti.

Hol a munkásnak igen kevés szükséglete van, kisebb is lesz munkaösztöne, ellenben hol a műveltség előrehaladtával a munkás is több szükséglet kielégítésében akar részesülni, mint p. o. Angolországban, az nagyobb munkaösztönnel is fog birni <sup>1)</sup>, a gyarapodó szükségletek által rendszerint legyözetik az ember természeti hajlama a restségre.

A biztonság, hogy a munkás munkájáért elegendőleg meg fog jutalmaztatni, és szorgalmának gyümölcseit élvezendi, nagy befolyással bir a munkaösztönre, azért a rabszolga vagy röghöz kötött jobbágy, ki munkájának jutalmára nézve egészen urának önkényétől függ, legkevesebb kedvvel sőt gyakran az urának, kit gyülöl, kárára dolgozik, kisebb a munkaösztön a robotos munkánál mint a napszámosnál; a készített darab mennyisége szerinti jutalmazás, miként ez Angolországban divatoz, és a munkásnak részesítése a nyereség bizonyos hányadrészében (tantieme system), mint ez p. o. a czethalászatnál történik, a munkaösztönre igen jótékony befolyással bir.

Mi a munkaerőt illeti, ez valamint az egyesekre, úgy egész nemzetekre nézve különbözik, és függ az emberek természeti hajlamaitól, physical minémüségétől, szellemi erőtől, nemzeti sajátságaitól, erkölcsi állapotjá-

tól, és végtére a gyakorlottságtól is, melylyel valamely munkára birnak.

A természeti hajlamok különbözőzése az egyeseknél és a nemzeteknél különféle munkánál különféle eredményt szül; ha valamely embernek bizonyos munkára természetes hajlamai vannak, és ezen hajlamok czélszerűen kifejtetnek, az embernek productiv ereje nagyon gyarapodik.

Hogy az emberek physikai minősége is, mely megingt a nemtől <sup>2)</sup> kortól, egészségtől és testi erőtől, és az utóbbi az életmódtól függ, véghetetlen különbséget okoz a munkaerőre nézve, a mindennapi tapasztalás tanúsítja.

A szellemi erőknek és az értelmiség fokának, melylyel a munkás bir, szintén igen nagy befolyása van a munkaerőre, mert minden munkánál, hogy sikerüljön, a szellemnek is részt kell vennie, minél nagyobb értelmiséggel bir a munkás, annál nagyobb ügyességgel fogja munkáját véghez vinni, és annál nagyobb mértékben használhatandja munkájában a természet közreműködő erőit, p. o. a gőz, víz erőit. <sup>3)</sup>

A munkás erkölcsi állapota is befolyással van a munkaerőre, mert az erkölcsileg műveltebb munkás rendszeretöb, biztosabb, és lelkiismeretesebb a munkánál, az előrehaladó népműveltség és erkölcsiség egyáltalában jótékony befolyással van a nemzetnek jólétére és vagyonosságára. <sup>4)</sup>

Végre kétségen kívül van, hogy valamely munkabani gyakorlottság haladtával is a munkaerő gyarapodik.

1. Az angol munkás jobban éi mint az irlandi, de nagyobb munkaerővel is bir.

2. A nők munkaképessége kisebb, mint a férfiaké, azért ha a nők gazdaszatilag egészen emancipáltatnának is, a munkák legnagyobb részénél a több testi erővel biró férfiakkal a versenyt még sem állhatnák ki, azonkívül az ily emancipatio a hajadon állapotban való maradást, az erkölcstelenséget és a nőnem elfajulását mozdítaná elő, hogy azonban a nők több munkanemmel foglalkodjanak, mint az jelenleg minálunk történik, igen kívánatos, Angol- és Franciaországban sok nő a könyvvezetéshez és levelezés viteléhez ért, mi

által mind a férjüknek üzletében segítségére lehetnek, mind szükség esetében önálló keresetre is szert tehetnek.

3. A természet adományainak szerzése is többnyire értelmiséget tesz fel; csak a mathematica, ásványtan és más tudományok segítségével lehetséges az embernek a föld gyomrában levő ásványokat előállítani, a nyers anyagoknak átalakítása is különféle tudományokbani jártasságot feltételez.

4. A nemzeteknek különféle sajátosságai vannak a munka véghezvitelénél, így az angol munkásnak a munkánál legnagyobb erélye, a németnek legnagyobb pontossága, a francziának legnagyobb ízlése van.

28. §. Vajjon változik-e a munkaerő nagysága egyes emberekre és nemzetekre nézve?

Minthogy a munkaerő nagysága az elősorolt okoktól függ, és ezek mind az egyes emberekre, mind egész nemzetekre nézve változásoknak vannak alávetve, kiteszik, hogy a munkaerő egyes emberekre úgy mint nemzetekre nézve szintén változik; a műveltség haladtával a nemzeteknek munkaereje gyarapodik, mert a műveltség haladtával a gazdasági munkával foglalkodó emberek száma is mindig növekszik; ellenben a munka nélkül más emberek rovására élő emberek száma csökken, a műveltség haladtával a munkás osztály nagyobb becsülésben részesül, és az idő értéke is jobban becsülik; mind ez a munkaerő gyarapodására szintén jótékony befolyással bír.

A különféle nemzetek munkaerejének összehasonlításánál nagy fontosságú az, minő arányban állanak a különféle korban levő emberek egymáshoz, a férfiaknál a munkaerő legnagyobb a 24—45 évi kor között, minél számosabbak tehát ezen korosztályban lévők, és minél inkább foglalkodik azon korosztály termelő munkával, annál nagyobb lesz a nemzetnek összes munkaereje, ezen korosztály száma pedig az emberi élet átlagos tartamának gyarapodásával, mely szinte a műveltség haladásának eredménye, növekedni fog.

39. §. Mi által emeltetik a munka hathatósága?

Azon okokon kívül, melyek a munkaösztönt és a munkaerőt gyarapítják, a munka hathatósága még különösen emeltetik a munka véghezvitelénél alkalmazásba hozott munkafelosztás, és a munkaegyesítés által.)

40. §. A munkafelosztás fogalma és haszna.

A munkafelosztás abban áll, hogy az egyes munkaerő csak lehetőleg egyenlő munkanemek véghezvitelére szorittatik, ilyen munkafelosztásra a természet, mely a hajlamokat a különféle foglalkozásokra különféleképen osztogatja, utalja az embereket; nagyobb fejlődésre emelkedett a munkafelosztás ott, hol ugyanazon termék előállítására kívántató különféle munkarészek különféle egyének által teljesíttetnek.

A munkafelosztásnak nagy haszna van, mert általa eszközöltetik:

1-ör: Hogy a munkás egy foglalkozástól a másikhoz fordulni, és mindig más műszereket venni elő, és így e közben sok időt vesztegetni nem kénytelenítettik.

2-or: Hogy a munkás csak nem egész életében ugyanazon munkával foglalkodván, abban oly ügyességet szerez magának, milyent lehetetlen volna neki szereznie, ha figyelme többfelé oszolva, ereje földarabolva volna.

3-or: Hogy a folytonos gyakorlatban a munka rövidítésére szolgáló ügyességeket fölfedezheti; ide járul.

4-er: Hogy a munkafelosztás gyermekeknek és aggastyánoknak is alkalmat nyújt az előállításnál közreműködni, és hogy az a nagyobb észbeli tehetséggel bíró embereket a közönséges munkáktól megszabadítja, és azokat sajátlagos tehetségök teljesebb kifejtésére ké-

pesekké teszi, szóval a munkafelosztás folytán minden ember ott alkalmaztathatik, hol leginkább helyén vagyon.

Eredménye a munkafelosztásnak a termelékek szaporítása, azok tökéletesbülése, és a termelési költségek kevesbülése. <sup>1)</sup> A munkafelosztás következtében az ember azon feleslegért, melyet bizonyos termékekben előállít, könnyebben szerzi meg másoktól a többi szükségleteit, mintha azokat maga lett volna kénytelen előállítani.

1. A munkafelosztás haszna megmutatására példát hoz fel Smith Ádám egy gombostűgyárról, hol tíz munkás, kik a tűcsinálásra kivántató munkákat magok közt helyesen felosztották, naponként 48,000 gombostűt készítettek, holott másként, ha mindenik munkásnak külön kellett volna egész gombostűt készíteni, a legszorgalmasabb aligha készíthetett volna 20-at. Az óracsinálás Angolországban és Genfben számtalan munkákra oszlik, melyek külön munkások által vitetnek véghez, és azért fejlődött az a tökély nagy fokára, noha alig van munkás, ki az összes munkákhoz értene. — A szellemi munkáknál is előmozdítatik a munkának hathatósága a munkafelosztás által.

Az internationalis munkafelosztás alapszik az országok külfönféle termelési képességén, melyre az ország helyzete, és az emberek hajlamai és gazdasági kiképezettsége befolyással bír, a meleg égálj alatt lévő országok főleg ugynevezett gyarmati cikkek termelésére alkalmasak.

#### 41. §. Feltételek, melyektől függ a munkának felosztása.

A munkának felosztása függ a csereforgalom nagyságától, és a vásár kiterjedésétől, mely bizonyos munka termékeinek elkelésére nyitva áll, <sup>1)</sup> mert ezektől függ a lehetőség, miszerint oly ember, ki csak ugyanazon egy munkával folyvást foglalkodik, azon munka termelékeiért minden szükségleteit beszerezheti, és így nem kénytelen maga azokat előállítani; a faluhelyeken és kisebb városokban általában hol ritkább a népesség, tehát kisebb vásár áll nyitva a munkásnak, több üzlettel gyakran ugyanazon személy foglalkodik, nagyobb városok-

ban ellenben nagyobb munkafelosztásnak van helye, mert a munkafelosztás és a feleslegnek kölcsönös kicserélése szükségképen összefüggnek.

De azonkívül a munkafelosztás bizonyos egyenlő munkarészekre nagyon függ a munka természetétől; némely munkánál több munkarészre felosztás lehetséges, mint másnál, némely munkarészszel foglalkozás folytonosan és félbeszakadás nélkül folytattathatik, más pedig nem; így a földművelésnél kisebb munkafelosztásnak van helye, mint a gyártásnál, mert a földművelésnél ugyanazon munkás különféle időkben különféle munkákat kénytelen véghezvinni.

Továbbá még a munkafelosztás függ a tőke nagyságától, mely a termelésnél használtatik, mert a munkafelosztás sokszor csak úgy lehetséges, és akkor fizeti ki magát, ha sok mennyiségű nyers anyag dolgoztatik fel ugyanazon időben, mire mindazáltal nagyobb tőke kívántatik, minél nagyobb ez, annál nagyobb kiterjedésben lehetséges a munkafelosztás. <sup>2)</sup>

A munkafelosztás gyarapodik a miveltség haladtával, a legalsóbb miveltségi fokon minden ember kénytelenítettik maga csak nem minden szükségleteit fedezni, mint valamely szigetben a magánosan élő ember.

[ 1. A vásárt leginkább terjesztik és így a munkafelosztást előmozdítják a jó közlekedési eszközök, vízi utak e tekintetben különösen jótékonyak.

2. Oly ipari foglalkozásnál, melyben a munkafelosztás már terjedten divatoz, a gépek behozatása is könnyen történik, mert valamely munka annál előbb vitethetik véghez a gép vas keze által, minél jobban van az már egyszerű és hasonló munkarészekre felosztva. ]

#### 42. §. Árnyoldalai a munkafelosztásnak.

Mint árnyoldalai a munkafelosztásnak fel szoktak hozatni.

1-ör: Hogy a munkafelosztás által a munkások szellemileg eltompulnak és csak egyoldalúlag képeztet-

nek ki, mert a mellett a munkásnak egész ügyessége gyakran csak egy markolásban áll.

2-or: Hogy a munkás, ki a bizonyos termelésre kívántato munkáknak csak egy részét tudja, nagy függésben van a munka urától, és szükség esetében magán nem segíthet, az által pedig az emberek egyenlőtlensége mozdíttatik elő.

3-or: Hogy a nagy munkafelosztás a munkás egészségén is csorbát ejt.

4-er: Hogy a munkafelosztás oka a rendek közti különbségnek, az emberek eloszlásának gazdagokra és szegényekre.]

Ezen árnyoldalak azonban a munkafelosztás hasznait túl nem haladják, és a műveltség és termelés felsőbb fokain kevésbé lesznek érezhetőek, mert a műveltségi állapotban számos intézkedés létezik, melyek által a munkás szellemi eltompulásának elejét lehet venni, hová különösen tartozik a munkásnak ifju korábani czélszerű kiképezése és gondolkozási tehetségének kifejtese, tovább némi szabad idő meghagyása, melyben a munkás saját telkén vagy kertjében üzendő munkával, vagy pedig olvasással foglalkodhatik.)

(A munkások egészségének romlása ellen is a műveltség felsőbb fokain czélszerű rendőri intézkedések léteznek.

Mi a munkás osztály nagyobb függését illeti, ezen függés ott, hol a munkások kellő arányban vannak a munkaadókhoz, kölcsönös, egyébiránt hol nagy fokra vitték a munkafelosztást, az, ki valamely munkanemben egyszerű munkát visz véghez, könnyen kaphat olyant más munkanemben, mert ott minden iparnemnél csekélyek az igények, melyek a munkás irányában követeltetnek.

Mi végre azon állítást illeti, hogy a munkafelosztás szüli a nagy különbséget gazdagok és szegények közt, erre azt felelhetni, hogy a munkafelosztás nélkül mindnyájan egyformán szegények volnának, és sokkal kevesebb



élvezetben részesülnének, mint jelenleg részesülnek, azonban tagadni még sem lehet, hogy a tulságos munkafelosztás, mely a gépek szerfeletti alkalmazásával együtt jár, néha tulságos termelést és ennek következtében productionalis crizist szülhet, valamint hogy a munkafelosztás ellen irányzott főnebbi vádak is alappal bírnak, mihelyt a munkaidő tulságosan hosszabbíttatik, mi ellen különösen a munkánál alkalmazott gyermekekre nézve az állam részéről czélszerű intézkedések szükségesek.)

#### 43. §. A munkaegyesítés fogalma.

A munkafelosztásnak kell hogy megfeleljen a munkaegyesítés, ez pedig abban áll, hogy azon munkások, kik valamely dolog előállítására kívántató különféle munkarészeket véghez visznek, oly összeköttetésben álljanak egymással, hogy egyik a másokra számíthat, <sup>1)</sup> ilyen munkaegyesítés a munkafelosztásnak nagyobb alkalmazását, tehát az egyes munkaerőnek nagyobb használhatóságát lehetősíti.

A munkaegyesítést pedig mind azon körülmények mozdítják elő, melyek az indokokat szaporítják, hogy mindenféle munkaerők együtt működjenek valamely közös cél végett, melyet különféle, de egymásba vágó tevékenységek által érhetni el.

A munkafelosztás és egyesítés sikerén alapszik minden nagyobb vállalatoknak tulnyomó előnyössége, a mely épen ezáltal a földművelésnél valamivel kisebb, mint a müiparnál.

1. Azon munkásnak, ki valamely gombostűgyárban csak tűfejeket készít, biztosan kell számítani azon munkatársra, ki a tű hegyét élesíti. Oly munkásnak, ki csak kulcsokat készít, számítani kell arra, ki lakatokat csinál, azon 102 munkaágakból, melyekre az angol óracsinálás oszlik, egy sem élhet a másik nélkül, csak a munkaegyesítés képes a munkafelosztást helyesen szervezni. |

## IV. Szakasz.

## A tőke mint a javak forrása.

## 44. §. A t ö k e f o g a l m a.

Tőkének neveztetik azon termelék, mely nem közvetlenül élvezetre és fogyasztásra, hanem arra van szánva, hogy a jövő termelésnél eszközül szolgáljon.<sup>1)</sup>

A tőkétől tehát meg kell különböztetni a fogyasztási készletet, mert ez oly javakat foglal magában, melyek közvetlenül a szükségletek fedezésére és élvezetek szerzésére, tehát gyors fogyasztásra szánvák.

A tőke úgy tekintendő, mint a termelésnek lényeges feltétele, sem a földművelő sem a műiparos nem hozhat semmit létre, ha csak előre gyűjtött bizonyos javak birtokában nincs, melyeket az új létrehozásnál mint eszközöket használ, így a földművelő vetésre való mag és gazdasági szerszám nélkül, a műiparos nyers anyagok és műszerek nélkül mit sem állíthat elő, de míg az új termék elkészül, élni is kell a termelőnek, tehát némi javakkal vagy életszerekkel kell birnia; a tőkének tehát a munkával együtt közre kell működnie, hogy a természet erői használtassanak.

1. Ezen szoros értelemben tőkétől meg kell különböztetni a használati tőkéket, azaz oly javakat, melyek szintén sem új termelésre, sem gyors fogyasztásra, hanem közvetlenül személyes használatra, azaz személyes szolgálatok létrehozására szolgálnak, ilyenek p. o. a lakházak, bútorok, kocsik, szekérlovak, paripák, ezüstnemű edények.

A használati tőkéket is szoros értelmű tőkékévé fordíthatni, ha t. i. keresetre alkalmaztatnak, p. o. valamely paripa vagy kocsik kölcsönöztetik.

A használati tőkék mennyisége a szoros értelmű tőkék mennyiségétől függ, mivel az elsők csak az utóbbiak ségedelmével állítatnak elő, a mi pedig e két tőke közti kölcsönös arányt illeti, a műveltség alsóbb fokain túlsúlylal bírnak a használati tőkék, a fel-

sőbb fokain pedig a szoros értelmű tőkék, noha ilyenkor használati tőkék is nagy mennyiségben léteznek, így p. o. az angolok sok ezüstneműt bírnak, és pedig még az alsóbb osztályokból valók is.

Holt tőkéknek nevezetnek azon javak, melyek gyűjtve vannak a nélkül, hogy vagy termelésre vagy személyes használatra alkalmaztatnának, ilyenek p. o. az egyházak kincsei.

#### 45. §. A nemzeti tőkék alkatrészei.

A javak, melyek valamely nemzet tőkéjének alkatrészeit képezik, következők: 1-ör a föld javításai, p. o. vizesítő vagy vizlecsapolási intézetek, 1) 2-ör mindenféle gazdasági épületek, 3-ör a műszerek, gépek, szerszámok; 4-er a munkára és tenyésztésre szánt marhák; 5-ör átalakítási vagyis főanyagok, melyek t. i. új termelékeké átalakíttatnak, p. o. a vetésre való mag a földművelésnél, a gyapjú a müiparnál; 6-ör segédanyagok, melyek a létrehozásnál fogyasztatnak a nélkül, hogy az új termelék látható alkotó részeivé válhának, p. o. a fa, kőszén, mely elégettetik valamely gőzgépnél a gyárban; 7-er a táplálási szerek a termelők számára, melyeket addig, míg a termelés be nincs végezve, előlegezni kell; 8-ör azon árúk, melyeket a kereskedők eladás végett készen tartanak; és végtére 9-er a pénz, mely minden forgalomnak legfőbb eszköze. Minél nagyobb tőkét bírnak az egyes polgárok az előszámlált alkatrészekben, annál nagyobb lesz a nemzet tőkéje.

A nemzeti tőkének nagyobb része folytonos átváltozásban fogyasztás és új termelés által van.

1. Ezon javítások nagy része úgy összenő időjártával a földdel, hogy azok megszűnnek a tőkének jellemét viselni, és a telek tulajdonságaivá válnak.

#### 46. §. Különbözése a tőkének a módra nézve, mely szerint az a termelésnél használtatik.

A módra nézve, mely szerint a tőke a termelésnél használtatik, álló és forgó tőkét lehet megkülönböztetni.

Álló tőkének mondatik az, mely megmaradván a termelő kezében a termelésnél használtatik és pedig gyakrabban, ilyen tőkék p. o. a gépek, műszerek, marhák; forgó tőkének ellenben mondatik az, melylyel tulajdonosa csak úgy élhet termelő módon, ha azt kibocsátja kezéből, vagy eddigi alakját átváltoztatja, ilyen forgó töke a földművelésnél a vetésre való mag, a műiparnál az átalakításra szánt nyers anyagok, a gyuanyagok, melyek az előállításnál felhasználtnak, a kereskedésnél az eladásra készen tartott árúk, továbbá a pénz, akárkinek birtokában. <sup>1)</sup>

Az álló töke a forgó tőkéből teremtetik elő és tartatik fenn, és csak az utóbbinak segedelmével lehetséges az elsőt productiv módon alkalmazni. <sup>2)</sup>

A mi a kölcsönös arányt az álló és forgó töke közt illeti, az a gazdaszat azon műveltségi fokától függ, melyen valamely nemzet áll; a gazdaszati műveltség alantabb fokán álló nemzeteknél kevés, a felsőbb fokán állóknál pedig több álló töke létezik; továbbá a termelések neme és módja, azaz azoknak nagyobb vagy kisebb kiterjedésbeni üzése az álló és forgó töke közti arányra szintén befolyással bir.

1. Ugyanazon tárgy a különféle mód szerint, mely szerint használtatik, majd álló majd forgó töke lehet, így p. o. a marhák, ha mezei gazdaságnál természetésre használtatnak álló tőkét, ha pedig azokkal kereskedés üzetik, forgó tőkét alkotnak, szintén a gőzkatlan, mely az előállításnál alkalmaztatik az álló, mely pedig eladásra tartatik készen, a forgó tőkékhez számítandó.

2. Az álló és forgó töke közti különböztetés főleg akkor fontos, midőn valamely vállalatnál, melynél töke használtatik, azt vizsgáljuk, vajjon azon vállalat előnyös volt-e vagy káros? a vállalat nem káros; ha annyi jövedelmet nyújtott, hogy a reá fordított forgó töke tőkéletesen megtérítettett, az álló töke pedig annyiban pótoltatott, a mennyiben az ugyanazon vállalat alatt elhasználtatott, minél nagyobb e pótlásnak ez összes jövedelemből levonása utáni maradék, annál előnyösebb volt a vállalat.

47. §. A tőkék keletkezése, mikénti szaporodása, és mikénti kevesbülése.

A tőkék a megtakarítás eredménye; erednek tehát és szaporodnak, ha új termékek vagy azon termékekért bevett árak a közvetlen fogyasztás alól elvonatnak, és jövő termelés végett összegyűjtetnek. <sup>1)</sup>

A megtakarítás ismét eredménye a takarékosági ösztönnek, ez pedig az előrelátásnak, rendszeretnek, az önmaga feletti uralkodásnak, és az ember kivánságának, hogy állapotját tartosan javítsa.

Az ösztön tőkék megtakarítására csak ott fejlődhetik, hol tőkéletes jogbiztonság létezik.

A gazdasági műveltség felsőbb fokain jobban hat a takarékosági ösztön, mint annak alsóbb fokain, az elsőben tehát a tőkék nagyobb mértékben gyarapodnak.

A tőkék azáltal is szaporodnak, ha némely javak használhatósága tehát értéke bizonyos viszonyok következtében emelkedik, ez történik p' o. valamely erdőben levő fának értékével, ha az erdőn keresztül vaspálya nyitattik, így valamely háznak értéke is állandóan emelkedhetik.

A tőkék kevesbednek az improductiv fogyasztás szaporodása, (milyen p. o. gyakran háboru idején történik) és a gazdasági műveltségnek hanyatlása által.

A tőkék gyűjtése tehát nagyon függ attól, hogy a termelők és fogyasztók közt kedvező arány létezzék, hol ezen arány kedvezőtlen, hol a fogyasztók száma aránylag igen nagy, p. o. hol sok henye és munkátlan ember van, a tőkék nem igen szaporodhatnak.

A tőkék szaporodásától vagy csökkenésétől függ a nemzeti vagyonosság szaporodása vagy csökkenése.

1. A tőkéket ott gyűjthetni könnyebben, hol a vállalatok nagyobb nyereséget nyújtanak, nagyobb nyereség nem csak eszköz, le ösztön is a takarékosagra; annak, kinek szükséges költségei evonása után jövedelméből csak kevés marad, nincs nagy ösztöne akarékosságra, mert még csak igen távol jövőben van neki kilátása

takarékossága tetemesebb eredményét látni, azért gyakran azon csekély sommát is, melyet félretehetne, elkölti.

#### 48. §. Mi emeli a tőke hatályát?

A tőkék hatálya igen különbözik a javaknak, melyek tőkét képeznek, különféle minősége szerint, így p. o. jobb gazdasági marhák különféle hasznot hajtanak a gazdaságban, azonkívül a mód is, mely szerint valamely tőke az előállításnál alkalmaztatik, annak nagyobb vagy kisebb hathatóságára nagy befolyással bír, így p. o. trágyából álló tőke mind a termelékek, mind a mód és mennyiségnek, melyben alkalmaztatik, különfelesége szerint különféle hatást fog szülni.

Minden intézkedés tehát, mely a tőkének minőségét javítja, és annak helyes, azaz a kívántató minőségben, mennyiségben és módoni alkalmazását előmozdítja, annak hathatóságát is emeli.

### V. Szakasz.

#### A productiv erők közreműködése.

#### 49. §. A productiv erők közreműködésének szükségessége.

Minden gazdasági termeléshez rendszerint szükséges a productiv erők közreműködése, mert egyes productiv erő alkalmazása maga gazdasági javakat elő nem állíthat, így magának a természetnek (p. o. a föld adományainak) használata munkát tesz fel, a munka pedig a tőke közreműködését teszi szükségessé.

A termelés e három tényezői ugyanazon személy birtokában lehetnek, de történhetik az is, hogy különféle személy birtokában vannak, és akkor annak, ki a termelést vezeti, az egyiket vagy a másikat kölcsön kell vennie; azon személy, ki azon erőket a termelésnél

közreműködés végett egyesíti, és a netaláni veszteség veszélyét magára vállalja, vállalkozónak neveztetik, gyakran a tökepezéses vállalja magára ezen szerepet, (ilyen p. o. a földkibérlésnél a kibérlő) és pedig oly formán, hogy mind a munkásnak mind a telektulajdosznak bizonyos kialkudott összeget fizet. |

A gazdasági műveltség alsóbb fokain egyesítése a productiv erőknek, melyek különféle személyek birtokában vannak, nagyobb nehézségekkel van összekötve, mint a felsőbb műveltségi fokokon, hol erre nézve kedvezőbb föltételek állanak be.)

50. §. Vajjon egyenlő arányban működnek-e közre a productiv erők a különféle termeléseknél.

A productiv erők nem működnek közre egyenlő arányban a különféle termeléseknél, hanem hol az egyiknek, hol a másiknak jut nagyobb tevékenység; azért a különféle termeléseknél és termelési módoknál különféle módon alkalmaztatnak és vétetnek igénybe az egyes productiv erők, így p. o. a földművelésnél a természet productiv ereje nagyobb mértékben vétetik alkalmazásba, mint a műiparnál, és a földművelés különféle nemei közt a marha legeltetésénél a természeti legelőkön, hol a munka legkevesebbet, legtöbbet a föld tesz, a természetnek productiv ereje leginkább vétetik igénybe, a kézművességnél a munkaerő, és a gyártásnál túlnyomólag a tőke (melynek nagy része gépekben áll) működik közre, a földművelés külterjedő (extensiv) üzésénél a munka és tőke kevésbé vétetnek igénybe, mint annak belterjedő (intensiv) üzésénél.)

51. §. Vajjon egyenlő arányban állanak-e a productiv erők mindenütt és mindig az ember rendelkezése alatt?

A productiv erők különféle országokban, tájékon és helyeken különféle arányban állanak az ember rendelkezése alatt.

(De a már valahol fennálló kölcsönös arány, melyben ezen productiv erők az embernek rendelkezése alatt állanak, időjárával, különösen a gazdasági műveltség haladtával szintén gyakran változik.

A gazdasági műveltség alsóbb fokain a természet (a föld) leginkább áll rendelkezés alatt; ott, hol még ritka a népesség, az élelmezési szereket könnyen kevés munka mellett lelhetni a természet adományaiban; a közép műveltség fokán a munka lép előtérbe, és a felsőbb műveltség fokán a töke.

Minthogy pedig a különféle termeléseknél és az egyes termelési módoknál a productiv erők különféle arányban működnek közre, ebből következik; hogy minden országra és tájéokra azon termelések, és az egyes termeléseknek azon módjai legalkalmasabbak, tehát legelőnyösebbek, melyekre nézve az arra kívántató productiv erő legnagyobb jóságban és bőségben áll rendelkezés alatt, és az emberek hasznára leginkább kizsákmányoltathatik, p. o. ott, hol a használható föld még nagy mértékben áll rendelkezés alatt; de munka és töke hiányzanak, a mezei gazdaság úgy üzendő, hogy a természet, a munka és a töke lehetőleg csekély segédme mellett, hasson, tehát ott inkább a külterjedő gazdasági mód ajánlható; de ellenben, hol használható telkek kisebb számmal léteznek, de munka és töke nagy mennyiségben kínálkozik, ott a mezei gazdaságot ezeknek túlnyomó igénybevételével kell üzni.

Még a termelések neme, p. o. dohány, cukorrépa stb. czélszerű meghatározásánál is dönt a kölcsönös



arány, melyben az arra kívántató productiv erők rendelkezés alatt állanak.

1. A gyarapodó népgazdagságnál mutatkozik tulhatalma a tőkének a többi productiv erők felett az éles ellentételekkel gazdagság és szegénység közt mint szomorú kép, de ez is csak átmeneti időszaknak lenni látszik, mert időjártával a kisebb tőkék associatioja eszközt képest az ellentétek kiegyenlítésére.)

52. §. Föltételek, melyek a productiv erők közreműködését részint lehetősitik, részint előmozdítják.

A feltételek, melyek a productiv erőknek közreműködését részint lehetősitik, részint előmozdítják, tehát a gazdasáznak fejlődését eszközlik, e következők: 1-ör a tulajdonjog létezése és biztosítása; 2-or az uralkodó közérzület és a létező vallási és erkölcsi műveltség; 3-or a szabad cserefogalom.

53. §. Befolyása a tulajdonjog létének és biztosításának a productiv erők közreműködésére a termelésnél.

A tulajdonjog léte és biztosítása legnagyobb befolyással bír a productiv erők közreműködésére; mert igen természetes, hogy senkinek sem lesz ösztöne valamely telekre munkát és tőkét fordítani, vagy azon maradó javításokat létrehozni, ha nem bizonyos, hogy fáradozásainak gyümölcseit ő élvezendi, nem pedig mások: szintén senkinek sem lesz kedve tőkét gyűjteni, ha birtoka nem biztos, sem telket vagy tőkét másnak használat végett kölcsön adni, ha annak visszakapása igen kétséges, még a személyes erők (a munka) feletti rendelkezés és azzal összeköttetésben álló személyes kereseti tehetség is csak a magán tulajdonjog tökéletes kiképezése mellett lehetséges.

Minden gazdasági fejlődésnek tehát főfeltétele a magán tulajdonjognak elismerése és biztosítása. 1) 2)

A tulajdonjognak biztosítása eszközöltetik 1-ör jó törvények által, minél jobban biztosítják azok az embernek sajátját, annál nagyobb haladást tehet a gazdasági fejlődés; 2-or jó rendőri intézkedések és 3-or jó és szigorú igazságszolgáltatás által.

A tulajdonjoggal szoros összeköttetésben áll a szabadság tulajdonával rendelkezhetni, és pedig mind élők közt, mind halál esetére; az embernek szerzési ösztöne az által nagyon emeltetik, ha halála esetére is rendelkezhetik javairól, és azokat legkedvesebbjeinek hagyhatja; azért gazdasági szempontból igen szükségesek oly törvények, melyek által a tulajdon átruházásának minden nemei megengedtetnek, és a végintézet nélküli halál esetére oly örökösödési rend állapítottatik meg, mely az ember természeti hajlamaival leginkább meg-egyező. <sup>3)</sup>

1. A javak tökéletes közössége csak a gazdasági műveltség legalsóbb fokain lehetséges és természetszerű, p. o. vadászó és halászó néptörzsököknél, némely telkeknek közös használata, p. o. legelő vagy erdőképen a gazdasági műveltség közép fokain még megjárja, különösen oly telteken, hol a természet legtöbbet tesz, a munka és tőke pedig még nem igen alkalmaztatnak, hol tehát a használat puszta elfoglalási munkának viseli jellemét; de nagyobb műveltség mellett a legtökéletesebb tulajdonjog kiképezése mindig szükségesebbé válik, mert a termelések kelléke gyarapodván, a telkeknek belterjedőbb használata, azaz azoknak munka és tőke általi nagyobb termékenyítése kívántatik, mely a magános tulajdonosnak saját érdeke által leginkább van biztosítva; azért a népesség és a műveltség haladtával a még magános tulajdonná nem vált, tehát még elfoglalható telkek száma mindig kisebb lesz.

2. A communisták föellenvetései a tulajdonjog ellen következők:

1-ör: Hogy az egyéni tulajdon a tolvajságnak látszólag törvényszerű formája, mert az egyes azt sajátítja el magának, mi mint a levegő, melyből senkit sem lehet kizárni, az összeségé.

2-or: A tulajdonjog táplálója az irigységnek, anyja igen sok büntettnak, oka a lopásnak.)

3-or: A tulajdonjog a társaságot két élesen szemközt álló osztályra t. i. a gazdagokra és szegényekre szakítja, ez utóbbiaknál állandó elkeseredést és birtokvágyat, az előbbieknél dölyföt szívtelenséget és a szegényeknek lenézését szüli.

4-er: A tulajdonjog akadályozza az ösztársasulást, és az erőknél közös célokra nagyobb kiterjedésbeni egyesítését.

5-ör: Végre a tulajdonjog okozza a javak mind inkább kevesebb kezekenbeni összpontosulását, tehát egy részről pénzáristocriatiát, más részről szaporodó proletariátust, mely állapot előbb utóbb irtozatos catastropha bekövetkezését magában rejti.

Ezek ellenében a tulajdonjog mellett fel lehet hozni:

1-ör: A tulajdonjog erkölcsi szempontból igen jó befolyásu, mert a családi erzülettel, a vágygyal a család jólétéről még halál után is gondoskodni legszorosabb összeköttetésben áll, a tulajdonjog családi erényeket közérzelmet szül.

2-or: A tulajdonnak birtoka táplálja a becsületérzést, mely forrása igen sok üdvös törekvésnek, nagylelkü szép és jótékony cselekvénynek.

3-or: A tulajdonjog fennállása szolgál egyedül az embernek indokul erőinek mindenféle irányban megfeszítésére, melynek különféle az emberek javára szolgáló találmányt és haladást a termelés és ipar körében lehet megköszönni.

4-er: A tulajdonjog nemléte mellett az emberek közt sötétség tudatlanság és általános szegénység el volna terjedve.

A bajok, melyek imitt amott a proletáriusok szaporodásában mutatkoznak, nem magából a tulajdonjogból folynak, hanem más viszonyokból, melyeken némileg segíteni lehet a nélkül, hogy a tulajdonjog megszüntetnének, melynek megszüntetése egyébiránt legnagyobb zsarnokság és igazságtalanság volna, mely a társaság minden kötelekeit megoldaná.

3. A nemzetgazdászati tudomány a tulajdonnak elbirtoklás általi szerezhetőségét épen nem kárhoztatja, a nemzetgazdászati érdekek kívánja, hogy a jószágok minél productivebb módon használtassanak, annál fogva a nemzetgazdászati tudomány helyesli, hogy a jószágnak előbbi birtokosa, ki tulajdonával nem törődött, és jogát annak idejében jószága iránt kellő lépések által fenn nem tartotta, olyan irányban ki a jószágbirtokában háborítatlanul volt, és azt mívelte, arra költségeskedett, háttérbe lépjen.)

54. §. A közérzületnek és a vallási és erkölcsi műveltségnek befolyása a productiv erők közreműködésére.

Gazdászati szempontból a közérzület alatt kell érteni több embernek közös igyekezetét a gazdaság terén valamely sikert közös erővel és kölcsönös támogatással elérni.

A közérzület akkor fejlődik valahol tökéletesebben,

ha a polgárok közt azon észme honosul, hogy az egyesek gazdaszatai valamely egészet azaz a nemzetgazdaszatot képezik, és hogy a nemzetgazdaszatnak előmozdítása által az egyeseknek java és jóléte is előmozdítatik, hogy azonban a nemzetgazdaszat előmozdítása végett minden egyesnek néha áldozatot is kell hozni, és a magános érdekét a közös nemzeti érdeknek alárendelni, <sup>1)</sup> ily közérzületet nemzetgazdaszati öntudatnak is lehet nevezni.

A közérzület leginkább a nemzetiségi érzület, és jó községi rendszer által mozdítatik elő.

A közérzület következtében támadnak egyletek, melyek által a különféle productiv erők közös célra egyesítettnek, mi által oly gazdaszati vállalatok válnak kivihetökké, melyek az egyes ember rendelkezése alatt lévő erőkkel kivihetetlenek, ily egyletek újabb időben többnyire részvényeken alapúlnak; minél nagyobb mértékben szaporodnak az egyletek, <sup>2)</sup> annál több különféle vállalat jön létre; közérzület pedig ott fejlődhetik, hol az embereknek érintkezése és az egyletek alakulása nehezítve nincsen.

A közérzület a különféle vállalatok létrehozásán kívül még azonkívül az által is üdvösnek mutatkozik, hogy különféle jótékonyági, műveltségi és segélyezési intézeteket hoz létre. A közérzület ellentéte a vastag önzés és a közjóval nemtörődés.

A közérzülettel a productiv erők közreműködésében karöltve jár a vallási és erkölcsi műveltség, mert a hol vallási és erkölcsi műveltség van elterjedve, ott az önzés és a közérzület egymást ellensúlyozzák, az emberek hajlandóbbakká válnak egymásnak támogatására, az emberi méltóság és egyenlőség jobban elismertetik, és a méltánylat szelleme az emberek cselekvényeit nagyobb erővel hatja át, minek következtében egyik embernek a másik által a maga hasznára kizsákmányoltatása ritkább lesz, az erkölcsi műveltség a munkás osztálynál nagyobb lelkiismeretességet és a mun-

kábani pontosságot, a divatozó józanság nagyobb takarékoságot, ez pedig nagyobb tőkegyűjtést von maga után. <sup>3)</sup>

1. Vannak esetek, melyekben a magános érdek a közérdekkel ellenkezik, és melyekben ott, hol közérzület létezik, a magános a maga érdekét a közérdeknek szívesen alárendeli, így p. o. a közérdek néha államgazdasági és más szempontokból a magán erdők-re nézve a használati jognak megszorítását, a lovaknak az országbéli kivitelének tilalmazását, vagy valamely idegen gyártmány behozatala korlátozását követelheti, ámbár ezen intézkedések egyeseknek érdekét tán pillanatnyilag sértik.

2. Ilyen egyletekben mutatkozik az angoloknak közszelleme, ezen egyleti szellem által nálok mindenféle tudományos intézetek, kereskedési társaságok, vaspályák, csatornák, hidak stb. jönnek létre; újabb időben némely országban a különféle kézművesek, sőt a teherhordók közt is egyletek keletkeznek.

3. Minél jobban terjed a mezei gazdák, műiparúzők, kereskedők és munkások közt az erkölcsi műveltség, annál jobban mozdítottik elő a gazdasági társasági élet; a becsületesség, szótartás, hűség és lelkiismeretesség főleg a kereskedés haladására nézve lényeges föltétel.)

55. §. A szabad csereforgalomnak befolyása a productiv erők közreműködésre.

A szabad csereforgalom, mely a javak és productiv erőknek egyik ember kezéből a másikéba viszonyteljesítés iránt szabad és nemakadályozott átmenetelésben áll, azt eszközli, hogy a productiv erők könnyen jutnak azoknak rendelkezése alá, kik azokat legjobban használhatják, és így közreműködésükre nézve legkedvezőbb viszonyba hozatnak.

Minél inkább mozoghatók és rendelkezés alá hozhatók a productiv erők, annál könnyebb lesz azoknak egyesítése közreműködés végett.

A szabad csereforgalomnak és vásárnak nagyobb kiterjedése a termelést nagyban, és annak egyenlő termények előállítására szorítását, valamint egymásba fogódzó természetek egyesítését teszi lehetségessé, ezek

által pedig a productiv erők közreműködésének sikere mozdíttatik elő. <sup>1)</sup>

1. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a csereforgalom nincs eléggé kiképezve, a telkekre nézve kevés a vevő, sokszor mindenféle társadalmi és politikai akadály létezik, melyek azoknak szerezhetőségét nehezítik, azért a föld ott még nem lehet nagy terjedelemben tárgya a szabad forgalomnak, a munkaerőnek pedig szabad alkalmazhatása és bérlése is kevésbé lehetséges, mint felsőbb műveltségi fokon, tőke pedig igen kevés számmal létezik.

Azért a gazdasági műveltség alsóbb fokain a kényszerített munka még előbb lehet természetszerű gazdasági állapot, de felsőbb műveltség mellett a munkaerő feletti szabad rendelkezetésnek korlátozása vagy a telekszerzés megszorítása igen károsan hat gazdasági szempontból.

## 56. §. A nagyban termelés előnye.

A nagyban termelés annyiban bír a kicsinybeni termelés fölött előnyökkel, hogy a productiv erők amannál tökéletesebben használtathatnak, és az által azoknak nagyobb hathatósága érethetik el; továbbá, hogy a munkafelosztás és különféle munkák egyesítése is inkább lehetséges, több és jobb minőségű tőke is alkalmazható, s aránylag olcsóbban és a mellett jobban lehet nagyban termelni mint kicsinyben; az eladás és vevés nagyban szintén előnyöket nyújt, s végtére a vállalkozók a nagyobb termeléseknél kiképezettebb értelme-  
sebb emberek is mint a kicsinybeni termelésnél.

A nagyban termelés előnyös alkalmazásának határa függ a felügyelés és vezetés lehetőségétől; nagyobb mértékben lehetséges ez a műiparnál, mint a mezei gazdaságnál, az utóbbinál megint sok függ a telkek minőségétől, főleg a művelendő telkeknek egymástól nagyobb vagy kisebb távolságától. <sup>1)</sup>

A műiparnál a nagybani termelés leginkább gépek által történik, melyekről alantabb leendő szó.

1. Minthogy a nagybani termelés a productiv erők fölötti nagyobb rendelkezéstől, a csereforgalom és a vásár nagyobb kiterjedésétől függ, azért ez csak felsőbb gazdasági műveltségi fok mellett létezhetik általánosabban.

### 57. §. A termelés felosztásának fogalma és használata.

A termelés felosztása abban áll, hogy bizonyos vállalatnál a termelés lehetőleg egyforma termékek előállítására szoríttatik, p. o. ha valamely földművelő csupán juhtenyésztéssel, vagy cukorrépa vagy dohány termesztésével foglalkodik.

A termelés ily felosztása úgy hat mint a munkafelosztás; továbbá általa a termelés a termékek azon nemeire szorítkozik, a melyek legelőnyösebbek, és a melyekre a rendelkezhetőség alatt álló productiv erőket leginkább lehet kizsákmányolni. <sup>1)</sup>

1. Minthogy a termelés felosztása szintén nagyobb csereforgalmat feltételez, azért az csak a gazdasági műveltség felsőbb fokain lesz lehetővé; ellenben annak alsóbb fokain az egyes termelőnek mindenfélét kell állítani elő, ha élni akar.

A termelésnek nemzetek közti felosztása szintén csak a gazdasági műveltség haladtával lehetséges nagyobb terjedelemben, addig míg a csereforgalom a nemzetek közt nehéz és biztonság nélküli, minden nemzet oda van utalva, hogy a maga kellékeit maga állítsa elő, csak ha kiterjedtebb lesz a forgalom és a vásár, áll be a lehetőség, hogy minden nemzet azon termelésekre szorítkozzék, melyek által a rendelkezése alatt álló productiv erőket legjobban kiaknázhajta.

### 58. §. A termelés egyesítésének fogalma és használata.

A termelés egyesítése abban áll, hogy különféle de egymásba fogódzó és egymást támogató termelések ugyanazon vállalkozó által üzetnek p. o. földművelés és marhatenyésztés mellett még répacukor vagy szeszgyártás, szóval valamely gazdasági iparüzlet; az ilyen termelések közti szoros összeköttetés és azon körülmény, hogy az egyik termelés félbenszakadás nélkül nem folytatható, és hogy az egyik termelésnél a másikkal hulla-

dékit használni lehet, ilyen termelési egyesítést nagyon előnyössé teszen.

59. §. A népesség számának befolyása a csereforgalomra.

Az élénk forgalom elegendő népesség által lesz lehetővé, azért ez is a nemzeti vagyonosság feltételei közé sorozható; elegendő népesség teszi a munkafelosztást alkalmazhatóbbá, és szerez a kereskedésnek élénkebb terjedést, az embereket pedig érintkezésbe hozván egymással, a szellemi műveltséget előmozdítja.

De azért a nagyobb népesség befolyását a nemzeti vagyonosságra és jólétre nem kell túlbecsülni, mint azt a múlt század vége felé élő Sonnenfels tette, ki a népességi elvnek hódolván, azt állította: hogy a népességnek folytonos szaporodása leginkább mozdítja elő a nemzeti vagyonosságot; ezen nézet tévedés, mert nagy számú népesség valamely országban feltétlenül még nem szaporítja a nép jólétét, hanem csak akkor fogja azt eszközölni, ha azon nép a műveltség bizonyos fokán áll, ha az emberek szorgalmasan dolgoznak, a munkákat egymás közt czélszerűen felosztják, jó műszerekkel, gépekkel ellátvák, és ha helyes arány van a nép száma és a tőkék és természetés alá vehető telkek mennyisége közt, különösen oly országban, mely egyedül földműveléssel foglalkodik, a népesség jótékony szaporodásának határt vet az ország termékenysége és nagysága.)

Egyébiránt bizonyos, hogy mind az, mi a productiv erőket szaporítja, szaporítja a népességet, és mind az, mi a productiv erőket csökkenti, csökkenti a népességet is.

(Sonnenfels tanával ellenkezik az angol Malthus tana, e szerint a népességnek természeti törekvése van geometriai arányban előrehaladni, holott az élelmi szerek még a legjobb esetben is csak arithmetikai arányban szaporodhatnak, ezért ha a népességnek azon szaporó-



dási törekvése ellen gát nem tétetik, annak túlszaporódása és ennek következtében inség és nyomor áll be, az imitt amott létező bajok különösen a munkásosztályok sorsa rosszabbulása a túlságosan szaporodott népességnek tulajdonítandó, annál fogva különféle intézkedések szükségesek a népesség szaporodásának gátolására.

Mindazáltal Malthus tanában is tévedés és túlzás foglaltatik, mert téves azon állítása, hogy a népesség geometriai, az élelmi szerek (létközégek) pedig csak arithmetikai arányban szaporodnak, itt különösen számításból ki van feledve az, hogy a világ minden részében még számtalan miveletlen telek létezik, és hogy a természetnek még temérdek sok használatlanul heverő kincsei vannak, melyeket az emberek számára ki lehet aknázni, de tovább ezen állítás ellenében azt is lehet felhozni, hogy nem is igen mutatkozott azon tünemény eddig, miszerint valamely országban rendszerint volna hiány életszerekben, tovább hogy a népesség szaporodása és miveltség haladása a munka productiv erejét tehát a fentartási eszközöket is nagy mértékben szaporítja, és hogy a baj, mely imitt amott mutatkozott, nem a túlságos népességtől, hanem a javak aránytalan felosztásából származik.

Azon állítás is alaptalan, mintha a munkások sorsa folytonosan rosszabbá válnék, mert sok helyen azoknak helyzete épen a nagy ipari haladás következtében kedvezőbb lett.

Ezen tanok egyébiránt a gazdagoknál némileg szivtelenséget terjesztenek, és azokat a szegény ember-társaik segélyezésétől elvonják.

Végre Malthus nem figyelmezett arra, hogy a miveltség haladtával a míveltebb és felvilágosultabb emberek ovatosabbak lesznek a házasság kötésében és gyermekek nemzésében, és csak akkor házasodnak többnyire, midőn állásukhoz képest családot tartani képesek.)

## VI. Szakasz.

## A gazdasági javak termelésének különféle nemei és azoknak productivitása.

60. §. A nyers anyagok termesztése azaz a mezei gazdaság fogalma és fontossága.

A mezei gazdaság azaz nyers termelés (Urproduction) mind azon foglalkodásokat foglalja magában, melyek az embereknek élelmeket és nyers anyagokat nyújtanak, tehát nemcsak a földművelést és marhatermesztést, hanem az erdőszetet, bányászatot, halászatot és vadászatot is.

A mezei gazdaság a nemzeti vagyoniállásra nézve legnagyobb fontosságú, és annak alapját képezi, a mezei gazdasággal kezdődik az emberi műveltség, a földművelő népesség a hanyatló és elsatnyuló városi népességet mintegy új erővel felfrisíti, és a honnak a legjelesebb védőket állítja, végre a mezei gazdaság legegészségesebb foglalkodás, és nagyobb ragaszkodást is idéz elő a hon iránt mint más foglalkodás.

A mezei gazdaság valamely országban akkor mondhatatik virágzóknak, ha általa az emberek sok és jó minőségű mindenféle terményeket nyernek, ennek elérésére pedig szükséges, hogy a földművelő a természetnek törvényeit ellesni, és a természet erőit a maga hasznára fordítani képes legyen.

61. §. A munkák, melyeket a földművelőnek tennie kell, és a költségek, melyek azokra kívántatnak,

A földművelőnek kétféle munkákat kell tenni, t. i. olyanokat, melyek által a föld alkalmatossá tétetik a ter-

mesztésre, p. o. a víz lecsapoltatik, fák és más növények, melyeket a föld magától terem, eltávolíttatnak. 2-or oly munkákat, melyek hasznos növények előállítására irányozvák.

A költségek pedig, melyek a földművelésre kívántatnak, háromfélék t. i.

1-ör : Telki költségek, (avances foncières) azaz azon költségek, melyek által a föld termékeny állapotba tétett, ilyenek p. o. azon költségek, melyek tétettek, hogy a telken mocsár kiszáríttassék, hogy a föld onnét elhordassék, vagy oda hordassék, hogy a kártékony növények kiirtassanak, továbbá az ásásra, épületekre fordított költségek ; ha a telek pénzzel vétetett, a vételár is képezi a telki költséget.

2 or : A felszerelési költségek (frais d'entretien), melyek mind annak beszerzésére fordítottak, a mi a gazdaság kezdésére és üzésére kívántatik, ilyenek p. o. a marhák, gazdasági szerszámok beszerzésére, az épületek kijavítására fordított költségek.

3-szor : Az évi költségek (avances annuelles), melyek évenként t. i. egy termesztési időszaktól (t. i. aratástól vagy szürettől) a másikig teendők, ilyenek p. o. a költségek, melyek a vállalkozónak, a munkások és marhák tartására, a vetésre való magra tétetnek.

62. §. A jövedelem, mely arra kívántatik, hogy valamely mezei gazdaság haszonnal üzetett legyen.

A mezei gazdaság akkor üzetett haszonnal, ha minden arra tett költségen felül tiszta jövedelmet nyújtott ; arra pedig szükséges, hogy az évi nyers jövedelem akkora legyen, hogy 1-ör az évi költségeket kamataikkal együtt egészen, 2-or a felszerelésre kívántató költségeket legalább lassanként, a mennyiben t. i. a felszerelési eszközök lassanként elhasználtatnak, 3-or a telki költségeknek legalább országszerte divatozó kamatjait

megtérítse, és azonkívül még többletet hagyjon fenn, mely a vállalkozónak tiszta jövedelmét képezi; minél nagyobb ezen tiszta jövedelem, annál nagyobb haszonnal üzetett a mezei gazdaság, és annál könnyebben gyűjtethetnek tőkék a jövő termesztésre?

63. §. Vajjon ezen szó „tiszta jövedelem” a földbirtokosra és a nemzetre nézve ugyanazon értelemben vétetik-e?

Ezen szó tiszta jövedelem más értelemben vétetik a földbirtokosra, és másban a nemzetre nézve; a földbirtokosra nézve tiszta jövedelem mind az, mi neki az említett költségeknek a termények árából levonása után megmarad, tehát azon haszon, mely egyedül neki jut; a nemzetre nézve pedig tiszta jövedelem az, mi megmarad, ha a termesztés végett és alatt fogyasztott javaknak mennyisége (ilyenek p. o. a vetésre való mag, a munkában résztvett munkások által a munka alatt fogyasztott élelmi szerek, valamint a munkára használt marhák takarmánya) az összes termelékből levonatik, akárhogyan osztatik fel azután azon maradék a termesztésnél résztvevők közt, azért ha a termelés nagyobb volt, mint az említett fogyasztott javak, a nemzetre nézve tiszta jövedelem létezett, tehát a mezei gazdaság productivitással bírt a nemzetre nézve; de abból nem következik, hogy a földbirtokosnak is volt tiszta jövedelme, mert lehet, hogy az talán kénytelenített munkásainak nagy munkabért, vagy a kölcsönvett pénzért a tőkepénzesnek nagy kamatot fizetni, és így aránylag igen keveset tartott meg termelékéből, vagy annak árából, a melyből aránytalanul nagy rész jutott a munkásoknak vagy tőkepénzesnek.)

64. §. Az egyes mezei gazdasági ágakról, különösen a növénytermesztésről, marhatenyésztésről és erdőszetről.

A mezei gazdasági ágak közt legnevezetesebb a növénytermesztés, mely az emberek számára élelmi szereket, a marhák számára takarmányt, és azonkívül gyakran kereskedési növényeket, mint kendert, lent, dohányt stb. állít elő; hol a népesség csekély, és a forgalomra még kevés alkalom létezik, ott a mezei gazda csak leginkább a maga háztartása szükségleteinek fedezésére természet növényeket, és mesterséges művelési módokhoz, melyek által a földnek jövedelme nagyon szaporíttatik, nem nyúl, mert azokra fordítandó költségek magokat ily állapotban ki nem fizetnék, mivel ily állapotban a termékeknek nincsen nagy ára, itt tehát a természetnek legtöbbet kell tenni, és csak a termékenyebb földek műveltetnek, és azokra is kevés munka és még kevesebb trágya fordíttatik, ugyanazon telkek sem műveltetik évenként, hanem gyakran ugarnak hagyatik, hogy a kimerített föld a magoktól növő növények által termékenyítő erejét megint visszanyerje, ily állapotban a föld általában csak kevés nyers és tiszta jövedelmet nyújt, és bizonyos térség, p. o. egy négyszög mérföld csak kevés számú embereket táplálhat.

De a műveltség haladtával és a népesség szaporodtával szükséges lesz a kevésbé termékeny telkeket, valamint ugyanazon telket évenként is művelni, hogy pedig az évenkénti művelés által a földnek termékenyítő ereje ki ne meríttessék, czélszerű gazdasági rendszer szükséges, melynek föelvé az, hogy a természetű növényeknek czélszerű felváltása és trágyázás által a telkek elvesztett erői visszaadassanak, ily rendszer alkalmazása és az összes gazdasági munkáknak mesterségesebb véghezvitele által a telkek jövedelme nagy mértékben gyarapodik, és a természet belterjedőbb lesz,

a belterjedőbb gazdaság vitelére pedig kívántató nagyobb költségek már ily állapotban kifizetik magokat, mert nagyobb a termékek ára, jobbak a közlekedési eszközök.)

A műveltség haladtával és a népesség szaporodtával a legelőknék is mindinkább kell ritkulni, és azoknak helyébe mesterséges réteknék lépniök. <sup>1)</sup>

(A bor és a gyümölcstermelés is a nemzetgazdaszatban nevezetes helyet foglalnak. Ha jó bor terem, a szőlőművelés távol országokba való kivitelre alkalmas terményt nyújt; a tiszta jövedelem a bornál különféle években jobban különbözik, mint más termékeknél, mert a bornak mind mennyiségére, mind minémiségére az időjárás sokkal döntőbb befolyást gyakorol, mint más terményeknél. Gyakrabban állanak be rossz termésű évek, minélfogva a csupa szőlőműveléssel foglalkodó gazdák állapota bizonytalanabb és változékonyabb, mint más földművelési természetűekkel foglalkozóké.)

A marhatenyésztés is nagyfontosságú nemzetgazdaszati szempontból, részint mert húst és más élelszereket is, mint vaját, túrót, sajtot, tejet, tojásokat ad, melyek mind jó áron kelnek el, hol vagyonosabb a népesség, részint mert nyers anyagokat, úgymint bőrt, szőröt, gyapjút, szarvakat és végtére trágyát nyújt; továbbá némely marhák mintegy munkasegédül szolgálnak a mezei gazdáknak; a lótenyésztés azonkívül még hadügyi szempontból is fontos. A marhatenyésztés a műveltség legsőbb fokán álló nemzetek által is üze-  
tik, nomád nemzeteknek ez fő és csaknem egyedüli foglalkozásuk. A felsőbb műveltségi fokokon a marhatenyésztés egészen a földművelés szolgálatjává válik, de a hegyes vidékeken, hol a földművelés kevés jövedelmet nyújt, a marhatenyésztés mindig a földművelés fölött uralkodik. <sup>2)</sup>

A nemzetgazdaszatban az erdők is fontos helyet foglalnak, azoknak főtermeléke a fa, mely mint gyúanyag a fűtésnél, főzésnél és közlekedési eszközöknél,

hol gözerőmű használtatik, mint átalakítási anyag a különféle iparágaknál, és mint építési anyag házaknál és hajóknál szükséges. A fán kívül az erdők más termékeket is nyújtanak, t. i. gyümölcsöket, makkot, gubacsot, vadakat, stb. (Az erdők a termékenységre is, különösen a légkör nedvességére és a források számára, a folyók hajókázhatóságára, sőt az egészségre is jótékony befolyással bírnak. A bérczoldalok sokszor másra mint erdőre nem is használhatók.)

A töke az erdőszeti gazdaságba is haszonnal fektethető, de csak akkor, ha az erdőszeti gazdaság kiterjedtebb, és akkor is hosszabb idő kívánatik annak visszahúzására, azért az erdőszeti gazdaság csak tehetősebb gazdáknak való. <sup>3)</sup>

A fa hiányát a mennyiben az mint gyúanyag szükséges, tőzeg közsén és más pótszerek pótolják.

(1. Mintegy a természet által meg van állapítva a rend, melyben a gazdasági fejlődés történik, csaknem minden nép a gazdaságot foglalással azaz vadászattal és halászattal kezdte, későbben átment a nomád marhatenyésztésre, az átmenet innen a megkötött földművelésre akkor történik, ha már a legelők elégtelensége miatt szükség állt be.)

A földművelés is csak a műveltség haladtával fokenként fejlődik, az alsóbb műveltségi fokon, főleg ott, hol sok erdő létezik, divatoz az úgynevezett leégetési rendszer, mely abban áll, hogy erdő leégettetik, és a hamuba vettetik, eke pedig nem is használtatik.

Azután következik az örökös legelői rendszer, melynél az egész virány két főrésze oszlik. az egyik, mely közelebb fekszik a lakáshoz mint szántó föld, a másik örökké legelőként használtatik, a szántó föld harmadrésze is évenként felváltva ugarnak hagyatván.

Főlebb áll ennél az úgynevezett mezőfűgazdasági rendszer, melynél ugyanazon virányon gabonatermelés és fűnövény egymást felváltják, de nem évről évre, hanem csak több év múlva, itt már minden föld egymásután eke alá vétetik és örökös legelő nem tartatik.

Még annál is főlebb áll a czélszerű magnemváltógazdaság, melynél ugar egészen hiányzik, hanem az egész telek használtatik, és évenként más növény (felváltva kalász és levélnövény) vettetik, és ezen rendszer által azon czél eléretni szándékoltatik, mely különben az ugar által eléretni czéloztatik, minden utóbbi foka a gazdaságnak belterjedőbb, tehát több tőkét és munkát igényel az előbbi-

nél, a belterjedő gazdaság legmagasabb fokát éri el az úgynevezett kerti művelésben.

Hogy melyik gazdasági rendszer valamely vidéken alkalmazhatóbb, erre a vidéknek műveltségén kívül, ennek távolsága is a termékek eladási helyétől is igen nagy befolyással bír, minél távolabb esik valamely vidék a piactól, annál nagyobb a termékek eladására kívántató szállítási költség, tehát annál kisebb a termelőnek nyeresége; ellenben, minél közelebb esik valamely vidék a piacshoz, annál kisebb a szállítási költség, tehát annál nagyobb a termelőnek nyeresége, azért némely termelések vagy belterjedőbb gazdaságra kívántató költségek nagyobb távolságban a piactól sokszor már ki nem fizetik magokat, és innen kell magyarázni azon törvényt, hogy minél távolabb esik valamely vidék a piactól, annál mesterkéletlenebb, minél közelebb, annál költségesebb gazdasági rendszer helyén van; hogy ezen törvény vaspályák vagy más jó közlekedési eszközök létesítése által változást szenved, a mennyiben ezek távolabb eső vidékeket egymáshoz közelebb hoznak, az magától értetődik, a vaspályák leginkább használnak a legtávolabb vidékeknek és a legsúlyosabb áruknak, ellenben a piacshoz legközelebb lévő termelőknek nyereségét némileg kevesbítik, mert ezekre nézve a vaspálya következtében concurrentia támad a távolibbakkal.

Thünen „Der isolirte Staat“ czimű művében annak betízonyítására, hogy a piactóli távolság mekkora befolyással bír arra, hogy valamely vidékben minő gazdasági rendszer üzethetik legnagyobb haszonnal, példát hoz fel oly államról, mely gömbölyü alaku lenne, és melynek középpontján lenne azon hely, mely egyedüli jelentékeny piacznak szolgálna a termékek elkelésére, ha ezen főpiacz körül kisebb és nagyobb távolságban concentricus körök képzeltetnek, bizonyos, hogy minél közelebb a főpiacshoz létező körök közt fekszik valamely vidék, annál kevesebb, minél távolibb körök közt, annál több költséggel lehet a termékeket a főpiaczra szállítani, tehát a közelebb körök közt vidékekben a belterjedőbb, a távolibb körök közt vidékekben pedig a külterjedő művelés lesz helyén, mindenik körben aztán megint különféle növénytermelés és marhaterenyésztés üzethetik legnagyobb haszonnal.

2. A marhának tenyésztése könnyebben történik kevésbé népesített vidékeken, hol nagy bőség van legelőken, néha sovány marha kevésbé művelt vidékből hizlalás végett haszonnal vitetik oly vidékbe, melynek belterjedőbb gazdasága van, mert ott a különféle gazdasági ipari hulladékok használtathatnak hizlalásra.

Azon marhaterenyésztési termékek, melyek csekély teriméjők és nagy értékők miatt nagy fokban szállításra képesek; alacsony műveltségű vidékeken nagy távolságban az eladási helytől is állítathatnak elő, mert itt a távolszállítás hátránya ellensúlyoztatik az olcsóbb termelésnek előnye által, mely az ily vidékeken levő leg-



elők bőségéből ered, az ilyen termelékekhez tartoznak a füstölt és beszózott hús, a szalonna, de leginkább a bőrök és gyapjú, Oroszországban és Északamerikában is a bőr a kivitelnek egyik legnevezetesebb tárgya. |

3. Bár az erdőszet a földműveléssel közel rokon, mégis azon főpontokban különbözik attól, hogy az erdőszeti termelékek sokkal nagyobb fokban természet-termelékek, mint más földművelési termelékek, hogy noha az erdő jó földön is jobban tenyészik, mégis rossz földet is tűr, mely földművelésre alkalmatlan, hogy az erdőszet, valamint minden kiterjedő művelés aránylag a térséghez csak csekély nyers jövedelmet nyújt, de ezen nyers termékből a még csekélyebb termelési költségek miatt jelentékeny rész tiszta jövedelem; továbbá hogy az erdőszeti termények rendszerint sokkal nagyobb terimével bírnak, mint hasonló értékű földművelési termékek, azért a fa szállításra kevésbé alkalmas, innen van, hogy oly vidékeken is, melyek nincsenek távol egymástól, a faárak tetemesen különböznek, mind ezen különbségek pedig arra visszavezethetők, hogy az erdők kevésbé műveltethetnek belterjedőleg, mint ugyanazon vidéken és ugyanazon időben a földművelésre szánt telkek.)

## 65. §. A vadászat, halászat és bányászat.

✕ A vadászat vadakat és prémbőröket nyújt, melyek sokszor nevezetes kereskedési cikket képeznek. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a vadászat a leglényegesebb keresetágot képezi, de oly nemzet, mely csak vadászatból él, sem számra nem igen lehet nagy, sem tökéletet nem igen gyűjthet, sem biztos életkeresettel nem bír. Minél jobban fejlődik pedig az embereknél a műveltség és szaporodik a népesség, annál inkább megritkulnak az erdők, és annál többet vesz a vadászat jelentőségéből, és utóljára csak mint mellékfoglalkodás tekintethetik.

A halászat tavakban üzetik, hol a halak gyakran mesterségesen tenyésztetnek, továbbá folyókban és a tengerben. A halászat tápszert, a czethalászat pedig halcsontot és csetzsirt is nyújt.

A halászat sokszor fontos keresetágot képez, hideg égalt alatt, hol a kemény hideg a marhatenyésztést és növénytermesztést csaknem egészen akadályozza, a ha-

lak az egyedüli, vagy főtápszert képezik; de fejlettebb gazdasági állapotnál is a halászat gyakran jelentékeny, a hering, az ajók, a tőkehal, az osztriga és a czetfogásnak terményei nevezetes kereskedési czikkeket képeznek, a hering és czethalászat egyszersmind iskola derék tengerészek kiképezésére.

A halak az újabb időben divatba jött mesterséges tenyésztés által nagyon szaporíthatatnak.

A bányászat is nemzetgazdasági szempontból igen fontos, mert nemes és nemtelen érczeket, savakat, gyúanyagokat és különféle köveket nyújt, különös fontossággal bírnak pedig újabb időben az ólom, réz, vas- és kőszénbányák, a vasnak és a kőszénnek a közlekedési eszközöknél, a gőzgépeknél és a szeszvilágításnál nagyobb alkalmazása végett. A bányamívelés mind a földművelés, mind a műipar sajátágaiban részesül. Valamely bányának művelése csak akkor hasznos, ha a művelési költségek kisebbek, mint az azokból kiásott érczek piaci ára, azért nem helyeselhető oly bányának művelése, mely a reája fordított költségeket meg nem téríti, kivéve ha annak folytatott művelésénél valószínűleg reménylhető, hogy későbben nyereséget nyújtand.

A bányamívelés sok tőkét kíván, mert sok költséggel van összekötve, a költségek nagysága egyébiránt különbözik különféle bányáknál, sok függ e tekintetben az ásványok vegyületétől, a bányatelek alkotásától; minél mélyebben fekszenek a kincsek a föld gyomrában. és minél több intézkedést kell a víz elhárítása miatt tenni, annál költségesebb a bányamívelés; a jövedelem tehát nem csak különböző bányákban, hanem ugyanazon bányában is különféle időkben különbözik. A tiszta jövedelem nagyságára a művelési költségeken kívül befolyással bír a bányának nagyobb vagy kisebb termékenysége, a közlekedési eszközök állapota és más bányákkal versenyzés, a nemes érczeknél különösen még a legtávolabb és legtermékenyebb bányák is befolyással bírnak a honi bányák jövedelme nagyságára, mert a

nemes érczek akárhol állíttatnak elő, a világpiacra jönnek, hol is azok ára a kínálás és keresés közti arány által határoztatik meg, már pedig a nemes érczek árától függ a nemes érczeket foglaló bányák jövedelme.

(Minthogy a bányák jövedelme gyakran bizonytalan, változékony, nem ritkán a bányák egy ideig veszteséggel mivelendők, és minthogy különben is a bányák mivelhetésére nagyobb tőke kívántatik, azért a bányák mivelése ezélszerűebben történik részvényes társaságok, mint magánosok által.)

### 66. §. A műipar fogalma.

A műipar alatt mindazon foglalkodásokat kell érteni, melyek nyers anyagot átalakítanak, és azt használhatóvá teszik, <sup>1)</sup> következőleg a műipar mind a kézmívességeket, mind a gyárakat magában foglalja. A különbség a kézmívességi és a gyári ipar közt az, hogy a kézmíves kevés segéddel és kisebb tőkével állít elő munkákat, melyekben neki az egyes rendelő igényeihez kell simúlnia; a kézmíves tehát csak kivételképen dolgozik nagyobb mennyiségben bolt számára: a gyáros ellenben nagyobb tőkével, tehát sok segéddel, gépek alkalmazásával és nagyobb munkafelosztással nagyobb mennyiségű árukat állít elő raktárakbani árulás végett, és pedig önmagától választott alakokban.

(A kézműi ipar inkább helyén van oly tárgyaknál, melyek az egyes fogyasztónak különös szükségletei fedezésére kívántatnak, és melyeknek előállítására különös kézműi jártasság szükséges.)

A gyári ipar pedig ott van inkább helyén, hol egyenlő nemű áruknak lehetőleg legnagyobb mennyiségben előállítása kívánatos.

A kézműi iparüzés előnye az, hogy általa több ember nyer független állást; ellenben a nagy iparnak kétségtelen előnye a műipari termékek olcsóbb ára és nagyobb mennyiségben előállíthatása, gyakran az áruk

tökéletesebb mivolta, csak a nagy ipar nyújt nagyobb mennyiségben czikkeket a külföldi kereskedelemre, csak az állhatja ki a versenyt külfölddel, csak annál lehetséges a természet productiv erőit víz gőz erejét igénybe venni, végre nagyobb kereskedési és politikai hatalmat csak nagy ipar alapíthat.

A nagy iparnak hátrányai a kisebb ellenében: hogy nála sok ember foglalkodik, ki nincs közvetlenül érdekelve abban, hogy sikerüljön a termelés, hogy sok munkás elszegényedik, ha a nagy termelés háborúk vagy nyers anyagok nemkápasa miatt akadályozva van, vagy különb az elkelés némileg megakad, hogy a nagy ipar a nagyobb tőke tulsulyát alapítván a kicsiny felett, az által sokszor az üdvös versenyt elnyomja, és az ipar piacán kártékony egyedáruságot szül, hogy a nagy ipar gyakran a népesség tulságos szaporodását előmozdítja, valamint hogy sokszor túltermelésre ad alkalmat, tovább hogy a nagy iparüző, ha kedvezőtlen körülmények állanak be, nehezebben huzhatja ki a tőkét a vállalatából, mint a kisebb iparos, és hogy mind az említett mind más okoknál fogva a nagy iparüző nagyobb veszélynek ki van téve, miszerint ötlet egyszerre roppant veszteség érje, mi által tönkre tétethetik.

Ezen hátrányok daczára még is roppant felsőbb-séggel bír a nagy ipar a kézműi ipar felett, tehát annak lábrakapása mindenütt óhajtható, ha a körülmények egyébként erre nézve kedveznek.

Tagadhatatlan azonban marad, hogy az átmenet a kézműi iparüzéstől a gyárira némi bajjal van összekötve, minthogy t. i. a kézművesek a gyárosok által háttérbe szoríttatnak; de ezen baj az által enyhül, hogy az átmenet nem történik oly igen rögtön, és hogy az átmenet története után sem válnak a kézművesek egészen fölöslögesekké, mert javításokra mindig kézművesek kívántatnak, s továbbá a gyári üzletben kívántató gépeknek készítése is sokaknak foglalkodást szerez.

1. Az iparkészítmények a czélok szerint, melyeknek szolgál-

nak, öt osztályba sorozhatók, ezek t. i. szolgálhatnak 1-ör élelmezésre, 2-or lakásra, 3-or ruházatra, 4-er bútorzatra, és 5-ör mint műszerek és gépek a javak előállításánál.)

67. §. Kivántatóság az iparüzés kezdésére és folytatására a tőke és jövedelem tekintetéből.

Az iparüzőnek az ipar kezdésére annyi tőkére van szüksége, hogy képes legyen 1-ör a nyers termékeket vagy félgyártmányokat, melyekre neki szüksége van, összevásárolni; 2-or, hogy a szükséges műszereket, gépeket, épületeket is megszerezhesse, és jó állapotban tarthassa; 3-or, hogy munkásainak a nekik járó munkadíjt fizethesse, és 4-er hogy a készített árukat mindaddig fenntarthassa, míg azokat nyereséggel el nem adhatja.

Hogy pedig az iparos foglalkozását folytathassa, szükséges, hogy az áruk eladása által akkora jövedelemre tegyen szert, mely 1-ör azon tőkét, melyet nyers anyagokért és munkabérért kiadott; 2-or azon összeget, mely álló tőkéjének, a gépek, műszerek, épületek fenntartására kivántatik, neki egészen megtérítse, és 3-or neki még ezen tőkéktől járó országszerte divatozó kamatain felül, mint fáradságáérti jutalmat még nyereséget is hágy fen, melyből családjával tisztességesen élhet, s melyből hogy ösztöne legyen foglalkodásához, szükség esetére valamit félretehessen, és tőkétét nagyobbíthassa. A tiszta jövedelmet tehát a műiparnál képezi az előállított áruk értékének és árának többlete az azok előállítására fordított költségek felett; s az iparüző nyeresége a szaporított értékből származik, tehát eredeti jövedelem. <sup>1)</sup>

1. A gyári iparüzésnél az iparosnak nagyobb vállalati nyereségre kell szert tennie, mint a kézművességnél, mert az elsónél az iparüző nagyobb tőkével dolgozik.

## 68. §. műiparüzés productivitása.

A műiparos az által szaporítja a nemzeti vagyonosságot, hogy munkája által a nyers anyagnak értékét növeli, így p. o. az asztalos néha oly darab fából, melynek értéke körülbelül két forint, csinos bútort készít, melynek értéke husz forintot tesz. Minél nagyobb azon érték, melyet az iparüző valamely nyers anyagnak adott munkája által, az átalakítás alatt és a végett fogyasztott termékek értékénél, annál nagyobb mértékben szaporodott a nemzeti vagyonosság.

Minthogy pedig az iparárúk a nemzeti javaknak szintén alkotó részét teszik, magától következik, hogy a nemzeti vagyonosság annál nagyobb lesz valamely országban, minél több és minél tökéletesebb iparcikk, és pedig minél kevesebb költséggel állittatik abban elő.

## 69. §. A műipar fontossága valamely országra nézve.

A műipar létezése és virágzása valamely országban nagyon fontos, mert 1-ör attól függ a földművelés fölvirágzása is, mivel a műipar alkalmat nyújt a földművelési termények elkelésére, részint az által, hogy az iparüző népesség sok élelmi szert fogyaszt, részint pedig az által, mert a műipar a nyers anyagokat feldolgozza, ide járul, hogy az ipar a földművelést is jó műszerekkel és eszközökkel látja el; hol ellenben ipar nem létezik, maga a földművelés is a fejlődésben hátra marad, mert a termények jó áron el nem kelnek, minek következtében a telkek jövedelme és azok értéke csökken. <sup>1)</sup>

2-or: A műipar virágzásától függ a bel és külkereskedés virágzása is; a belkereskedése azért, mert ez nyers terményeknek iparcikkokkal fölcserélhetésétől föltételeztetik, s mert a műipar virágzása jó közleke-

dési eszközök létesítésére nagy befolyással bír; a külkereskedés virágzása pedig azért függ az ipar virágzásától, mert az iparczikkék alkalmasabb tárgyat képeznek a külkereskedésre, mint a földművelés terményei, mivel az utóbbiak vagy nagy terimjüek, vagy csak nagyobb terimében bírnak nagyobb értékkel, tehát azok szállítása költséges, sok földművelési termény pedig távolabb szállításnál, vagy némely égalj alatt romlásnak is alá van vetve, azért iparos nemzet mindig nagyobb sikerrel fog gyarmati hatalmat alapítani, mint csupa földművelő nemzet.

3 or: A műipar a műveltség terjesztésére nagy befolyással bír, mert az iparüzés a tudományok művelésével karöltve jár, alig lehet gondolni ipari foglalkozást, mely az egyik vagy a másik tudomány körébe ne vágna, a virágzó műipar a szunyadozó productiv erőket tevékenységre ébreszti, és már az emberek sűrűebb együttléte által is nagyobb felvilágosodást idéz elő, mely jótékonyan hat a polgári szabadság fejlődésére, rabszolgaság, röghöz kötött állapot csak földművelési országokban fordulnak elő.

4-er: A műipar az előidézett nagyobb forgalom és a géperő körüli ismeretek terjesztése által felvirágoztatja a hajózást, életbe hív vasvonalokat, csatornákat és szaporítja az emberi élvezeteket.

5-ör: Végre a műiparnak léte nagy befolyással bír a hadsereg technikus osztálya kiképezésére, tehát a hadi erő nagyságára.

Ezekből kitetszik, hogy oly ország, mely földművelés mellett ipart is üz, roppant felsőbbsséggel bír oly ország felett, melynek műipara nincsen, és hogy azért minden nemzet, melynek haladása és hatalma szívéen fekszik, helyesen cselekszik, arra törekedve, hogy honában ipart létesítsen, mihelyt arra csak némi leg kedvező feltételek léteznek t. i. tőkék, és elegendő s miveltebb népesség, melytől az iparárúknak elkelése függ. <sup>2)</sup>

1. Legfontosabbak a műiparnak azon nemei, melyek az országban termesztett nyers anyagokat dolgoznak fel, ezek után pedig következnek az ipar azon nemei, melyeknek áruai a népesség nagyobb részétől fogyasztatnak.

2. Az arányra nézve, melyben valahol az ipar a mezői gazdasághoz kepest fejlődött, három állapotot lehet megkülönböztetni; az első állapot az, melyben a földművelés már jóformán fejlődött, úgy hogy nagyobb jövedelmet nyújt, mint azok fentartására szükséges, kik azzal foglalkoznak; a második állapot az, melyben az ipar egyenlő arányban fejlődött a földműveléssel, és ezen fejlődés a legelőnyösebb; a harmadik állapot pedig az, melyben az ipar túlsúlylyal bír a földművelés felett, a mi történhetik, ha a földművelés mindenféle bilincsekben szenvedvén hátramaradt, míg az ipar szabadon fejlődheték. A fejlődésnek ezen állapotja nem veszélynélküli, mert ez esetben az ipar sok külföldi nyers anyagot dolgoz fel, azoknak pedig külföldről megszerzése valamint a belölök készített iparcikknek elkelése megakadhat.

## 70. §. A kereskedés productivitása és befolyása a nemzeti vagyonosságra.

A termelékek legkisebb része fogyasztatik maga a termelő által, azoknak nagyobb része arra van szánva, hogy kereskedés által más kézbe juttassék, a kereskedés tehát egy árucikknek más árucikkkel vagy pénzzel kicserélésében áll.

A kereskedés nem azon értelemben productiv foglalkozás, mintha új javakat állítana elő, miként a földművelés és ipar, mert ezt nem teszi, hanem csak azon értelemben, hogy a már előállított javaknak értékét emeli az által, hogy azokat oly birtokos kezébe hozza, kire nézve azok többet érnek, tehát azokat ily emberre nézve megközelíthetőkké teszi, az értékszaporítás által pedig a kereskedés a nemzeti vagyonosságot is szaporítja, így p. o. ha képzelüük valamely országot, melynek egyik részében sok gabona, de kevés fa, másik részében pedig sok fa, de kevés vagy semmi gabona nem terem, és felteszszük, hogy a két vidék közt kereskedés létezik, és annál fogva a gabona birtokosa az ország másik részében lakó fabirtokossal fáért cserélheti ki a gabona



feleslegét, mindketten nyernek, mert mindegyik valamit kap, minek ő reá nézve nagyobb értéke van, mint annak volt, mit ő érte adott; ellenben ha a gabonabirtokos gabonáját, fabirtokos pedig fáját mással ki nem cserélhetné, mindenik termékei ugyanazon mennyisége mellett szegényebb volna. <sup>1)</sup>

A kereskedés virágzása a termelőnek reményt nyújt termékei elkelésére, és ez által ötet azoknak szaporítására és tökéletesbitésére buzdítja, holott a kereskedésnek hiánya az emberben csökkenti a termelési kedvet.

Még jótékonyabb befolyással lesz a nemzeti vagyoniosságra a kereskedés, ha a tulajdonképi kereskedő mint a termelő és fogyasztó közti közvetítő által vitetik, ennek közvetítése által a termelő és fogyasztó megszabadulnak azon idővesztéstől, fáradságtól, költségektől, melyeket különben tenni kellett volna, hogy egymást felkeressék, és a fogyasztó olcsóbban szerzi meg az árukat a kereskedőtől, noha ez is nyerni akar, mintha a termelőt maga kénytelen lett volna felkeresni, a mi az által lesz lehetséges, mert a kereskedő az árukat a termelőktől nagyobb mennyiségben veszi, és folytonos gyakorlása által a vételben is több ügyességgel bír. <sup>2)</sup>

Egyébiránt bizonyos, hogy a kereskedők rendszerint nem mások rovására nyernek, hanem nyereségük rendszerint a közbenjárásuk által létrejött értékszaporításból és a költség s munkamegtakarításból származik, innen van, hogy a kereskedést üzö egyének, városok, nemzetek gazdagodnak, és rendszerint azok is, kik nekik nyereségeiket fizetik.

A kereskedés jótékony hatásaihoz tartozik az is; hogy általa a különféle vidékü sőt országu emberek érintkezésbe hozatnak, miáltal a műveltség terjesztése hatalmasan előmozdittatik.

1. Minden kétségen kívül van az, hogy a nemzeti vagyoniosság oly kereskedés által nem gyarapodik, melyben a kereskedőknek rendkívüli nyereség csalásból vagy onnan eredt, mivel egyedárusá-

gok vagy más mesterséges eszköz által valamely árunak árát nagyon felverhették; ily esetben azoknak nyeresége más emberek veszteségéből származik, szintén kétséget sem szenved, hogy az állampapírokali kereskedés a nemzeti vagyonosságot nem szaporítja noha az egyes kereskedőknek néha nagy nyereséget szerezhethet, mert ezen nyereség nem értékszaporításból, hanem csak mások veszteségéből származott, azonkívül még ezen kereskedés a tőkét a termeléstől elvonja, és azért méltán improductiv kereskedésnek nevezetethetik.

2. A kereskedő nyereségének nagyságát határozza a vételárnak és a költségeknek különbsége az eladási ártól, és a forgatásnak gyakorisága; minél gyakoriabb a forgatás, annál nagyobb lesz a kereskedőnek nyeresége.

### 71. §. A kereskedés különfélesége.

A kereskedés 1-ör az áruk mennyiségére nézve vagy nagy, vagy kis kereskedés; nagy kereskedést üz az, ki az árukat csak nagy mennyiségben adja el, tehát többnyire csak más kereskedőknek; kis kereskedést ellenben az üz, ki az árukat oly kis mennyiségben árulgatja, minőt a fogyasztóknak mindennapi szükséglete kíván; ez utóbbihoz sorozható a házaló kereskedés is.

2-or a kereskedés vagy bel- vagy külkereskedés, az előbbi ugyanazon ország polgárai, az utóbbi pedig különféle ország polgárai közt üzetik, és a külkereskedés valamely országra nézve lehet beviteli, kiviteli, átszállítási, fuvarozási és közvetített kereskedés. Beviteli kereskedést azon nemzet üz, mely más országokból árukat hoz be, kiviteli kereskedést ellenben az, mely a maga áruit más országokba kiviszi.

Átszállító kereskedés azon országban üzetik, melyen keresztül külföldről hozott áruk más országba szállítanak, az áruk tulajdonosai akár a hon polgárai, akár idegenek legyenek.

Fuvarozási kereskedést azon nemzet üz, melynek kereskedői külföldön árukat vásárolnak, és azokat más országba szállítják eladás végett, a nélkül hogy azokat honokon keresztül vinnék. <sup>1)</sup>

Közvetített kereskedés az, melyben két nemzet-

nek áruí cseréltetnek ki egymással, de nem azon nemzetek kereskedői, hanem egy harmadik nemzetnek kereskedői közvetítése által, ez összetett kereskedésnek is neveztetetik. <sup>2)</sup>

1. A fuvarozási kereskedést meg kell különböztetni a fuvarozási üzlettől, erre következő példa szolgálhat: ha egy osztrák hajótulajdonos Alexandriában Egyiptusban gyapotot rak hajójára egy triesti ház számára, hogy azt Franciaországba szállítsa, ez Osztrákországra nézve fuvarozási kereskedés, de ha a gyapotot egy francia ház számára szállítaná Franciaországba, ez Ausztriára nézve fuvarozási üzlet volna.

2. A kereskedés nemeihez számíthatni a bizományi és szállítási kereskedést is; az elsőnél az áruknak vétele és eladása másnak megbízásából és annak veszélyére történik; az utóbbi idegen áruk átvételében és tovább szállításában áll, ezt inkább csak kereskedési üzletnek nevezhetni.)

## 72. §. Folytatás, activ és passiv kereskedés.

A kereskedés továbbá lehet activ és passiv, vagy is tevőleges és szenvedőleges; activkereskedést azon nemzet üz, mely maga viszi ki áruí más nemzetekhez, és maga vásárolja össze más országban a neki szükséges árucikkeket, tehát mely nagyobb kereskedési tevékenységet fejt ki; passiv vagy szenvedőleges kereskedést ellenben azon nemzet üz, mely saját áruí az idegeneknek otthon adja el, és a szükséglett árucikkekkal is külföldiek által láttatja el magát.

Még más értelemben is vétetnek ezen kifejezések: activ és passivkereskedés. A közönséges szójárásban t. i. activkereskedésnek mondatik a beviteli, passivkereskedésnek pedig a kiviteli kereskedés. Még más értelemben activ, ha a kivitel több mint a bevitel; passiv ellenkező módon.

73. §. A kereskedés egyes nemeinek productivitása és befolyása a nemzeti vagyonyosságra.

A kereskedésnek productivitása annál nagyobb, minél inkább emeli az országban már létező javaknak értékét, minél több új értékeket szerez külföldről, s minél inkább nyújt foglalkozást a honi termelőnek, és a termelésére fordított tőkét minél hamarabb téríti meg neki; — kétséget sem szenved tehát, hogy a belföldi kereskedésnek nagy productivitása van, mert ez a természetet az ország több vidékeiben előmozdítja, a belkereskedés az ország jólétével legszorosabb összeköttetésben áll, <sup>1)</sup> és főleg a gazdasági műveltség felsőbb fokain túlsúlylyal bír a külkereskedés felett.

A külkereskedés, ha kiviteli kereskedés annyiban bír productivitással, a mennyiben az országban természetett árukért külföldről értéket (pénzt) hoz az országba.

A beviteli kereskedés pedig a mennyiben azon bevétel, mely által tán egy általános szükséglet fedeztetik, a honban ösztönt ad más javak termelésére, hogy azok áráért az idegen portékák megszerezethessenek.

Ebből magától értetik, hogy a ki vagy bevitt áruk minémüése nem közönyös, hanem a bevitt áruknál különösen sok függ attól, minő szükségletet fedeznek, van-e tartósabb értékök, és fogyasztatnak-e többek által, tehát adnak-e alkalmat nagyobb termelésre. Ha valamely országban a helyzet külkereskedésre igen kedvező, és a benne lakó nemzetnek nagy vállalkozási szelleme van, a külkereskedés előnyösebb lehet mint a belkereskedés. <sup>2)</sup>

Az átszállítási kereskedés a honi termelőknél foglalkozást nem nyújt, hanem hasznos csak a kereskedőknek, kik tőkéiket abba fektették, a fuvarosoknak, átszállítóknak és a vendégfogadósoknak.

A fuvarozási kereskedés pedig egyedül a kereskedőknek, kik azt üzük, és talán még a hajógyárosoknak, ha t. i. az országnak hajói abban foglalkodtatnak, nyújt hasznot.

1. A belkereskedés némely előnnyel bír a külkereskedés felett, hogy t. i. kevesebb félbenszakításnak van kitéve, hogy a tőkének forgatása abban hamarább történik, és hogy biztosabb, mert a kereskedő belföldön magának könnyen szerezhet tudomást azon személyekről, melyekkel kereskedik, azoknak hiteléről és az országban fennálló törvényekről.

2. A kereskedési rendszer abban nagyon tévedett, hogy a belföldi kereskedésnek semmi fontosságot nem tulajdonított; ellenben Smith Ádám rendszere is tévedett abban, hogy a belföldi kereskedést mindig előnyösebbnek állította a külkereskedésnél.

#### 74. §. A kereskedésnek fokenkénti fejlődése.

Mi a kereskedés fejlődését illeti, ez a házalási kereskedéssel kezdődik, ez a gazdasági műveltség alsóbb fokain, főleg hol a ritka népesség elszórtan lakik s tehát csak kevés letelepedett kereskedő létezik, csaknem egyedüli mód arra, hogy a különféle vidékek a szükséges árukkal elláttassanak, a gazdasági műveltség felsőbb fokain ellenben a házalási kereskedés sok tekintetben ártalmas lesz, főleg mert a kis városokban letelepített kereskedőknek árt, és a csempészkedést mozditja elő.

A fejlettebb gazdasági műveltségnél mindinkább elterjednek a telepített kereskedések, a nagy kereskedés felvirágzása legkésőbbben történik, mert ez nagy tőkét, ügyességet s terjedtebb vásárt feltételez, és nagyobb veszélylyel van összekötve.

A külkereskedés főleg ha az országnak helyzete arra kedvező, sokszor korábban fejlődik, mint a belkereskedés.

Az átszállító kereskedés, ha az országnak saját kereskedői által üzetik, már a kereskedésnek nagyobb fejlődését teszi fel.

(A passiv kereskedés előbb létezik, mint az activ kereskedés, és nem is kíván oly nagy tőkét és vállalkozási szellemet, mint ez utóbbi, mely nagyobb veszéllyel is van összekötve, és azért az első oly országnak való, melyben csekély a vállalkozási szellem, csekélyek a kereskedési ismeretek, és kevés tőke létezik, mely hasznosabban fordíttatik a termelésre, mint a kereskedésre, mindazáltal állandóságra nézve biztosabb az activ kereskedés, mert az azt üzö nemzet portékáinak mindig új és új elkelési piacokat kereshet fel, és nagyobb kereskedési hatalomra csak oly nemzet vergődhetik, mely kiterjedt activ kereskedést üz, az activ kereskedésnek az államhatalom által mintegy idő előtti mesterséges előmozdítása a nemzetnek sokszor gazdasági áldozatokat okoz, de politikai szempontból p. o. a tengeri hatalom alakítása vagy emelése végett czélszerű és szükséges lehet.)

#### 75. §. A személyes szolgálatok és szellemi munkáknak productivitása.

Ha ezen szó „productiv“ szélesebb értelemben vették, a mennyiben t. i. általa a képesség értetik másoknak bármely személyes szolgálatot tenni, vagy őket valamely szellemi vagy finomabb érzéki szükséglettel ellátni, és így az összes jólét előmozdításához némileg járulni, magának pedig az által jövedelmet szerezni, akkor minden ember productiv módon dolgozik, kinek munkája kerestetik és fizettetik, mert ilyen az összeségért dolgozik, és a társaság összes szükségletei kielégítéséhez, (sokszor a productiv erők szaporításához járul) azért az összes termelés által előállított javakban ő is részesül, noha azon javak előállításánál közvetlenül részt nem vett, az író tehát, kinek munkái kerestetnek, az orvos, tisztviselő, ügyvéd, kiknek foglalkozásuk van, mely által hasznot szereznek a társaságnak, szélesebb értelemben véve productiv módon dolgoznak. <sup>1)</sup>

Egészen improductiv csak azon ember, ki vagy épen nem dolgozik, vagy kinek munkája senki által nem kerestetik.

A szélesebb értelemben vett productivitásnak több fokai vannak, a személyes szolgálatoknak azon munkája nagyobb mérvben productiv, melynek termelékei a nemzetgazdászati által legsürgetősebben kívántatnak, vagy mely a productiv erők szaporításához járul.

Ha azonban ezen szó „productiv“ szorosabb értelemben vétetik, akkor csak azok neveztetethetnek meg productiv embereknek, a kik gazdasági javakat előállítanak, a többi ember mind improductiv fogyasztó, de a kik közt, ha fogyasztásuk befolyásáról a nemzetgazdászatra itélni kell, megint különbséget kell tenni, a szerint a mint foglalkozásuk által nagyobb vagy kisebb hasznot szereznek a társaságnak.

1. A személyes szolgálatok vagy közönségesek, melyek csak közönségesen létező erőket és ügyességeket szükségelnek, ilyen szolgálatokat tesznek a napszámosok, cselédek; vagy magasabbak, melyek előleges kiképezés nélkül nem gyakoroltathatnak. Mind az egyik mind a másik neme a szolgálatoknak közvetve a nemzeti vagyonosságot gyarapítja.)

## MÁSODIK KÖNYV.

**A javak felosztásáról.***I. Szakasz.***A javak forgásáról.**

76. §. A javak forgásának fogalma, és képesség a forgásra.

A javak felosztása történik azok átmenetele által egyik birtokos kezéből más birtokos kezébe, ezen átmenetel pedig a javak forgásának, a forgásra szánt jószág árunak neveztetik.

A különféle áruknak forgásra képessége különféle, Ezen képesség annál nagyobb lesz, minél könnyebb bizonyos árukra nézve vevőket felkeresni, és minél könnyebb ilyeneket találni.

A vevők felkeresése pedig annál könnyebb, minél inkább alkalmasak bizonyos áruk elküldésre, minél nagyobb azok értéke súlyok és teriméjökhez képest, s minél több alkalmatosság létezik azoknak szállítására.

A vevők találása pedig valamely árura nézve annál könnyebb, minél inkább tartozik azon áru a közönséges kellékekhez, s minél több ember bír fizetési tehetséggel azon áru megszerzésére, így p. o. valamely közönséges szükségletet fedező áru inkább talál vevőket, mint művészi szülemények.

Ebből kitetszik, hogy a forgásra képesség nemcsak különféle áruknál nem egyenlő, hanem ugyanazon áruknál is különböző időkben és helyeken nagyon kü-



lönbözik, mert ez megint a forgásnak helybeli és időbeli kiképezésétől függ.

77. §. A javak forgásának változása a gazdasági mivelttség haladtával.

A javak forgása a gazdasági mivelttség haladtával nagyobb, gyorsabb, szabályszerűebb és szabadabb lesz.

Nagyobb és gyorsabb lesz a javak forgása a gazdasági mivelttség haladtával, mert ezzel szaporodnak és javulnak a közlekedési eszközök, gyarapodik az emberek fizetési tehetsége, a népesség szaporodása következtében nagyobb kiterjedést nyer a vásár, ez pedig nagyobb munkafelosztást és nagyobb termelést idéz elő.

Szabályszerűbb lesz a javak forgása a gazdasági mivelttség haladtával, mert az akkor mindig kevésbé lesz bizonyos időkre, p. o. vásárookra és a termelők és fogyasztók közti közvetlen forgalomra szorítva, hanem túlnyomólag különös kereskedők által közvetítettik.

Hol a nemzetgazdaság már nagyon fejlődött, a javak forgása mindinkább szabadabbá válik, míg végre a személyes szabadság, a tulajdon és a munkajog tökéletes elismerésének következtében a szabad versenyzés uralkodóvá lesz, ez pedig abban áll, hogy az egyén a birtokában lévő productiv erők és javak felett szabadon rendelkezhetik, és azokat bármely termelésre vagy vállalatra tetszése szerint fordíthatja, sőt el is idegenítheti, szóval, hogy az egyén a munkája választásában, a termelésben és kereskedésben épen nincsen korlátolva, a szabad versenynyel természetesen együtt jár az igyekezet legyőzni a vetélkedőket.

A szabad verseny a szabad mozoghatás lehetősége által (mint Roscher jól jegyzi meg) a nemzetgazdaság minden erőit felszabadítja, az egyéni erőnek, a legjobb érvényesítésére alkalmat szerez, a termelők önbizalmát emeli, és azoknak nagyobb ösztönét és igye-

kezetét idézi elő, miknek következtében a nemzetgazdaság terén nagy előmenetel és haladás reménylhető lesz.

Mindazáltal soha sem kell szem elől veszteni, hogy a szabad versényszésnek tökéletes uralkodása csak a magasabb gazdasági míveltségénél, hol az igen természetesen mintegy magától lassanként fejlődik, fogja azon jótékony eredményeket szülni, nem pedig ott, hol azon foka az érettségnek, és mind azon feltételek hiányzanak, melyek annak jótékony hatására kívántatnak, azért az alsóbb gazdasági míveltségi állapotokban soha se lehet korlátlan szabad versenynek helyt adni, hanem szükséges, hogy az államhatalom az irányra a termelésnél és kereskedésnél, a tulajdon és munkajog feletti rendelkezhetésre némi befolyást gyakorolhasson, és a magánosok érdekét a közérdeknek alárendelvén, az egyéni szabadságot a gazdaság terén némileg korlátozza, miszerint így bizonyos termelési ág sikerülése, és bizonyos munkamennyiség feletti rendelkezhetőség biztosíttassék, mennyire terjedjen a befolyás, és mennyire üdvös ezen korlátozás, az egyes állam (concret) viszonyaitól, különösen az állam szervezetétől, a különféle néposztályok egymáshoz arányától, azok míveltségétől és a gazdasági állapotok előrehaladásától függ, minél inkább terjed a népnek mindennemű haladása, annál inkább kell ezen korlátozásokat megszüntetni. <sup>1)</sup>

(1) Ezen oknál fogva a kérdések a robotok, dézma, a telek megkötöttsége, vagy mobilisatiója, a czéhrendszer vagy iparszabadság, a korlátlan kereskedés vagy vámrendszer, a kamatszabadság vagy kamatláb meghatározása előnyei vagy hátrányai felett, melyek a nemzetgazdasági politikában vitatás alá kerülnek, mindig a különféle viszonyokat és concret körülményeket, melyek valamely államban bizonyos időben léteznek szem előtt tartva eldöntendők.

78. §. A javak forgását közvetítő és előmozdító eszközök.

A javak forgása közvetítettik az ár által, előmozdítottatik pedig 1-ör a forgási eszközök t. i. a pénz és a hitel; 2-or a közlekedési eszközök és 3-or a forgási eszközök (Umsatzmitteln) által.

*II. Szakasz.*

**Az árról.**

79. §. Az ár fogalma.

Valamely dolog ára alatt érteni kell kifejezését azon dolog csereértékének más érette kapható javakban, p. o. ha egy mérő búza két rőf vászonért adatik, akkor két rőf vászon az ára egy mérő búzának és megfordítva.

A közönséges életben pedig valamely dolog ára alatt értjük kifejezését valamely dolog csereértékének pénzben, mely az esetek többségében érette bizonyos időben fizettetik, és ez piaczi árnak is neveztetik.

80. §. Mi által határoztatik meg valamely dolog piaczi ára?

Valamely dolog piaczi ára meghatároztatik a kínálás és keresés, vagyis az eladni és venni akarók közti arány által; ha a kínálás és keresés egymással egyensúlyban állanak, akkor az ár középszerű lesz; ha a keresés szaporodik, a kínálás pedig nem változik, akkor az ár felszökik; ha pedig a kínálás gyarapodik, megmaradván ugyanazon keresés, az ár alábbszáll.

Az eladni szándékozó részéről az ár meghatározásánál különös tekintetbe jönnek a termelési költségek;

minthogy pedig csaknem minden termeléshez telek, tőke és munka kívántatik, azért a termelési költségek rendszerint a telekjövedelemből, a munkabérből és a tőkejövedelemből állanak; ezen termelési költségek képezik az úgynevezett termelési árt, melyen alúl a termelő nem fogja adni termékeit, kivéven ha nagy szükség kényszeríti; ezen termelési ár tehát a termelőre nézve képezi az ár minimumát. Ebből következik, hogy ha más körülmények nem változnak, a termelési költségek szaporodása valamely árunak árát felveri, azok kevesbülése pedig alább szállítja.

A termelési költségeken kívül még az eladónál az ár meghatározásában a dolognak használati értéke, (mely attól függ, vajjon az természeti, illedelmi vagy fényüzési szükségletet fedez e?) és a felsőbb műveltségi fokoknál csereértéke is tekintetbe jön.

A venni szándékozó részéről az ár meghatározásában szintén a dolog használati értéke és azonkívül a fizetési képesség is tekintetbe jön, mert ezek határozzák meg, minő áldozatra kész az, és mennyire képes a dolog megszerzésére, és ezek képezik az ár maximumát reá nézve; <sup>1)</sup> ebből következik, hogy más körülmények nem változván, valamely áru használati értékének emelésével, vagy a venni szándékozók fizetési tehetségének gyarapodásával, az árunak ára szintén emelkedik; ellenben az áru használati értékének, vagy a venni szándékozók fizetési tehetségének csökkenésével, az árunak ára leebb száll, így p. o. valamely telek ára emelkedik, ha használati értéke gyarapodik.

1. A vevők fizetési képességéből kell magyarázni, hogy kisebb summákról szóló iparpapírok (részvények állampapírok) közönségesen keresetebbek, és jobb áron kelnek el mint nagyobb summákról szólók, mert azokra aránylag nagyobb száma a vevőknek találkozik, szinte úgy van a telkekre nézve, kisebb házak és telkek aránylag drágábbak mint nagyobbak, mert az előbbiekre nézve több ember bír fizetési képességgel, tehát nagyobb a venni akarók száma, ugyan abból kell magyarázni, hogy pénzetlen országban, melyben az embereknel a vételi képesség hiányzik, még rossz aratás után a gabona csekély kínálatánál annak ára aránylag még is alacsony

lehet, holott vagyonos népnél, mely fizetési képességgel bir, ki sem lehet számítani, mily magasságra emelkedhetik a gabonának ára szükség esetében.

81. §. Vajjon az ár felszökkenése vagy alábbszállása minden árunál ugyanazon arányban történik-e, melyben a keresés szaporodott, vagy csökkent a kínáláshoz képest?

Az árfelszökkenés vagy árleebbszállás nem történik minden árunál ugyanazon arányban, a melyben a keresés szaporodott vagy csökkent a kínáláshoz képest, hanem erre nézve igen sok függ attól, vajjon valamely áru a nélkülözhetlen, vagy pedig a nélkülözhetőbb javakhoz tartozik-e, vajjon az könnyen és gyorsan előállítható-e vagy nem, és attól mennyire lehet a kínálást és a keresést egymással egyensúlyba hozni, azaz szükség esetében az egyiket, vagy a másikat szaporítani vagy csökkenteni.

Ha oly árunál, mely nélkülözhetlen, és melynél a kínálást nem lehet oly gyorsan szaporítani, p. o. a gabonánál, a kínálás a kereséshez képest alábbszállott, annak ára sokkal nagyobb arányban szökhetik fel, mint minővel a kínálás csökkent; de ha nélkülözhető (fényüzési) áruknál a kínálás csökkent, azok ára nem fog oly arányban felszökni, mint a minővel a kínálás csökkent, mert minthogy sok eddigi vevő már nem lesz képes azon ár fizetésére, ezen árukra nézve a keresés is csökkeni fog, ez történik akkor is, ha a nélkülözhetetlen áruk ára nagyon felszökött, mert akkor a fizetési képesség a nélkülözhetőkre nézve csökkent, azok vételében az emberek akkor magokat megszorítják, tehát ezek ára soha sem szökhetik fel oly mértékben, mint a nélkülözhetleneké. <sup>1)</sup>

Az ár csökkenése ellenben nagyobb arányban történik oly áruknál, melyeknél a keresés a kínálás szá-

porodtával nem igen könnyen emelkedik, és más részről a kínálás a keresés csökkenésével nem igen könnyen kevesbítettetik, így p. o. igen dús aratás után a gabona ára, főleg ha annak kivitelére más országokba alkalom nincs, nagyon alábbszáll, és pedig nagyobb mértékben mint a bor ára bőtermő szüret után, mert a bort könnyen lehet későbbi időre eltenni, és így a kínálást kevesbíteni.

Ebből kitetszik, hogy azon áruknál fognak az árak legkevésbé ingadozni, melyeknél a kínálás és keresés egymáshoz legkönnyebben jutnak egyenlő arányba.

1. Minthogy különösen a gabonánál mint nélkülözhetetlen tárgynál a kínálás csökkenésével annak ára sokkal nagyobb arányban szökhetik fel, mint minovel a kínálás csökkent, azért a gazda oly években, melyekben a gabona nem oly jól fizetett, mint átlagosan más években fizetni szokott, termékeért sokszor oly árt kap, mely termelési költségeit sokkal nagyobb mértékben haladja fölül, mint közönséges termésű években, és lehetséges, hogy néha csekélyebb mennyiségű gabonájáért több pénzt vesz be, mint más években nagyobb mennyiségért, de azért még sem lehet azon szabályt állítani fel, hogy a szűk termésű évek azon gazdára nézve, ki terményét eladja, a legelőnyösebbek, ezen szabály csak akkor volna feltétlenül érvényes, ha minden ország csak a maga termelésére volna fogyasztásában utalva, és az aratás minden évben teljesen elfogyasztatnék, de minthogy a gabona egy részről évről évre is eltételek, más részről külföldökből is behozathatik, azért szűk termés után a gabonaár túlságos felszökkenésének annyiban elejét vehetetik, a mennyiben még a múlt évekről gabona-készletek léteznek, és a mennyiben külföldről az országba gabonát hozni lehet, a fenlevő készletek vagy a külföldről behozott gabona természetesen ilyenkor jó áron eladhatók.)

## 82. §. A piaczi ár irányulása a termelési ár felé.

Valamely áru piaczi ára mindig hajlammal bír a termelési költségek felé irányulásra, azaz mindig a termelési árral egyensúlyba helyezkedésre, ha a javak termelése és adásvevése, azaz a szabad versenyzés korlátozva nincs, mert ha valamely árunak p. o. a dohánynak vagy bornak piaczi ára hosszabb idő óta alacsonyabb a

termelési áránál, akkor a termelőnek kára volt, ennek következtében azon áru termelése csökkenni fog mindaddig, míg annak piaczi ára megint emelkedik, mivel sok termelő, hogy kárt ne valljon, azon termelést kevesbitendi, vagy azt elhagyandja; ellenben, ha valamely árunak piaczi ára hosszabb idő óta nagyobb a termelési áránál, annak termelése gyarapodni fog, mert az ár emelkedése ösztönül szolgál ezen áru termelésére, a termelés gyarapodása pedig az ár csökkenését vonja maga után. Ebből kitetszik, hogy valamely dolog piaczi ára hosszabb időre el nem távozhatik a termelési ártól, hanem a körül ingadoz, noha azzal tökéletesen ritkán találkozik össze.)

83. §. Kivétel azon szabály alól, hogy a piaczi ár a termelési ár felé irányul.

Azon szabály, hogy a piaczi ár a termelési ár felé irányul, oly áruknál szenved kivételt, melyeknél a kínálás tetszés szerint nem nagyobbíthatatik, vagy nem kevesbítettethetik, szóval melyeknél a szabad versenyzésre nézve valamely akadály áll be; a kínálás tetszés szerint nem nagyobbíthatatik sokszor természeti akadályok miatt, ilyen akadályok p. o. hogy azon erők, melyek bizonyos javak előállítására kívántatnak, már nem léteznek, ennek helye van elhúnyt művészek remekműveinél, vagy hogy valamely javak p. o. kereskedési növények előállítása az égalj vagy föld minémüségé miatt, mely arra kívántatik, csak bizonyos mennyiségben lehetséges, és azon túl nem terjesztethetik, sokszor más akadályok miatt nem lehet a kínálást nagyobbítani, p. o. hogy valamely árunak termelésére kívántató töke vagy ügyesség kevés ember birtokában van, oly esetben a termelési árt nagyon túlhaladó úgynevezett egyedárussági ár állhat be.

De kevesbiteni sem lehet mindig tetszés szerint a kínálást, ha mindjárt valamely árunak ára nagyon alább-

szállt, mert némely áru hamar elromlik, tehát hamar eladandó, gyakran pedig a munkások bizonyos munkához szokva lévén, másra oly könnyen át nem térhetnek, ezt észlelni lehet a lenfonóknál Siléziában, kik noha másutt gépek által és sokkal kevesebb költséggel történik a lenfonás, s kik tehát ennél fogva igen keveset keresnek, mégis kénytelenek foglalkozásuk mellett maradni.

Némely tárgyaknál, melyek már nagyobb mennyiségben léteznek, és melyek tartósak, a kínálat szintén nem kevesbitethetik, ha mindjárt azoknak vételi és használati ára tetemesen csökken is, ennek helye van p. o. a házaknál valamely hanyatló félben lévő városban, és ily esetben úgynevezett szükségár állhat be.

A különféle körülmények tehát, melyek a kínálás és keresés közti arányra vonatkoznak, okozzák, hogy a piaczi ár a termelési ártól nagyobb vagy kisebb mértékben eltérhet.

De ugyan azon árunál is a piaczi árnak eltérése a termelési ártól sem egyenlő minden eladónál, hanem az egyiknél nagyobb, a másiknál kisebb, ezen különbségnek pedig oka az, hogy maga a termelés különféle termelőknél egyenlőtlen nagyságú költségekkel történik, az egyik p. o. termékenyebb földdel bír, vagy gépek segítségével dolgozik, vagy nyers anyagokat olcsóbban szerez, tehát olcsóbban termel mint a másik. Ily esetben a piaczi ár alakulására nézve attól függ minden, mekkora termelés által fedezhető az összes kellék; ha az összes kellék a legolcsóbb termelés által fedezhető, akkor ennek termelési költségeihez alkalmazkodik a piaczi ár, és akkor a drágábban termelők csak veszteséget szenvednek, kénytelenek lesznek tehát termelésüket abban hagyni, míg kedvezőbb körülmények nem állanak be.)

De ha az olcsóbban termelők nem láthatják el az egész piacot, tehát az összes kellék fedezésére a költségesebb termeléshez is kell nyúlni, mi különösen néha



földi terményeknél történik, akkor a drágábban termelők is concurrálhatnak ugyan az olcsóbban termelőkkel, mert a piaczi ár az esetben azon költségek szerint alakul, melyek a legkevésbé előnyös, de az összes kellek fedezésére még szükséges termelésre kívántatnak, azonban az olcsóbban termelő az által, hogy az olcsóbban előállított termelékekért hasonló árt kap, mint más, ki kevésbé kedvező körülmények közt, azaz nagyobb költséggel termelt, nagyobb nyereségre tesz szert, és pedig annál nagyobbra, minél inkább túlnyomók kedvező viszonyai mások irányában. <sup>1)</sup>

Vannak még más a társadalmi viszonyokon alapuló okok is, melyek a piaczi árnak a termelési ártól eltérését eszközlik, p. o. gyakran összebeszélések a vevők vagy eladók közt hathatnak az árra; ha a földmivelő népesség nagyon szegény, az árak az aratás után aránytalanul alábbszállhatnak, továbbá korlátozott czéhek, különféle kiváltságok, egyedáruságok, nagy adók, be- és kiviteli tilalmak, szóval különféle államintézkedések, melyek a szabad versenyzést gátolják, a javak árára különféle befolyással birhatnak.

(1) Ha valamely árunak birtokosa gazdagabb, és az áru fenntartható, akkor nyugodtan várhatja be, míg az árak reá nézve kedvezőbbek lesznek, míg szegény földmivelők és szőlős gazdák az aratás vagy szüretelés után kénytelenek gyakran tuladni termékeiken.)

#### 84. A drágaság és olcsóság fogalma.

A javak árára nézve gyakran használtatnak azon kifejezések: „drága, olcsó“ de azokkal gyakran különféle fogalmak köttetnek össze.

Gyakran valamely dolog drágának neveztetik, ha azért nagyobb somma pénzt kell fizetni, mint más helyeken, vagy mint más időben; ellenkező esetben pedig olcsónak.

De ez nem helyes fogalma a drágaság- vagy olcsóságnak, mert a pénz értéke is különböző időkben és

helyeken változik, azaz ugyanazon somma pénz hol több, hol kevesebb munkával szerezhető, tehát abból, hogy valamely áruért bizonyos időben nagyobb somma pénz fizettetik, mint más időben érte fizettetett, nem következik, hogy azon áru azóta drágább lett, mert lehet, hogy a pénz azóta értékében leebbzállt, és ez által minden árunak ára emelkedett de csak látszólag.

Ha ugyanazon időben valamely árunak drágaságáról vagy olcsóságáról akarunk helyes ítéletet hozni, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy más árukból mekkora mennyiséget kell adnunk azon áru bizonyos mennyisége fejében, és minő különbség van a munkamennyiségre nézve, mely az első, és a mely a másik árumennyiség előállítására kívántatik, azaz minő áldozat kívántatik bizonyos áruk megszerzésére; ha a végett, hogy bizonyos áru megszerezethessék, más sokkal nagyobb munkába kerülő dolgot adni kell, akkor az első valódilag drága lesz, ellenben ha annak megszerzése kevesebb munkába kerülő dolog odaadása által lehetséges, akkor az előbbi olcsó lesz.

Szintén ha itélni akarunk, vajjon valamely áru bizonyos idő óta drágább vagy olcsóbb lett e, összehasonlítást kell tennünk a többféle javak ára közt egymással különféle időkben, így p. o. ha arra, hogy egy font hús szereztessék valamely mult időben 40 almát vagy 12 tojást vagy 30 darab burgonyát vagy 3 darab káposztafőt adni kellett, és jelenleg egy font húsért 60 almát kell adnom, még nem következik, hogy a hús drágább lett, mert lehet hogy csak az alma olcsóbb lett, mint előbb volt, ha t. i. most sem kell többet adni a tojásból burgonyából káposztafőből, és sok más terményekből, hogy egy font hús szereztethessék mint előbb, de ha mind ezekből is jelenleg többet kell adni mint előbb, hogy egy font hús szereztethessék, akkor a hús csakugyan drágább lett mint az előtt volt.

A valódi drágaság vagy onnan ered, mert bizonyos oknál fogva, p. o. hogy hiány van a termelés

mennyiségében, a piaczi ár a termelési áron túl nagyon emelkedett, vagy hogy a termelési költségek is nagyok voltak.

A valódi olcsóság pedig vagy onnan ered, hogy valamely árunak piaczi ára bizonyos oknál fogva a termelési áron alább szállt, vagy hogy a termelési költségek magok csekélyek voltak.

85. §. Az árnak legkedvezőbb állapotja nemzetgazdasági szempontból.

Az árnak azon állapotja legkedvezőbb, mely legközelebb áll a termelési költségekhez, és a mellett a fogyasztóknak fizetési tehetségéhez is kedvező arányban áll; ha az ár ilyen, akkor a fogyasztók szükségleteiket könnyen fedezik, és a termelők egyformán nagy kelenlőségre tarthatnak számot. <sup>1)</sup>

De ha valamely dolog piaczi ára nagyon felülhaladja termelési árát, akkor a termelők nyernek a fogyasztók rovására; ellenben ha valamely dolog piaczi ára annyira alábbszáll, hogy a termelőnek még előállítási költségei sem térítettnek meg az árban, ilyen ár a fogyasztóra nézve legalább egy időre előnyös lehet, de a termelőknek kárt okoz, és ha hosszabb ideig tart, magának a termelésnek csökkenését vonja maga után.

Az olyan árnak beállása, mely gazdasági tekintetben legkedvezőbb, előmozdítatik a szabad versenyezés nagyobb kiterjedése, és ezzel ellenkező akadályok kevesbülése által. <sup>2)</sup>

1) Valamely dolog árára nézve azonkívül kívánatos még, hogy az nagyobb ingadozásoknak ne legyen kitéve; ezen ingadozások igen nyomasztók azért is, mert azok a termelési költségekben azon áruknál, melyeknek előállításánál a dolog használtatik, szintén változásokat okoznak.

2. A szabad versenyen kívül a kedvező ár létesítéséhez járul mind az, mi által a kínálás és keresés közti mindenkori arálynak biztos megítélése könnyítettik.

86. §. Vajjon hatósági árszabás által nem érhető-e el a gazdaságilag legkedvezőbb ár?

Hatósági árszabás által legalább tartósan nem lehet a gazdaságilag legkedvezőbb árt meghatározni, mert a hatóságnak hatalmában nem áll azon okokat, melyek az árnak természetszerinti alakulására befolyással bírnak, t. i. a kínálás és keresés közti arányt és a termelési költségeket szabályozni, minél fogva igen könnyen történhetnék, hogy a hatóság oly árt szab, mely annál, mely szabad versenyzés következtében magától alakúlna, vagy magasabb vagy alacsonyabb volna; az első esetben a fogyasztók, a másokban a termelők szenvednének; ide járúl még, hogy igazságos árszabás az áruk különféle jósága miatt nem is történhetik, és hogy az árszabás a termelők által könnyen kijátszathatik.

Az árszabás legfőlebb a gazdasági míveltség alsóbb fokain, hol elég versenyzés nincs, mutatkozik néha mint szükségesség, de ott sem vihető ki, ha igen természetellenes, hanem csak akkor, ha mind a termelő, mind a fogyasztó érdekeinek egyaránt megfelel, és így a természetszerinti árnak mintegy kifejezést ad, hogy ezáltal a gyengébbnek az erősebb általi kizsákmányoltatása akadályoztassék.

87. §. Változások a javak árai körül a gazdasági míveltség haladtával.

A gazdasági míveltség haladtával azon javaknak, melyek előállításánál a természet túlnyomólag közreműködik, milyenek a földmívelői termékek, árai emelkednek; ellenben azon javaknak, melyek előállításánál munka és tőke túlnyomólag igénybe vétetnek, tehát az iparcikkek, árai leebb szállandanak, de egyszersmind az áringadozások kevesbülnek, és az árak szabálysze-

rüebbek és állandóbbak lesznek, az árak nagyobb állandósága pedig a nemzetgazdaszatra jótékony befolyással bír. <sup>1) 2)</sup>)

( 1. Azon javaknak, melyek előállításánál a természet túlnyomólag működik, árai azért emelkednek a gazdasági műveltség haladtával, mert ezzel azoknak kelete gyarapodik, kínálata pedig azon javaknak meg van szorítva, és azok termelése bizonyos mértéken túl nem szaporíttathatik, aránylag leginkább felebb szöknek árai azon javaknak, melyek az alsóbb műveltségi fokokon csupán csak elfoglalási munka által nyerhetők elegendő mennyiségben, p. o. a fa vadak, de a melyek nagyobb műveltségi fokoknál a szaporodott szükséglet tökéletes fedezésére nagyobb költséggel és erőfeszítéssel termelendők.

Azon javaknak, melyek előállításánál munka és tőke túlnyomólag vétetnek igénybe, árai azért szállanak le a gazdasági műveltség haladtával, mert ezzel nem csak több munka és tőke válik rendelkezhetővé, hanem mert mind ez mind amaz mindig hathatósabb lesz; az árak leginkább azon javaknál szállanak le, melyeknél a nyers anyag csak csekély részét képezi a termelési költségeknek; és a melyeknél a termelési költségek nagybani termelések és gépek alkalmazása által kevesbíthetők.

Végre szabályszerűebbek lesznek az árak a gazdasági műveltség haladtával, mert a jobb közlekedési eszközök helyes arányt eszközölnek a kínálás és keresés közt, a nagyobb népesség pedig nagyobb és szabadabb versenyzést és élénkebb csereforgalmat idéz elő, és mert az áruismeret az áruk termelési költségeinek megítélhetése, valamint a becsületesség inkább terjed, miáltal a csalások elháríttatnak, és végtére mert a gazdasági műveltség haladtával a javak forgatása mindinkább különös egyének t. i. a kereskedők által közvetítettik, kik vételük által alacsony áraknál ezeknek emelésére, eladásuk által magasabb áraknál ezeknek alábbszállására hatnak; az alacsonyabb műveltségi állapotnál az alkudozás nagyon divatos, míg a felsőbb műveltségi állapotokban a meghatározott árak rendszere mindig jobban lábra kap.

2. Az arányból, melyben a különféle áruk árai egymáshoz valamely országban állanak, lehet a műveltségi fokra, melyet azon ország elért, nevezetes következtetéseket vonni, és onnét, hogy a különféle áruk árai különféle nemzeteknél azoknak különböző műveltségi foka szerint egymástól igen különböznek, lehet magyarázni, miért veszik ifjabb s kevésbé fejlődött népek, melyeknél a nyers termelés túlnyomó, ipari kellékeiket legszívesebben a legműveltebb nemzetektől, az utóbbiak képesek lévén bizonyos mennyiségű nyers anyagokért sokkal nagyobb mennyiségű és jósaú gyártmányokat adni, mint más kevésbé előrehaladt nemzet.)

### III. Szakasz.

#### A pénzről.

88. §. A közönséges csereeszköz szükségessége.

Eredetileg minden kereskedés csak csere által eszközöltetett, és jelenleg is a műveletlen népeknél az összes kereskedési forgalom csak cseréből áll.

De a cserekereskedésnek nagy nehézségei vannak, és mellette a kereskedés nem igen fejlődhetik, mert sokszor az egyik embernek, ki valamely áruval bír, melyet a másik tőle szerezni óhajt, épen nincs szüksége azon árukra, melyeket az utóbbi neki érette cserében adni akar, vagy legalább oly nagy mennyiségben nincs szüksége, hanem csak bizonyos részben, p. o. egy pár font húsrá, de nem egész ökörre.

Ezen nehézségek eltávolítására, a forgalom könnyebbítésére és a munkafelosztás lehetségesítésére választani kellett oly árut, mely közönséges csereeszköz és mérv gyanánt minden csereérték mérésére használható, és mindenki által minden időben elfogadtatik, ezen áru pénznek neveztetik; arra azonban nem minden áru egyformán alkalmas; a gazdasági míveltség alsóbb fokain különféle áruk, és pedig olyanok, melyek nélkülözhetlenek, és tehát legkönnyebben elárusíthatók, használhatnak, p. o. fentartható gyümölcsök, különösen pálmagyümölcs, állatbőrök, marhák, (leginkább a nomád nemzeteknél) elefántcsont, só, theából készített téglák, kagylók stb.

De a míveltség némi fejlődésénél a nemes érczek t. i. az arany és ezüst mindenütt közönséges csereeszköznek fogadtatnak el, <sup>1)</sup> és pedig azért, mert leginkább bírnak azon tulajdonságokkal, melyekkel közönséges

csereszköznek bírnia kell, t. i. 1-ör egyátaljában kedveltek, és belső vagyis használati értékkel bírnak, mert az arany és ezüst szépségek és ritkaságuk miatt különösen fényüzési czélokra használatnak, azért minden ember hajlandó azokat elfogadni; 2-or mert azoknak ára oly igen hirtelenül nem változik; 3-or mert tiszta állapotjukban minéműségökre nézve egyformák; 4-er mert fentarthatók és nincsenek a romlásnak alávetve, sőt a használat által is keveset vesztenek; 5-ör mert kisebb részekre feloszthatók, és mind ezek megint egy egészé összeköttethetnek, értékök csökkenése nélkül; 6-or mert kisebb terimében is nagyobb értékkel bírnak, és azért máshová könnyen átszállíthatók; 7-er mert sem igen nagy mennyiségben nem találtnak, sem igen ritkák, és előállításuk rendszeren bizonyos munkaerőt igényel. <sup>2)</sup>

1. A nemzetek legközelebb azon érczet használják mint pénzt, melylyel magokat vagy saját termelés vagy kereskedés által legkönnyebben elláthatják, az arany sokszor mosás által kevesebb nehézségekkel szereztetik, mint az ezüst az érczkövekből, azért sokszor az első alantabb míveltségi fokokon még közelíthetőbb?

A míveltség haladtával a nemzetek főleg azon nemes érczet használják, mely cserekellékeiknek leginkább megfelel, a míveltség közép fokain az ezüst felel meg legjobban a kelléknek, de a míveltség legfelsőbb fokain, hol sok nagyobb fizetés fordul elő, az arany jobban felel meg a kelléknek, mert kisebb terimében nagyobb értékkel bírván, számlálásra és átküldésre alkalmasabb mint az ezüst.

2. Oroszországban 1828. évtől egész 1845. évig platinából is verettek pénzek, de ez már jelenleg nem történik, és a forgásban voltakát már beváltották.

89. §. A különféle alak, melyben a nemes érczek mint pénz használtathatnak.

A nemes érczek mint pénz kétféle alakban használtathatnak, t. i. 1-ör Nyers alakban; az ilyen nemes-érczdarabok rudaknak neveztetnek, Chinában az arany és ezüst ily állapotban használtatik, az európai nemzeteknél az arany- és ezüstrudak csak az internationalis

forgalomban és a bankoknál fordulnak elő, (de legrégebb időkben a nemes érczek egyáltalában ily alakban használtattak mint közönséges csereeszköz; az ily pénznel szükséges a nemes érczek tisztaságát és súlyát megvizsgálni, sokszor mindazáltal a rudak is azok tartalma bebizonyítása végett valami jelleggel láttatnak el, mely esetben csak súlyok mérlegeltetik.)

2-or: Mint vert pénz, vert pénznek pedig oly érczdarabok neveztetnek, melyeknek a kormány mint hitellességgel bíró hatalom külön jelleget (alakot és felírást) adott, mi által azoknak súlyáról és tartalmáról biztosítékot nyújt.

E jellegezésnek tehát haszna az, hogy általa mindenki megnyugtattatik az iránt, hogy a bevett pénzt azon értékben tovább adhatja, melyben ő kapta, és hogy a pénzek tartalma kipuhatólása és súlyok mérlegezése feleslegessé válik.

Rége a pénzek a nemes érczekből oly tisztán, verettek, mint csak lehetett, de későbbben azon okból, hogy azoknak nagyobb keménységök legyen, és hogy ez által az elkopásnak inkább ellentállhassanak, az érczek vegyítettek, különösen az ezüsthöz réz, az aranyhoz réz vagy ezüst, vagy mind a kettő együtt vegyítettet, ezen vegyíték ötvözésnek (Legirung) neveztetik, az aranynak vegyitéke rézzel a veres, ezüsttel a fehér, az ezüsttel és rézzel vegyes ötvözésnek hivatik.

#### 90. §. A pénzláb, belérték, külérték fogalma.

Pénzláb alatt kell érteni azon megállapított szabályokat, melyek szerint valamely kormány pénzét vereti, különösen foglalatját a törvényes rendelkezéseknek a különféle pénznemek súlya, tartalma és nevezete iránt.

A súly (Schrott) alatt kell érteni valamely pénzdarab összes súlyát, tartalom (Korn, Feingehalt) alatt



pedig mennyiségét azon nemes ércznek, melyet bizonyos nevű pénzdarabnak magában kell foglalnia.

A pénzláb tehát kifejezi: minő súlylyal és tartalommal kelljen birniok bizonyos nevű (p. o. talléros vagy forintos) pénzdaraboknak, tehát minő arányban álljon mennyisége a nemes ércznek, mely főalkatrészét képezi valamely pénznemnek, az ahhoz vegyített nemtelen érczhez, vagy is hány bizonyos nevet viselő pénzdarab veressék egy finom arany vagy ezüst márkából.

Valamely pénzdarab tartalma annak belértékét, a neki adott nevezet pedig annak kül- vagy névszerinti értékét képezi.

A külérték kifejezésére különös nevezeteket használnak, melyek néha a belértékre vonatkoznak és egyenesen azt fejezik ki; ilyenek voltak a régieknél divatozó pénznevezetek: drachma, as, pondo stb., ilyen nevezetek természetiek; de néha a külérték kifejezésére alkalmazott nevezet még magában a belértéket ki nem fejezi, ilyen nevezetek p. o. a tallér, forint, fridrichsd'or, guinea, huszas; ilyen nevezet önkényes, mert ezek alatt különféle tartalmat lehet gondolni, és ily nevezetek elfogadása mellett csak a pénzlábnak köztudomásra hozatala által tudatik meg általánosan, hogy azon külnevezet minő belértéknek felel meg, azaz hogy azon tallér vagy forint egy márka ezüstnek hányad részét foglalja magában, p. o. ha megállapított, hogy egy márkából 20 ezüst forint veressék, akkor tudatik, hogy mindenik forint 20-ik része egy márkának, tehát ennyi a belérték, és ha a forint három huszasra van osztva, tudatik, hogy minden huszasnak belértéke egy márkának hatvanadik része; ellenben ha egy márkából 24 forint veretik, akkor egy forint belértéke egy márkának huszonnegyedik része; az első esetben a pénzláb súlyosabb, a másikban könnyebb.

Minden kü- nemű darabnál a pénzlábban megint meghatároztatik, hogy az mennyit foglal magában azon legkisebb pénz- mennyiségből, mely a számításnál alapul

szolgál, p. o. hogy a tallér vagy forint ennyi vagy enny krajczárt foglal magában, annyi krajczár tehát, mennyi a tallér vagy forint magában foglal, szintén annak kül értékét képezi.

A pénzdarabok tökéletesen az elfogadott pénzlál szerint verendők, a pénzdarabok tehát birjanak azon bel értékkel, melylyel nevezetük, azaz külértéküknél fogva a pénzláb szerint birniok kell, <sup>1)</sup> ha ugyanazon nevi pénzek közt a tartalomra nézve különbség van, akkor a jobb tartalmuak nyereszkezők által beszedetnek, és csak a silányabbak maradnak forgásban, a külföldiek pedig ezen nevi pénzeket egyáltalában csak a legsilányabbak belértéke szerint fogadják el; ez pedig káros a nemzetre nézve.

Mint hogy pedig a pénzdarabok a forgásban kopás által is vesztenek valamit tartalmukból, azért olyanokat időről időre beolvasztani és újdón verni kell.

1. Az egyes pénzdarabnál néha egy kis eltérés a kiszabott súlytól és tartalomtól elnézetik, ezt remediumnak hívják, és csak az kívántatik többnyire, hogy bizonyos mennyiségű pénzdarabok azon mennyiségnek megfelelő súlylyal és tartalommal birjanak.

### 91. §. A pénzláb rosszabbítása.

Ha a kormány a pénzláb által megállapított pénzverési rendtől alattomban eláll, és pénzeket veret, melyek azon belértékekkel, melylyel nevezetüknel fogva a pénzláb szerint birniok kellene, nem birnak, melyekben tehát a tartalom kevesbítettett, a nemtelen ércz ellenben tán szaporított, akkor a pénzlábat rosszabbítja, és az ily pénzek csekély tartalmú pénzeknek neveztetnek.

Az ilyen pénz verése nagy károkkal van összekötve, mert ily pénzek a külföldiek által sokszor vagy épen nem, vagy csak valódi belértékek szerint fogadtatnak el, ennek következtében ily pénz hitele csökken, s folyama alábbszáll, ellenben az áruk és munkák ára ahhoz képest felebb szökik, minek következtében min-

den hitelező, ki a kormány által kimondott kényszernél fogva tőkénének visszafizetésében ily pénzt a külérték szerint köteles elfogadni, károsodást szenved; ide járúl, hogy ily csekély tartalmú pénz által annak utánzására inger nyujtatik, mely annál nyereségesebb, minél kisebb annak valódi tartalma azon tartalomhoz képest, melyet neki a pénzláb szerint birnia kellene; mind ezekből kitetszik, hogy ily pénzrosszabbítás károsodást és zavart okoz. <sup>1)</sup>

Illyen pénzrosszabbítással régente a kormányok, különösen Franciaországban, gyakran éltek, hogy szükség esetében magokon segíthessenek, adósságaikat könnyebben fizethessék; de újabb időben a pénz természete jobban ismertetvén, a meggyőződés a lelkiismeretes pénzverésnek szükségessége felől mind inkább terjed.

1. Ha a pénzláb megváltoztatása nyíltan történik, és az arány az ó és új pénz közt köztudomásra hozatik, és egyszersmind kijelentetik, hogy régiebb szerződésekből eredő fizetéseknél mindenik az új pénzben annyi belértéket kapjon, a mennyit magának az ó pénzben lekötölezett, vagy kölcsön adott, akkor a pénzlábnak megváltoztatása kárt nem fog okozni.)

92. §. Vajjon az úgynevezett aprópénznél is szükséges-e, hogy a külérték a belértéknek megfelelően-

Az úgynevezett aprópénznél, mely t. i. kisebb értékek kiegyenlítésére szolgál, s melyet ezüstműből, de nagyobb ötvözzéssel, vagy rézből vernek, nem lehet azon elvet követni, hogy a belérték a külértéknek tökéletesen megfelelően, p. o. hogy annyi krajczár, a hány egy forintot vagy tallért tesz, épen annyi finom tartalmat foglaljon magában, mint a forint vagy tallér nevű pénzdarab, mert az aprópénznél az államnak több verési költsége van, mint a nagyobb pénzdaraboknál, és mert az aprópénzhez kisebb teriméje miatt szükséges na-

gyobb ötvözést adni; ide járul, hogy az aprópénz úgy is csak a belforgalomra van szánva. <sup>1)</sup>

Legkevésbé lehet pedig a csupa rézből vert pénzdaraboknál azok külértékét a belértékkel egyensúlyba hozni, mert azok belértéke gyakran változik, (a mint t. i. a nyers réz ára különféle okok miatt sokszor változik), ha tehát a külértéknek mindig a belértéket kellene követnie, akkor ezek ára nagyon ingadozna, ez pedig a forgalomban nagy zavart idézne elő, azért a rézből vert aprópénzeknél különösen szükséges az árarányukat a nemes érczből vert pénzekhez törvényesen megállapítani, és ezen áraránynak állandónak kell maradni tekintet nélkül a nyers réz árára.

(Azonban az aprópénznél sem kell a belérték eltérését a külértéktől tovább terjeszteni, mint a mennyire szükséges, hogy a kormánynak a verési költségek megtéríttessenek, mert ha a belérték a külértéknél sokkal kisebb, akkor hamis pénz csinálására, mely ezen esetben igen nyereséges, inger nyújtatik.)

1. Így Poroszországban a kormány egy márka ezüsből 14 tallért veret, aprópénzt pedig, t. i. ezüstgarast és ezüsthátost egy márkából 16 tallért, és azért még is egy tallér aprópénzben egyenlő folyammal bir egy tallér nevű pénzdarabbal.

### 93. §. A pénzverésdíj.

Az előállítási költségek az arany és ezüstpénznek verésénél azon kiadásokban állanak, melyek a kormány által a nyers nemes érczek és az azokhoz vegyítendő nemtelen érczek megszerzésére, és továbbá a pénzverésre magára, t. i. a pénzverési épületekre, a pénzveréshez kívántató gépekre, műszerekre, és a hivatalnokok és munkások fizetésére tételnek.

A kormányok nagyobb része azon költségeket magának a nyers nemes érczek vételénél az által téríteti meg, hogy a kormány ezeknek bizonyos mennyiségért valamivel kevesebbet ad vert pénzben, p. o. ha azon kiadások 100 márka ezüstnél két márkára rúgnak

fel, akkor azoknak, kik neki nyers nemes érczet eladnak, 100 márkáért csak 98 márkát ad vert pénzben.

Ezen különbözet a vert nyers nemes ércz és az érette adott vert pénz mennyisége közt pénzverésdíjnak (Schlagschatz) neveztetik.

Némely államban ellenben a kormány a nyers nemes érczet ingyen váltja be, azaz ugyanannyi mennyiséget ad érettök vert pénzben, ez esetben tehát pénzverésdíjnak helye nincs, és a pénzverés közkölségén történik.

Az első eljárás feltétlenül elsőbbséget érdemel, mert annál az államnak vesztesége nincs, sőt egy keveset nyerhet is, és ezen eljárás által az eszközöltetik, hogy bizonyos mennyiségű vert pénz értéke ugyanannyi mennyiségű nyers érczek értékénél a pénzverésdíjjal nagyobb lesz; ellenben ha a kormány verésdíjt nem vesz, a vert pénz nem bir nagyobb értékkel, mint a nyers nemes ércz, ez által pedig az arany- és ezüstmívesek és más iparüzök, kik ezen érczeket feldolgozzák, könnyen indíttathatnának arra, hogy az ő foglalkozásukra kivántató nemes érczeket a vert pénz összeolvasztása által szerezzék meg, annál is inkább, mivel a vert pénznél annak tartalmát nem kell vizsgálni, ily ingyen vert pénzek ugyanazon czélokra külföldre is folynának. <sup>1)</sup>

(De noha helyeselhető, hogy a pénzverésért verésdíj vétessék, ezen díj mindazáltal csak kevéssel lehet nagyobb, mint a pénzverési költségek, mert ha a kormány nagy verésdíjt vesz, a vert pénz ára a nyers nemes érczek ára felett nagyon emelkedik, mi a hamis pénz csinálására (mely ily esetben igen nyereséges) ingert adna, ennek forgása által pedig a forgalomban nagy zavar támad; a pénzverési költségek egyébiránt a pénzverési mesterség tökéletesbitése és jó gépek behozatása által nagyon kevesbítettethetnek.)

1. Angolországban ennekelőtte az ezüstpénzek pénzverésdíj nélkül verettek, de az ezüstpénzek gyakori összeolvasztása és kül-

földre kivitele a kormányt pénzverésdíj behozatására indította 1816-ik évben, az aranypénzek még jelenleg is ott pénzverésdíj nélkül veretnek.

#### 94. §. A pénzkellék nagysága valamely országban.

Nem minden országban egyenlő mennyiségű pénz szükséges; a pénzkellék nagysága valamely országban függ:

1-őu A csereforgalom nagyságától, minél nagyobb a csereforgalom, tehát minél nagyobb mennyiségű és értékű áruk mennek át egy kézből a másikba, annál nagyobb mennyiségű pénzre van az országnak szüksége ezen átmenetek közvetítésére.

2-or Attól vajjon sok kereskedési üzlet pénz nélkül, úgynevezett pénzhelyettes által, p. o. a váltólevelek, bankjegyek, csere vagy hitel által vitetik-e végre, minél gyakrabban történik ez, annál kevesebb pénz kell a forgásban. <sup>1)</sup>

3-or A pénzforgásnak gyorsaságától, minél gyorsabban megy át a pénz egyik kézből a másikba, annál kisebb mennyiség szükséges a forgalomban, mert ugyanazon summával több fizetés tételik, ugyanazon somma több javak átmenetelének szolgál közvetítésül, így egy tallér, mely egy éven át tizenkétszer forog, épen annyi hasznot hajt, mint 12 tallér, mely éven át egyszer jön forgásba. <sup>2)</sup>

Általában azt állíthatni, hogy valamely országban annyi pénz szükséges a forgalomban, hogy a fenforgó fizetések könnyen történhessenek, mert a pénz hiánya a forgalomban megakadást okoz.

(1. A míveltség alsóbb fokain, hol inkább a természetgazdaság uralkodik, melynél mindenféle fizetések tartozások leginkább természetben vagy munkákban teljesítenek, kevesebb üzlet közvetítetik pénz által, mint a gazdasági míveltség felsőbb fokain, melyeknél már a pénzgazdaság lesz uralkodóbb, tehát az utóbbiaknál nagyobb pénzüsszegre is van szükség; a gazdasági míveltség

legfelsőbb fokain aránylag megint kevesebb pénz szükséges, mert itt a hitelnek nagyobb alkalmazása a pénz használatát sok esetben nélkülözhetővé teszi, és mert a pénzforgásnak gyorsasága is gyarapodik; ez utóbbi azért gyarapodik a gazdasági műveltség haladtával, mert ezzel a csereforgalom élénkebb, és a lehetőség nagyobb lesz, a bevett pénzt megint haszonnal kiadhatni vagy kikölcsönözhetni.

2. A pénzforgás gyorsaságából lehet azon tüneményt magyarázni, hogy valamely országban, hol tán összesen véve kevesebb pénzmennyiség van, mint más országban, több tőkepénzes létezik, mint ez utóbbiban, továbbá hogy oly országban, hol a pénzforgás gyors, a kikölcsönzött tőkék sokkal nagyobb sommát képezhetnek, mint a mennyi valósággal az országban találhatók, lehetetlen volna tehát mindenik tőkepénzest kielégíteni, ha mindenik egyszerre akarná az adóستól tőkét felvenni; pénzcrisis, és pangás minden üzletben nem annyira a pénz megfogyásának, hanem a forgás akadályainak következése, ez pedig következése a hitelhiánynak, s a bizonytalanságnak, mely az időköriülményekből származik, mert hol jogbátortalanság létezik, vagy kritikusan állanak be, félelem a bukásoktól vagy a forgalmi eszköz értékvesztéséről lábrakap, tehát a hitel hiányzik, sok pénzbirtokos a pénzt visszatartja, azt kiadni, valamely vállalatba fektetni vagy magánosan kölcsönözni vonakodik, ennek következtében sok embernek keresete csökken s a pénznek kölcsönkaphatása pedig szerfelett nehezítve van.

A pénzforgásnak gyorsasága a különféle termeléseknél és foglalkozásoknál különbözik, lassabb az a mezői gazdaságnál mint a városi foglalkozásoknál vagy kereskedésnél, mert az elsőnél hosszabb időnek kell lefolyni egyik termeléstől a másikig, hol tehát nagyobb a kereskedés, sűrűebb a népesség, jobbak a közlekedési eszközök, gyorsabb is szokott lenni a pénz forgása, a bankárok üzlete is a pénzforgást nagyon előmozdítja.)

95. §. Vajjon a pénzforgás már magában mindig hasznos-e?

Noha a gyors pénzforgás épen úgy hat, mint a pénz szaporodása, még sem kell túlbecsülni a forgás hasznát, a pénzforgás t. i. annyiban hasznos, a mennyiben a csereforgalom közvetítésére, a termelés, és új javak előállítására jótékony befolyással bír.

De ha erre semmi befolyással nem bír a pénzforgás, az még magában nem hasznos, ez történik, ha a

pénz minden helyettes érték nélkül egyik kézből a másikba átmegy, mint p. o. a hazardjátékban.

Szintén ha az élelmi szerek nagy drágasága, vagy a szenvedett tüzi vízi károk helyreállítása az embereket nagy pénzkiadásokra kényszeríti, ily pénzforgás hasznosnak bizonyosan nem mondható, mert az ilyen pénzforgás haszna fel nem ér a polgároknak a végett viendő áldozataival, és általuk más részről viselendő nélkülözésekkel, és mert ilyen kiadások a termeléseknek, melyekre egyébként történtek volna, csökkenését vonják magok után.

Élénk pénzforgás tehát nem mindig biztos jele valamely nemzet jólétének, mert néha oly időben is, melyben a nemzeti vagyonosság szembetűnőleg csökken, mint p. o. háború idejében, élénk szokott lenni a pénzforgás, és egyes emberek nyerhetnek a nagy többség rovására, azért igen fonák eszme csupán a pénzforgás által, ha a kiadás haszontalanul történik is, a vagyonosságot előmozdítani akarni.)

96. §. A körülmények, melyek a pénz árának változására befolyással bírnak.

A pénz ára időjártával változik, mert a pénz ára úgy mint más árué függ a kínálás és kereset közti aránytól, erre pedig befolyással bír:

1-ör A körülmény, vajjon mennyire kerestetik az arany és ezüst más czélokra, bizonyos képzeleti szükségletek fedezésére.

2-or Az arany és ezüst mennyisége a teendő fizetésekhez, azaz a kellékhez képest, minél nagyobb bőségben vannak valamely országban a nemes érczek más portékák mennyiségéhez, annál kisebb, ellenben minél ritkábbak, annál nagyobb lesz áruk az más portékák árához képest. A belforgalomra nézve sokszor kisebb mennyiségű pénz ugyanazon szolgálatot teszi, mint a nagyobb mennyiség, mert az elsónél a mennyiségbeni



hiány a nagyobb ár (érték) által némileg pótolatik, holt a nagy bőségnél az ár alábbszáll, és a pénz külföldre foly; a pénznek árnövekedése vagy csökkenése tehát a pénz mennyisége és annak kelleke közti helyes egyensúlyt némileg előállítja, ha csak külön akadályok nem léteznek.

3-or A nehézségek, melyek a nemes érczek szerzésével össze vannak kötve; ott legalacsonyabb lesz a pénz ára, hol a nemes érczek legkönnyebben, ott legnagyobb, hol azok legnehezebben állítatnak elő termelés vagy kereskedés által, ha valahol igen gazdag bányák fedeztetnek fel, ezek a nemes érczek árának alábbszállását fogják okozni; <sup>1)</sup> a pénz ára tehát a nemes érczek előállítási költségei szerint alakul, és pedig azon előállítási költségek szerint, melyek a legrosszabb bányáknál előfordúlnak, melyeknek művelése mindazáltal az összes kellek fedezésére szükséges.

1. A legtávolabb vidékeken fölfedezett gazdag bányák is mindenütt bírnak befolyással a nemes érczek árára, mert a pénz a világpiacra jön, és mintegy világpiaczi árt iparkodik elnyerni.

97. §. Vajjon ugyanazon arányban csökken vagy emelkedik-e a pénz ára, a melyben annak mennyisége szaporodott vagy csökkent?

Ez nem történik mindig, és pedig a pénz ára nem száll le ugyanazon arányban, a melyben mennyisége szaporodott, ha t. i. a csereforgalom tán a műveltség haladtával nagyobb lett, és így a pénzkelleke is növekedett, szintén akkor sem száll le a pénz ára, noha az szaporodott, ha az újon az országba jött pénzmennyiség nem jön forgásba, hanem pénztárakban félretéteik. <sup>1)</sup>

Épen úgy nem emelkedik mindig a pénz ára ugyanazon arányban, melyben mennyisége csökkent, mert ez csak akkor történék, ha valamely ország elszigetelve volna, és más országokkal kereskedést nem üzne,

de mihelyt valamely ország más országokkal is üz kereskedést, a pénz ára az előbbiben nem fog kizárólag annak mennyisége szerint alakulni, hanem arra a pénz ára más országokban, melyekkel az kereskedést üz, befolyással fog bírni.

1. Hogy daczára a nagy mennyiségű ezüstnek mely különösen Amerikából behozatott, és az igen termékeny aranybányák 1847-ik évben Californiában és 1851 Ausztráliában felfedezésének, és daczára a sok papírértéknek a nemes érczek ára tetemesen leebb nem szállt, annak oka részint az, hogy nem mind ezen ottan kiaknázott nemes érczek forgási eszközökké fordítottak, hanem a nemes érczek más czélokrai használata is igen elterjedt, részint hogy a kereskedés főleg a vaspályák és gőzösök behozatása következtében elébb még nem is sejdített kiterjedést nyert, tovább hogy a természetgazdaságtól a pénzgazdaságra az álmenetel történt, sok nemes ércz el is kopik a lassankénti használat által, sok hajótörés tűz által elvesz, újabb időben sok kivántatik a galvanicus ezüstelésre is, midőn Amerika felfedeztetett, ez mind másként volt, azért akkor az ezüstnek értéke különösen Spanyolországban nagyon leszállt.

98. §. Következése annak, hogy a nemes érczek különféle országban különféle árral bírnak.

Annak, hogy a nemes érczek különféle országban különféle árral bírnak, következése az, hogy a nemes érczek azon országból, hol azoknak kisebb csereértékek van, oly országba mintegy iparkodnak folyni, hol nagyobb csereértékkel (árral) bírnak, föltéve, hogy az áruknak onnét szerezhetőségére nézve akadály nincs, mert a nemes érczek, úgy mint más áruk, azon piacot keresik fel, hol leginkább kerestetnek és legnagyobb csereértékkel bírnak.

De azért mégis a pénz árai különféle országokban tartamosan különbözhetnek egymástól, mert azon országban, mely kénytelen árukért pénzt szerezni, azon kivitt áruknak termelési költségei mintegy a szerzett pénznek előállítási költségeit képezik; minthogy pedig ezen áruk termelési költségei különböznek, azért külön-

féle országok a nekik szükséges pénzkelléket tartamosan különböző nagyságú előállítási költségekkel szerzik meg, különösen a nemes érczek ára nagyobb lesz azon országokban, melyek azokat nehezebben, azaz nehezen szállítható javak eladása által szerzik meg, azért rendszerint a kevésbé mivelte nemzeteknél, melyek többnyire csak nyers anyagokat visznek ki külföldre, ha tulajdon bányáik nincsenek, mindig legmagasabb lesz a pénz ára.

A pénzár különbözőséből különféle országokban következik, hogy azon ország, melynek sok és ennél fogva olcsó pénze van, gazdasági szempontból t. i. a világgforgalmat tekintve kedvezőbb helyzetben van, mint más, mely abban fogyatkozást szenved, mert az első az utóbbinál sokat és (minthogy a pénznek ennél nagyobb értéke van) aránylag olcsón vehet; az utóbbi ellenben másoktól nem sokat vehet, és azokat tekintve a nála uralkodó magas pénzért drágán fizeti; azonkívül kétséget sem szenved, hogy háború esetében is az első előnyösebb állást foglal el, könnyebben tehet államadóságot.

99. §. Az érczpénz árának változása a gazdasági műveltség haladtával.

Az érczpénz ára a gazdasági műveltség haladtával alábbszáll és szabályszerűebb lesz.

Alábbszáll az érczpénz ára a gazdasági műveltség haladtával, mert azzal a nemes érczek mennyisége folyton-folyvást növekedik, és pedig sokszor még nagyobb mértékben, mint a pénzkellék, melynek egy része a hitel által is fedeztetik, és mert a műveltség haladtával több bánya műveltetik, és jobb művelési módszerek fedeztetnek fel, melyek által az előállítási költségek kevesbülnek, nagyobb gazdasági műveltségnél a nemes érczek nagy távolságból is könnyebben szereztetnek be kereskedés által.

Szabályszerűebb és kevesebb ingadozásnak lesz

kitéve a pénz ára a gazdasági műveltség haladtával, mert azzal a pénzvásár és a szabad versenyzés mindig nagyobb terjedelmet nyer, az által pedig a pénzárnak rögtöni és nagy változásai kevésbé lehetségesekké válnak.

#### 100. §. Hatása a nemes érczek ára változásainak.

A nemes érczek árának változása sokkal kevésbé érezhető hatással bír, ha ilyen változás lassanként történik, de igen érezhetővel, ha rögtön áll be, mert az első esetben minden árányok tehát mindenkinek jövedelmei csak nem egyformán változnak, a másik esetben a változás nem történik mindenkinek jövedelmére nézve egyformán, mert némelyiknek jövedelme nagyon emelkedik, másnak jövedelme nagyon csökken, miáltal a nemzeti vagyonnak eddigi felosztását felforgató állapot idéztetik elő, így p. o. ha a pénz ára a pénz rögtöni nagy szaporodása következtében alábbszáll, mind azok vesztenek, kiknek az előbbi pénzárak mérve szerint megállapított fizetésekkel kell kapni, p. o. azon telekbirtokosok, kik telkeiket hosszabb időre bérbe adták, az állandó fizetéssel ellátott hivatalnokok, a tőkepénzesek, azok kik életjáradékot húznak, és azok, kik termékeik árát aránylag nem mindjárt emelhetik; ellenben azok nyernek, kik előbbi időben kötött szerződéseknél fogva fizetésekre kötelezvék p. o. a telkek kibérlői, a tőkepénzesek adósai, az utóbbiak főleg ha még azonkívül termékeik ára a pénz árához képest nagyon emelkedett, és végtére mint-hogy a munkák és áruk ára is többnyire emelkedik, sok vállalkozó is nyerhet főleg azok, kik a pénznek szaporodását észreveszik.

Ellenben ha a pénz ára annak kevesbülése következtében rögtön emelkedik, azok kik az előbbi pénzárak mérve szerint megállapított fizetéseket kapnak, nyernek, de azok, kik nekik ilyen fizetéseket teljesíteni

tartoznak, vesztenek, valamint a termelők is, kik előbb nagyobb költséggel termeltek, mert a vevők részéről a fizetési tehetség kisebb leend, minek következtében a portékáknak ára alább fog szállani, ez még nagyobb mérvben fog történni azon portékáknál, melyek nem tartoznak a nélkülözhetlen szükségletekhez, azért kevésbé kerestetnek. <sup>1)</sup>

1. A nemes érczek értékének rögtöni csökkenése épen ugyan körülbelül, mint a papirpénz értékének csökkenése.

101. §. Vajjon az árarány az arany és ezüst között egyforma maradt-e mindig?

Az árarány az arany és ezüst közt nem maradt mindig egyforma, hanem különféle időkben különféle módon alakult, a szerint a mint t. i. az egyik vagy a másik nemes ércz jobban vagy kevésbé kerestetett, tehát azon arány szerint, mely létezett valamely nemes ércznek mennyisége és annak kelléke közt, és a szerint, a mint az egyiknek vagy a másiknak termelési költségei változtak. <sup>1)</sup>

Igy a középkorban az arany ára úgy állott az ezüsthöz mint 1: 12. — A tizenhatodik században Amerikának, de főleg a gazdag bányáknak Potosiban és Mexicóban felfedezése az árarányt a nemes érczek közt megváltoztatá, t. i. azt eszközlé, hogy az ezüstnek, mely onnét nagy mennyiségben hozatott volt, ára az aranyéhoz képest alábbszállott, de ugyan az későbbben a keletindiai kereskedés felvirágzása óta, minthogy keletindióba sok ezüst vitetett volt, megint felebb szökött, és jelenleg az európai kereskedésben az arany ára az ezüsthöz úgy áll mint 1: 15<sup>1</sup>/<sub>2</sub> azaz egy márka arannyal lehet Európában venni 15<sup>1</sup>/<sub>3</sub> márka ezüstöt.

Az árarány az arany és ezüst közt a világforgalomban magától megállapodik, és erre a legtávolabb bányák felfedezése is befolyással bír, azért helytelenül cselekednék oly kormány, mely a nemes érczek árará-

nyát egymáshoz törvény által állapítaná meg, azaz mely a kettős valutarendszert (System der doppelten Währung) elfogadna, mert ha ezen törvényes árány a világforgalomban uralkodó aránytól, mely időről időre változik, különbözik, azon nemes ércz, mely a világforgalomban nagyobb árral bír, mint a milyen reá nézve a törvény által megállapított, a belföldön teendő fizetéseknél nem igen használtatnék, hanem a forgásból eltűnnék és kivitetnék, az pedig, melynek a törvényes megállapítás nagyobb árt tulajdonít, mint milyennel az a világforgalomban bír, nagyobb mennyiségben forogna az országban, mint történt volna, ha az árány nem határozott volna, mert a külföldiek ha árukat vesznek, a fizetést mindig azon nemes érczben tennék, melynek az országban nagyobb érték tulajdonítatik, ha pedig árukat adnak el, a fizetést azon nemes érczben tétetnék magoknak, mely itten kisebb értékűnek tartatik, mind a két esetben az ország vesz.

Mint hogy tehát várni nem lehet, hogy a két ércz közt megállapított árány a világforgalomban is uralkodjék, és változatlan maradjon, (mi szükséges volna hogy a kettős valutarendszer helyén volna) következik, hogy a kormánynak a törvény által a nemes érczek közül csak egyiket p. o. az ezüstöt kell azon tulajdonsággal felruházni, hogy az országos forgalomra nézve mint közönséges csereeszköz érvénynyel bírjon, (azaz az egyes valutarendszert kell elfogadni) a másik nemes ércznek t. i. az arannak, ha fizetésül ajánltatik, ármegállapodását egészen a szabad forgalomra kell bízni, azaz azt inkább árunak kell tekinteni, az államok többségében az ezüst a főfizetési ezüst, az arany ára alakulása pedig a forgalomra van bízva, Angolországban mindazáltal arany a főpénz, az ezüst ott alárendelt szerepet játszik.

Az egyes valutarendszernél is a kormány azon ércznek, mely közönséges csereeszköznek azaz valutának el nem fogadtatott, meghatározhatja azon értékét,

melyben az bizonyos időben az állam pénztárakban elfogadtatik, de ily megállapítás csak az állampénztárakra nézve bir kötelező erővel, a magánosokra nézve némi irányul szolgálhat, de őket nem köti

1. A gazdasági miveltség haladtával az arany az ezüsthöz képest drágább lesz, mert akkor az első nagyobb fizetésekre és átküldésekre jobban kerestetik; ezen eset mindazáltal nem áll be, ha igen bő termésű és könnyen használható aranybányák fedeztetnek fel.

## 102. §. Vajjon létezik-e változatlan ármérv?

Hogy a drágaságról és olcsóságról különféle időkben és helyeken itélni, és némely tünetenyeket az államgazdaság terén magyarázni lehessen, a nemzetgazdasági írók gyakran változhatlan ármérv feltalálásával foglalkodtak, változatlan ármérv pedig oly jószág volna, melyben minden dolog ára minden időben és helyen állandóan egyformán kifejeztethetnék, mi által azoknak ára különféle helyeken és időkben meghatározhatatnék, a nélkül hogy különféle javak árát egymással összehasonlítani kellene, ily változatlan ármérv nem létezik, mivel nincs oly áru, melynek ára más áruk árához képest különféle változásoknak alá nem volna vetve, maga a nemes ércz (pénz), mely mint ármérv használtatik, csak ugyanazon időben és helyen alkalmas két dolognak árviszonyát meghatározni, mert a pénz ára maga is ingadozásoknak van alávetve, azért a pénz sem tökéletes ármérv, de aránylag a legjobb, mert ára nem oly rögtön és sokszor változik, és különféle helyeken ugyanazon időben még sem különbözik egymástól oly annyira, mint más áruké; a pénznél még kevésbé alkalmas mint közönséges ármérv a gabona, melyet némelyek mint olyant felállítani iparkodnak.

Az ilyen változatlan ármérvnek feltalálása a történelmi érdeken kívül, t. i. hogy az által minden a történelemben előforduló adatokat valamely értékről, tehát

a történelem nevezetesebb részét érteni lehessen, még ott is bírna gyakorlati haszonnal, hol valakinek számára bizonyos jövedelmet, melynek változatlanoknak kellene lenni, meg kellene állapítani, s továbbá, hogy ha valaki a javaknak árát különféle országokban egymással összehasonlítani akarná.

#### IV. Szakasz.

##### A hitelről.

##### 103. §. A hitel fogalma, és alapja.

A hitel azon bizodalom, melylyel valaki bir, hogy az általa elvállalt fizetési kötelességeit teljesítendi, és szükség esetében arra kényszer által szoríttathatik; a hitel által valaki másnak pénzét vagy áruát saját rendelkezése alá hozza azon feltétel alatt, hogy azon pénzt vagy az áruk árát annak idejébe megfizeti.

A hitel vagy személyes vagy vagyoni, a személyes az adós ügyességén, becsületén és más személyes sajátságain, de különösen jó akaratján alapszik, a vagyoni pedig az adós vagyonán és azon lehetőségen, hogy a jó akarat hiánya kényszer által fogna pótoltatni, a vagyoni hitel nem nagyobb, mint a birt vagyon értéke; ellenben a személyes hitel mérhetetlen, de mivel nagyobb veszélyeztetéssel van összekötve, nehezebben található mint a vagyoni hitel. <sup>1)</sup>

1. A személyes hitel csak a felsőbb műveltségi fokokon nyer nagyobb kiterjedést, a vagyoni ellenben a közép műveltségi fokokon is keletkezik.

A kereskedési világban a személyes hitel nagyobb szerepet játszik mint a vagyoni.



## 104. §. A hitel fogantja.

Noha a hitel közvetlenül a tőkét nem szaporítja, még is a termelés előmozdítására, tehát a vagyonosság szaporodására jótékony befolyással bír, mert a hitel részint egyáltalában, részint a különféle intézetek, bankok által, melyek a tőkék forgását előmozdítják, a pénzkölcsönzést könnyebbíti, és ennél fogva azt eszközli, hogy az, ki a mezei gazdaság czélszerűbb vitele, vagy ipari vagy kereskedési vállalat végett pénzre szorúl, azt olcsóbban kaphassa kölcsön, és annak segédelmével termelését vagy kereskedését kiterjeszthesse, és nagy nyereségre tehessen szert, holott ellenben a hitel hiánya miatt például a telkek sokszor műveletlenek maradván, felét vagy negyedét sem termik meg annak, mire képesek volnának, ha jobban műveltetnének, azaz reájok több pénz fordíthatnék, a legnyereségesebb iparvállalatok hitel hiánya miatt vagy létre nem jönnek, vagy rövid idő múlva ellankadnak; a hitel tehát a termelés szaporodására nagy befolyással bír, és gazdaszatilag előnyös, feltéve, hogy az adós termelőbb módon alkalmazza a pénzt, mint azt a hitelező tette volna. <sup>1)</sup>

Továbbá a hitel által megszerzett könnyűség a pénznek veszély nélküli kikölcsönzésére az embereknek nagy ingerül szolgál tőkék megtakargatására, és a tökepénzeseket hajlandókká teszi a pénz kikölcsönzésére, a hitel tehát eszközli mind azt, hogy a pénz nem hever sokáig használatlanul a tökepénzes szekrényeiben, mind azt, hogy a pénz a tökepénzes által improductiv módon nem fogyasztatik, hanem minél előbb forgásba, és pedig olyanok kezébe jut, kik azt productiv módon használják, ellenben a hitel hiánya üzleti pangást és pénzcrizist szül.

Azon okból is jótékony befolyással bír a hitel a pénzforgás szaporodására és a kereskedés emelésére, mert hitellel bíró kereskedő nem kénytelen nagyobb

somma pénzt előre nem látható fizetésekre otthon tartani vagy pedig midőn árukat akar vásárolni, az érettök járó egész sommát egyszerre kifizetni, és így addig míg azon sommát összegyűjti, a pénzt a forgásból elvonni.

A hitel alapja a nagy termelésnek, mert a kisebb tőkéknek nagy töketömegekké összpontosítását lehetségessé teszi, annak lététől függ mindenféle vállalatnak, kereskedési társaságoknak, közhasznú intézeteknek, takarékpénztáraknak, biztosítási intézeteknek életbeléptetése.

Végre a hitel a leszámolást utalást vagy is scontribozást, a váltók és a papírpénz használatát lehetségessé tévén, az által pótolja a költségesebb csereeszközt t. i. az érczpenzt, elhárítja annak elkoptatását, könnyíti és egyszerűsíti a fizetési üzleteket, és nagyobb summáknak, melyek különben a fizetésekre szükségeltettek volna, a termelésre fordítását lehetségessé teszi, csak ott hol a hitel kellőleg kiaknáztatik mint Angolországban, haladhat előre óriási lépésekkel a nemzeti vagyonosság, a hitel hiánya ellenben mindig karöltve jár a szegénységgel.

1. A hitel azon személyek közt, kik valamely árura nézve annak termelése első lépésétől egész annak a fogyasztó kezébe jutásáig egymásnak hiteleznek, mintegy láncolatot képez, melyben lévők közt mindenik hasznot húz a kölcsönös hiteladásból, mert a hitel lehetségessé teszi, hogy a fogyasztó az árut akkor szerezheti meg, mikor arra szüksége van, ha nincs is még pénze, mivel azt fizetné, és hogy mindenik termelő és kereskedő nagyobb kiterjedésben folytathassa foglalkozását, mintha tüstént kellene fizetni annak, kitől ő valamit vett, így p. o. sokszor a gyáros kölcsönzött pénzzel dolgozik, vagy a nyers anyagokat hitelre vette, ő is azután a készített árukat a nagykereskedőnek, ez pedig valamely kiskereskedőnek, és ez a falusi szatocsnak hitelre adja el, ha ezen személyek közt mindenik hitellel nem bírna az előzőjénél, akkor nem adhatna árut a következőnek, és végre a falusi fogyasztó sem kaphatna hitelre semmit a falusi szatocstól, de az által, hogy mindenik előző egy kevéssé várakozik a fizetésre, segítve van a következőn, és a legelső termelő vagy kölcsönző, ki hitelt ad, sem károsodik, mert elvégre még is kap fizetést, és mert hitel nélkül az egész termelési vagy kölcsönzési üzlet létre sem jött volna, hitel nélkül kevesebb adatnék el a hitelező azért nem szenved kárt, mert a fizetéshalasztási időre járó kamat is neki az árban megtérítetik, a nélkül, hogy azt nyilván mindig említeni szükséges volna.

A hitel jótékonyságának bebizonyítására következő példa is szolgálhat: tegyük fel, egy takács az általa készített szöveteket be akarja festetni a festő által, de nincs pénze, melylyel a festőt fizetné, a festőnek pedig nincs pénze, melyen a festéket a kalmártól vehetné; már most ha ez esetben a takácsnak hitele van a festőnél, és ennek a kalmárnál, akkor mind a takács, mind a festő folytathatja foglalkozását, és mintkettőnek lesz keresete: de hogy ha a takácsnak a festőnél, és ennek a kalmárnál nem lett volna hitele, amazok foglalkodásaikat nem lettek volna képesek folytatni, a kalmárnak sem lett volna nyeresége, és a javak előállítása kevesebb lett volna.

Mint minden a világon úgy a hitel is visszaéléseknek ki van téve ilyenek; 1-ör, hogy gyakran vezet túlságos fogyasztásra és pazarlásra; 2-or, hogy az üzlet túlságos kiterjesztésére, szédelgő speculatiókra alkalmat ad, némelyek a hitellel csak azért élnek, hogy másokkal a jelen vagy jövő nagy fizetési képességüket elhitessék, ez főleg történik az úgynevezett váltónyargalásoknál, gyakran kik hitellel dolgoznak, ha tartozásaik is követeléseik felett pontosan nem számítanak, magok sincsenek tisztában mindig vagyoni állapotuk felett, mi őket túlságos kiadásokra elcsábítja.

### 105. §. Mi által mozdíttatik elő a hitel?

Mint hogy a hitel az adós fizetési tehetségén és jó akaratján alapúl, ebből következik, hogy a hitel mind azon intézkedések által mozdíttatik elő, melyek által mindenek előtt az adósnak vagyoni állapotjáról, azaz annak hitelképességéről tudomás szerezhető, mind azok által, melyek az adós fizetési tehetségét előmozdítják, és melyek az adós akaratjára is jó befolyással bírnak, és azon esetre, ha az adósnál az akarat a kötelezettség teljesítésére hiányzik, azt hatósági kényszer által pótolják.

Az elsőt illetőleg valakinek fizetési képességéről meggyőződést szerezhetni czélszerűen vezetett telekkönyvekből, melyekkel a betáblázási könyvek is össze vannak kötve, ide tartozik némileg a telekadócatastrum, és a somma, melynek értékében valamely épület tüzi veszély ellen van biztosítva.

A fizetési tehetségre mind az jó befolyással bír, mi a keresetet könnyíti, és a vagyont veszély ellen biztosítja, p. o. tüzi vízi veszély elleni biztosítások; minden körül-

mény ellenben, mely a keresettehetséget nehezíti, vagy a vagyont különféle veszélynek kiteszi, a hitelre is káros befolyással bír, ezen okból szerfeletti adók, melyek a polgárt gyakran adósságai fizetésében gátolják, és a vagyont értékét is csökkentik, vagy a forgásban lévő csebeeszköz értékének nagy változékonysága, mely a hitelezőt nagy veszélynek teszi ki, a hitelnek nagy akadályai.

A fizetési akaratra jótékony befolyással bír mind az, mi a szótartást, erkölcsiséget, józanságot előmozdítja, és a nemzeti jellemre nemesítőleg hat, azonkívül jó hiteltörvények, gyors és szigorú igazságszolgáltatás, melyek által az adós sok teketória nélkül kötelessége teljesítésére szoríthatatik, különösen jó csődrendtartás, váltó és kereskedelmi jog. <sup>1)</sup>

1. Az adóssági törvények a gazdasági míveltség alsóbb fokain legszigorúbbak szoktak lenni, enyhébbek a közép míveltségi fokokon; a felsőbb míveltségi fokokon, hol a hitel általános és nélkülözhetlen kellék, megint növekedik azok szigora.

### 106. §. A leszámolásnak és a scontrirozásnak vagyis utalásnak fogalma.

Ha két kereskedő, kik egymással kölcsönös számolásban állanak, tehát egymásnak hitelt adnak, időről időre a könyveikben feljegyzett kölcsönös követeléseiket és tartozásaikat összehasonlítják, és ilyenkor az, kinek követelése kevesebbet tesznek, mint a másiknak követelése, a különbséget ez utóbbinak pénzzel kiegyenlíti, ezen kiegyenlítés leszámolásnak, vagy is kölcsönös követelések beszámításának (compensiren) mondatik.

Valamint a leszámolás által két személynek kölcsönös követelése, úgy hasonlólag a scontrirozás által kettőnél több személynek, kik üzleti összeköttetésben állanak, kölcsönös követelése és tartozásai egymásrai utalás által egyenlítettnek ki. <sup>1)</sup>

A beszámolásnak és scontrirozásnak haszna tehát az, hogy az illetők az egymásnak fizetendő pénzek számlálása fáradságától menekülnek, és annyi kész pénzt készen tartani nem kénytelenítetnek, mert a fizetések így sokkal kisebb summával történnek.

1. A scontrirozásra nézve következő példa szolgálhat. Négy személy *A. B. C. D.* kereskedési összeköttetésben áll, melynek következtében

tartozik *A—B*-nek 1500 frttal. *C—A*-nak 2800 frttal.

*A—D*-nek 4000 frttal. *C—D*-nek 6400 frttal.

*B—C*-nek 6200 frttal. *D—B*-nek 5000 frttal.

Az összes követelések tesznek 25,900 forintot, minthogy ezen esetben *A* összesen 5500 forinttal tartozik, és ellenben 2800 forintot követelhet, a *C*-et oda utalja, hogy a 2800 forintot, melylyel neki tartozik, *D*-nek fizesse, azon summákat, a melyekkel *A* még azon kívül tartozik, és melyek összesen 2700 forintot tesznek, ő maga hitelezőinek, t. i. *D*-nek és *B*-nek fizeti mi által tartozásától szabadul.

*B* azon summán kívül melylyel *A* neki tartozott, még *D*-től követelhet 5000 ftot, ellenben ő maga tartozik fizetni *C*-nek 6200 forintot, tehát a *D*-t oda utalja, hogy azon 5000 forintot, melylyel neki tartozik, fizesse *C*-nek, és a *C* követeléséből még hátralevő 1200 forintot maga *B* fizeti *C*-nek, és így *B* is szabadul.

*D* oda van utalva, hogy *B*-nek megbízásából fizessen 5000 forintot *C*-nek, de ellenben neki *C* ellen 6400 forintot tevő követelése van, azért ezek beszámolnak, minélfogva minthogy azon somma, melyet *D*-nek *C*-től kapni kellene 1400 forinttal több mint azon somma, a melyet *D* a *B* által neki adott utalvány következtében *C*-nek fizetni tartoznék, *C* *D*-nek még 1400 ftot felül fizet, és így *C* is szabadul a maga tartozása alól.

*D* pedig szintén a leszámolás által szabadul a maga tartozása alól *B* irányában, és egyszersmind a maga követelését behajtotta; és így lehetséges lesz a kölcsönös fizetéseket sokkal kisebb somma pénzzel megtenni, mint a mennyi ezen kölcsönös utalás nélkül kívántatott volna. A legnagyobbszerű intézet a fizetéseknek ilyen kiegyenlítés és utalás általi kieszközlésére az úgynevezett Clearing house Londonban.

107. §. A fizetések kiegyenlítése váltólevelek által.

Valamint utalás által ugyanazon helyben levő kereskedők kölcsönös követelései kiegyenlítettethetnek, épen úgy történhetik ez különféle helyeken lakozó kereskedők közt, és pedig idegen váltólevelek által.

Idegen váltólevél alatt pedig érteni kell oly irásban adott fizetési utalványt, mely bizonyos alakja miatt különös jogi következtetésekkel van összekötve, különösen azzal, hogy a fizetésre kötelezett a szigorú váltójog szabályainak van alávetve.

Váltólevél által az adósságok fizetése más helyeken ekkép történik p. o. egy bécsi kereskedő *A* tartozik egy londoninak *B*-nek bizonyos summával, de ellenben egy londoni *C* tartozik egy bécsinek *D*-nek szintén oly summával; ez esetben a bécsi adós *A* felkeresi a bécsi hitelezőt *D*-t és ennek fizeti azon summát, melyet Londonban hitelezőjének *B*-nek kellett volna küldeni, és ezen summáért *D* től váltólevelet kap, melyben ez mint hitelező *C* nek meghagyja (tehát utalványt ad), hogy a bécsi kereskedő *A* számolására fizesse ki ezen váltót, a bécsi kereskedő *A* azután ezen váltót hátírat által átruházza a maga londoni hitelezőjére *B*-re, és neki azt elküldi, *B* azután ezen váltót Londonban *C*-nél bemutatja, és attól felveszi a fizetést, így tehát két helyen történt a fizetés a nélkül, hogy szükséges lett volna a pénzt átküldeni. <sup>1)</sup>

Világos, hogy ilyformán minden követelések, melyekkel a londoni kereskedők a bécsiek ellen, és ezek a londoniak ellen birnak, egymással kiegyenlítettethetnek, s kész pénzben csak a többletek küldendők meg.

A váltók haszna tehát abban áll, hogy azok által a pénz átküldésének költségei és veszélyei elháríttatnak, és a fizetések a legtávolabb helyeken történnek, a nélkül, hogy szükséges volna kész pénzt átküldeni. Váltók

kibocsátása a kereskedőnek alkalmat nyújt hitelét használni, és így magán néha szükség esetében segíteni. Továbbá a váltók gyakran a kibocsátás és lejárat ideje közt kézről kézre forognak, és többször pénz gyanánt használatnak, tehát azok által a fizetési eszközök szaporíttatnak, és e miatt sokkal kevesebb kész pénz szükségeltetik a fizetésekre, mint azok nélkül szükséges lett volna; a fizetés könnyebbítése és a fizetési eszközök szaporítása által a váltók jótékony befolyással bírnak a kereskedésnek élénkítésére és kiterjedésére; mindazáltal mind ez csak akkor fog történni, ha a váltóknak hitelök lesz, arra pedig szükséges, hogy azon esetre, ha a fizetés megtagadtatnék, ez a leggyorsabb itélelthez és legszigorúbb végrehajtás által pontosan eszközöltethessék, és innen származik a váltójogi szigor.

1. Azon személy, ki a váltólevelet kiadja, és annak fizetését igéri, intézőnek vagy kibocsátónak (Trassant), az kinek kiadatik, rendelőnek vagy intézvényesnek (Remittent), és az, ki az intéző által megbízatik, hogy a fizetést teljesítse, intézvényezettnek, s ha ez aztán a váltó fizetését a váltóra írt nyilatkozata által elvállalta, elfogadónak, (Acceptant) nevezetik; ha az intézvényes a váltót hátírat által másra átruházza, akkor ő hátírónak vagy forgatónak (Indossant oder Girant), az pedig a kire átruházta, hátíratosnak vagy forgatmányosnak (Indossatar oder Giratar) nevezetik; ez, ha a váltót tovább átruházza, szintén válhatik hátíróvá; mind azok, kiknek kezén a váltó keresztül ment elébb, mintsem egy bizonyos személy birtokába jött volna, erre nézve előzőknek (Vormänner) neveztetnek; minden előző az utána következőknek le van kötelezve, azon esetre, ha a váltó célját el nem éri, azaz el nem fogadtatik, vagy ki nem fizettetik, feltéve, hogy a következő semmi késedelmet a váltónak elfogadás vagy fizetés végettí bemutatásában, vagy ha az elfogadást vagy fizetést ki nem eszközölte, az óvástételben el nem követett.

Azon váltóbirtokos, ki a váltót elfogadás végett az intézvényezettnél bemutatja, bemutatónak neveztetik.

Oly váltó pedig, melyet a kiadó maga ígér fizetni, saját váltónak neveztetik, ez csak váltóalakban kiadott adósságlevél, mely különbözik az idegen váltótól, melyben a kiadó egy harmadik által igéri a fizetést.

## 108. §. A váltó folyama.

Minhogy a váltók által más helyeken fizetéseket lehet eszközölni, és azért a kereskedők, kiknek oly helyeken fizetéseket kell tenni, oda szóló váltókat keresnek, ennél fogva ily váltók mint valamely áru árt kapnak, ezen ár, mely különféle időkben különbözik, folyamának neveztetik, és ezen folyam leginkább függ a kínálás és keresés közti aránytól, ha sok váltó bizonyos helyre kerestetik, tehát nagyobb a keresés a kínálásnál, akkor a kereskedők, kik azon helyen fizetéseket tenni kötelesek, nem csak azon sommát, melyről a váltó szól, hanem valamivel többet is adni hajlandók, a mennyiben még is váltó által az adósság könnyebben fizettetik, mint a készpénz átküldése által, és akkor a váltófolyam magasán áll; ellenben ha sokan kínálnak váltókat, azok, kik váltót adhatnak, hajlandók sokszor azt valamivel azon sommán alól, melyről szól, adni, csak hogy hamarabb juthassanak pénzükhöz, és akkor a váltófolyam alacsony lesz, azon esetben pedig, ha a váltó ugyanazon summával, melyről szól, vétetik, azaz ha annyi tartalmú pénzt kell a vétel helyén érte adni, mint érte a fizetés helyén kapható, akkor a váltó az előbbi helyről az utóbbira alpari áll. <sup>1</sup>

A váltófolyam továbbá attól is függ, minő pénznemben fizetendő a fizetéshelyen a váltó, mert különböző pénznemeknek is különféle időkben különféle folyamuk van, azaz más pénzben, hol többet, hol kevesebbet kell érettek adni.

Ha valamely helynek adósságai más hely irányában nagyobbak, mint követelései, akkor azoknak egy részét nem lehet váltók által fizetni, hanem kész pénzt kell küldeni; előbb mintsem a kereskedők erre magokat elszánnák, megkísérik, vajjon némi kerülés által nem juthatnak-e célhoz, ez lehetséges, ha két hely egy harmadikkal is összeköttetésben áll, így p. o. ha a lon-



doni követelések Bécs ellen nagyobbak, mint a bécsiek London ellen, de Bécsnek követelései Hamburg ellen nagyobbak mint Hamburgnak Bécs ellen, akkor sok bécsi kereskedő londoni hitelezőinek fizetés gyanánt Hamburgra szóló váltót küldhet, mely olcsóbb fizetési eszköz, mint az egyenesen Bécsből Londonra szóló váltó, ez váltóképletnek (Arbitrage) neveztetik.

A magas vagy is kedvezőtlen váltófolyam károsan hat a beviteli kereskedésre, mert a bevitt áruk árát nagyon emeli, azért a kereskedés érdekében van, hogy a kereskedők más helyekre olcsó váltólevelet kapjanak, ha a kereskedők derekasan ki vannak képezve, képesek is lesznek a főnebb említett kerülés által valamely helyre fenálló kedvezőtlen folyamat elhárítani.<sup>2)</sup>

1 A váltófolyam tehát kijelenti a külföldi pénznek árát a belföldi piacon, azaz hogy az egyik helyen az ott divatozó pénznemben mennyit kell bizonyos időben reá költeni, hogy más helyen bizonyos somma feletti rendelkezés az ottan divatozó pénznemben megszereztesék, a váltófolyamat az alkuszok a kereskedési csarnokon feljegyzik valamely üzleti napon divatozó átlagos ár szerint, és azután hírlapok útján közhírré teszik, ezen váltófolyamatot nem lehet külön előismeretek nélkül érteni, mert a folyamjegyzékekben rövidség miatt a pénznemeknek csak egyike tétetik ki, t. i. az, mely változik, és mely azért mozgékony valutának (valuta incertain) neveztetik, a másik pedig, mely a folyam számításánál egyik helyről a másikra alapúl elfogadtatott, ki nem tétetik, mert ez mindig ugyanaz marad, és bizonyos sommában áll, melyért más somma hol nagyobb hol kisebb adati a bizonyos helyre szóló váltóban, azért ez mozdulatlan valutának (valuta certain fixe) neveztetik, így p. o. a párisi folyamjegyzékek gyakran azt mondják, hogy Londonra a folyam 25 1/2 frankra áll, az annyit tesz, hogy ha Londonra szóló váltó véte-tetik Párisban, ott akkor ennyi frankot kell fizetni minden font sterlingért, melyről a váltó szól, itt tehát a font sterling a mozdulatlan valuta, mert az itt nincs kifejezve.

2. A váltófolyam emelkedése okoztatik: 1-ör A forgásban levő csereeszköz értékvesztése által, mert akkor belőle nagyobb sommát kell reá költeni, hogy bizonyos külföldi pénzre szóló váltó vagy bizonyos árumennyiség külföldről megszereztessek.

2-or Ha valamely állam a külföldnek sok kamatot kénytelen fizetni az államadósság után.

3-or Egyes üzérkedők túlságos bevitele által, vagy ha különben igen nagy vásárlások történtek külföldön, p. o. drágaság idejé-

ben a gabonáért, vagy háboru idejében igen sok pénzt kellett külföldre küldeni.

A nagy váltófolyam valamely országban, mélyen fekvő bajoknak, különösen az ország beteges gazdasági viszonyainak, gyakran kártékony pénzügyi állapotjának igen világos symptomája.

### 108. §. A papírpénz fogalma és különfélesége.

A papírpénz alatt kell érteni bizonyos somma ércpénzről és a bemutatóra szóló nemkamatos iratot, melynek kiadója vagy annak névszerinti értékében bármikor történendő beváltására, vagy legalább arra kötelezi magát ígéret által, hogy azt a neki teendő fizetésekből készpénz gyanánt elfogadja; a papírpénz tehát pénz gyanánt mint annak helyettese forog, és a kiadónak mintegy adósságát képviseli, mely csak az által különbözik más adósságoktól 1-ör hogy itt kamat nem fizetetik, és 2-ör hogy a hitelező mindig változik, mert a papírpénz egyik embertől a másikra átruháztatik, és pedig minden formaság nélkül, mi által a papírpénz a váltólevelektől és részvényektől, állampapíroktól különbözik.

A mint pedig a papírpénz vagy az államtól, vagy valamely magán embertől, vagy a banktól adatik ki, úgy lehet álladalmi, magán, vagy bankpapírpénzt megkülönböztetni.

Továbbá a papírpénz vagy olyan, hogy minden perczen beváltható, mely tehát azon célra különös pénzalappal el van látva, mint p. o. valamely bank által kiadott papírpénz, vagy olyan, melynek beváltása nem történhetik tetszés szerinti időben, mely tehát nem alapul készen tartott pénzalapon, hanem mely mintegy utalványt képez valamely jövő időnek jövedelmére, ilyen az állam által a jövő adó vagy más jövedelmek fejében kiadott papírpénz, az úgynevezett kincstári jegyek. (Tresorscheine).

## 110. §. A papírpénzek hasznai.

A papírpénz hasznos 1-ör magára a kiadóra nézve, a mennyiben a papírpénz kiadása a kiadónak alkalmat nyújt hitelének könnyű felhasználására.

2-or a közönségre nézve, mert papírpénzben nagyobb summákat igen rövid idő alatt lehet számítani, könnyebben, kevés költséggel és gyorsabban máshová szállítani, és kényelmesen őrizet alatt tartani.

Továbbá a papírpénz behozatala által az ércpénz helyettesítettik, és egy igen költséges csereeszköz helyébe más kevésbé költséges tétetik; az által lehetséges lesz a nemes érczek egy részét más célra használni, vagy hasznos áruk külföldről bevételére fordítani, a nélkül, hogy kifolyása nagyon éreztetnék, vagy pedig a különben uralkodó pénzhiányt némileg legalább a belforgalomra nézve pótolni, és így az egyensúlyt a fizetési eszközök kelleke és a létező mennyiség közt fentartani.

## 111. §. Mitől függ a papírpénz elfogadása és értékének fentartása?

A papírpénz elfogadása és értékének fentartása függ 1-ör A kiadónak hitelétől, minél nagyobb annak hitele, annál inkább elfogadtatik a papírpénze, azért oly papírpénz, melynek biztos és a beváltásra elegendő alapja van, és melynek beváltása folyton-folyvást történik p. o. valamely bank papírpénze, inkább fog elfogadtatni, és névszerű értékét megtartani, mint olyan papírpénz, melyre nézve csak ígéret létezik annak beváltására, s mely csak utalvány a jövőnek jövedelmére, mert ez csak annyiban fog elfogadtatni, a mennyiben a jövő jövedelem biztosítva van, és a mennyiben a papírpénz a fizetésekben, melyek a kiadónak tétetnek, használtatnak, mind az tehát mi a kiadónak hitelét csökkenti, csökkenti a papírpénz értékét is.

2-or Attól, minő arány létezik a forgásba hozott papírpénz és a pénzkellék közt, és különösen a kiadott papírpénz és a külföldön teendő fizetésekre és belföldi beváltás végett szükséges ércpénz mennyisége közt, mert ha ezek közt nincs helyes arány, és a papírpénz túlságos mennyiségben van a forgásban, akkor általa az aránylag kevés ércpénz a forgásból mintegy egészen kiszorittatik, annál fogva a kereskedők, kik azt külföldön teendő fizetésekre keresik, kénytelenek lesznek azt felülpénzzel (agioval) szerezní, és így a papírpénz értéke az ezüstpénz értékéhez képest alább fog szállani; ide járúl még, hogy a papírpénz nagy mennyisége által bizalmatlanság támad, hogy a kiadó elébb utóbb azt ércpénzzel beváltani nem lesz képes.

Kényszerítés által az állam bármely papírpénzre még beválthatlanra nézve is eszközölheti, hogy forgásba jöjjön, de hogy az bizonyos névszerinti értéket megtartsion, azt soha sem lehet elérni, mert soha sem lehet parancsolni, hogy minő áron engedtessenek át papírpénzért a portékák, ezeknek ára gyakran úgy szokhetik fel, hogy azok papírpénzen csak igen nagy sommáért kaphatók, főleg hogy ha kedvezőtlen körülmények állanak be a kormányra nézve, melyek annak hitelét megingatják; ebből tehát kitetszik, hogy a papírpénz kiadásának bizonyos határai vannak.

112. §. A károk, melyek a nemzeti vagyonnosságra háromolnak, ha a papírpénz értéke leebbszáll.

Ha a papírpénz értéke leebbszáll, azaz valódi értéke már nem felel meg névszerinti értékének. és ennél fogva a nemes ércpénz csak felülpénzzel szereshető, nagy károk háromolnak a nemzeti vagyonnosságra t. i.

1. ör Mind azok vesztenek, kik a papírpénzt nagyobb értékben kapták, mint a minőben ők azt továbbadni képesek, és ezen veszteségek sokszor ki nem szá-

míthatók, annál kevésbé téríthetők meg, mert a papírpénz gyakran a mint kézről kézre megy, értékében leebb száll, annyi bizonyos mintazáltal, hogy a nemzeti vagyona nézve azon egész somma elveszett, melylyel a papírpénz értékében alább szállt.

2-or Minden szerződésben, melyben a fizetésnek teljesítése bizonyos idő múlva köttetett ki, a legnagyobb zavar támad, ez leginkább szembetűnő az adós és hitelező közti viszonyban, a hitelező vesz, ha tőkéje neki értékét vesztett papírpénzben kényszerfolyam szerint fizettetik vissza, minden vállalat bizonytalanná válik, még nagyobb lesz a zavar, ha a papírpénz értéke ingadoz, azaz majd emelkedik, majd alább száll, ilyenkor valaki egy éjszakán át sokkal gazdagabb, vagy sokkal szegényebb lehet, a kereskedőnek minden számolása meghiusíttatik, mert a kereskedő ki külföldről hozatott portékákkal kereskedik, soha sem tudhatja előre, milyen lesz a nemes érczeknek értéke, ha azokat a majd későbbben teendő fizetésekre meg kell szerezni, ez pedig a külföldi kereskedelemre is lankasztólag hat.

3-or Minden portéka ára papírpénzben felebb szökik, ez által leginkább a hivatalnokok szenvednek, kik fizetéseiket papírpénzben és pedig névszerinti értékben kapják, valamint mások is, kik megállapított jövedelemből élnek; ha a kormány a hivatalnokoknak pótlást ad fizetéseikhez, más polgárokra új terhet kénytelen kivetni.

4-er A nemes érczek a papírpénz által a forgásból kiszoríttatnak, és vagy félretételnek birtokosaik által, vagy külföldre folynak, innen pedig a külkereskedelem nézve is nehézség áll be.

5-ör A kormány is veszteséget szenved jövedelmeiben, ha azokban a papírpénzt névszerinti értékében elfogadja; mert, ha a portékák ára papírpénzben felebb szökött, a kormány kiadásának egy része is nagyobb lesz.

6-or Ha az állampapírpénz értékében csökken, az állam hitelén az által gyógyíthatlan seb ejtetik, e miatt

többnyire igen nehéz lesz a papírpénz értékének további leebbszállását gátolni.

7-er A papírpénz értékcsökkenése az országra nézve kedvezőtlen váltófolyamat idéz elő, mi szintén a külföldről behozott árukat drágítja.

8-or Az emberek a papírpénz értékcsökkenése által szükségtelen kiadásokra is indíttatnak, a papírpénz értékcsökkenése tehát előmozdítja a pazarlást, és akadályozza a takarékoságot. <sup>1)</sup>

1. Azon kis előny, mely az agio létéből a honi iparra néha háromlik, hogy t. i. az agio mintegy védvám működvén a külföldi gyártmányok versenyzését nehezíti, összehasonlításba sem jöhet azon roppant károkkal, melyeket a pénz értékének ingadozása a nemzetgazdaságban okoz, mert ily állapotban beteges nemzetgazdasági viszonyok léteznek. |

### 113. §. A bankok fogalma és azoknak különfélesége.

Bankok alatt értetnek oly kereskedési intézetek, melyeknek főczélja a pénzforgás előmozdítása, a fizetéseknek és a hitel használatának könnyítése s végre a költségesebb csereeszköznek megkímélése; a bankok foglalkozásuk különféleségéhez képest többfélék lehetnek, de jelenleg, minthogy csak nem minden bank többféle foglalkodást üz, leginkább két nemre oszlanak, t. i. a letéti és a kölcsönbankokra, melyek azon esetben, ha bankjegyeket adnak ki, jegybankoknak is nevezetnek.

### 114. §. A letéti bank.

A letéti vagyis forgató bank (Deposito Bank, Giro Bank) oly kereskedési intézet, melybe a kereskedők (és pedig többnyire olyanok, kik ugyan azon városban vagy attól nem messze laknak, üzletök terjedelméhez arányban álló kész pénzt vagy arany és ezüstrudakat tesznek

le, azon czélból, hogy azok közt a kölcsönös fizetések a bankkönyvbeni átíratások által történjenek. <sup>1)</sup>

Az átíratások ekként történnek: mindenik betevő a bankkönyvben két rovattal ellátott külön folyó lapot (Conto corrente) kap, a rovatok egyike ezen szóval „követel“ (credit); a másika pedig ezen szóval „tartozik“ (debet) jeleltetik meg; azon összeg, melyet mindenik a bankba betett, az ő lapján a „követel“ rovatba iratik, eleinte tehát mindeniknek csak a „követel“ rovatban van tétele; ha azután a betevők közül egyik a másiknak fizetést tenni akar, a bankot oda utalja, hogy a fizetendő sommát az ő lapján a „tartozik“ rovatba, annak lapján pedig, kinek fizetni akar, a „követel“ rovatba iktassa, és így a fizetések történnek a nélkül, hogy szükséges volna a betett pénzhez nyúlni.

Ezen intézet haszna e következő:

1-ör A pénz és más értékkel bíró tárgyak sőt oklevelek is, melyek itt biztosság végett letétetnek, az elveszhetés minden nemei ellen legjobban megőriztetnek, mivel a banképület minden veszélyek ellen eléggé biztos, és egyébként is a pénzörzésre nagy gond van fordítva.

2-ör Ezen intézet által a kereskedők a sokféle pénzszámlálási bajoktól szabadúlnak, és az azokban nem ritkán előforduló tévedésektől, csalárdságoktól és az érczpenz elkoptatásától mentek.

3-ör: A bank a letett pénz egy részét biztos helyre kamatra kiadhatja, mi által nem csak a fizetési eszközöket szaporítja, hanem magának jövedelmet is szerez, melyet költségeinek fedezésére fordíthat.

Hogy ily bank nagyobb mértékben használható legyen, szükséges, hogy az átíratás kisebb summákban is engedtessek meg; továbbá, hogy gyakorta leszámolás történjék, hogy így minden résztvevő követeléseit és tartozásait folytonosan ismerje, és hogy a betevő a pénzt akármikor kivehesse.

A banktagok a bankba vagy egyforma, vagy kü-

lönféle pénznemet tesznek, nehogy pedig ez utóbbi esetben az utalásokban zavar támadjon azon okból, mert némely pénznem piaci ára néha változik, azért a banknál nem szabad a bankkönyv lapján bizonyos pénznemet kitenni, hanem a bank külön pénzlábot vesz fel, mely szerint mindig számol; ezen pénzláb bankvalutának nevezetik, a beteendő pénznemek pedig függetlenül azok változó folyamától a tiszta nemesérczértékük szerint fogadtatnak el, mely ezen bankvalutában fejeztetik ki. Oly bank, mely minden más üzletek mellőzésével csupa letéti bank volna, jelenleg a hamburgi bankon kívül nem létezik, hanem más bankok a letéti és forgatási üzletekkel is foglalkodnak.

| 1. A letétel valamely banknál háromféle okból történhetik, t. i. valamely értékkel bíró tárgy vagy iratok letétethetnek, és pedig vagy csupa őrzés végett, vagy kezelés, azaz a végett, hogy a bank az arra vonatkozó üzletet is vigye véghez, (mely esetben a bank a meghatalmazott), vagy használat végett, ez utóbbi abban áll, hogy a bank valamely pénzmennyiséget kamatozás és azon föltétel mellett vesz át, hogy azt, bármikor kívántatik, vagy bizonyos idő multával visszafizeti; ilyen letétemények kölcsönzések. |

### 115. §. A kölcsönbank és jegybank.

Kölcsönbank alatt kell érteni oly intézetet, mely a betevők által részvények útján összegyűjtött pénzt kölcsönadás és más pénzbeli üzletek által hozza forgásba, és teszi gyümölcsözővé, ha ily bank egyszersmind beváltható bankjegyeket ad ki, jegybanknak nevezetik.

Hogy ily bank létrejöjjön, szükséges, hogy több tökepénzes álljon össze, kik a bankra kívántató alapo készpénzben összegyűjtik, ez az által történik, hogy az egész összegyűjtendő somma hasonló nagyságú betételekre osztatik, ilyen betétel valamint az arról kiadott irat részvénynek, a betevő maga pedig részvényesnek nevezetik.

A bank aztán az összegyűjtött pénz kezelését



és a banküzletek vezetését maga köréből választott igazgatóságra bizza, mely felelős az összes banktársaságnak.

A bankigazgatóság pedig az összegyűjtött pénzt gyümölcsözővé tenni iparkodik, és pedig rendszeren e két úton, t. i. 1-ör hogy azt biztos helyekre többnyire zálog mellett kamatra kiadja kölcsön, mely esetben a bank a tőkepénzes és a kölcsönt venni akarók közt mintegy közbenjár, és az elsőknek alkalmat nyújt tőkéknek kamatoztatására, vagy 2-ör váltóleveleket, melyeknek lejáratú ideje még el nem érkezett, bizonyos leszámolat (disconto) azaz lehúzás mellett készpénzzel bevált, ezen váltókat aztán a bank lejáratkor magának kifizetteti; ezen üzlet leszámolási üzletnek neveztetik.

Ha a banknak hitele szilárdabb, és az engedelmet kapott jegyek kiadására, a pénzt kölcsön venni akaróknak a nemes érczeken kívül bankjegyeket is mint pénzhelyettést adhat, melyeken azon ígéret áll, hogy a bank azokat minden perczben, és pedig azon somával, melyről szólnak, készpénzzel beváltani kész, mert a kiadott bankjegyek mintegy bemutatóra és látra szóló váltóleveleket képeznek, ezen bankjegyekre nézve tehát a bank mind a hitelezőnek, mind az adósnak személyét képviseli; a hitelezőét azért, mert a pénzt kölcsön adta, és azt visszaköveteli, az adóset pedig azért, mert kötelességében áll a bankjegyeket, ha azok bármikor és akárki által bemutattnak, készpénzzel beváltani.

Mint hogy ezen bankjegyek az érczpénznél könnyebben elszállítható, kisebb teriméjű és a pénzszámolást könnyítő csereeszköz, azért a közönség által szívesen fogadtatnak el készpénz gyanánt, és névszerinti értékökben mindaddig fentartatnak, míg a banknak készpénzzeli beválthatási képessége iránt kétség nem támad.

A jegyek kiadása által a bankoknak haszna és hatása emeltetik, mert azok által a hitel még nagyobb

mértékben használhatóvá válik, és a nemes ércz ki-méltetik.

1. Az ily bank a kölcsönzési vagy zálogüzleten és a leszámítolási üzleten (Disconto-Geschäft) kívül még néha különféle más üzletekkel is foglalkodik, ilyen a pénzváltás és az azzal összekötésben álló nemes érczekkel kereskedés, de ez nagyobb mértékben a magán bankárok által üzetik, a főnebb említett letéti és forgatási üzlet, a jelzálogos üzlet (Hypothekengeschäft), mely t. i. áll kölcsönadásban ingatlan javakra, továbbá a közpapírüzlet (Effectengeschäft), mely folyamattal bíró állampapírok és különféle részvények vételében és eladásában áll, végre a behajtási üzlet (Incassogeschäft), ez áll oly követelések behajtásában, melyek váltók, vagy utalványozások által a bankra ruháztattak volna át.

A bankok néha kifizetéseket és bevételeket is tesznek az állampénztár részére, mint a londoni bank, mely az állampapírok behuzásával is foglalkodik, sőt a pénzverési ügyről is gondoskodik az állam felügyelése alatt, de ezek már nem tulajdonképi banküzletek. |

## 116. §. F o l y t a t á s .

Jegybankot vagy a kormány, vagy magánszemélyek és pedig vagy egyesek, vagy mi a nagyobb erőnek szüksége miatt gyakrabban történik, egész társaságok részvények utján állíthatnak fel.

Minthogy a kormány által fellállított bankok nagy visszaéléseknek vannak kitéve, mert a kormány pénz-zavarában azokat eszközül felhasználhatja tetszés szerinti adósság tételére, czélszerűbb, ha magánosok vagy társaságok által állíttatnak fel bankok, melyek az állam ellenörködtetése alatt állanak.

Mi azon kérdést illeti, vajjon egyetlen egy központi és kizáró joggal bíró banknak léte, vagy az úgynevezett bankszabadság azaz több bankoknak szabad felállíthatása érdemel-e elsőbbséget? úgy látszik, hogy az elsőnek különösen, ha az fiókbankokkal is bír, az elsőbbség tulajdonítandó, és pedig a nagyobb egyszerűség, a pénzjegyek egyformasága, a könnyebb ellenörködtetés, és a kibocsájtott bankjegyek mennyiségének a forgalomban szükséges kellekkel helyes arányba könnyebb hozathatása végett, holott ellenben a banksza-

badtságánál a concurrentia miatt az üzleti hajhászás és az országnak mindenféle bankjegyekkel túlságos elárasztása félhető, mi által a nemes érczek az országközi túlságos kivitelre eszközeltethetik, ha tehát több bank valahol létezik, mi a létrehozandó versenyzés miatt jótékony hatásu lehet, bankjegykiadási jog mindegyiknek ne adassék.

### 117. §. A kölcsön és jegybank hasznai.

A kölcsön- és jegybank hasznai következők :

1-ör Magokra a részvényesekre nagy nyereség háromlik az által, hogy nekik nem csak a bankba betett nemes érczből álló tőkéjük, hanem a kiadott bankjegyek is kamatoznak, tehát nyereségek csak nem kettőztetik, szükséges ugyan, hogy a bank pénztárában érczpénzt is készen tartson, hogy a bankjegyeket akármi-kor beválthassa, de nem szükséges, hogy épen annyi érczpénzt tartson pénztárában, mennyit a kibocsátott bankjegyek tesznek (ha ezt a bank tenné, a bankjegyek semmit sem jövedelmeznének), hanem elég, ha a bank ezen sommának mintegy negyedrésztét tartja a pénztárban, mert ha a bank teljes bizodalommal bír, nem igen történhetik, hogy a bankjegyek nagyobb része egyszerre vitessék vissza beváltás végett, és így a bank érczpénzének nagyobb részével szintén jövedelmező foglalkodást üzhet; a jövedelmek, melyek a banknak üzleteiből erednek, évenként a számadászárlat után a részvényesek közt felosztatnak, egy részvényre eső mennyiség osztaléknak (Dividende) mondatik, a mint az a jövedelem nagysága szerint nagyobb vagy kisebb, úgy a bankrészvényék ára a forgalomban magasabb vagy alacsonyabb lesz. Azon somma, melyről mindenik részvény eredetileg ki van adva a részvény névszerinti értéke, a mi e felül fizettetik, az felülpénz.

A közönségre nézve a jegybank jótékony hatása :

1-ör Hogy a bankjegyek a forgásban levő pénzt

annyival szaporitják, mennyivel a kibocsájtott bankjegyek mennyisége azon érczpenz mennyiségét fölülhaladja, melyet a bankban mindig készen kell tartani, a forgásban levő pénz növekedésével pedig az ipar és forgalom előmozdittatik, és az uzsorák alábbszállanak.

2-or Minthogy a bank közvetítő a hitelező és az adós közt, az elsőnek a pénz kikölcsönzését biztos helyre, a másíknak pedig annak mértékletes feltételek melletti kaphatását lehetségesíti, az által pedig a kamatláb alábbszáll, és a kereskedők és iparosok nem kényyszerülnek előre nem látható fizetésekre bizonyos sommákat otthon készen tartani, és képesekké tétetnek minden pénzőket üzletökbe fektetni, és hamarabb használni.

+

118. §. Az óvatosságok, melyek szükségesek a jegybanknál a közönség kárának elhárítása tekintetéből.

A bank a bankjegyek kiadása által hitelét használja, és a bankjegyekben utalványokat bocsájt ki, melyeken látra szóló fizetési ígéret foglaltatik, szükséges tehát, hogy a bank ezen fizetési ígéretet bármikor teljesítse, és a bankjegyeket névszerinti értékökben beváltsa, mert ha ez nem történik, a közönségre a papírpénz értéke csökkenésének főnebb érintett káros következései állanak be.

Hogy pedig a bank képes legyen a bankjegyeket bármikor névszerinti értékökben beváltani, és így azoknak, kik a bankjegyek birtoka által a banknak hitelezőivé váltak, arra nézve tökéletes biztonság nyujtassék; szükséges 1-ör, hogy a kiadott bankjegyek tökéletesen fedezve legyenek.

Ezen tökéletes fedezés (Banknotenfundation) pedig akkor fog létezni, ha soha nagyobb somma bankjegyekben ki nem bocsájtatik, mint a mennyi a banknak összes alapja, tehát vagyona, melynek tetemes része készpenz-

ből, más része gyakran telkekből, épületekből s jelzalogosított követelésekből és mindenféle értékpapírokból áll. 1).

Az alap azon részénél, mely állam vagy értékpapírokból áll, a fedezés biztonságára nézve igen sok függ attól, milyenek azon állam vagy értékpapírok, nem szállt-e le azoknak folyama? mert ha ez leebb szállt, és tán hosszabb ideig így marad, a bankjegyek értéke alább fog szállani, azért nagy ovatosság szükséges, ha a bankjegyek ily állam vagy értékpapírokban fedeztetik.

2-or A másik fedezés, melyről a banknak gondoskodni kell, az úgynevezett érczpénzfedezés (Metallfondation), ez pedig abban áll, hogy a bank készpénzben mindig akkora készletet tartson készen, hogy a bankjegyek érczpénzzeli beváltását, bárkinek kívánatára, mindenkor tehesse, ennek létéről meggyőződés bizodalmat gerjeszt a bankjegyek iránt.

Ezen készlet a valószínű beváltás nagysága szerint meghatározandó, mert egyszerre a bankjegyek mind nem kerülnek vissza beváltás végett, minél nagyobb a bankjegyek kelléke a forgalomban, annál kisebb lehet az érczpénzfedezés, mert annál kisebb rész fog beváltás végett visszatérni; ellenben ha a bankjegyek kibocsátásában a helyes mérték túl van hágva, igen nagy lehet a beváltás végetti visszatérés.

Kisebb is lehet az érczpénzfedezés akkor is, ha a polgárok a bankjegyeket az adók fizetésénél is használják.

A kellő érczpénzfedezés nagysága előre minden esetre meg nem határozathatik, békességes és virágzó viszonyok alatt, hol az ipar és kereskedés emelkednek, kisebb lehet, zavaros időkben ellenben, hol a bizodalom csökkent, nagyobbak kell lenni.

A közönséges szabály, hogy a kibocsájtott bankjegyeknek egy harmada érczpénzzel fedezve legyen, hol helyes lehet, hol nem, az idők különbözőségéhez képest;

azonban bármely időben legalább egy ötöd része a kibocsájtott bankjegyeknek készpénzkészlet általi fedezése szükségesnek látszik, magától értetődik, hogy minél kisebb pénzfedezés szükséges valamely banknál, annál nagyobb lehet a banknak nyeresége. <sup>2)</sup>

3-or A kibocsájtandó bankjegyek mennyiségében a bank mindig a kellékre, azaz a bankjegyek és ércpénz mennyisége közti helyes arányra és a belforgalombani szükségletekre legyen tekintettel, azoknak igen gyakori visszatérése beváltás végett mintegy intő jel, hogy tán már felesleges mennyiség van a forgásban. <sup>3)</sup>

1. Nem lehetetlen ugyan, hogy valamely bank nagyobb sommát bankjegyben adjon ki, mint mennyi az alapja, a nélkül, hogy valaki az által károsodnék, ha t. i. a bank nagy hitellel bír, és azt csak rövid időig teszi, mely idő alatt a húzott kamatokban tett nyereségét az alapját túlhaladó bankjegyek beváltására pontosan fordítja, de ez mindig veszedelemmel jár, mert ha a közönség észreveszi, hogy a bank a hitelét túlságosan kiterjesztette, a beváltáshoz egyszerre tolamakodni fog, mi a bank bukását és az által sok embernek károsodását maga után vonja, némely északamerikai bankaak bukása e tekintetben eljlesztő például szolgálhat.

2. Igen czélszerű, ha meghatároztatik, hogy minden bankjegy, mely bizonyos mennyiségen túl kiadatott, a készen tartott ércpénz által fedezve legyen, ez történt Angolországban az 1844. évben létrejött úgynevezett Peelaeta által, mely szerint minden bankjegyért, mely a 10 milliom sterlingen túl adatik ki, hasonló sommát ércpénzben készen kell tartani. Ausztriában is legújabb időben az 1852-ik évi december 27-én hozatott banktörvény 14. §. szerint az összeget, melylyel a forgalomban lévő jegyek összesége 200 milliomot túl halad, törvényes ezüstpénzben vagy ezüstrudakban készen kell tartani, és csak a készen tartandó sommának negyed része állhat aranyból; épen ugy azon összegnek, melylyel a forgásban levő bankjegyek a bankban lévő készpénz-készletet túlhaladják, szabályszerűleg leszámított váltókban; vagy a banknak elzálogosított értékpapírokban kell állani.

3. A bankjegyek a beváltás végetti bemutatáson kívül még az által is térnek vissza a bankhoz, hogy azok, kik a banknál bankjegyekben adósságot tettek, ezen adósságot többnyire ilyen jegyekben fizetik vissza, mely esetben tulajdonképi beszámítás (compensatio) történik, és ez a szabályos visszatérés, mely a banknak ércalapját nem érinti; a beváltás végetti bemutatása a bankjegyeknek pedig a szabálytalan visszatérés, minden visszatérés által a banknak jegyadóssága mintegy törlesztetik.

A bankjegyek szabálytalan visszatérésének több oka lehet:

ilyen t. i. 1-ör kisebb sommáról szóló bankjegyek szükséglete, mi végett bemutattnak. 2-or a szükséglet oly személyeknek tenni fizetést, kik csak nemes érczeket fogadnak el. 3-or a szükség külföldön is tenni fizetést. 4-er a bizodalmatlanság a bank iránt, ezen eset nagy fontossággal bír, mert ha a panicus félelem terjed, mindenik ki bankjegyet kezében bír, iparkodik azt felváltani, ez annyira mehet, hogy a bank a beváltási ígérétenek többé meg nem felelhet, minek következtében gyakran a beváltási kötelezettségének megszüntetése vagy megszorítása az állam által rendeltetik el, hogy a banknak léte ne veszélyeztessék. |

### 119. §. F o l y t a t á s.

4-er A bank nagyobbára csak oly foglalkodásokat üzzön, melyekből pénzét rövid idő múlva könnyen kihúzhatja, ilyen p. o. a váltóleveleknek levonattali vétele, mely esetben figyelmeznie kell arra, hogy az ilyen váltón több, rendszerint legalább három biztos, azaz fizetési képességgel bíró személy legyen kötelezve, ne hogy előlegezett pénzét elveszítse, ilyen továbbá a kölcsönadás, de a kölcsön csak rövid időre és biztos zálogra adassék, mely vagy állampapírokban vagy könnyen értékesíthető árukban vagy értékpapírokban áll } bármely zálognál a pénz legfőlebb a zálog értéke két harmadáig adathatik, fekvő birtokra az ilyen bank még a legnagyobb biztosság mellett sem kölcsönözhet sokat, mert hosszabb időre hitelt nem adhat, kivéven ha a reábizott tőkén kívül erre különösen szánt elegendő saját tőkéje volna, de kereskedési vállalatokba a bank ne bocsájtkozzék. |

5-ör A bankjegyek sem igen nagy, sem igen kis sommáról ne szóljanak, mert az első esetben a közforgásba nem igen jöhetnek, a másik esetben pedig az érczpénzt a forgásból kitólják.

6-or A bank szemeskedjék, ne hogy hamis bankjegyek hozassanak forgásba, ez által mind a bank, mind a közönség tetemesen károsodnék, és a bankjegyek iránti hitel csökkenne.

7-er Hogy a bankjegyek a bank helyén kívül is jobban forgásba jöjjenek, czélszerű, ha az ország legne-

vezetesebb helyein pénztárak vannak, melyeknél azokat készpénzzel fel lehessen váltani.

Az időnkénti p. o. évenkénti számolási eredmények közhírré tétele is a bank iránti bizodalmat nagyon emeli.

1. A legelső letéti bankot a maga idejében leghatalmasabb állam Velence állította fel 1156-ik évben, az amsterdami bank 1609, a hamburgi pedig 1619-ik évben állítottatott fel. — A legelső jegybank vala a genuai Sz. Györgyi bank, mely előbb állítottatott ugyan fel, de teljes szervezését még csak 1407-ben nyerte. — Az angolországi bank (bank of England) Londonban 1694-ik évben alapítottatott, valamint London a világ fővárosának, úgy a londoni bank a világ főbankjának s legnagyobb ily nemű intézetnek tekintethetik, de ezenkívül van még Angol-, Ir- és Scotthonban több tartományi bank.

A mostani francia bank 1800-ik évben, az ausztriai nemzeti bank Bécsben 1817-ik évben keletkezett, a pesti kereskedelmi bank pedig 1841-ben állítottatott fel, ez utolsónak foglalkodásai az alapszabályok szerint következőkre oszlanak: 1-ször kamatleszámítolási, 2-or forgatási, 3-or letéti üzletekre, 4-er előlegezések és kölcsönzések adására, de jegyeket e bank nem ad ki.

A bankügyre nézve igen ajánljató: Hübner Otto die Banken Leipzig 1853. című műve.

## 120. §. Bankárok üzlete.

A bankárok üzlete sokban egészen hasonlít a bankok üzlétéhez, csak hogy amaz kisebb tőkével s tehát kisebb terjedelemben üzetik, és hogy a bankok nagyobb biztosságot nyújtanak; a bankárok t. i. szintén könyvet tartanak, melyben minden velök összeköttetésben álló személy számára számviteli lapot (Conto corrente) nyitnak, mely „követel“ és „tartozik“ rovatokkal van ellátva. A kereskedők, kik a bankárral összeköttetésben állanak, gyakran az általuk mások részére teendő fizetéseket a bankár által, másoktól pedig nekik járó fizetéseket ezek által a bankár részére tétetik; azon kereskedők közt, kik a bankárral összeköttetésben állanak, a kölcsönös fizetések szintén a bankár könyvébeni átíratások által történnek. A bankár időről időre a számvi-



telt bezárja, és kiszámítja, minők az ő és a nála számveteli lapot bíró személyeknek és az utóbbiaknak egymás közötti kölcsönös követelése és tartozásai, mennyi tehát a készpénzzel kiegyenlítendő összeg. Minthogy a bankárnál mindennap pénz gyűl be, neki sokkal kevesebb pénzt kell készen tartani, mint a vele összekötésben álló személyek kénytelenítettnek otthon tartani, tehát egy részét a reábizott pénznek hasznos foglalkozásra fordíthatja, és forgásba hozhatja, ilyen bankárok egyébiránt más pénzbeli foglalkodásokat is üznek, p. o. más helyeken fizetendő váltókat megvesznek, és eladnak, mindenféle pénzeket felváltanak, állam- és iparpapírokkal kereskednek, és néha magánosok, gyakrabban az állam számára kölcsönt szereznek; bizonyos egyébiránt, hogy egész üzletök, valamint a banké, hitelesen alapúl. <sup>1)</sup>

1. A bankárok üzlete a pénzváltásból keletkezett, mely a középkorban igen fontos üzlet vala, mert akkor különösen azon helyeken, hol vásárok tartattak, különféle idegen pénz jött forgásba, s különféle idegen pénzek mérlegezése és azok értékének kipuhatólása, valamint különféle pénzeknek egymással felváltása bizonyos pénzváltásdíj mellett külön üzleti ág lett, mely a kormányok által csak bizodalmat érdemlő vagyonos, a törvényekre felesketett és rendes könyvvezetésre kötelezett személyekre bízott, kik pénzváltóknak is nevezettek, ezen pénzváltók őrzés végett is vettek át pénzt, és a náluk pénzt letevő kereskedőknek azon pénz felvételére más helyekre adtak utalványt, ezen utalványozásokból származtak a váltólevelek, a pénzváltók még csak később nevezettek bankároknak az olasz névtől „banco“, mely azon asztalt jelenté, hol a pénzváltó eleinte üzletét vitte. A bankárok üzlete legtökéletesebben kifejlődött Angolországban, hol a bankárok letétemény gyanánt pénzt vesznek át, és annak erejeig bizonyos számú utalványokat (Cheques) adnak ki, ezen utalványokat, melyek különféle sommákról szólnak, azok birtokosai tovább adják, és azokat a mindennapi kiadások fedezésére fordítják; ilyen utalványok sokszor éveken át forgalomban maradhatnak, míg a bankárnak, ki azoknak látra fizetését magára vállalta, pénztárába visszatérnek, az ilyen utalványok kényelmes és a bankárnak érczpénzalapja által tökéletesen fedezett forgási eszközt képeznek. Általában a mindenféle utalványokkal fizetés Angolországban igen divatos, gyakran az, kinek valamely hajón vagy raktárban árúi vannak, ha más valakinek fizetést tennie kell, pénz helyett utalványt ad, melynek biztosítására azon árúk

szolgálnak, melyekről említés is tétetik az utalványban; ezen utalvány kézzől kézre jár, és annak idejében a kiadó által beváltatik. Hasonlólag oly utalvány mellett az árúk tulajdonosa pénzt is vesz fel kölcsön. Az ilyen utalványok használata természetesen csak ott jöhet terjedtebb alkalmazásba, hol nagyobb a hitel, mint p. o, Angolországban; Francia- és Németországban ez sokkal kevésbé divatos.

## 121. §. A hitelintézetek fogalma és különfélesége.

Szélesebb értelemben véve a bankok is hitelintézetek; ha azonban azon nevezet „hitelintézet“ a tulajdonképi értelemben vétetik, az különbözik a banktól, mert a bankok a főnebb elősorozott többféle üzletekkel foglalkodnak, a tulajdonképen vagy szorosabb értelemben nevezett hitelintézet pedig oly intézet, melynek rendeltetése a pénz kölcsönkaphatását tehát a közvetítést a tőkepénzes és a kölcsönt felvenni szándékozó közt bizonyos kitűzött szükségletek és czélok végett létrehozni; a mint pedig azon cél vagy az lehet, hogy fekvő birtokra, vagy az hogy ipari foglalkozásra, vagy hogy nagy vállalatokra, melyek részvények segédelmével üzetnek, eszközöltessék, úgy a hitelintézetek feloszlanak földbirtoki, üzleti és nagy ipari hitelintézetekre.

A földbirtoki hitelintézetek megint háromfélék t. i. vagy 1-ör olyanok, melyek földbirtokosok által egylet útján jönnek létre, és ezen egylet által is igazgattatnak a kormány felügyelete alatt; ezen intézetek földbirtoki hitelegyleteknek is neveztetnek; vagy 2-or olyanok, melyek tőkepénzesek által alakíttatnak és igazgattatnak, ezek jelzálogos bankoknak neveztetnek; vagy 3-or olyanok, melyek az állam által a földbirtok javára állíttatnak fel, melyek tehát közvetlenül államintézetek.

## 122. §. A földbirtoki hitelegylet.

A földbirtoki hitelegylet (Boden-Kreditverein) több földbirtokosból álló egylet, melynek czélja az egylet egyes tagjaira nézve a pénz kölcsönkaphatását az egylet összes tagjainak minden birtokukkal kezeskedése által eszközölni, ily egyletek legelőször porosz Sileziában a hét éves háború után keletkeztek, és most már nagy haszonnal több országban léteznek.

Ily intézet lényeges szervezete e következőkben áll.

1-ör: Az egylet mintegy közbenjáró a tőkepénzes és az egyes egyleti tag között, ki pénzt akar kölcsön venni, a mennyiben t. i. az utóbbi felszólítása folytán, vagy maga vesz fel pénzt a tőkepénzestől, és azt az egyleti tagnak átadja, a hitelezőnek pedig a kölcsönadott pénz fejében kamatos és az intézet nevére szóló zálogleveleket ad, vagy pedig a kölcsönvevő akarónak ilyen zálogleveleket kiszolgáltató, melyekkel ez magának a tőkepénzesektől pénzt szerezhet.

2-or: Minden egyleti tagnak legfőlebb jószága értékének feléig vagy két harmadrészeig adatik hitel, ne hogy ha leszáll a jószág ára, az egyletre kár háromjék.

3-or: A záloglevelekben a tőkepénzesnek többnyire a tőkének mindenkor felmondása megengedett, mindig pedig a jog azon leveleket forgásba azaz másnak birtokába hozni, mely esetben az utóbbi lesz jogosítva a kamatoknak az egylettől felvételére; az egylet az egyesnek a tőkét rendszerint fel nem mondja, hanem azon esetre, ha valamely hitelező felmond, a tőkét másutt veszi kölcsör.

4-er: Az egylet igazgatósága által adós társaitól a kamatokat határozott időben behajtatja, és azokat a záloglevél birtokosainak kifizeti, ha pedig valamelyik társ a kamatfizetésben tán balesetek által gátoltatnék,

az egylet érette fizetvén neki haladékot ad, de ha észrevehető, hogy valamely társ a kamatfizetésben ok nélkül hátramarad, vagy jövedelmeit pazarolja, jószága az egylet által zár alá vétetik, és szükség esetében árverés útján el is adatik.

Ily intézetek azon hasznokkal bírnak; 1-ör: Hogy a tőkét a földművelési munkásság felé vezérelvén, a földbirtokosnak a czélszerű beruházásokat lehetőségekké teszik, mi által a nemzeti termelés, és avval a földbirtok értéke gyarapul.

2-or: Hogy a földesurak nem kénytelenek uzsorásokhoz folyamodni és magokat a legsúlyosabb feltételeknek alávetni, ellenben adósságokkal túlterhelt birtokukat azoktól megszabadíthatják, és biztosok a rögtöní felmondás ellen.

3-or: Hogy azon szabálynál fogva, mely szerint a kölcsönzött tőkét részenként bizonyos százalék által, melylyel többet vesz az intézet az adósától, mint a mennyi kamatot fizet hitelezőinek, kell vissza fizetni, a földbirtokos osztályt rendre és takarékosagra szoktatják.

4-er: Hogy a hitelezőnek is nagyobb biztosságot nyújtanak, és a hitelt szilárdabb alapra fektetik, minél fogva a hitelező kisebb kamattal is megelégedhetik.

Ha ily egyletbe mint az újabb időben történik, kisebb földbirtokosok is vétetnek fel, elhárítható azon ellenvetés, mely eleinte ily egyleteknek tétetett, hogy azok miatt a kisebb fölbirtokosokra nézve a kölcsönkaphatás nehezítetik.

1. Ilyen hitelegylet több van Oroszországban, továbbá Würtembergben, Meklenburgban, Holsteinban, Dániában és az osztrák monarchiában Gallicziában.

### 123. §. A jelzálogos bank és az országos hitelintézet.

A jelzálogos bank (Hypothekenbank) tőkepénzesek vagy testületek által különösen a végett összegyűjtött tőke alapján alakított bank, mely magának a földbirtokra kölcsönzést tűzi ki czélul, néha ily bank egyszersmind jegybank is, mely az azt alakító tőkepénzesek érdekeit is előmozdítani iparkodik; ilyen a bajor jelzálogos bank, a Franciaországban felállított banque foncière, és az ausztriai nemzeti banknak úgynevezett hypothecalis osztálya, mely 5% zálogleveleket ad és magának 6% kamatot fizettet.

Az országos hitelintézet ellenben oly intézet, mely az állam által a földbirtokosok javára állíttatván fel, és az által kezeltetvén, a pénzre szoruló földbirtokosoknak ezektől kiadott és a jószágaikra betáblázott kötelezvények alapján kész pénz helyett úgynevezett kamatos hitelleveleket kölcsönöz, melyek bizonyos sommára szólnak, ezen hitelleveleket aztán a kölcsönvevő földesurak pénz gyanánt használják, azaz azokat forgásba hozzák, azokkal adósságaikat fizetik, javításokat tesznek; azok, kiknek kezébe azon kötelezvények jönnek, fel vannak jogositva az intézettől bizonyos határidőkben kamatot húzni, ellenben az intézet kamatokat a kölcsönvevő földesuraktól húz, és pedig valamivel nagyobb, mint a milyent maga fizet; ez utóbbiak egyszersmind a tőkének bizonyos részét évenként vagy félévenként visszafizetni tartoznak, melyet azután az intézet a forgásban lévő hitelpapírok beváltására fordítand; ha valamely földbirtokos adósságát egészen lefizette, adósságlevele, mely a hitelpapíroknak alapul szolgált, neki visszaadatik. Több ilyen intézet van Poroszországban.

Némely országban ily intézetek arra is használtatnak, hogy közbenjárásuk által a földtehermentesítést eszközöljék, ez esetben t. i. az intézet a magokat meg-

váltani akaró jobbágyoknak kölcsönt ad ilyen kamatos és forgásba hozható hiteljegyekben, a kölcsönvevők ezen kölcsönt lassan visszafizetni tartoznak. 1) 2)

1. Mindezen földbirtoki hitelintézetek következő intézkedéseket tesznek szükségessé; 1-ör Pontos megbecslését a földbirtok értékének, melyre kölcsön kívánatik. 1-ör Sommás eljárást, hogy a kölcsönvevők, kik kötelezettségeik teljesítésében, késedelmesek arra szoríttassanak, szükség esetében a késedelmesek jószágainak bírói zár alá vételével is. 3-ör Ellenörködést a kormány részéről, főleg hogy több hitelpapír ki ne adassék, mint a mennyi fedezve van. 4-er Pontos könyvvitelt a rend fentartására. 5-ör Alapot, melyből az intézetnek igazgatási költségei fedezendőek.

2. Az 1862. évben életbe lépett magyar fölhitelintézet alapszik az érdekelt azaz a hitelre szorult földbirtokosoknak egyesülésén és kölcsönös jótállásán, ezen intézet kölcsönt a megatározott biztosítások és megszorításokhoz képest névere szóló háromféle értékpapirokban ad, t. i. kisorsolási záloglevelekben, (verlosbare Pfandbriefe), jelzálogi jövedékjegyekben (Hypotheken Rentenscheine), és egyszerű adósságlevelekben 6 hónapi felmondásra, a kölcsönvevők a kölcsönkapott jegyeket vagy magok váltják fel pénzzé a tőkepenze-seknél, vagy pedig azokat az intézet által értékesítetik.

A nevezett értékpapirok közt nagy különbség létezik, és pedig 1-ör a törlesztési időre, 2-ör a fizetendő kamatra nézve, 3-ör a sommára nézve, melyről szólnak, 4-er a biztosításra nézve mely kívánatik, 5-ör a kamatfizetési határidőre nézve.

a) A törlesztési időre nézve a különbség abban áll, mert a kisorsolási zálogleveleket az adósnak törleszteni kell 34 és  $\frac{1}{2}$  év alatt, és pedig kisorsolás útján, ezeknek törlesztésére évenként egy száztóli vagyon szánva, mi által az adós az említett idő alatt megszabadul adósságától.

A jelzálogi jövedékjegyek 5 és 10 évi lejáratra szólnak, azaz az azokban tett adósság annyi idő alatt évenkénti részfizetéssel törlesztendő, az évenként visszafizetendő tőkerész és a kamatja valamint azoknak lejáratí napja azokon fel van jegyezve.

Az egyszerű adósságlevelek pedig 6 hónapi felmondásra szólanak.

b) A mi a kamatokat illeti, a kisorsolási zálogleveleknél az évi kamat  $5\frac{1}{2}$ , a jelzálogos jövedékjegyeknél és egyszerű adósságleveleknél a kamat évenként hat száztólit nem haladhat meg.

c) A sommára nézve, az egyes záloglevelek nem adatnak ki csekélyebb mint 100 forintról szóló, a jelzálogi jövedékjegyek nem kevesebb mint 1000 forintot darabokban.

És ezen különbségnek oka fekszik azok törlesztési határideje különbségében.

d) A biztosításra nézve, a zálogleveleknél elég, ha az azok-

ban kifejezett érték kétszeresen van biztosítva, tehát a hitel nem hághatja át a lekötött jelzálogi biztosítás értékének felét, ha pedig jelzálogi jövedékjegyekben adatik kölcsön, különbség van az 5 és a 10 évi lejáratra szólók közt, az elsőknél a hitel a jelzálogos biztosítás értékének 15 százaléki, a másodikban annak 25-tóli értékét túl nem haladhatja, az egyszerű adósságleveleknél a háromszoros biztosítás szükséges.

## 124. §. Az üzleti hitelintézet, nagy ipari hitelintézet vagy ingó hitelintézet fogalma.

Az üzleti hitelintézetek (Geschäftskreditanstalten) arra szolgálnak, hogy az iparüzőnek kölcsönadás által lehetőségessé tétessék üzletébe fektetett tőkéről rendelkezhetni az árúk eladása előtt, tehát előbb mintsem azon tőke megint folyóvá válnék: a kölcsönnek biztosításául az elzálogosított árúk szolgálnak, ily intézet, mely ipari előlegezési pénztárnak is neveztetik, vagy valamely vállalkozó társaság által jö létre, vagy több iparüzőnek egymással szövethetése által, mely esetben kölcsönösségen alapul, és ez esetben vagy az iparüzők magok lassankénti kisebb befizetések által, melyektől a betevőnek kamat jár, gyűjtik össze azon tőkét, melyből a befizető tagok aztán szükség esetében kölcsönt kapnak, vagy pedig az egyes tag által szükségelt tőkét közös kezeskedés mellett kölcsön veszik, ily egyletben levő iparüzők magoknak olcsó nyers anyagok megvételét, vagy költséges gépeknek, melyek megszerzése az egyesnek erőit túlhaladja, közös használatát tüzhetik ki czélul, ily egyletek terjesztésére és azok számára czélszerű terv készítésére nézve Németországban különösen Schulze Delitsch fáradozatlan igyekezetének sokat köszönhetni, kinek már 3-ik kiadásban Lipszéban megjelent „Vorschuss und Kreditvereine als Volksbanken“ című műve e tekintetben igen érdekes.

A nagy iparhitelintézetek vagy ingó hitelintézetek (Credit-Mobilier, Mobiliar, Credit-Gesellschaften) egy-

leti úton létrehozott intézetek, melyeknek célja a nagy ipari vállalatokat (főleg olyanokat, melyek részvények útján jönnek létre) gyámolítani. Ily intézet alapja az egyleti tagok által állíttatik elő, ez részint készpénzben, részint állampapírokban áll; ezen alap összegyűjtése által több szétszórt kis tőkepénz tetemes tőkehatalommá egyesítetik, ezen intézet aztán részint pénzzel, részint általa kiadott kamatos adósságlevelek által különféle nagyobb vállalatoknál, p. o. vasútépítésnél vagy más építkezésnél, nagyszerű gyároknál, kereskedési vállalatoknál részvényeket vesz, és pedig sokkal nagyobb mennyiségben, mint a mennyi saját tőkéje; és így maga azon vállalatoknak részesévé válik; adósságlevelei, melyekkel részvényeket vett, első birtokosaik által gyakran forgásba hozatnak, azaz másokra átruháztatnak, azok birtokosainak az intézet kamatokat fizet, maga pedig a vett részvények után ezen kamatoknál többnyire nagyobb jövedelmet húz, mi az intézet nyereségét teszi. Ezen intézetek még kölcsönzés útján is gyámolítanak mindenféle iparvállalatokat, és így azokat jókori segélynyújtás által a károsodástól megóvják, sőt előmeneteleikben segítik; gyakran ilyen intézet a legkülönbözőbb hitelüzletekkel, állampapírok vételével s eladásával is foglalkodik. <sup>1)</sup> ]

Az ilyen intézetet különös óvatossággal kell kezelni, gondatlan hiteladás könnyen kereskedési kríziseket vonhat maga után. <sup>2)</sup>

Ilyen intézet a francia úgynevezett credit-mobilier-féle intézet.

1, Ezen intézet ingó hitelintézetnek nevezetik részint azért, mert nem marad egy vállalatnál, hanem egyik vállalattól a másikra veti magát, és ha valamely vállalatot virágzásba hozott, gyakran annak részvényeit nagy áron eladja, és a bejött pénzt új vállalatra fordítja, részint azért, mert a kiadott kötelezvények alapja nem ingatlan jószág, hanem a társaságnak ingó vagyona, mely részben állampapírokból áll, ezen alaptőkéhez akkor volna kénytelen a társaság nyúlni, ha a különféle papíroknak, melyeket bír, folyama igen nagyon leebb szállana, vagy ha a különféle részvényekből, melyeket bír, akkora sommát sem venne be, mennyi szükséges, hogy kia-



dott kötelezvényeitől a kamatokat fizethesse, és ez esetben a társaság veszteséget szenvedne, ilyen intézet tehát hasonlít oly tőkepénzeshez, ki adósságlevelei által sokkal több részvényt vesz, mint a mennyi a tőkéje.

3. Noha ily intézet mind a részvényekre mind a nemzetre nézve, melynél az által sok hasznos vállalat termékenyítettik, és emeltetik, nagy haszonnal bírhat, és az állam is néha találhat hitelt nála, még is más részről tagadhatlan, hogy ily intézetnek árnyoldalai is vannak, különösen hogy a mozoghatásban fekszik a börzejáték nagy veszélye, és hogy szédelgő vállalkozásokba bocsájtkozásra és a hitel tulhajtott kiterjesztésére adhat alkalmat, hogy sokszor az intézet minekutánna valamely vállalatnál a tejfölet mintegy leszedte, azt cserben hagyja és másfelé fordul, hogy általa sokszor igen sok tőke a kisebb vállalatoktól elvonatik, és a termelés terén gyakran csak mintegy üvegházi növények idéztetnek elő.

Az ily intézetnek igazi sikere függ a vállalatok, melyeket alapít, tartamos virágzásától, legelőször ily intézet alapítatott Franciaországban a Pereire és Fould testvérek által 1852-ik évben, és most már sok országban utánzásra talált. |

## V. Szakasz.

### A közlekedési eszközökről.

125. §. A közlekedési eszközök fogalma.

A közlekedési eszközök alatt kell érteni minden intézeteket és segédeszközöket, melyek személyek és árúk szállítására és egyik helyről a másikra tudósítások terjesztésére szolgálnak. Ilyen közlekedési eszközök: a különféle vízi utak, t. i. a tenger, folyók és csatornák, melyeket szállításra lehet használni; továbbá az országutak, vaspályák, posta és távirdaintézetek, hirlapok stb.

126. §. Vajjon mindenütt és minden időben egyforma módon használtatnak-e ezen közlekedési eszközök?

A különféle közlekedési eszközök nem használhatók mindenütt és minden időben egyforma módon, hanem a mérv, melyben valahol használhatók, függ az ország műveltségi állapotjától, a forgalom terjedésétől, az ország földirati minémiségétől, s különösen felületének járhatóságától.

Az ország gazdasági műveltségétől és forgalma terjedésétől függ, vajjon léteznek-e a szükséges erők valamely költséges közlekedési eszköz előállítására, és vajjon a közlekedési kellék kívánja-e bizonyos közlekedési eszköznek létesítését, és vajjon reménylhető-e, hogy ezen közlekedési eszközök költségei a használat által meg fognak téríteni? azért alantabb műveltségi fokon és kisebb forgalom mellett leginkább csak a természeti közlekedési eszközök használhatók, a vízi utak itt a legtermészetesebb forgalmi erek, csak felsőbb műveltség mellett, melynél a forgalom emelkedik, létesíthetők vaspályák, csatornák, távirdák, melyeknek költségei már akkor a nagy szabályos használat által megtérítenek.

De az ország földje minémiségétől is, különösen a hajózható folyók és alkalmas építési anyagok lététől vagy nemlététől, és a föld felülete nagyobb vagy kisebb járhatóságától is függ bizonyos közlekedési eszközöknek életbe léptetése.

127. §. A közlekedési eszközök hatása.

A közlekedési eszközök a javak forgását, a kereskedést előmozdítják, és ennek következtében a szabad versenyt és a munkának felosztását nagyobb mértékben teszik lehetségessé, továbbá a portékák ára-

nak különböző helyeken nagyobb egyformaságát eszközlik.

A közlekedési eszközök hatálya annál nagyobb lesz, minél olcsóbbak, gyorsabbak és biztosabbak azok, és minél könnyebb azok használata.

A közlekedési eszközök olcsósága és gyorsasága oly hatással bír, mint az előállítási költségek kevesbülése, t. i. a portékák árát a fogyasztókra nézve alábbszállítja, és így azok megszerzését könnyebbíti, és ez által az emberek élvezeteit szaporítja; a jó közlekedési eszközök az egyik hely hiányát a másoknak bőségével kiegyenlítik.

### 128. §. Különösen a vaspályákról.

Gyorsaság és olcsóság tekintetéből különös jelentőséggel bírnak a vaspályák, ezek a kereskedést végzetlenül előmozdítják, az emberi élvezeteket szaporítják, és a szellemi érdekekre is igen jótékony hatással bírnak, mert az utazást nagyon könnyebbítvén, a különféle nemzeteket közelebb érintkezésbe hozzák egymással, és a találmányok és ismeretek szétterjesztését eszközlik, továbbá országvédelmi szempontból is igen fontosak, mert a hadi erőnek rövid idő alatt és kevés költség mellett egy ponton összegyűjtését lehetségessé teszik. <sup>1)</sup>

A vaspályák annál előnyösebbek, minél alacsonyabb azoknak vitelbére, minél alkalmasabbak az indulási idők és az állomási pontok, ugyanez áll a gőzökre nézve is.

1. A vaspályák a csatornák felett azon előnyökkel bírnak, hogy 1-ór a szállítás azokon nagyobb gyorsasággal, 2-or télen át is történhetik, 3-ór hogy azok kisebb földterületet kívánnak, mint a csatornák, de más részről bizonyos, hogy nagyobb terhek átszállítása vízi úton rendszerint olcsóbban történik, mint a vaspályán.

## 129. §. A tengerészet.

A külkereskedésre, valamint a műveltség terjesztésére nézve a tengeri hajózás legnagyobb fontosságú, úgy hogy jelenleg bármely nemzet világkereskedésre tengerészet nélkül szert nem tehet; kevésbé termékeny ország is mint p. o. Hollandia virágzó tengerészete által nagyszerű világkereskedést üzhet, ezen közlekedési eszközök fentartása semmibe sem kerül, kivéve azon költségeket, melyeket kíván a kikötők, víztárak (Docks), világító tornyok felállítása; a kereskedésre nézve sokszor nagy haszonnal bírnak a hajózható tavak is.)

## 130. §. A folyóknak nemzetgazdasági fontossága.

A hajózható folyók nagy előnnyel bírnak valamely országra nézve, mert azokon az átszállítás legolcsóbban történik, a folyóknak nemzetgazdasági fontossága következő tulajdonságaik által emeltetik: 1-ör ha hosszú vonalban hajózhatók. 2-or ha szakadatlanul az országban folynak. 3-or ha több kisebb hajózható folyók jobbról balról azokba folynak, melyek által a szükséges vízzel eláttatnak. 4-er ha a folyó más folyókkal és csatornákkal által összekapcsolható. 5-ör ha a folyó magában az országban ömlik a tengerbe, és így torkolatja az ország birtokában van, mert a ki bírja a torkolatot, bírja a kereskedést a folyamon. 6 or ha a torkolat maga is hajózásra alkalmas. 7-er ha a partok lehetőségig egyenlő tulajdonokkal bírnak.

1. Minő jótékony befolyással bírnak a folyók a városok gazdagítására, mutatják Mannheim, Köln, Frankfurt, Pest, Északamerikában azért leginkább folyók mellett építetnek a városok. (

## 131. §. A csatornák.

A hajózható folyók hiányát a csatornák pótolják, ezek annál hasznosabbak, minél nevezetesebb pontokat kötnek össze, p. o. ha két nagy várost, folyót vagy tengert kötnek össze, ezeken is az átszállítás olcsóbban történik, mint a szárazon, mert ezeken sokszor ugyanazon vonó erő százszorta nagyobb terhet hordhat, mint a szárazon, némely vidék csatornák által gazdagodik, ezen kívül a csatornák a közel fekvő telkek termékenyítésére is jótékony befolyással bírnak. <sup>1)</sup>

(1. A csatornák előnyei a folyók felett, hogy azokban nincsenek szirtek, zuhatagok, hogy mind a két irányban egyformán hajózhatók, hogy oda vezethetők, hová az ember akarja, hogy azoknak tisztítása és fentartása kevesebbe kerül.)

## VI. Szakasz.

## A forgatást előmozdító eszközökről.

## 132. §. A forgatást előmozdító eszközök.

A forgatást előmozdító eszközök: a sokadalmak és vásárok, a kereskedelmi csarnokok, az alkuszok, végtére a súlyok és mértékek megállapítása.

## 133. §. A sokadalmak és vásárok.

A sokadalmak és vásároknak, melyek meghatározott időben és helyeken tartatnak, céljuk az, hogy az eladóknak nagyobb alkalom adassék vevők találására, és hogy a vevőknek az árulók nagyobb összecsoportozása és a vásárra hozott portékák különfélesége által ezekben válogatás és a vételár könnyebbítették.

A sokadalmak és vásárok tehát a mindenkori

arányt a kínálás és keresés közt biztosan ismertetik, és a javak forgását könnyebbítik. <sup>1)</sup>

Ezek alsóbb műveltségi fokon mintegy természetes kellékei a nagy kereskedésnek, mert a közlekedési eszközök ilyenkor még hiányosak, sok kereskedő még írni nem tud, minélfogva rendeléseket nem tehet, az útakon nincs még biztonság, úgy hogy a kereskedők utazásaikat csak többeknek társaságában (caravanokban) tehetik.

De a nagyobb gazdasági műveltség mellett a sokadalmak és vásárok kevésbé lesznek szükségesek, sőt akkor már azoknak árnyoldalai lépnek előtérbe, és túlhaladják a netán azokból eredhető előnyöket, ily árnyoldalak p. o. hogy a vásárra menők sok időt vesztenek, sokat költségeskednek, hogy a portékák ide és tova hurczoltatnak, és hogy nagy pénzösszegek, melyeket a vásárra menők már előre összegyűjteni kénytelenek, a forgásból elvonatnak; mindazáltal még felsőbb gazdasági műveltség mellett is a vásárok oly tárgyakra nézve, melyeket a vevő maga akar válogatni (p. o. a marhákra, gyapjura nézve), igen jótékony befolyással bírhatnak, kis városokban és mezővárosokban is néha szükségesek.

A városok és sokadalmak hathatósága emeltetik, ha az akadályok, melyek a vásárra jövet, tehát a szabad versenyzést gátolják, elháríttatnak, és ha czélszerű intézkedések által a vásári forgalom könnyítettik.

1. Vásárok és sokadalmak közt azon különbség létezik, hogy a vásárokon többnyire csak ugyanazon honnak polgárai, a sokadalmakon pedig számos külföldi vevők és eladók gyűlnek össze, és portékákat különféle országokból szállítanak oda.

### ] 134. §. Kereskedési alkuház (tőzsde).

Kereskedési alkuház vagy csarnok alatt nagy kereskedési városokban azon ház értetik, melyben a kereskedők és alkuszok naponként bizonyos órában egymással a kereskedési üzletek iránti értekezés végett

összejönek, ezen házak a kereskedőkre nézve nagy kényelemmel bírnak, mert különben egymást lakásaikban nagy idővesztéssel lennének kénytelenek felkeresni. Ezen házakban mindenféle tudósítások terjesztetnek a kereskedők közt, itt történik az idegen váltóleveleknek és állampapíroknak adásvevése, valamint azok folyamának feljegyzése is.

A különféle árúkra nézve létezhetnek külön alkuházak, de csak akkor, ha valamely árúra nézve már igen nagy csereforgalom fejlődött, így p. o. Lipszéban a könyvkereskedőknek külön alkuházok van.)

### 135. §. Alkuszok.

Alkusz oly személy, ki a vevőket és eladókat összehozza, ki tehát mint közvetítő, szükség esetében mint áruismerő, és a közbenjárása által létre hozott szerződésekre nézve egyszersmind mint tanú szolgál, minthogy ezek az eladókat és vevőket, valamint a különféle árúk minémüségét ismerik, ezeknek közbenjárása által sok kereskedési üzlet jöhet létre, mely különben létre nem jött volna; a különféle kereskedési üzletek és árúk nemeire nézve létezhetnek különféle alkuszok, t. i. áru-, váltó- és hajóalkuszok, és az egyes árúkra nézve is megint különös alkuszok lehetnek.

### 136. §. A mérlegek és súlyok megállapítása.

A mérlegek és súlyok megállapítása a javak forgatására nézve nagyon fontos, mert azok nélkül a csereüzlet sok esetben igen nehéz és bizonytalan lenne.

A mérték és súly iránti intézkedések annál inkább könnyítik a javak forgatását, minél bizonyosabbak és kényelmesebbek a használatra a megállapított mértékek és súlyok mind magokban véve, mind felosztásaikban, minél nagyobb terjedelemben alkalmaztatnak azok, és

minél helyesebb mérszerek által vannak a helyes mérlegek és súlyok biztosítva.

## VI. Szakasz.

### A nemzeti jövedelem czélszerű felosztása.

#### 137. §. A személyek, kik közt a javak felosztatnak.

Jövedelem alatt mindazon javakat kell érteni, melyek valamely termelés által bizonyos idő alatt előállítatnak, és ujólag a vagyonhoz csatoltatnak.

Az ily javak felosztása történik azon erők vagy okok közt, melyek a termelésnél közreműködnek, mint-hogy pedig ezen okok csak nem minden termelésnél a telek, tőke és munka, azért a nemzeti jövedelem oszlik telekjövedelemre, munkabérre és tőkejövedelemre.

Ha egy ember birja mind a három productiv erőt, akkor ez maga az egész termelésnek tulajdonosa lesz; ha többen birják a productiv erőket, és azokat saját számukra és veszélyökre alkalmazzák a termelésnél, akkor vagy az előállított termelést természetben, vagy annak árát magok közt felosztják, tehát természeti jövedelmet kapnak, ha pedig némelyek productiv erejüket, mely felett rendelkeznek, másoknak engedik át használat végett, azon esetben az első az utóbbiaktól azért kialakított jövedelmet nyernek, mely gyakran pénzben is állhat.

A természetes jövedelem nagysága függ a termelési költségektől, <sup>1)</sup> és mindentől, mi a termékek piaci árára befolyással bír.

A kialakított jövedelem nagysága pedig függ részint az eredeti jövedelem nagyságától, részint azon productiv erőnek, melylyel valaki a termeléshez járult, árártól, arról pedig, hogy mitől függ ez, alantabb szólandunk.



Azon rész, mely az előállított jövedelemből a földbirtokosnak jut, telekjövedelemnek (Grundrente), melyet a tőkepénzes kap, tőkejövedelemnek (Kapitalgewinn), melyet a munkás kap, munkabérnek (Arbeitslohn), és mely a vállalkozónak jut, ki t. i. az egész termelést igazgatja, és a termelésnél közreműködő erőket egyesíti, vállalkozási jövedelemnek (Unternehmungsgewinn) neveztetik, és a termelőknek vagy árának ily felosztása azok közt, kik a termelésben részt vettek, a javak eredeti vagy is első felosztásának, ezen néposztályok jövedelme pedig eredeti jövedelemnek mondatik.

Minekutána a termelésnél résztvevők részeiket kapták, azt részint magok fogyaszthatják, részint új tőkék megtakarítására, más szükségletek beszerzésére, vagy személyes szolgálatok megjutalmazására fordíthatják, azaz azokat más embereknek, kik nekik szolgálatokat tesznek, kezébe juttathatják. Ha ezen javakat más szükségletek beszerzésére vagy személyes szolgálatok jutalmazására fordítják, történik a javaknak második azaz származtatott felosztása.

Azon polgárosztályok tehát, kik magok a termeléshez nem járúlnak, hanem személyes szolgálataikért vagy néha minden viszonszolgálat nélkül is más emberek termelékeiből húznak jövedelmet, származtatott jövedelmet kapnak, ilyenek p. o. a hivatalnokok, orvosok, ügyvédek, tanítók, szolgák stb.

1. Világos, hogy a mi az egyik magángazdaságban termelési költség, az más gazdaságra nézve tiszta jövedelem, p. o. mi a termelőtől munkabérre, tőkejövedelemre kiadatott, arra nézve termelési költség, de a munkásra és tőketulajdonosra nézve tiszta jövedelmet képez.

### 138. §. A javak czélszerű felosztásának fontossága.

A javak czélszerű felosztása igen nagy fontosságú, mert a nemzet gazdasági jólétére nézve nem a nemzeti jövedelem nagysága magában döntő, hanem túlnyomó-

lag felosztásának módja, tehát az, minő rész jut abból a nemzet egyes tagjainak. Ezen felosztás akkor legkedvezőbb, ha a középszerű vagyon és jövedelmek mellett nagyobb és kisebb vagyonok és jövedelmek léteznek, de a középszerűek mégis túlnyomók; ha a nemzeti vagyon egészen egyenlően volna felosztva, <sup>1)</sup> senki sem volna hajlandó a kevésbé kellemes munkákat magára vállalni, és sikeres munkafelosztás is lehetetlenné válnék. A javak és jövedelemnek némi aránytalan felosztása igen természetszerű és gazdasági szempontból hasznos, mint-hogy az emberek a természettől is szellemi és testi tehetségekkel különféleképp vannak felruházva, tehát már ennél fogva különféle munkákra rendeltetve, csak a nagy ellentétek hatnak károsan e tekintetben, p. o. oly állapot, hol a nemzet kevés számú dúsgazdagokra és számtalan proletariusra oszlik el; egyébiránt a javaknak szerfelett aránytalan felosztása mindig káros, akár a fekvő birtok, akár a műipar ágai, akár a pénzbeli tőkék körül létezik.

1, A javak és jövedelmekre nézve a polgárok közt tökéletes egyenlőséget behozni nem lehet, és ha az erőszakkal valahol be is hozatnék, az az embereknek különféle igyekezete, hajlama, és szerzési ösztöne miatt sőkáig fenn nem állhatna.

### 139. §. A telekjövedelem.

A telekjövedelem alatt azon jövedelmet kell érteni, mely valamely telek termékéből megmarad, ha abból vagy annak árából minden a termesztés végett tett költségek t. i. a munkabér és tőkejövedelem levonatnak, oly telek tehát, melynél a munkabér és a tőkejövedelemnek a termék árából lehúzása után semmi jövedelem fenn nem marad, telekjövedelmet nem nyújtott.

) A telekjövedelem tehát különbözik különböző telkeken, és ugyanazon telken különböző időkben, mert különböző telkeken és különböző időkben ugyanazon értékű termékek előállítására különféle munkaerőt és tő-

két, tehát különféle termesztési költségeket igényel, a termékek piaczi ára pedig mindig azon költségek szerint irányúl, melyeket a legkevésbé termékeny telkek művelésére, mely mégis az összes kellék fedezésére még szükséges vala, kellett fordítani, és így magától következik, hogy az ki kedvezőbb körülmények közt természet, mint más földbirtokos, nagyobb telekjövedelemre tehet szert. <sup>1)</sup> }

A telekjövedelem nagysága függ mindenek előtt a telek termékenységtől, mert a mint valamely telek termékenysége nagyobb vagy kisebb, annál kisebb vagy nagyobb munkát és tőkét kíván.

A termékenységen kívül a telekjövedelem nagyságára még egyébként befolyanak a teleknek művelési módja, a nagyban kivitt javítások, a mennyiben az által a termesztési költségek kevesbülnek, továbbá a telek helyzete, azaz a vásártóli távolsága, mert p. o. ha valamely telek nagy város, tenger, hajózható folyó, vagy vaspálya közelében van, nagyobb jövedelmet hajt, mint attól távol levő telek.

1. Ezen főnebb említett egyszerű elv lényegét képezi Riccardó angol nemzetgazdászról felállított ugynevezett telekjövedelmi tannak, vagy is mint azt némelyeknek nevezni tetszik Riccardó-féle törvénynek, ennek felállítása Riccardónak tulságos érdemkint beszámíttatott, holott az elfogulatlan vizsgáló könnyen veheti észre, hogy ezen elv olyan, melynek igazságáról minden időben minden egyszerű ember meg volt győződve, és hogy Riccardonak ezen tárgyra vonatkozó tana mind némileg világosabban formulázva, mind helyesebben kifejtve lehetne, hogy különösen azon állítása, hogy a telekjövedelem a jó és rossz telkek jövedelme közti különbségből származik, és innen következett feltevése, hogy a legrosszabb telken, mely műveltetik, semmi jövedelem nem lehetséges, megszorítást érdemel, mert telekjövedelem a legrosszabb telken is néha lehetséges, csak kivételképen történik, hogy némely telek művelése csak a munkabért és tőkejövedelmet, vagy azt sem téríti meg. — Egyébiránt a fogalom, melyet Riccardo a telekjövedelemről felállít, t. i. hogy az az eredeti kimeríthetetlen a telkekkel összekötött öröknek használásáért a telektulajdonosnak járó ár, sem mondathatik egészen sikerültnek. }

### 140. §. A telekjövedelem változása időjártával.

A műveltség és vagyonosság haladtával, a népesség szaporodtával, különféle javítások alkalmazása és új kelendőségi utak feltalálása által növekedik a telekjövedelem,<sup>1)</sup> mert ez esetben a kevésbé termékeny telkeket is, melyeknek művelésére nagyobb költség kívántatik, művelni kell, ez által pedig a kedvezőbb körülmények közt természetű telekbirtokosoknak, kiknek termelési költségei e miatt nem szaporodtak, telekjövedelme növekedik, a telekjövedelem növekedésével a telkek értéke és eladási ára is nő.

Ellenben, ha a vagyonosság és népesség valahol fogy, az ellenkező fog beállani, mert a termékek kelleke kisebb levén, az sokszor már a legjobb telkek használata által fedeztetik, ennek következtében a telekjövedelem csökkenni fog.<sup>2)</sup>

1. Noha a telekjövedelem a műveltség haladtával növekedik, az mégis az összes nemzeti jövedelemnek aránylag kisebb részét képezi, mint alsóbb műveltségi fokon, mert a műveltség haladtával a többi productiv erő, t. i. munka és tőke túlnyomólag használtatnak.

2. A telekjövedelem legkisebb mértéke, melyet valaki, ki tőkét telekművelésre fordítja, igényel, az hogy azon nyereségnél, melyet ez tőkének máshová fordításából húzhatott volna, rendszerint még valamivel nagyobb legyen, mert ha valakinek a tőkéből, melyet telekművelésre fordít, több éven át semmivel több nyeresége nincs, mint ha a tőkét kikölcsönözte volna, nem lesz indoka a telket művelni, kivévn ha reménye van, hogy a telek termékei árának jövőben emelkedése által jövedelme gyarapodni fog.)

### 141. §. A módok a telekjövedelem húzására.

A telekbirtokos a telekjövedelmet kétféle módon húzhatja, t. i. 1-ör ha ő maga műveli telkét, az ily telekjövedelem természetes telekjövedelemnek neveztetik, és

2-or ha telkét kiadja bérbe, és azért neki telekjövedelem fizettetik/mely kialakult telekjövedelemnek neveztetik, ez rendszerint kisebb ugyan, mint a természeti telekjövedelem, mert a bérlő is haszonra akar szert tenni, egyébiránt nagyságára befolyással bír az arány a telket kibérleni akarók és a bérbe adandó telkek mennyisége közt, továbbá a földi termékek árának tehát a telekjövedelemnek nagysága is, azoknak tartamosabb alacsony árai, valamint a telkek vételi árát, úgy az ezektől fizetendő bérsommát is alábbszállítják.

#### 142. §. A munkabér.

A munkabér azon jutalom vagy ár, mely valamely termelésnél a munkásnak jut, azért hogy munkájával a termeléshez járult; ezen munkabér állhat vagy a termény bizonyos részében vagy pénzben.

Ha a munkás maga számára dolgozik, akkor az ő jutalma az előállított terményben, vagy azon árban áll, melyet érte kap, ha azt maga fogyasztani nem akarja; ha pedig másnak számára dolgozott, akkor jutalmát azon munkabér képezi, melyet ez utóbbi neki fizet.

#### 143. §. Mihez alkalmazkodik a munkabér nagysága.

A munkabér nagysága alkalmazkodik: 1-ör A munkának termelési költségei szerint.

2-or A munkának keresése és kínálása közti aránya szerint; minél nagyobb a munkakínálás a kereséshez képest, annál kisebb; ellenben, minél nagyobb a munkakeresés a kínáláshoz képest, annál nagyobb lesz a munkabér.

Mi a munkának termelési költségét illeti, ezek függenek a munkásnak és családjának közép életszükségeitől, <sup>1)</sup> tehát azoknak megszokott életmódjától, a legszükségesebb élelmi szerek árától, <sup>2)</sup> és az egyes

(munkánál a munkaképesség megszerzésére kívántató költségek nagyságától, és ezen termelési költségek határozzák a munkabérnek minimumát, azaz a természeti munkabért; ezen természeti munkabér tehát akkora jövedelem, melyből a munkás a maga és családja azon tagjainak, kik még munkára nem képesek, szükségleteit állásához képest fedezheti,<sup>3)</sup> és melyből a takarékos munkás agg korára, vagy azon időre, midőn munkára képtelen lesz, valamit félretehessen, a mesterséges munkánál pedig szükséges, hogy a munkabér akkora legyen, hogy az illető munkás az elegendő jövedelem által a kedély csendességét és a szellem frissességét fenntarthassa, és neki azon költségek is, melyeket az arra kívántató ügyesség megszerzésére tennie kellett, legalább lassanként megtérítetnek.<sup>4)</sup>

Ezen természeti munkabéren alól valamely munka igen hosszú időig nem teljesíthetők, mert ha a munkások tartamosabban ezen természeti munkabéren alól fizettetnének, a munkásosztály betegségeknek és inségnek lenne kitéve, minek következtében ezen osztály nagyobb halandóság és a házasságok kevesbülése által megriktálna, mi a munkakinálás csökkenését vonná maga után.<sup>5)</sup>

Az arány a munkának kínálása és keresése között függ:

1-ör A munkások számától,<sup>6)</sup> minél nagyobb számmal vannak a munkakeresők a vállalkozók irányában, annál csekélyebb; ellenben, minél kisebb számmal vannak az előbbieket az utóbbiak irányában, annál nagyobb lesz a munkabér, azért egyébiránt egyenlő körülmények közt pestis vagy nagy kivándorlások után, valamint aratás alkalmával a munkabér nagyobb, télen ellenben sok munkánál kisebb szokott lenni.

2-ör A tőkék mennyiségétől és az ország vagyoni állapotjától, mert ezektől függ a vállalkozóknak azaz a munkásokat keresőknek száma, ha a létező sok tőke és nagyobb vagyoni állomány következtében nagyobb

a munkásokat keresők, azaz a vállalkozóknak száma és ezeknek fizetési képessége, nagyobb lesz a munkabér; ellenben, ha a tőkék és vagyonosság csekélysége miatt csekély a vállalkozók, azaz a munkásokat keresőknek száma, és ezeknél csekély a fizetési tehetség, csekély lesz a munkabér.

3-or A javak felosztási módjától, hol a javak többek közt vannak felosztva, ott a munkás munkájának díjára nézve nem függ csak néhány gazdagabbtól, mint ott, hol a javak kevés kézben összpontosulvák; a javak felosztási módjától függ a különféle munkáknak kelenődése és a nemzeti fogyasztás iránya is.

4-er A munka minémiségétől és használati értékétől, azaz attól, minő szükségletet fedez a munka azon időben, melyben az teljesítendő, és minő jövedelmet nyújt azon vállalat, melyre a munka kerestetik; ha azon vállalat igen nyereséges, az annál alkalmazott munkások díja is nagyobb lesz; ha ellenben valamely vállalat termelékeinek elkelése bizonyos időre megakadást szenved, akkor a munkakeresés és azzal a munkabér is csökkenni fog, ez utóbbi szintén történni fog oly munkánál, mely gépek által is teljesíttethetik.

Az emberek fizetési képessége és a munkának használati értéke képezik a legmagasabb munkabérnek határát. <sup>7)</sup>

1. E fogalom „élelmi szükségletek“ viszonylagos; melegebb égalj alatt lévő országokban az emberek élelmi szükségletei, különösen a táplálást, a ruházatot, a lakást illetőleg kevesebbek, mint hidegebb égalj alatt lévő országokban, sok függ az élelmiszükségletekre nézve a szokástól is, mely szerint az életmód különféle nemzeteknél különféle módon alakul, az angol fajú munkásnak több élet-szükségletei vannak, mert jobb életmódhoz szokott, mint más nemzetek munkásai, vagy mint magában Britanniában az irhoni munkás, azért nagyobb bérral is jutalmaztatik, mint az utóbbi, de annál jobban és többet is dolgozik; ha valamely körülmény következtében a munkásosztálynak életmódja egyáltalában javul, a munkabér növekedni fog. Hol a burgonyatermelés nagyon el van terjedve, ott olcsóbb lehet a munkabér.

2. Ha a legszükségesebb élelmiszerek árában változások állanak be, és a változott árak hosszabb időig tartják fen magokat, a

munkabér szintén változni fog, t. i. emelkedni fog, ha az életszerek drágábbak; és alábbszáll, ha az életszükségletek olcsóbbak lettek, vagy olcsóbb életszerek jöttek divatba, azonban az első esetben nem minden munka bére emelkedik egyforma arányban, sőt épen rossz aratás után, tehát beálló drágaság idejében némely munkának, főleg mely kevésbé szükséges, bére alább száll, mert sok ember, ki különben oly munkát vehetett, ilyenkor a kenyér drágasága által annak vételében magát megszorítja, mi által az ily munka keresése csökken, holott a kínálás ugyan az marad, vagy sokszor még növekedett is; de ellenben, ha az élelmiszerek olcsóbbak lettek p. o. gazdag aratás után, is történhetik, hogy a munkabér felebbszökik, vagy legalább nem változik, ha t. i. épen a gazdag aratás következtében mindenféle vállalkozások szaporodnak, és azokra munkások kerestetnek, mert akkor a munkakeresés nagyobb, a kínálás pedig sokszor kisebb; mert némely munkás élelmi szereit akkor könnyen megszerezhetvén, kevesebbet akar dolgozni.

Azon tüneménynek, hogy néha igen termékeny országokban a munkabér nagyobb, mint más kevésbé termékeny országokban, okát is onnét lehet magyarázni, hogy az elsőben sokszor a munkás rest, és kevés munkából akar élni, és azért gyakran nem dolgozik, ez főleg ott vehető észre, hol az alsóbb osztályok még míveletlenek, kiknek kevés szükségleteik vannak, és kik nem igyekeznek helyzetükön javítani, kevésbé termékeny országban ellenben az élelmiszerek megszerzésének nagyobb nehézsége az embereket állandóan nagyobb munkásságra szoktatja.

3. Egy családra átlagosan véve  $4\frac{1}{2}$  fő jön, napszamosoknál azt lehet felvenni, hogy a nő körülbelől felényit keresi annak, mit a férj keres, mert neki kisebb napszáma van, és mert néha nem dolgozhatik, a férjnek természetes munkabére tehát akkora, hogy a család szükségleteinek legalább két harmadát lehet abból fedezni, hől mindazáltal csak a serdületlen gyermekek számítandók, mert a korosabbak már magok is dolgozhatnak.

4. A munkabér nagyságára még egyébiránt az egyes foglalkozásoknál következők folynak be: 1-ör A foglalkozás kellemes vagy kellemetlen volta. 2-or A foglalkozásnak könnyű vagy nehezebb megtanulása. 3-or A körülmény, vajjon a foglalkozás tartós-e vagy félbenszakadásoknak van-e kitéve. 4-er Az vajjon a képesség az ilyen munka véghezvitelére a munkásban hosszabb vagy rövidebb időig tart-e. 5-ör A nagyobb vagy kisebb veszély, mely ily munkával össze van kötve. 6-or A bizodalom nagysága, mely szükséges olyanok iránt, kik ily foglalkozást üznek. 7-er A nagyobb vagy kisebb sikerülési remény, minél több munkás bizonyos hivatásnál célját el nem éri, annál nagyobb azoknak munkadíja, kik céljukat elérik, mert a munkadíjban mintegy biztosítási díj is kapnak, mely megfelel a nemsikerülési veszélynek. 8-or A ritka tulajdonságok, melyek valamely munka véghezvitelére kívántatnak, ezen alapszik



a fizetés fokozata a gyári igazgatótól kezdve az utolsó napszámosig, az államminisztertől kezdve az utolsó írnokig. 9-er Más előnyök, p. o. a biztosabb jövedelem, nagyobb tisztelet, hivatali hatalom stb., melyek a fizetett díjhoz csatlakoznak, és melyek miatt a munkásnak helyzete kedvezőbbnek látszik, miért is némely foglalkozások aránylag csekély díjjal jutalmaztatnak, a nélkül, hogy azon foglalkozás utáni tolokodás csökkenne.

5. Azon szabály, hogy oly munka, melyért a természetes ár nem fizettetik, hosszabb ideig nem teljesíttethetik, kivételt szenved a rabszolgák munkájánál, és minden kényszerített munkánál, továbbá a földművelőknél, kik télen a szövöszéknél ülnek, és oly munkásoknál, kik nem egyedül a munkából élnek, p. o. a katonáknál, nyugdíjas özvegyeknél, fonónőknél, kik férjeik által tartatnak.

6. Minthogy a munkabér nagysága a munkások számától is függ, következik, hogy a munkások oly országban, hol a munkapiac eláradozása féltendő, a munkásoknak némileg hatalmukban van előrelátásuk által a házasság kötésében és a gyermekek nemzésében a munkabér jövőbeni alábbszállása ellen dolgozni.

Ezen előrelátás pedig a munkásoknál előmozdítatik, ha a műveltség haladása következtében a munkás szükségletei és illedelmi kellei szaporodnak, ha a jövőjéről gondoskodás is ébred benne, mi által különbözik a tisztességes polgár a proletariustól, és ha a munkás nincs megfosztva azon kilátástól, hogy szorgalma és takarékosága által valaha önállóságra vergődhetik.

7. Ha valamely vállalkozó igen nehezen kap munkásokat, akkor a munkabér ára oly magasra léphet, hogy a telekjövedelmet egészen elnyeli, és a tőkejövedelemből csak annyit hágy meg, mennyi a tőke fentartására kívántatik, és ezen esetben a telekbirtokos még jobb időket vár be, de ha a munkabér már oly magasságra lépett, hogy az egész tőkejövedelmet is felfogyasztja, a termelő a termeléssel félbe fog hagyni.

144. §. Vajjon különbözik-e tehát a munkabér különféle munkáknál és ugyanazon munkánál különböző helyeken és időkben?

Minthogy azon viszonyok, melyektől függ a munkabér nagysága, t. i. a termelési költségek és a kínálás és keresés közti arány különféle munkáknál és ugyanazon munkánál különféle helyeken és időkben nagyon különböznek, azért a munkabérnek is különféle munkáknál, és ugyanazon munkánál is különféle helyeken és időkben különböznie kell. <sup>1)</sup>

1. Oly munkánál, melynél a kínálás a kereséshez könnyen szaporíttathatik, a munkabér tartamosan ingadoz a munkának termelési költségei körül; de oly munkáknál, melyekhez különös nem igen könnyen szerezhető képességek és személyes tulajdonságok kívántatnak, a munkabér ingadoz a munkának használati értéke és a munkavevők fizetési képessége által húzott határok körül.

Különböző helyeken pedig nem csak a munkának termelési költségei, hanem a munkának használati értéke és a munkavevők fizetési képessége is különbözik, nagy városban a munkának termelési költségei többnyire nagyobbak, mint a vidéken; és ilyen városban, ha értelmes gazdag népessége van, valamely tudósnak vagy művésznek műve nagy használati értékkel bír, és mivel a népességnek nagyobb fizetési képessége van, nagy díjjal fizettetik, holott ugyanazon mű erdőben vagy hegyes vidéken levő falunak szegény lakosaira nézve használati értékkel alig bír, és a lakosok fizetési tehetetlensége miatt is oly könnyen el nem kelhetne.

#### 145. §. A munkabér változásai időjártaival.

A munkabér a gazdasági műveltség haladtával emelkedik, mert azza! a tőkék, a vállalkozások, a munka használati értéke és a vevők fizetési képessége gyarapodik, tehát a munkakeresés szaporodik, és mert a műveltség haladtával a munkások is nagyobb előrelátással bírnak a családok alapításában, és így a munkakínálás túlságos szaporodása ellen dolgoznak.

Minél gyorsabban szaporodnak pedig valahol a tőkék, mint a népesség, tehát a munkások száma is, annál inkább felszökik a munkabér, ez leginkább mutatkozik felvirágzó országban, hol tőkék könnyen gyűjtetnek, mint Északamerikában, a gazdag és művelt anyországek gyarmataiban, p. o. Ausztráliában. Az ily országban régiebb és érettebb műveltség erői egy új világnak ki nem merített véghetetlen természeti erőivel egyesülnek, azért ott a nemzeti vagyonosság leggyorsabban gyarapodik, és a munkabér legmagasabb szokott lenni, oly országokban a szorgalmas munkásnak a munkabér nagysága és a telkek olcsósága miatt könnyű egy pár

év után, melyet mint munkás töltött a telekbirtokosok és tőkepénzesek sorába lépni.

Továbbá a munkabér a gazdasági műveltség haladtával szabályszerűebb is lesz, mert a munkakeresés állandóbb, és az átmenet egyik munkától a másikra kevésbé akadályoztatik. — A gazdasági műveltség hanyatlásával a munkabér alábbszáll. <sup>1)</sup>

1. A gazdasági műveltség alsóbb fokain, hol még ritka a tőke, és a telekjövedelem parányi, a munkabérre, noha ez is magában véve csekély, mégis a nemzeti jövedelemnek legnagyobb része esik, kivéve, ha a munka nem önkénytes, hanem robotos vagy rabrabszolgai munka.

146. §. Vajjon tartamosan nagyobb munkabér nemzetgazdasági tekintetben hasznos-e?

Tartamosan nagyobb munkabér nagyobb műveltségű nemzeteknél mint ok és okozat legszorosabb összeköttetésben áll az összes népelet virágzó állapotjával, és mind a munkások mind a munkaadók érdekeinek legjobban megfelel; a munkások érdekeinek azért, mert ezeknek gazdasági állapotját, és azzal testi és szellemi minémiségét javítja, és őket emberre méltóbb állásba helyezi, melyben gyermekeiket jobban nevelhetik, a jelennek örülhetnek, és jövőjükéről gondoskodhatnak; a munkaadók érdekeinek pedig azért, mert ha nagyobb a munkabér, a munkások nagyobb munkaképességgel bírnak, és a munkaadók is jobban bízhatnak bennök, mert nagyobb kedvvel dolgoznak.

Egyébiránt a nagyobb munkabér által más bajok és veszélyek is elháríthatnak, melyek különben a munkások nyomasztó állapotjából erednek; ha nagyobb a munkabér, nem szükséges a munkabér hiányát alamizsna által pótolni, mi a munkabér csekély volta mellett alig kerülhető el, és rossz hatással bír, a munkások is képebbek lesznek beálló bajokat, drágaságot stb. könnyeb-

ben tünni, míg az az alacsonyabb munkabérenél lehetetlenség.

Azonban rögtön beálló és csak ideiglenesen tartó nagyobb munkabér által oly kedvező hatások elő nem idéztetnek, mert ez még a munkások életmódjában tartamosabb változást nem eszközöl, sőt ha ez eddig elég egyszerű volt, a rögtön szaporodott munkabér némi-lykor azt okozhatja, hogy a munkások kevesebbet dolgoznak, mint eddig, azaz épen csak annyit, a mennyi az eddig megszokott szükségleteik megszerzésére kívántatik.

Az előadottakból kitétszik az is, hogy igen célszerűtlen eljárás árszabályozás által a munkabért alacsony voltában tartani akarni, ily árszabályozás a munka kínálatát kevesbíti, és a munka minéműségére nézve is káros hatással bír. <sup>1) 2)</sup>

1. Azon időben, hol ily árszabás divatban volt, szükségesnek tartatott az árszabás azon hatásának, hogy a munkakínálatot kevesbíti, az által venni elejét, hogy az átmenet egyik munkától p. o. földmívelési munkától a műiparra megtiltatott.

A gazdasági műveltség felsőbb fokain, mind azon árszabások, melyek a munkabért alacsony mérvben tartani, mind azok, melyek azt mesterségesen emelni törekednek, mind a munkásokat, mind a munkaadókat károsítják.

Az árszabások legfelebb helyén vannak oly szükségleteknél, melyeknél semmi vagy igen csekély concurrentiának van helye, és melyeknél idegenek könnyen kizsákmányoltathatnának.

2. A munkások is néha törekedtek imitt amott összebeszélések és tömeges munkamegszűntetés (strikes) által nagyobb munkabért kicsikarni, ez néha sikerül, főleg zavaros időben, hol azokat kimélni kell, de rendszerint nem szokott sikerülni, mert itt is a szabály áll, hogy az erősebb mindig a győztes, ez pedig a tőkepenzes, ki tőkéje birtokában lévén, várakozhatik; a tőkepenzesek nagyobb szívósságot fejthetnek ki, és a munkaadók is összebeszélhetnek alattomban, idegen olcsóbb munkásokat is szerezhetnek, a munkásokat gépek és új találmányok által pótolhatják, a legnagyobb ilyen munkamegszűntetés egyike volt a fonóknak Lancashireben 1810-ben, hol 30,000 munkás 4 hónapra felfüggesztette a munkát, a takácsok Glasgowban 1812- és 1822-ben, újabb időben ily tömeges munkamegszűntetések sok helyen megtiltattak, és az ily összebeszélés által mások ellen elkövetett kényszer megbüntettetik.)

147. §. Mit kell tőkejövedelem alatt érteni, és mitől függ annak nagysága?

Tőkejövedelem alatt azon jövedelem vagy az áru árának azon része értetik, mely az annak előállításánál alkalmazott tőke használatából ered.

A tőkejövedelmet meg kell különböztetni a tőkekamattól, mert a tőkejövedelem a vállalkozó nyereségét is magában foglalja, a tőkejövedelmet tehát azon jövedelem képezi, mely a vállalkozónak a termelésre fordított tőkének és a termelésre tett többi költségeknek megtérítésén felül a termeléből vagy annak árából mint jutalom a vállalkozással járó veszélyért és arra kívántató ügyességért marad, ez tehát eredeti jövedelem; a tőkekamat pedig azon jövedelem, mely annak, ki valamely tőke használatát másnak átengedi, ezen utóbbtól ezen használatért fizettetik, melyet tehát a tőke jövedelme által kell elő állítani, ez tehát csak származtatott jövedelem.

A kamat magassága, mely bizonyos időben kikölcsonzótt pénztőkétől rendszerint fizettetik, kamatlábnak neveztetik, ez egy évre járó százalékokban fejeztetik ki.

A tőkejövedelem nagysága nem csak a vállalkozó ügyességétől, hanem a vállalkozásra fordított tőke nagyságától, használhatóságától és a vállalat sikerétől függ, egyébiránt a tőkejövedelem különféle vállalatoknál igen különbözik <sup>1)</sup>

(1. E részben minden attól függ, milyen a különféle nemű vállalatokban a kínálás és keresés közti arány; ugyanazon nemzetgazdaságban gyakran történik, hogy a tőkék a kevésbé előnyös vállalatokból az előnyösebb vállalatokhoz folynak, és így a tőkejövedelemre nézve kiegyenlítésre törekednek, ha nem léteznek erre nézve akadályok, melyek a tőkék átmenetét más vállalatra gátolják; a tőkék átmenete más vállalatra, vagy ugyanazon vállalatnál gyarapodása legkönnyebben történik a forgó tőkénél, nehezebben az álló tőkénél, ezeknél tehát a tőkejövedelem igen magasra rúghat, vagy rendkívülileg alábbszállhat, az első különösen oly tőkénél állhat be, melyek nem oly könnyen szaporíthatók, p. o. hidaknál, vaspá-

lyáknál; az utóbbi ellenben oly tőkénél, melyeket nem lehet kevesíteni, és melyeket csak egyoldalólag lehet használni, p. o. házaknál oly városban, hol a népesség fogy, vagy gépeknél, melyek más czélszerűbbek által túlszárnyaltattak.

Két nemzetgazdászati közt is a tőkék gyakran átáradoznak az egyik nemzetgazdászattól a másikba, hol azok előnyösebb alkalmazást találnak; ezen átáradozás részint a tőkepenzéseknek vagy örökre, vagy bizonyos időre közvetlen átköltözése által, részint a hitel által történik, így p. o. sokszor egyik ország államadósságot tesz más ország tőkepenzeseinél; mindazáltal a tőke átáradozása más országba sokszor több nehézséggel van összekötve, mint ugyanazon országban egyik vállalatától a másikra.)

#### 148. §. Mi szerint alakul a tőkekamat nagysága.

A tőkekamat nagysága alakul:

1-ör: A tőkének termelési költségei szerint, ezek pedig függenek a nagyobb vagy kisebb könnyűségtől, melylyel tőkék megtakaríthatnak, és ezen költségek képezik a tőkekamat minimumának határát. <sup>1)</sup>

2-or: A nagyobb vagy kisebb biztonság szerint, melylyel a tőketulajdonos bír, hogy tőkéje visszafizeteni fog oly országban; hol a hitel bármi okból rossz lábon áll, a kamatláb általában nagyobb lesz, a nagyobb vagy kisebb bátorság is, melyet az egyes adós nyújt az egyes esetekben is befolyással bír a kamatláb nagyságára.

3-or: Az arány szerint, mely a tőkék kínálása és keresése közt van, minél nagyobb azoknak kínálása a kereséshez képest, annál kisebb, minél nagyobb a keresés a kínálathoz képest, annál ellenben nagyobb lesz a tőkekamat.

A tőkék kínálása a rendelkezés alatt lévő tőkék mennyisége által határoztatik meg.

A tőkék pedig mikénti keresésére befolyással bírnak a nagyobb vagy kisebb népesség, melynek tőkére szüksége van, ezen népességnek fizetési képessége, tehetsége, az államadóságok, és végre a tőkék használati értéke,

azaz a nyereségi reménnyel kínálkozó vállalatok mennyisége, melyeknél tőke használtatik, hol a tőkék az ilyen vállalatokra nagyon, mint p. o. nagy kereskedési városokban kerestetnek, és a tőkét keresők fizetési tehetséggel bírnak, ott a kamatláb nagyobb lesz; a tőke használati értéke, és a tőkét keresők fizetési képessége a tőkekamat maximumának határait szabják meg. <sup>2)</sup>

4 er: A hosszabb vagy rövidebb időtartam szerint, melynek le kell folyni, hogy a tőke jövedelmet hozzon és magát reproducálja, minél hosszabb ezen időtartam, annál nagyobb hamatot igényel a tőkepenzes.

1. Ha a kikölcsönzött tőkék nem pénzben, hanem más valamiben p. o. épületekben, marhákban, gépekben állanak, a tőkének termelési költségei függnék azon költségtől, mely a kikölcsönzött tárgy fentartására és a kijavítására kívántatik, és mely mint pótlás azon tárgy lassankénti elhasználásáért jár.

2. Háború idejében a tőkekamat sokszor nagyon emelkedik, mert akkor sokszor nagyon kerestetnek a tőkék, sok tőke elvonatik akkor a termeléstől és megsemmisül, a biztonság pedig akkor kisebb, a háborun kívül kivándorlások és pazarlások is emelik a kamatlábot, és új tőkék keletkezését akadályozzák

149. §. A tőkekamat különbözőzése különböző időkben és helyeken, és változása időjártával.

Mint hogy azon viszonyok, melyektől a tőkekamat nagysága függ t. i. a termelési költségek és a keresés és kínálás közti arány különböző időkben és helyeken igen különböznek, azért a tőkekamat is különbözik különféle időkben és helyeken.

A tőkekamat alsóbb gazdasági műveltségű országokban, hol kevés a tőke, annak alkalmazása bizonytalan és a hitel is kevésbé fejlődött, és hol még sok kimeríthetlen természetű és adomány kizsákmányolására tőke kerestetik, mint p. o. nem rég gyarmatosított igen termékeny földű vidékeken, nagyobb szokott lenni.

De a műveltség haladtával, hol már nagyobb a tő-

keszerzési inger, és hol a tőkék már gyarapodtak, azok alkalmazása biztosabb, és a hitel nagyobb, alábbszáll a tőkekamat, és pedig legelőször a gazdasátilag leginkább előbbre haladt vidékeken.

A kamatláb alacsony szokott lenni. 1-ör: Felette nagy vagyonosságnál, mint Hollandiában. 2-or: Ha valamely országban az ipar és kereskedés pangásba esik, és így az alkalmak a tőkék előnyös használására megritkúlván, a tőkék keresése csökken; a kamatláb alábbszállása tehát nem mindig jele a nemzeti vagyonosság szaporodásának.

Egészlen hanyatló nemzeteknél a kamatláb megint felszökik, mi a nagy tőkeveszteség következése szokott lenni.

150. § Vajjon a kamatláb alacsony volta nemzetgazdasági tekintetben hasznos-e és hogyan mozdíttatik elő?

A kamatláb alacsony volta nemzetgazdasági tekintetben hasznos, mert az által a tőkék használata könnyítettik, és a javak termelése előmozdíttatik, a tőkepénzesek nagyobb munkásságra ösztönöztetnek, mi által a henye tőkepénzesek száma megritkul.

A kamatláb alacsony volta előmozdíttatik az által, ha erre czélszerű intézkedések tételnek, ezen intézkedések vonatkoznak a tőke termelési költségei kevesbítésére, a tőkék kinalása és keresése közti helyes arány előállítására, a hitel előmozdítására és a tőkepénzesek számára elegendő biztosság megszerzésére.

Vajjon az államnak kelljen e a kamatlábot meghatározni vagy nem, erről a nemzet gazdasági politikában leszen a szó.



## 151. §. A vállalkozó jövedelme.

A vállalkozó jövedelmét nem lehet úgy tekinteni, mint a nemzeti jövedelmeknek külön ágát, mert a mennyiben a vállalkozó jövedelmei előállításánál vagy egészen vagy túlnyomólag saját telkével vagy tőkéjével dolgozik, annyiban a vállalkozónak jövedelme inkább telek vagy tőkejövedelem, a mennyiben pedig a vállalkozó egészen vagy legalább nagyobb részben kikölcsönzött telket és tőkét használ, annyiban a jövedelme inkább munkabérnek tekintendő, az első esetben a vállalkozónak jövedelme a telek vagy tőkejövedelem, az utóbbiban a munkabér természet törvényei szerint alakul és változik.

Áll pedig a vállalkozó jövedelme azon többletben, mely a vállalat jövedelméből megmarad, lehúzáva az arra tett költségeket, ezen költségek pedig azon esetben, ha a telek vagy tőke kikölcsönözött vagy munkások fizettettek, állanak a kialakított telek vagy tőkejövedelemből és munkabérből. <sup>1)</sup>

Ha a vállalkozó saját telkét vagy tőkéjét használta, ezen telekre vagy tőkére nézve az országszerte divatozó telek vagy tőkejövedelem mint költség tekintendő, tehát az összes jövedelemből levonandó, s a maradék adja a vállalkozó jutalmát.

A vállalkozó jövedelme annyiban mégis különbözik más jövedelmi ágaktól, hogy ez nem lehet kialakított jövedelem.

A vállalkozó jövedelme mint jutalom tekintendő a vállalkozó fáradságáért, ügyességeért és az elvállalt veszélyért, ezen jutalom akkora legyen, hogy a vállalkozó állásához képest élhessen, az ő élelmezési költségei a vállalkozási munkának mintegy termelési költségei gyanánt tekintethetnek.

(1. Az alsóbb műveltségi fokoknál az idegen productiv erők a vállalkozásoknál kevésbé használtatnak, de felsőbb művelt-

ségi fokoknál ez a nagyobb munkafelosztás, a nagyobb biztonság és a javak forgásának nagyobb terjedelme következtében gyakran történik; és ily esetben, ha a vállalkozó kikölcsönzött telekkel, tőkével és munkával dolgozik, a jövedelem ágai t. i. a telekjövedelem, a munkabér és tőkejövedelem, a mennyiben ezek a kialakult összegben fizettetnek, külön személyeknél elkülönötten jelenkeznek, de a mennyiben a vállalkozónak ezen kialakult jövedelmek levonása után az összes jövedelemből, mely ezen kölcsönzött productiv erők segítségével állított elő, valami marad, annyiban ezen jövedelmi ágak ugyanazon személynél is egyesülten találhatnak.)

152. §. Mitől függ a vállalkozási jövedelem nagysága, és minő változásoknak van az alávetve időjártával?

Valamint minden különös munkabér, úgy a vállalkozó jutalma is függ:

1-ör: Azon személyes tulajdonságoktól, melyek bizonyos vállalatra kívántatnak, és pedig mind szakbeli, mind erkölcsi tulajdonságoktól, minél ritkébbak azok, annál nagyobb lehet a vállalkozónak, ki ily tulajdonságokkal bír, jövedelme.

2-or: A vállalat kellemes vagy kellemetlen voltától.

3-or: A vállalat veszélyétől, minél nagyobb a veszély, annál nagyobbnek kell lenni a vállalkozó jutalmának.

4-er: A vállalkozók kínálása és keresése közti aránytól, ha bizonyos termelésre nézve még kevés ügyes vállalkozó van, a vállalkozási nyereség nagy lehet, ha pedig valamely vállalkozó egyedáruságot üz, a vállalkozási nyereség szerfelett nagy lehet.

A gazdasági műveltség haladtával a vállalkozási nyereség kisebb lesz, részint mivel a veszély kisebbül, részint pedig azon okból, mivel a versenyzés azaz a vállalkozók száma gyarapodik, minél jobban terjed a gazdasági műveltség, annál több embernek, ki valamely productiv erővel bír, kerekedik kedve, azt önálló vállalkozásnál alapul használni.

153. §. A különféle jövedelmi ágak befolyása az áruk áraira.

Minden jelentékenyebb változás a három jövedelmi ágak kölcsönös arányában az áruk árában is változásokat okoz, így p. o. ha a munkabér aránylag emelkedett, akkor azon portékák ára, melyeknek előállításánál a munka túlnyomólag előuralkodik, más portékákhoz képest, melyeknek előállításánál más productiv erő túlnyomólag előuralkodik, emelkedni fog, ha a tőkekamat aránylag alábbszállt, akkor a túlnyomólag tőke segédelmével előállított termékek aránylag olcsóbbak lesznek, és a tőke akkor nagyobb kiterjedésben alkalmaztatik.

Ha egyike a productiv erőknek drágább lett, akkor a vállalkozóknak, valamint a közönségnek érdekében áll azt, ha lehetséges, más olcsóbb productiv erő által pótolni, így p. o. ha nagyobb műveltségnél a telkek drágábbak, az emberek kisebb telkeken belterjedőleg kezdenek gazdálkodni, több tőkét azoknak termékenyítésére fordítanak, a hulladékokat is felhasználják; az alsóbb műveltségi fokoknál ellenben, hol a telkek olcsóbbak, a munka és tőke drágák, külterjedőleg kell inkább gazdálkodni, azaz minél kevesebb munkával és tőkével, és a természet minél nagyobb felhasználásával, sokszor nem is volna czélszerű valamely mocsárnak kiszáritása, ha az sok tőkét kíván, az általa nyert föld pedig kevés értékű. <sup>1)</sup>

1. Gyakran valamely productiv erő, p. o. munka vagy tőke egyik országból, hol annak kisebb az ára, más országba, hol nagyobb árral bír, kivitetik és ennek kölcsönöztetik, különösen a munkások sokszor vándorolnak oly országba, hol munkájuk kerestetik.

### 154. §. A három jövedelmi ágak érdekei összhangzása.

A három jövedelmi ágak érdekei egymással nincsenek ellenkezésben, mert minden egyes jövedelmi ág tartós jövedelmezése az összes nemzetgazdászati előmenetelétől függ, hol a nemzeti jövedelem összesen véve növekedik, annak minden egyes ága is másnak kára nélkül növekedhetik.

A különféle jövedelmi ágak birtokosainak tehát közös és összhangzó érdekek van a nemzetgazdászati előmenetelében, azért szükséges, hogy mindenik osztály, mely a három jövedelmi ágak egyikének birtokában vagyon, elismerje, hogy felvirágzása az egész nemzetgazdászati virágzásától tehát attól függ, hogy a többi jövedelmi ágak birtokában lévő osztályok is felvirágozzanak, az államnak is kötelessége mind a három jövedelmi ágak egyforma figyelmet tulajdonítani, és oda irányozni igyekezetét, hogy a különféle jövedelmi águ osztályok egymás közt egyensúlyba hozassanak, és egyik jövedelmi águ osztály sem uralkodjék tulságosan a másik felett.

### 155. §. A nemzeti jövedelem fogalma.

A nemzeti jövedelemnél is, mint a magánember jövedelménél meg kell különböztetni a nyers és a tiszta nemzeti jövedelmet.

A nyers nemzeti jövedelem mindazon javakat foglalja magában, melyek bizonyos időszak alatt vagy az országban termelés vagy külföldről szerzés által újra a nemzet tagjai birtokába léptek.

A tiszta nemzeti jövedelem azon jövedelem, mely megmarad, ha a nyers jövedelemből a termelési és szerzési költségek levonatnak.

A nemzeti jövedelem kiszámításában vagy a bevett javakból, vagy a belevő személyekből lehet kiindulni.

Az első esetben a nemzeti nyers jövedelem áll:

- a) Az országban ujdon termelt nyers anyagokból.
- b) Azon anyagoknak értékszaporításából a műipar és kereskedelem által.
- c) A külföldről behozott javakból.
- d) Azon jövedelmekből, melyek személyes szolgálatok által szereztek.

Mind ezeket pénzben kellene kiszámítani az átlagos árak szerint és egy summába összeadni.

Hogy aztán a tiszta jövedelem tudassék, ezen sommából le kell vonni:

- a) A termelésnél fogyasztott minden anyagokat, kivéve a műipar által feldolgozott átalakítási anyagokat.
- b) Az álló és használati tőkék elhasználását.
- c) A külföldről behozott javakért külföldre menő javakat vagy pénzt.

A mi ezeknek az összes jövedelemből levonása után marad, az a tiszta nemzeti jövedelem.

A másik kiszámítási módszer szerint a tiszta nemzeti jövedelem következőkből áll:

- a) Minden önálló magános gazdaságnak tiszta jövedelméből.
- b) Az államnak, a községeknek, a testületeknek és alapítványoknak tiszta jövedelméből, mely azoknak saját vagyonából ered.

c) Adósságból eredő kamatok mint jövedelem a hitelező részén számíttatnak, de az adós részén a jövedelemből levonatnak.

Mind az egyik, mind a másik kiszámítási módszer nagy nehézségekkel van összekötve, mert azon statisztikai adatok, melyeknek a kiszámításnál alapul kell szolgálniuk, soha sem lehetnek pontosak, azért minden mesterséges kiszámítás e részben ámitó, a telekjövedel-

met még legelőbb lehetne némileg kiszámítani, de azon értéket, melyet a müipar ad a nyers anyagokhoz, igen bajos csak közelítőleg is meghatározni. <sup>1)</sup>

1. Noha a nemzeti jövedelemnek tökéletes kiszámítása lehetetlen, sőt az igyekezet is háládatlan munka, mégis igen javasolható, hogy a kormány magának mindennemű termelésről az országban, valamint a különféle fogyasztás nagyságáról és a külföldről be- és oda kivitt árucikkek mennyiségéről statistikai adatokat szerezzon, mert ezekből a nemzeti termelés és fogyasztás állapotjára és irányára nézve fontos következtetéseket lehet vonni.

## HARMADIK KÖNYV.

### A javak fogyasztásáról.

#### I. Szakasz.

#### A különféle fogyasztásokról.

156. §. Mi a javaknak fogyasztása és hogy történik az?

Minden javaknak utolsó rendeltetése az, hogy fogyasztassanak, azaz hogy az emberi célok elérésére, tehát az emberek különféle szükségleteik fedezésére felhasználtassanak.

A javak fogyasztása alatt pedig kell érteni létező értékék rongálását.

A javak fogyasztása történhetik vagy a javaknak az emberek szükségleteire használata által, vagy azoknak átalakítása által, vagy azok értékének csökkenése vagy megszűnése által ha t. i. azon javakra nézve a kelleték megszűnt, vagy a nézetek (a divat) erre nézve meg-

változtak; a javak fogyasztása továbbá történik a természet által is, p. o. jégeső, vízáradás, rothadás által. <sup>1)</sup>

A használat által némely javak lassan, mások gyorsan fogyasztatnak, így p. o. a házak lassabban rongálatnak el, mint a ruhák, ezek lassabban, mint az étszerek, vagy az égetésre szánt szerek; az előbbieket többször használtathatnak, míg egészen felfogyasztatnak, az utóbbiak csak egyszer.

1. A természet általi fogyasztás a tropicus égalj alatt levő tartományokban nagyobb, a vas ott igen hamar megrozsdásodik, a rovarok is sokat rontanak, különösen az esőzési idő ott károsan hat a javakra.

### 157. § A fogyasztás különfélesége.

A fogyasztás lehet, 1-ör: A fogyasztó személyre nézve magán- vagy államfogyasztás, a mint t. i. az magán ember vagy az állam által történik.

2-or: Productiv és improductiv fogyasztás, az első a végett történik, hogy általa új javak hozassanak elő; ezen fogyasztásnak célja tehát új termelés, ilyen fogyasztás p. o. ha a gyapjából posztó készíttetik, ha a mag elvettetik, vagy ha a munkások fizettetnek a végett, hogy azok valami hasznos terméket állítsanak elő.

Az improductiv fogyasztás pedig nem a végett történik, hogy általa új javak állíttassanak elő, hanem csak a végett, hogy az emberek szükségletei fedeztessenek (így fogyasztatnak az étszerek, kivéven ha azokkal termelő munkások fizettetnek), vagy azoknak élvezetek vagy személyes vagy képzelt javak szereztessenek.

Az improductiv fogyasztáshoz számítandó minden gazdasági veszteség, minden fogyasztás káros célokra, valamint a szükséges célokra történt felesleges fogyasztás, és végre a természet általi rombolás.

Ezen különböztetésből kitetszik, hogy a productiv fogyasztás eszköze a termelésnek, az improductiv pedig annak célja.

Az improductiv fogyasztás lehet hasznos, kevésbé hasznos vagy káros. Az vajjon az improductiv fogyasztás hasznos, kevésbé hasznos vagy káros-e? attól függ, minő célra történik a fogyasztás, és ezen cél elérésének minő hatása van közvetlenül vagy közvetve a productiv erők szaporítására, tehát a jövő jövedelem előállítására, így p. o. ha az improductiv fogyasztás oly emberek táplálása végett történik, kik személyes szolgálataikban, szellemi javakban a társaságnak a fogyasztott javakért pótlást nyújtanak, mint p. o. a hivatalnok, orvos, lelkész, tanár, ügyvéd stb. az ilyen improductiv fogyasztás hasznos lesz. Még oly fogyasztást is némileg hasznosnak kell mondani, mely oly emberek táplálására fordítatik, kik magokat hasznos szolgáltatásokra kiképezik, szintén az ország védelme végett történt fogyasztás is hasznos, mert szükséges; ellenben káros a fogyasztás, melyet a természet tesz, vagy mely oly ember táplálására történik, ki a fogyasztási javakért semmi pótlást nem nyújt a társaságnak, milyen p. o. a koldus, tolvaj, játzó, henye, vagy mely haszontalan ünnepélyekre történik.

Minden káros improductiv fogyasztás magában a jövő jövedelemnek és azzal a nemzeti vagyonságnak csökkenését okozza.

A hasznos improductiv fogyasztásnak nagyobb vagy kisebb gazdasági haszna sok esetben attól függ, vajjon az improductiv módon fogyasztó ember foglalkozása közelebb vagy távolabb viszonyban áll-e a productiv erők szaporításával és jövő jövedelmek előállításával. <sup>1)</sup>

1. A productiv és improductiv fogyasztás közti határ felállítására nézve a vélemények különböznek a nemzetgazdasági írók közt, némelyek (többek közt Roscher is) productiv fogyasztásnak tartanak minden fogyasztást, mely igazi nemzetgazdasági szükség fedezése, tehát hasznos cél végett történik, p. o. mely történik a hasznos polgárok táplálására, az ismeretek szerzésére stb. de ez igen széles kiterjesztése a productiv fogyasztás fogalmának, tán jobban be lehet itt érni a különböztetéssel, mely szerint hasznos, kevésbé



hasznos és káros improductív fogyasztást állítunk fel; annyi azonban bizonyos, hogy a hasznos improductív fogyasztás közlebb áll a productív fogyasztáshoz, mint a kevésbé hasznos.)

158. §. A különféle arány a termelés és fogyasztás között, és mindeniknek hatása.

A termelés és fogyasztás közt háromféle arány lehetséges, vagy t. i. 1-ör a nemzet bizonyos időszak alatt annyit fogyaszt, a mennyit termel, vagy 2-or többet, vagy 3-or kevesebbet fogyaszt mint termel.

Az első esetben a nemzet se gazdagabb, se szegényebb nem lett, kivéve azon esetet, ha a fogyasztók száma szaporodott, mert akkor ugyanazon javak mennyisége többek közt osztandó fel mint elébb, tehát az egyesek legalább szegényebbek lesznek.

A második esetben bizonyos, hogy a nemzet kénytelen volt tökéjét, mely a jövedelem forrása, megtámadni, és annak valamely részét fogyasztani, minek következtében a nemzeti vagyonosság, és ha a fogyasztott tőke a jövő jövedelemből nem pótolatik, a jövő jövedelem is tartósan csökken.

Ellenben a harmadik esetben a nemzeti javak szaporodnak; minél nagyobb a productív fogyasztás az improductívhez képest, annál nagyobb leend a nemzet vagyonossága, <sup>1)</sup> a productív fogyasztás megint annál hasznosabb, minél nagyobb takarékossgal azaz minél kevesebb költséggel történik bizonyos mennyiségű termékek előállítás.

Szintén minél nagyobb a hasznosabb improductív fogyasztás a kevésbé hasznos vagy káros fogyasztás ellenében, annál elébb lehetséges a nemzeti vagyonosság gyarapodása.

Mind ezekből kitetszik, hogy a nemzeti vagyonosság úgy mint a magánosok vagyonossága a fogyasztásbani takarékossg által mozdítatik elő, a tapasztalás is arról tanúskodván, hogy a nemzeti vagyonosság

ott halad inkább előre, hol a nép hajlandóbb a takarékosagra.

1. Az improductiv fogyasztók szaporodásának természetesen mindig a termelők szaporodásával karöltve kell járnia, mert ha csak az improductiv fogyasztók, p. o. orvosok, ügyvédek, papok, katonák stb. szaporodtak, és pedig tán annyira; kogy sokaknak közülök nincs foglalkodásuk, vagy hogy sokan semmi vagy igen csekély pótlást nyújtanak a társaságnak a fogyasztott javakért, akkor a nemzeti jövedelemnek csökkeeni, és a nemzeti vagyonosság állapotjának rosszabbúlnia kell annyival, a mennyi a nemzeti jövedelmekből ezen felesleges improductiv fogyasztók fentartására kivántatik, azért mindig kívánatos, hogy az improductiv fogyasztók lehetőleg legkisebb számmal de mégis annyian legyenek, hogy az általok véghezviendő munkák czéljuknak megfelelőleg és tökéletesen teljesítenessenek. /

159. §. Mitől függ valamely nemzetnél a productiv és improductiv fogyasztás közti arány?

Valamely nemzetnél a productiv és improductiv fogyasztás közti arány függ :

1-ör : A javak és jövedelmek mikénti felosztásától a nemzet tagjai közt ; minél aránytalanabbúl vannak a javak felosztva, annál több jövedelem hiú, gyors sőt erkölestelen fogyasztásra fordittatik, és annál nagyobb része fog a jövedelemnek külföldi áruczikkékért kiadatni. <sup>1)</sup>

2-or : A könnyüségétől és biztosságtól, melylyel a javak hasznos termelésre alkalmaztathatnak, hol ez könnyebb és biztosabb, ott több jövedelem fog productiv fogyasztásra fordittatni, mint ott, hol az nehezebb.

3-or : A különféle néposztályok sajátosságaitól, szükségleteitől és szokásaitól, mert azokból majd a takarékosagra, { majd az élvezetek kiterjesztésére nagyobb hajlam következik, a különféle nemzetek és néposztályok fogyasztásuk természete és aránya szerint épen úgy különböznek egymástól, mint a magános emberek e tekintetben jellemök míveltségi állapotjuk és életviszonya-

iknál fogva különböznek, minél nagyobb előrelátással bír valamely néposztály vagy egész nép, annál nagyobb mértékben lesz túlnyomó a productiv és gazdaszatilag hasznos fogyasztás, és ellenben. <sup>2)</sup>

4-er: Az állam fogyasztásától, minél kisebb az államnak fogyasztása, annál több jövedelem marad fen a magánosok productiv fogyasztásaira, azonkívül az állam fogyasztásának hatására nézve sok függ attól, vajjon productiv vagy improductiv, hasznos szükséges vagy hasztalan káros célra történik-e az állam fogyasztása, de ennek productivitása vagy haszna nem mindig a közvetlen és legközelebb, hanem a közvetett és távolabb hatásból határozható meg; az igazi nemzeti érdeken vitt háború közvetlenül ugyan valamely ország gazdaszati állapotját sokszor rosszabbíthatja, de későbbi következményei által igen hasznos módon hathat és a nemzetnek összes gazdaszati helyzetét tartamosan javíthatja.

1. Nagyon különbözik oly népesség fogyasztása, hol csak kevés gazdag létezik sok szegény mellett, oly népesség fogyasztásától, melynél a vagyonság általánosabb, túlságos gazdagság épen oly könnyen pazarlásra vezet, mint középső jólét mind attól mind a fősvénységtől egyformán távollévő helyes gazdálkodást mozdít elő.

2. Az életmódra valamint a takarékosági vagy pazarlási hajlamra nézve az egyes nemzetek nagyon különböznek egymástól, Hollandiában rossz gazdának tartatik az, ki egész évi jövedelmét felfogyasztja, a lengyeleknél ellenben nagy hajlam uralkodik a pazarlásra.

## 160. §. A fogyasztás változása időjár-tával.

A gazdaszati műveltség haladtával a fogyasztás folyvást nagyobbúl, de egy időben a productiv fogyasztás is szaporodik az improductivhez képest, és a gazdaszatilag káros fogyasztások kevesbülnek.

A fogyasztás azért nagyobbúl a műveltség haladtával, mert ezzel a népesség és a kellékek szaporodnak, a productiv fogyasztás pedig azért gyarapodik, mert a

viszonyok, melyek a különféle fogyasztás közti arányra befolyással bírnak, mind inkább úgy alakúlnak, hogy a productiv fogyasztás az improductivet felülhaladja, és a kevésbé hasznos vagy káros fogyasztás egyáltalában kevesbül, az emberek közt terjedő nagyobb gazdasági előrelátás, a jövőreli gondoskodás, és annak következtében terjedő takarékosági szellem kevesbíti a sokféle gazdaságilag ártalmas és haszontalan fogyasztást, már a nagyobb gazdasági műveltségi fokon divatozó nagyobb tisztaság és rendszeret is sok veszteségnek elejét veszi, szintén a természetnek pusztító befolyásából származó veszteségek p. o. tüzi vízi károk, rovarok általi emésztés, növény és állatbetegségek is kevesbülnek, mert a műveltség haladtával mind inkább terjed a képesség ezen veszteségeknek elejét venni, vagy legalább azokat bizonyos mértékig korlátozni.

161. §. Vajjon a gazdagok takarékosága nem ártalmas-e a szegényeknek?

Sok embernél azon vélemény uralkodik, hogy a gazdagok takarékosága ártalmas a szegényeknek, és hogy az utóbbiakra nézve jobb, ha a gazdagok jövedelmeiket elpazarolják, mert az által a pénz forgásba jön, és a szegényeknek alkalom nyílik keresetre; <sup>1)</sup> ezen vélemény mindazáltal csak előítélet, mely a takarékoságnak helytelen fogalmából származott, és mely a fősúlyt csak abba helyezte, hogy a pénz forgásba jöjjön, de arra minő célokra történt a kiadás, vajjon productiv vagy improductiv fogyasztásra-e, tekintettel nincs, holott éppen az a pénzkiadás haszna felett határoz.

Helytelenül t. i. tétetik fel, hogy minden gazdag, ki takargat, a pénzt a forgástól és termeléstől elvonja és azt szekrényében elzárja, ilyen takarékoság csakugyan ártalmas lenne nemzetgazdasági szempontból, de ilyen takarékoság, mely különben is okszerűtlen, jelenleg ritkán fordul elő, a ki takargat, az pénzét többnyire az-

tán vagy a takarékpénztárnál vagy magánosnál kikölcsönzi kamatra, vagy maga valamely vállalatba fekteti, és így takarékoságának gyümölcseit minél előbb élvezni iparkodik, a nélkül, hogy a pénz a forgástól elvonatnék; ha pedig a cél tekintetik, melyre a kiadás történik, tagadni nem lehet, hogy a takarékos ember nemzetgazdasági szempontból hasznosabb polgár, mint a pazarló, mert a takarékos embernek tőkái productiv módon működnek valamely termelésnél, tehát új javak előállításánál, és ott sok hasznos embernek foglalkozást adnak, a pazarló kiadásai pedig csak improductiv fogyasztást hoznak létre, (t. i. azon javakban, melyek a kiadott pénzzel megszerzettek, és minden hasonérték előállítása nélkül elfogyasztottak, melyek vagy tőkék voltak, vagy tőkékké válhattak volna) azonkívül is tán csak nemzetgazdasági szempontból haszontalan embereknek szereztek keresetet, így p. o. tegyük fel, hogy két gazdag testvér egyforma nagyságú jószágot örökölt apjuk után, az egyik csupa kéjélvezetben fetreng, pazarlakomákat, fényes ünnepélyeket ad, angol kertjére és felesleges cselédségre sokat költ, a másik sokkal egyszerűebb háztartást visz, és az azáltal takargatott pénzzel vagy belterjedőleg gazdálkodik, vagy gyárt állít fel jószágán, vagy azt gyárosnak kölcsönözi; ez esetben mind a kettő a pénzt forgásba hozta, de az utóbbi pénzének hasznos alkalmazása által nem csak a maga jövedelmeit szaporította, hanem sok productiv embernek is foglalkozást szerzett, és a szaporított termelés által a nemzeti vagyonosságot is gyarapította, holott a másik pazarlása által nem csak jövedelmét és vagyonát nem szaporította, hanem csak improductiv fogyasztásra és az improductiv fogyasztók szaporodására adott alkalmat, mi a nemzeti vagyonosságra károsan hat, nemzetgazdasági szempontból még a fukarság is kevésbé káros, mint a pazarlás.

1. Épen oly előítélet azon vélemény, hogy a kormányok pazarlási ha a pénz a belföldön adatik ki, hasznosak az országra nézve,

ezen előítélet onnét származott, mivel gyakran tapasztaltatott, hogy ilyen pazarlás által a székvárosok gyorsan felvirágznak, arra pedig tekintet nem volt, hogy ezen felvirágzás csak a tartományok rovására történék.

162. §. Vajjon vannak-e határai a gazdasá-  
szatilag hasznos takarékoságnak a fo-  
gyasztásban.

Noha a takarékoságtól a fogyasztásban függ a nemzeti vagyonosság szaporodása, mégis ezen takarékoságnak is vannak határai, mert mindig szükséges, hogy a termelés és fogyasztás kellő arányban álljanak egymáshoz, a termelés és fogyasztás egymást föltételezik, a termelés csak ott lehet tartósan nagy, hol nagyok a kellekek, <sup>1)</sup> mert csak ott lel a termelő termékeinek elkelése által térítést költségeiért, és illő jutalmat fáradságáért, mi által ösztönt kap termelésének folytatására; ellenben, hol valamely termék mennyiségéhez képest csekély a fogyasztás, ott azon termék elkelése megakad, azaz úgynevezett productionalis vagy kereskedési válság (crisis) áll be, <sup>2)</sup> ez pedig a termelők elkedvetlenültségét, elszegényedését, és ennek következtében magának a termelésnek csökkenését vonja maga után.

Különösen ártalmas lehet a fogyasztásbani takarékoság oly áruczikkekre nézve, melyek ha annak idejében fel nem fogyasztatnak, elromlanak, vagy melyek fentarthatók ugyan, de az által, hogy annak idejében el nem adáthatók, árcsökkenést szenvednek, miként ez oly portékáknál történik, melyekre nézve a divat változik.

Ha valamely nép mindent akarna megtakargatni, mi a legszorosabb értelmű kellekei fedezése után neki fenmarad, akkor tán azon takargatott javakat külföldön eladhatná, de életörömeiben és felsőbb műveltségben nem haladna előre; ellenben ha semmit sem akarna

takargatni, akkor élvezeteit csak tőkénének rovására terjeszthetné.

1. A mondottakból kitetszik, hogy ha a népesség valamely országban a műveltség haladtával több szükséglettel ismerkedik meg, és a vágy azok kielégítésére terjed, ez a termelésre és különösen a finomabb műipari árucikkek előállítására jótékonyan hathat, még a divatnak a felsőbb körökbeni változása is bír némi jótékony hatással, mert az az iparúzők közt a feltalásokbani versenyzést, haladást és ennek következtében az ipari cikkek tökéletesbülését idézi elő; ellenben, hol a nép nagyobb részének csekély műveltsége következtében kevés kellekei vannak, ott némely termelés lábra sem kaphat, és a kevés művelt gazdag, ki tán oly termelésnek árucikkeit fogyasztja, azokat külföldről hozatni kénytelen, mi csak a külföldi műipart gyámolítja.

2. Ilyen productionális válság különösen akkor állhat be, ha a nemzeti jövedelem felosztásában tán rögtön nagy változás történik, mert akkor azon osztály, mely veszített, kénytelen magát nagyon megszorítani bizonyos árucikkek fogyasztásában, de abból nem következik, hogy a nyerő osztály annál többet fog fogyasztani, mert a fogyasztások minőségére nézve igen sok függ a különféle osztályok életszokásaitól, melyek nem oly hamar változnak, így p. o. lehetséges, hogy valamely évben a jövedelem felosztása akként történt, hogy a földbirtokosok veszettek, a napszamosok nyertek, mert felette nagy volt a munkabér, ez esetben a földbirtokosok kevesebbet fognak bizonyos műipari áruból, melynek fogyasztásához szokva voltak, venni, de azért nem következik, hogy a napszamosok azokból többet fogyasztszanak.

Szintén állhat be productionális válság, ha p. o. az egyik nemzet árucikkeinek, melyeket eddig más országba kivitt, oda további kivitelében a másik országnak nagy bevitelvémai által akadályoztatik, vagy ha a közlekedésnek akadályai vagy háboru nehezítik a szállítást az egyik vidékből a másikba, különösen ha a nyers anyag szerzése akadályozva van.

Továbbá productionális crisis állhat be, ha a küszöbön álló állambukás miatt a forgásban lévő papírpénz értékvesztést szenved, mert ilyenkor az ércpénznek birtokosai ércpénzzel venni nem akarnak, mivel annak ára napról napra nő, az eladók pedig, ha őket papírpénzzel kínálják, igen magas árt szabnak, mi lankasztólag hat a kereskedésre.

Ugyan ez történik, ha a pénz az országban rögtön kevesbül.

Több egymás után következő igen termékeny aratások, ha nincs nagy alkalom elkelésre, is szülhetnek productionális válságot a nyers termékekre nézve.

Politikai zavarok, a hitelnek tulfeszítése, valamint a gépek tulhajtott használata is okozhatnak productionális válságot.

Noha pedig ily productionális válság rendszerint csak egyes termelési ágban, melyben t. i. a kínálás túlhaladja a keresést, jelenkezik, mégis ennek hátrányai ritkán szorítkoznak csak azon ágra, melynél azon baj creditileg mutatkozott, hanem azok a termelés más ágaira is terjednek, mert a termelők egyik osztálya, melynél a vagyonság csökkent, más osztályoknál nem vehet annyit, mint különben vett, és így a válság az eredetileg ért termelési ág fontossága szerint nagyobb vagy kisebb mértékben általánosabbá válik, ily válság annál gyorsabban terjed, minél kiképzettebb a csereforgalom, és minél szorosabban vannak a különféle gazdasági termelések egymáshoz fűzve, az ily gazdasági válság meggyógyulása csak az által történik lassanként, ha az egyensúly a kínálás és keresés közt lassanként helyreáll.)

### 163. §. A fényűzés fogalma.

A fényűzés különféle értelemben vétetik, leginkább értetik alatta oly improductiv fogyasztás, melynek célja nem más, mint nagyobb vagyonságnak külső mutatása, és nem annyira valódi élvezet szerzése.

Más értelemben a fényűzés alatt értetik fogyasztása oly javaknak, melyek az illető személy viszonyai szerint nagyobb vagy kisebb mértékben nélkülözhetők lettek volna; és még szorosabb értelemben fényűzésnek mondatik fogyasztása valamely javaknak, melyeknek megszerzésére kivántató költségek nem állanak arányban a fogyasztó személynek vagyonságához és jövedelméhez.

Ez utóbbi két értelemben a fényűzés viszonylagos fogalom, mert mi az egyik emberre nézve a viszonyai szerint vagy bizonyos időben egészen nélkülözhetőnek látszik, másra nézve vagy más időben nélkülözhetlennek tartathatik, p. o. finomabb ruha az egyikre nézve szükségtelen fényűzés, a másokra nézve állásánál fogva nélkülözhetlen költség lehet, czukor és kávé előbb fényűzési cikkek voltak, most legalább általánosan többé nem azok, a mely élvezet az egyiknél gazdaságilag káros, és azért nem helyeselhető fényűzés, az másra nézve gazdaságilag nem káros, és tehát helyeselhető



fényűzés lehet, p. o. paripánák tartása kevésbé vagyonosra nézve gazdaságilag káros, gazdagabbra nézve ellenben gazdaságilag egészen kár nélküli fényűzés lehet.

#### 164. §. A fényűzés méltánylása.

A mértékletes és a polgárok nagyobb részére terjedt fényűzés haszonnal bír, mert a kellékek szaporodása által munkásságra termelésre, tehát nagyobb jövedelem szerzésére ad ösztönt; továbbá a javak czélszerűebb felosztását is előmozdítja, a műipar haladására is jótékony befolyással bír, végre a fényűzés hatalmas eszköz az érzelmek és ízlés finomítására és nemesítésére.

Még oly fogyasztás is, mely csupán az élet vidorságát mozdítja elő, a termelésre általában, de különösen a szellemi termelésre jótékonyan hat, mert a felvidámulás a szellem ruganyosságát, a munkaösztönt és a helyes eszmejárást előmozdítja.

Ártalmas csak akkor a fényűzés, ha aránytalan a nemzet és az egyesek vagyonához, ha tehát a tiszta jövedelmet annyira kimeríti, hogy tökezzaporodásra semmi takargatások nem történhetnek, továbbá erkölcsi tekintetből is ártalmas lehet a fényűzés, mihelyt az embereket elpuhító és erkölcstelen kéjekbe sülyesztí, az ó kor példákat mutat a határtalan fényűzéssel karöltve járó általános erkölcsmroslásról.

Sok függ a fényűzés nagyobb vagy kisebb károsására nézve attól, vajjon minő emberek kapnak a fényűzés által foglalkodást, és vajjon belföldi vagy külföldi árucikkeket fogyaszt e a fényűzés, oly fényűzés, mely által productív munkások, p. o. művészek, kézművesek (mint p. o. az építéseknel) foglalkodást nyernek, valamint a fényűzés, mely belföldi árucikkeket fogyaszt, korán sem oly ártalmas, mint olyan, mely

csak hivalkodó embereket táplál, vagy mely külföldi árucikkeket fogyaszt. <sup>1)</sup>)

1. A fényűzés a gazdasági műveltség különféle fokain különféle alakban mutatkozik, a műveltség alsóbb fokain nem hatja át az egész életet, hanem csak egyes alkalmakkor mutatkozik, és akkor túlnyomólag egyes durvább érzéki élvezetekre, p. o. evés, ivásra, és azon igyekezetre van irányozva, más emberekre pompa által benyomást tenni, azért leginkább csak a föld terményeivel űzetik nagy fényűzés, pazar lakomák adatnak, nagy vendégszeretet uralkodik, sok cselédség tartatik, és némely egyes dologban, p. o. a ruhában egyeseknél rendkívüli pompáskodás divatoz.

A gazdasági műveltség felsőbb fokain a fényűzés arra törekedik, hogy az egész életmód élvezetdúsabbá váljék, és mindig finomabb és szellemiebb élvezetekre terjedjen ki, a sokszor alkalmatlan pompa helyébe. lakásban, bútorokban és ruházatban nagyobb kényelem lép, az előbbi gyakori pazar lakomák szellemi élvezetekkel váltatnak fel, a divatba jövő fényűzési élvezetek az egészség előmozdítására is jobban hatnak, ilyen p. o. a szokás a nyarat mezei lakban tölteni. A műveltség haladtával az ipar is mindenféle kényelmes, csinos és olcsó pótszereket gondol ki, melyek más költséges pompás tárgyak helyett használhatók.

A műveltség legnagyobb fokain a fényűzés oly fokra emelkedik, melynél annak fény- és árnyoldalai élesen elötérbe lépnek; a hanyatló népeknél ellenben a fényűzés csak mások által nem könnyen utánozható dőzsölésekre, érzéki élvezetekre, és hiú erkölcs-telen pompaszenvedélyre fajul el, erre például szolgálhat Róma a császárok idejében; minél inkább zsarnokivá válik valamely államban a kormányrendszer, annál inkább gyarapodik a természetelleni és káros fényűzés. /

## II. Szakasz.

Azon intézetekről, melyek az improductív fogyasztás kevesbítésére céloznak.

165. §. Azon intézetek, melyek a takarékoság előmozdítására és az improductív vagy káros fogyasztás kevesbítésére jótékony befolyással bírnak.

A takarékoság előmozdítására és az improductív vagy káros fogyasztás kevesbítésére jótékony befolyás-

sal bírnak a takarékpénztárak, azaz oly intézetek, melyek az által, hogy nagyobb alkalmat nyújtanak biztos takarékosagra, az embernek gondoskodását jövőjéről könnyebbitik.

Többfélék pedig ilyen takarékpénztárak, t. i. közönségesek és külön célra szolgálók.

A közönséges vagyis szoros értelemben takarékpénztárak rendeltetése abban áll, hogy a kevésbé vagyonos néposztályoknak alkalom adassék a kisebb lassankint megtakarított összegeket biztos helyen kamatra kiadni, azokból idővel nagyobb tőkét képezni, és erről bármely időben, ha a betevő arra szorulna, rendelkezhetni.

Ezen pénztárak tehát a többek által összegyűjtött pénzt kamatra kiadják, miszerint így magok is képesek legyenek a betevőknek kamatot fizetni.

A közönséges takarékpénztáraknak haszna az, hogy a józanságot, a munkásságot, a takarékosági szellemet és a jövőről gondoskodást előmozdítják, a tőkék alakítását könnyítik, a saját erőre támaszkodáshoz a bizodalmat emelik, az elszegényedést elhárítják, és a pénzforgás előmozdítására is jótékony befolyással bírnak.

#### 166. §. A különös célra szolgáló takarékpénztárak.

A különös célra szolgáló takarékpénztárak oly intézetek, melyekbe valaki tetszés szerinti nagyságú vagy pedig meghatározott sommát azon célból tesz be, hogy későbbi időben az intézetből vagy egyszerre bizonyos tőke, vagy évenkénti jövedelem huzathassék; tehát hogy a tőke vagy évenkénti jövedelem biztosíttassék.

Az idő, melyben a tőkének vagy évenkénti jövedelemnek húzása áll be, vagy előre meg van határozva, vagy pedig valamely bizonyos esemény, p. o. valakinek halála bekövetkezéséhez van kötve.

A személy, mely fel van jogosítva a tőke vagy a jövedelem huzására vagy a betevő maga, vagy más általa kijelelt egyén lehet.

Ilyenek az úgynevezett életjáradéki intézetek (Leibrentenanstanen), melyekben valakinek élete fogytáig bizonyos jövedelem biztosítatik, ezekbe a biztosított személy korához, és a húzandó járadékkal arányban álló betételt kell tenni, ide tartoznak a nyugdíjintézetek.

Ilyenek az úgynevezett tontinaféle vagy élelem-biztosítási intézetek, melyekben az illető egyénnek járó jövedelem csaknem évről évre gyarapodik, mert több biztosított (p. o. az egy évben biztosítottak) egy kölcsönösségi társaságot képeznek, melyben az elhunytaknak elébb járt évi jövedelem a még élőknek jut, úgy hogy utoljára az egész jövedelmet egy húzza, ki a többieket túléli, és ennek kihaltával a tőke az intézetnek marad.

Ilyen továbbá az úgynevezett életbiztosítási intézet, melyből a betevő személynek halála után az általa kijelelt örökös egyszerre az eredetileg befizetett és évenként reáfizetett somma nagyságához arányban lévő tőkét kap, a betétel nagysága határoztatik a betevő kora és a veszély szerint, melynek tán magát hivatásánál fogva kitenni tartozik.

Ezekhez tartoznak az úgynevezett özvegyi pénztárak is, melyekből a betevő családtyának halála után annak hátrahagyott özvegye életfogytiglanig bizonyos jövedelmet nyer, ezeknél a betétel nagysága a férj és a nő különböző kora és valószínű élettartama szerint határoztatik meg, minél korosabb a nő a férjhez aránylag, annál nagyobb lesz a betétel.

Továbbá ide sorozandók az árvapénztárak, melyekből a hátramaradt árvák bizonyos korig, p. o. 18-ik évig bizonyos jövedelmet kapnak évenként.

A mennyasszonyi pénztárak, melyekbe a szülők betételt tesznek, leánygyermeküknek bizonyos koráig,

hogyan azok férjhezmenetük alkalmával innen illő hozományt kaphassanak.

Továbbá betegségi és gyámolítási pénztárak, melyek által betegség vagy szerencsétlenség esetére, mely a munkára alkalmatlanná tesz (mily eset p. o. bányászoknál gyakran fordul elő), segélydíj biztosítatik.

Az ipari gyámolítási pénztárak, a társládák, melyekbe az iparosok által betétel történik azon célból, hogy azokból szükség esetében gyámolítást nyerjenek, több ilyen intézet található Poroszországban.

Az ilyen különféle intézetek vagy a résztvevő tagok kölcsönös biztosításán alapulhatnak, vagy vállalkozó társaságok által nyereszkesedésre alapíthatóknak.

Ezen különféle pénztáraknak haszna abban áll, hogy oly emberek, kiknek tán, míg keresetre képesek, vagy míg élnek, tisztességes életre elegendő jövedelmök van, melyből mindazáltal magoknak nagyobb tőkét még sem gyűjthetnek, így csekély sommának megtakarítása által önmagokról gondoskodhatnak azon időre is, melyben keresetre képtelenek leendnek, vagy utódjaiknak az akármikor beálló haláluk esetére is tőkét hagyhatnak, mi által azon aggodalomtól szabadulnak, miszerint rögtön haláluk esetére utódjaik legnagyobb nyomorban maradandnak.

167. §/ Mikor lehetségesek ilyen különös pénztárak és min alapúl azoknak elrendezése?

Mind ilyen intézetek csak akkor lesznek lehetségesek, ha azokba sokan betesznek, mert csak akkor lehetséges, hogy az illetőknek nagyobb tüke vagy jövedelem fizettség az intézetből, minthogy akkor az elhunyt tagok által húzott, vagy még csak később huzandó jövedelem vagy tükeilleték a még élő tagoknak jut, úgy hogy annál nagyobb a jövedelem az élőknek nézve, minél nagyobb volt a halandóság, ezen intézetek

tehát némileg a sorsjátékintézetekhez hasonlítanak, azért az ilyen pénztárak czélszerű elrendezése azon adatokon alapul, melyeket a politikai számvetés az emberi életnek különféle korban átlagos további tartama felett nyújt.)

#### 168. §. A biztosítási intézetek.

A természet elemeitől származott fogyasztások által okozott gazdasági károk az egyes emberre nézve enyhíttetnek a biztosítási intézetek által.

A biztosítási intézetek pedig olyan intézetek, melyek valamely különös gazdasági kár megtérítését magokra vállalják, oly biztosítások történhetnek különféle veszélyek ellen, melyek sokakat fenyegetnek, de ugyanazon időben nem mindnyájokat érhetik, ilyen a tengeri biztosítás, a tüzi vízi károk elleni biztosítások, végre a jégeső és a marhadög elleni biztosítások. <sup>1)</sup>

A biztosítások egyáltalában jótékonyan hatnak, mert általuk az egyes biztosítottat érő kár többek közt felosztatik, és így az egyesnek tönkrementése akadályoztatik, ez által az egyes biztosított megszabadul azon folytonos félelemtől, miszerint egy szerencsétlen elemi csapás által tönkre tétethetik, ezen félelemtől megszabadulás által mind a különféle termelők, mind a kereskedők különféle termelési és kereskedési vállalatokra nagyobb ösztönt kapnak, ezeknek szaporodtával pedig a nagyobb verseny miatt a termékek és áruk ára a fogyasztók nagy hasznára alábbszáll. <sup>2)</sup>

1. A tűz elleni biztosító intézetek mind az égés, mind az oltás által okozható kárt biztosítják és pedig nem csak az ingatlan, hanem az ingó vagyona nézve is; oly javak, melyeket igen könnyen félre lehet tenni, a biztosításra nem fogadtatnak el. — A vízáradás által okozott károk nem alkalmasak a biztosításra, mert ezen károk egzszerre igen sok embert érnek; ellenben a veszély, mely a tengeren vagy folyón valamely hajót, vagy az azon lévő árukat a vízi úton érheti, igen alkalmas a biztosításra. — A jégeső és marhadög elleni biztosítások minthogy sok nehézséggel járnak, és az

elsőnél különösen a kárnak meghatározása nem igen könnyű, még nem nagyon terjedtek.

2. Ha valamely biztosított tárgyon csakugyan kár állt be, a kár nagyságát szakértők által kell meghatározatni, mert a kár nagyságához képest történik a térítés, de továbbá szüség megvizsgálni, vajjon nem szándékos rontás vagy gondatlanság okozta-e a biztosított részéről a kárt, mert ezen esetekben természetesen a kárpótlásról szó sem lehet.

160. §. A biztosítási intézetek különfélesége a módra nézve, melyen létre jönnek.

A módra nézve, melyen a biztosítási intézetek létre jönnek, ezek kétfélék lehetnek, t. i. vagy kölcsönösök, vagy vállalkozók által nyereség végett alapítottak; az elsőnél a résztvevő tagok biztosítatják magokat, hogy egymásnak valamely bizonyos esemény által okozott kárt megtéríteni akarnak, így több házi úr a tüzi kár ellen egymást biztosíthatja; az utóbbinál vagy egyes ember, vagy vállalkozókból álló társaság magát lekötelezi, hogy bizonyos biztosítási díj mellett, melyet a biztosított vagy egyszerre, vagy időszakonként fizet, bizonyos balcsemeny beálltával a kár megtérítésének megfelelő sommát fog ennek fizetni.

A két biztosítási mód között azon különbség létezik, hogy az utóbbinál a befizetésnek mindig meg kell történni, és a vállalkozók nyerni is akarnak, mi csak akkor sikerül, ha a befizetett biztosítási díjak nagyobb sommát képeznek a történt károk térítéséért kifizetett sommánál; a kölcsönös biztosításnál nyerni senki sem akar, a befizetésnek és rendszerint csak akkor kell történnie, ha valamely kár magát előadta, és aránylag a kárhoz, de akkor sokszor nagyobb mértékben is.<sup>1)</sup>

Az elébbi biztosítások jelenleg terjedtebbek.<sup>2)</sup>

1. A kölcsönös biztosítások a tüztől származó károknál jótékonyakul mutatkoznak, mert itt a biztosítottoknak is örködni kell, hogy tűz ne támadjon, és ha valahol égés támad, az minél hamarabb kölcsönös segedelemnyújtás által elfojtassék, de ezen biztosítás csak akkor bír sikerrel, ha nem lakik sok biztosított igen közel egymáshoz, mert különben a biztosítottak azon veszélynek vannak kitéve,

miszerint egyszerre igen nagy sommát kénytelenek fizetni. A marhadög ellen is a kölcsönös biztosítás nagyobb ellenőrködés tekintetéből czélszerűbb lehet.

2. Az alsóbb gazdasági műveltségi állapotokban a biztosítás vagy épen nem, vagy csak csekély kiterjedésben létezik, az emberek itt a kölcsönös biztosításokra inkább vannak utalva, mert még tapasztalás a károokra nézve nem létezik, de a gazdasági műveltség haladtával a biztosítás mindig nagyobb kiterjedést nyer, és külön úzletre fejlődik, mert itt sokan biztosítatják magokat, a biztosítottak ellenőrködtetése is könnyebb, és a biztosító üzlet is nagyobb biztonsággal jár. A legrégebbi biztosítások a tüzi és a tengeri biztosítások, a többi biztosítás még csak későbben jött létre, a biztosításra kényszerítés is legfőlebb az alsó műveltségi fokokon volna helyeselhető.

### 170. §. A vállalkozók által alapított biztosítási intézetek hatása.

A vállalkozók által alapított biztosítási intézetek némileg úgy hatnak mint a takarékpénztárak, a mennyiben t. i. azok a biztosítási díj fizetésére kívántató összeg lassankénti megtakarítása által valamely különben vcszendőbe menendő tőkének megtérítését lehetővé tesítik, az ilyen biztosítási intézetek némileg sorsjátéki intézetekhez is hasonlítanak, a mennyiben t. i. sok egyes tagtól összegyűjtött összeg egyik károsodott egyénnek kármentesítés végett átnyújtatik, itt tehát a károsodott képviseli a nyert, a többi nem károsodott betevők képviselik a veszteket.

A fizetendő biztosítási díj mint a termelésnél vagy kereskedésnél előforduló termelési költség tekintendő, minthogy pedig mind a termelőre, mind a fogyasztóra nézve kívánatos, hogy a termelési költségek minél kisebbek legyenek, azért a biztosítási intézetek annál jótekönyebb hatásúak leendnek, minél csekélyebb biztosítási díj mellett akarják a biztosítást elvállalni, és az elvállalt kötelezettségeiket teljesíteni képesek.



### 171. §. Mitől függ a biztosítási díj nagysága?

A biztosítási díj nagysága függ:

1-ör A biztosított tárgy értékétől, azért a biztosító társulatnak arról magának mindenik előtt pontos tudomást kell szereznie. <sup>1)</sup>

2-or A veszély nagyságától, melynek a biztosított tárgy a körülmények különféleségéhez képest ki van téve; minél nagyobb a veszély, tekintve az építés módját és a foglalkozást, mely az épületben üzetik, annál nagyobb lesz a biztosítási díj. <sup>2)</sup>

3-or Az átlagos veszteség nagyságától, mely az összes vállalatnál, azaz a biztosítottak összeségénél bizonyos időszak alatt beáll. <sup>3)</sup>

4-er Az országszerte divatozó kamatlábtól, mert igen természetes, hogy a vállalkozók a biztosítási cél végett készen tartott tőkének országszerte divatozó kamatja megtérítésén kívül még nyereségre is szert tenni akarnak. <sup>4)</sup>

5-ör A biztosítottak számától, minél többen biztosítatják magokat, annál kisebb lehet a biztosítási díj, egyáltalában csak ott lehetséges a biztosítás, hol elegendő számmal léteznek biztosítottak.

6-or A biztosító társaságok versenyzésétől; hol valamely társaságnak egyedárusága van a biztosításra nézve, ott nagyobb lesz a biztosítási díj, a versenyzés ellenben a biztosítási társaságok közt a biztosítási díj mérsékletét fogja maga után vonni.

1. Értékén túl valamely tárgyat biztosítani igen veszélyes volna, mert az által azon tárgynak szántszándékos rontására is könnyen adatnék alkalom.

2. Illetőleg a veszély nagyságát, melynek a biztosított tárgy ki van téve, valamely épületnél a tűz elleni biztosításnál tekintetbe jön a szomszédságok minémiségétől származó veszély, a jégeső elleni biztosításnál tekintetbe jön, vajjon valamely növény érettségére hosszabb vagy rövidebb időt kíván-e, tehát hosszabb vagy rövidebb

ideig van-e a jégesőveszélynek ki téve, vajjon valamely tájékat gyakrabban látogat-e a jégeső, a hajók vagy azokon lévő áruk biztosításánál a veszély megítélésénél tekintetbe jön az átjárandó vízi út természete, hosszúsága, az időszak, melyben az utazás tétetik, a hajó minémüése, a hajósok ügyessége stb.

3. Az átlagos veszteség nagyságát bizonyos időszak alatt több évi tapasztalás nyújtotta adatok szerint kell kiszámítani, így p. o. a tapasztalásból lehet kiszámítani, hogy a tengerre menő bizonyos számú hajókból hány vész el.

4. Ha a vállalkozó biztosítási társaságot képező részvényesek csak egy részét fizették be a részvényeiknek, akkor a biztosítás végett készen tartott tőkének kamatai megtérítésére kisebb sommát kell számítani, annál fogva kisebb is lehet a biztosítási díj. |

### III. Szakasz.

#### A népesség nagyságának befolyásáról a fogyasztásra.

172. §. A népesség nagyságának befolyása a termelésre és a fogyasztásra.

A népesség nagysága az ország földterületéhez és a természetű életszerekhez háromféle arányban lehet, vagy t. i. még kevés ember lakik aránylag a föld kiterjedéséhez elszórva, úgy hogy még sokkal nagyobb mennyiség találhatna élelmet a föld termékeiből, ez esetben az mondatik, hogy a népesség aránylag gyér vagy is csekély.

Vagy másodszor a népesség annyira szaporodott, hogy még ugyan elegendő élelmiszereket talál az országban, de csak nagyobb erőfeszítés és belterjedő gazdálkodás mellett; ez esetben mondjuk, hogy a népesség viszonylagosan nagy, tömöttebb.

Vagy harmadszor a népesség annyira szaporodhatott, hogy az többé nem élhet az általa lakott terület termékeiből, ez esetben már túlnépesedés létezik.

Ha gyér a népesség valamely országban aránylag a földterülethez és a természetű életszerekhez,

mindenik magának nehézség nélkül megszerzi az első életszükségleteket, és ha csak politikai akadályok nem állanak útjában, könnyen földtulajdonossá lehet, és kiterjedt marhatenyésztést üzhet, mindazáltal a népességnek ezen csekélyisége minden más gazdasági viszonyban legnagyobb hátránnyal bír, a nyers termesztés hátramarad munkások és elkelés hiánya miatt, sok forrása a nemzeti gazdaságnak nem használtathatik, a műipar ugyanazon okokból és a szállítási eszközök hiánya miatt, valamint a gazdag és vállalkozó tőkepenzesek ritkasága miatt nem emelkedhetik, a kereskedés ugyanazon okból gyermekkorában marad, a szellemi műveltség nem fejlődhetik érintkezés hiánya miatt, a külföld ellenében pedig ily álladalom gyöngé, és sokat kénytelen önállósága ellen túrni.

Sűrűbb (viszonylagosan nagy) népességnek természetesen ellenkező hatásai vannak, a szükséges élelmiszereknek és a fának megszerzése csak nagyobb erőfeszítés mellett lehetséges, a kevésbé termékeny föld is műveltetni fog, a termesztés oly magas fokra emelkedik mint csak lehet, a műipari termelésnél hiány a munkásokban nem lesz, (tehát nagyobb munkafelosztásnak helye lehet, könnyebb lesz a közlekedés, nagyobb az áruk elkelése, élénkebb a kereskedés, fejlődöttebb a szellemi műveltség, és nagyobb az álladalom hatalma a külföld ellenében, és ez a leghelyesebb aránya a népességnek a földterülethez; a nemzetgazdaság ott éri el magasabb fejlődését, hol a legnagyobb embersokaság szükségleteinek tökéletes kielégítését megtalálja.

Ellenben nem kedvező arány létezik oly országban, mely aránylag a földön termesztendő élelmi szerekhez túlnépesedéssel bír, az oly ország csak úgy táplálhatja népességét, ha nagy műipart üz, és az az által előállított áruczikkék nagy részét külföldre szállítván, azokért élelmi szereket külföldről szerez, azonban világos, hogy ha a műipari czikkéknek külföldre szállítása, vagy a műiparhoz netán kivántató nyers anyagoknak külföldről

szerzése megakad, a népesség nagy inségnek van kitéve, minek következtében különféle nyavalyák és nagy halandóság uralkodandnak, az éhség és nyomor az embereket büntettekre is fogja ingerelni. <sup>1)</sup>

1. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a népesség csak csekély lehet, a népesség itt különféle akadályok miatt nem szaporodik, ilyen akadályok: a telkek szerzésének korlátozásai, különféle intézetek, melyek a javak gyarapodására rossz befolyással bírnak, és csak az inproductiv fogyasztást mozdítják elő, a kormányrendszer hiányai, a hiányos egészségrendőri intézkedések és ennek következtében az uralkodó betegségek, a bátorság csekély volta és sok erkölcsi akadály is.

A gazdasági műveltség haladtával a népesség szaporodik mert naponként több kereseti forrás nyílik, a természetnek adományai jobban használatnak, a jövedelem gyarapodik, és egyenlőben oszlik fel, a népesség szaporodását gátló okok pedig kevesbülnek, a halandóság kisebb, a közép élettartam pedig hosszabb lesz.

A legfelsőbb gazdasági műveltségi fokokon megint különféle okok állanak be, melyek a népességnek túlságos szaporodását gátolják, p. o. hogy az életkellékek szaporodása, a nagyobb előrelátás és az álláshoz képest élhetési kívánság terjedése következtében az emberek óvatosabbak lesznek a házasság kötésében és gyermekeik szaporításában.

A gazdasági műveltség hanyatlásában a népesség aránylag csökken, és egy úttal a népesség szaporodásának nagyobb akadályai állanak be.

2. A népesség túlságos szaporodásának gátlására némely országban különösen német államokban azon eszköz használatik, hogy a házasulandó házasulási engedelmet a keresetképesége kimutatása után a hatóságtól kieszközölni tartozik, ilyen megszorításoknak azonban kényes oldala van, mert ha az emberek természeti hajlmai nagyon korlátoltatnak, más utakon magokat kármentesíteni törekedni fognak, minek folytán az erkölcstelenség terjed, ilyen megszorítás legfőlebb a már beálló túlnépesedés esetében azon osztályoknál, melyek még igen kevés előrelátással és megfontolással bírnak, helyeselhető volna, egyébiránt pedig legjobb eszköz a túlnépesedés elhárítására, ha az emberek magasabb és méltóbb szükségletekhez szokva vannak, melyek őket arra indítják, hogy elébb meg nem házasodnak, míg oly állapotban nincsenek, hogy megházasodván nem kénytelenítetnek lemondani azon szükségletek kielégítéséről.

## 173. §. A természeti törvény a népességre nézve.

A népességre nézve azon természeti törvényt lehet észrevenni, hogy az emberek természetében mélyen gyökeredző nemi ösztön, és a gyermekek iránti szeretet hatalmas működéseinél fogva a népesség mindenütt magától szaporodik, hol élelmi szerekben nincsen hiány, és a boldog életnek feltételei találhatók, azért rendszerint nem szükséges intézkedéseket tenni az állam részéről a népesség szaporodására, hanem elég, ha a népesség szaporodásának akadályai elháríttatnak, és mindenféle keresetforrás szaporíttatik, vagy jövedelmezőbbé tétetik; <sup>1)</sup> csak kivételképen, ha a népesség háborúk vagy járványok által nagyon csökkent, vagy kezdettől fogva az ország területéhez képest csekély volna, leendő szükség a gyarmatosítás, ennek haszna igen függ attól, vajjon a gyarmatosok munkás emberek, és bírnak-e némi tőkével.

De továbbá azon természeti törvényt is szintén lehet a népességre nézve észrevenni, hogy a túlnépesedés igen sokáig nem tarthat, mert a helyes arányt túlhaladó népességnél a gazdasági elszegényedés következtében támadó nyavalyák és szaporodott halandóság által a felesleg megint eltávolíttatik, a kivándorlás lehetségessé és arra alkalom adása által az álladalom a népesség helyes arányának a földterület termékeihez helyreállítását is rövidebb idő alatt eszközölheti, a kivándorlás hasznára nézve igen sok függ attól, vajjon a kivándorlók az országgal ezentúl semmi összeköttetésben sem maradnak-e, vagy vajjon az országnak gyarmatába vándorolván, az országgal mint anyaországgal ezentúl is gazdasági viszonyban állanak; az utóbbi kivándorlás az anyaországra nézve sokkal jótékonyabb hatású, mert a kivándorlóknak erői és tőkái a gazdasági viszonyok következtében, melyekben a gyarmatok az anyaországgal

vannak, még az anyaországnak is használhatnak, mi által a keresetforrások szaporodhatnak.

1. A tapasztalás tanítja, hogy mihelyt valahol tán a keresetforrások vagy dús aratások következtében az élelmi szerek nagyon szaporodnak, a népesség is megfelelőleg gyarapodik, mert az egybekelések és a születések szaporodnak, a halandóság pedig csökken, azért háborúk, pestis, kivándorlások által okozott hézagok a népességben, ha csak egyszersmind a megközelíthető keresetforrások nem kevesbültek, nem sokára megint betöltetnek.

---

## Függelék.

### 174. §. Az elszegényedés okairól.

Az előadott tanokból látható, mik lehetnek a valahol terjedő elszegényedésnek, tehát beteg nemzetgazdasági állapotoknak okai; ezek t. i. következők:

1-ör: A termelés egyes nemeinek valamint a birtokszerzésnek és kereskedésnek mindenféle megszorításai és akadályozásai.

2-or: Az egyes jövedelmi ágak tulsúlja és innen következő aránytalan felosztása a javaknak.

3-or: A népességnek tudatlansága erkölcstelensége és a közérzületnek meggyérülése.

4-er: Productionalis válságok, és hitel hiánya, mely különféle keresetnemben pangást okoz.

5-ör: Szerfeletti fényüzés az ország vagyonosságához képest és minden improductiv fogyasztások, melyek háború, különféle elemi csapások, marhavész sat. által okoztatnak.

6-or: A népességnek szerfelettsége az előállítható élelmi szerek és a keretforrásokhoz képest.

7-er: Nagy adók, helytelen adórendszer, nagy államadósságok, a forgásban lévő közönséges csereeszköz értékvesztése, állambukások.

8-or: Egymás után következő rossz termésű évek.

---





## MÁSODIK AZAZ GYAKORLATI RÉSZ.

vagy is

a nemzetgazdasági politika.

---

### 1. §. A nemzetgazdasági politikának tárgya.

A nemzetgazdasági politika az államhatalomnak a nemzet gazdasági életére azaz vagyoniosságára, anyagi jólétére irányzott gondoskodását tárgyazza, tehát e tudomány azon elvek foglalatja, melyek szerint kell a kormánynak a nemzetgazdaságat előmozdítására hatni.

A kormány feladata államgazdasági szempontból e következő tárgyakra vonatkozik, t. i. a mezői gazdaságra, műiparra, kereskedelemre, a pénzre és hitelre, és végtére a javak felosztására, tehát a népgazdasági politika köréhez tartozik a kormánynak e tárgyak körüli intézkedéseire nézve a czélszerűség szempontjából szabályokat felállítani, melyek követése által az összes nemzetgazdaságat előmozdítatik.

---

## ELSŐ KÖNYV.

### *I. Szakas:*

**Az államnak intézkedéseiről a mezei gazdaságot illetőleg általában.**

2. §. Az államhatalom feladata a mezei gazdaságra nézve.

Az államhatalom feladata a mezei gazdaságra nézve mind azon feltételek létesítésére terjed, melyeknek segítségével a mezei gazdaság virágzása előmozdittatik, ezek pedig következők:

1 ör: Hogy jó birtokviszonyok létezzenek, melyek mellett a földbirtokosnak minél szabadabb mozgás és telkével rendelkezés lehetségessé tétessék.

2-or: Hogy az egyes földbirtokosok által birt telki állományoknak nagyságára, és a telki állomány részeinek helyzetére, valamint az eddig közösen birt telkek használatára nézve a legkedvezőbb viszony idéztessék elő, az eddig használatlan telkek pedig használhatókká tétessenek.

3-or: Hogy a mezei gazdaságnál a szükséges productiv erők, t. i. a munkaerő és tőkék ne hiányozzanak.

4-er: Hogy az értelmiség a földművelők közt előmozdítottassék.

5 öé: Hogy a földművelői termékeknek elkelés szerztessék.

6-or: Hogy a biztosítások a mindenféle elemi csapások ellen előmozdítottassanak.

7 er: Hogy az egyes gazdasági ágak előmozdítására is czélszerű intézkedések tétessenek.

### 3. §. A birtokviszonyok különfélesége.

A birtokviszonyok többfélék lehetnek, t. i. hűbéri viszonyok, tökéletes tulajdoni viszonyok és különféle bérlési viszonyok.

### 4. §. A hűbéri viszony.

Az úgynevezett hűbéri viszony abban áll, hogy bizonyos telekre nézve a tulajdon meg van osztva, más t. i. a fő, más a haszonvevő tulajdonos, és az utóbbi az elsőtől a tett szolgálataiért és szerzett érdemeiért a jószágot adomány által nyervén, annak birtokában és haszonvételében van, de azért a főtulajdonosnak hűséggel tartozik, és a hadjáratba őtet követni köteles, a haszonvevő tulajdonosnak megint alá vannak vetve a jószágon létező parasztjobbágyok, kik tőle védelmet és telkeikre nézve haszonvételt (és pedig vagy a földesúrtól tetszés szerint felmondhatót, vagy a jobbágy örökösire is átszállót) nyernek, de kik ezen haszonvételért földesuraiknak mindenféle személyes szolgálatot (robotot) teljesíteni, és terményeiknek is bizonyos részével adózni tartoznak.

A hűbéri rendszer kifolyásai a haszonvevő tulajdonosra (földesúrra) nézve, hogy meg van szorítva a telek feletti szabad rendelkezésében, és pedig részint az adományozó, (fiscalitási törvény) részint atyafiai ellenében, ha a jószág ősi volt (ösiségi törvény), mert vagy az adományozó vagy osztályos rokonai által a jószágoknak elidegenítése elébb utóbb felbontathatik; gyakran a földbirtokos még az adósságtevésben is korlátozva van, továbbá hogy a különbség áll fenn uradalmi (nemesi, majorsági) és jobbágyi telkek közt, és a jobbágyoknak nemesi telkek szerzése meg van tiltva, hogy a nőnem a telkekbeni örökösödéstől rendszerint ki van zárva, és végtére, hogy sokszor hitbizományok (elsősülöttségek,

majoratusok, senioratusok) vannak az ilyen jószágokban felállítva, melyek által az örökösödés a családnak csak egy tagjára szoríttatik, ilyen viszonyok tekát megkötöttséget azaz lehetetlen vagy nehezített elidegenítést a telkekre nézve szülnek.

A parasztjobbágyokra nézve a hűbér rendszer kifolyásai: a nyomorúlt személyes viszonyok, gyakran röghöz ragadt jobbágyság, robotok, természetbeni adózások mint kilenczed, tized, korlátlan urasági vadászati, vagy legeltetési jog, és szintén a telekkel szabad rendelkezhetőnek korlátozása.

Hogy a hűbéri viszonyok nagyon hiányosak és a földművelés felvirágzását akadályozzák, kétségen kívül van, mert világos, hogy azok károsan hatnak mind általában mind a haszonvevő földtulajdonosra, mind a parasztjobbágyra nézve is.

Altalában és a haszonvevő földtulajdonosra nézve károsan hatnak azért, mert 1-ör: a tekek rossz gazda kezéből más értelmesebb és tehetősebb gazda kezébe kerülését, tehát azoknak jobb műveltetését nehezítik, sőt gyakran lehetetlenné teszik.

2-ör: Mert a jószágok csereértékét is a vevők hiánya miatt alább szállítják.

3-ör: Mert a jószágok tulajdonosainak hitelét is csökkentik, minthogy ily bilincsekben szenvedő jószágok biztos jelzalogúl nem tekintethetnek.

4-er: Mert azokat, kik ilyen jószágokat megszerznek, gyakran perbe keverik, és így a birtokot bizonytalanná teszik.

## 5. §. Folytatás.

A parasztjobbágyokra nézve károsan hatnak a hűbéri viszonyok, azért mert 1-ör: Az azokkal többnyire együtt járó nyomorúlt személyes viszonyok azonkívül, hogy a jobbágyot örökös szegénységben tartják, azt erkölcsi tekintetben is súllyesztik és szellemileg eltom-

pítják. Legrosszabbúl állanak a személyes viszonyok ott, hol a parasztság még röghöz kötött állapotban létezik, és hol a jobbágy a földesúrának kénye kedve szerint telke birtokából elmozdítható, valamivel jobb azon állapot, melyben a jobbágnak öröklőképen haszonvétele vagyon.

2-or: A jobbágyi viszounnyal járó robotok is káros hatásúak, mert a jobbágyot maga telkének a legjobb időpontban művelésében gátolják, mivel a legjobb időgyakran a földesúri munkák véghezvitelére választatik ki, azonkívül a robot helyére menet és onnét visszajövetben is temérdek sok idő és erő elvész, és mind az emberek mind a marhák fáradva érkeznek a munka helyére, ide járúl, hogy a földesúr telkén a robotos munka hanyagon vitetik véghez, és az által a munkás a hanyag munkához szokik, és végre hogy a robotok által a szolgálai érzület tápláltatik.

3-or: A jobbágyi viszounnyal járó természetbeni adózások, ugymint a kilenczed vagy tized, szintén igen károsan hatnak, mert ezek miatt a jobbágy telkével tettség szerint nem rendelkezhetik, p. o. egy terméketlen szőlőt szántóföldre vagy rétté át nem alakíthat, az aratás és szüretelés idejére nézve is korlátolva van, de leginkább mert ezen természetbeni adózások csak a nyers, nem pedig a tiszta jövedelemből vétetnek, mi által éppen a szorgalmatos sujtatik, mert a szorgalmatos földművelő bizonyos nagyságú terményéből, melyet csak nagyobb fáradtság és költség mellett nyert, annyit köteles adni, mint más, kinek kisebb fáradtsága és költsége mellett hasonló nagyságú nyers terménye volt; ezen adózások minden mesterkétebb művelést akadályoznak, a robotok és természetbeni adózások a kötelezettnek több kárt okoznak, mint a milyen a jogosítottnak haszna.

Ide járúl, hogy mind a robotok, mind a természetbeni adózások temérdek sok czivódásra és perre adnak alkalmat a jogosított és kötelezett közt, és a műveltebbe-

ket az ilyen jobbágyi kötelékben szenvedő telkeknek szerzésétől visszariasztják.

Ugyanazon tekintet alá esik a földesúr legeltetési és vadászati joga a jobbágyok telkein bizonyos időben, az ilyen jog nem csak a jobbágyot gátolja telkével szabad rendelkezésében, hanem gyakran neki kárt is okoz, főleg nagyobb műveltségi állapot mellett, hol már belterjedőbb gazdálkodás szükséges, mely az ugarral meg nem egyeztethető.

Az állam részére teendő robotok p. o. útsinálások, sóhordások, szintén károsak a földművelőkre nézve, mert a földművelőket idejük legjobb használatában gátolják, és azokat igen egyenlőtlenül érik.

1. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a hűbéri rendszer korántsem mutatkozik oly károsnak, mint felsőbb fokain, sőt az előbbben némely tekintetben jótékonyak is mutatkozik, p. o. annyiban, hogy a kevésbé művelt és nagy előrelátással nem bíró parasztjobbágy értelmesebb földesúra gondoskodása és vezetése alatt áll, ily állapotban más adózásokat mint természetben és robotokban a pénzkereset hiánya miatt alig lehet követelni, azért szívesebben is teljesítenek ezen adózásokat mint a készpénzbeni fizetés, a földesurak nem is kapnának még napszamosokat pénzért, sőt azoknak fizetést pénzben sem volnának képesek adni; ide járul, hogy ily állapotban többnyire csak a jobb földek műveltetnek, és csak egyszerű és mesterkéletlen földművelés divatoz, melynél legtöbbet a természet, de a földke és munkaerő keveset tesz, és annál fogva a természetbeni adózások nem okoznak még oly nagy egyenlőtlenséget; hanem a gazdasági műveltség haladtával már másként áll a dolog, itt már a természetbeni adózások sokkal nagyobb kárt és érezhető egyenlőtlenséget okoznak, a földesurak pedig itt már kaphatnak napszamosokat.

A robotok rögtöni eltörlése az érintett okoknál fogva nem fog mindenütt egyenlően hatni; kevésbé művelt állapotban, melyben a népesség henyeségre hajlandó inkább, csakugyan ezen eltörlés némi bajt okozhat a földesúrnak egy ideig, t. i. hogy a munkásokra nézve szorultságba jöhet, kisebb lesz ezen baj ott, hol a népnevelés a munkásság és a keresetvágy magvait elhintette, és hol a földesurak gazdaságukban gépeket használnak.

## 6. §. A tulajdoni viszony.

A birtokosnak tulajdonviszonya telkére nézve abban áll, hogy nem tartozván telkében másnak fötulajdonosi vagy háromlási jogát elismerni, arról korlátlanul rendelkezhetik mind élők közt, mind halál esetére, és telke miatt az államon kívül senki iránt, sem földesuri sem jobbágyi tartozásokkal nincsen kötelezve, ez tehát ellentéte a hűbéri rendszernek.

A tulajdoni viszony a legjobb birtokviszony a földművelésre nézve, mert az esetek többségében a telkek a tulajdonosok által legjobban műveltetnek, a tulajdonosoknak leginkább van ösztöne oly javításokat tenni, melyek még csak a távol jövőben hoznak gyümölcsöket, ilyen javítások p. o. fák ültetése, öntözési vagy vizleflyató intézetek, töltések, mocsárok kiszáritása stb.; a tulajdonnak birtoka a birtokost szorosabb köteléssel fűzi a hazához, nagyobb honszeretetet idéz elő, és a földművelőnek értelmiségére és jellemére is jótékony befolyással bír; azért az államhatalom feladata eszközölni, hogy a hűbéri rendszer megszüntével a földtulajdon minél nagyobb mértékben terjesztessék és mindenki által könnyen szereztessék <sup>1)</sup>, és a tulajdonosnak telkére nézve szabad rendelkezési tehát ennédegenítési joga legyen <sup>2)</sup>, mindazáltal némely állapotban szükséges, hogy bizonyos minimum meghatározottassék, melyen alól valamely telek feldarabolása meg nem engedtetik; hogy ez által az elszegényedés és a népnek proletarius módon szaporodása elhárítottassék, és a marhatenyésztés a nagyon apró telkek miatt csorbát ne szenvedjen.

1. A földbirtok átruházása ne legyen felesleges és terhes formaszertűségekkel összekötve, és ne tekintessék illő alkalomnak a vevőtől érezhető nagyságú illetékek szedésére, sőt inkább ennek vagyoni ereje kimélendő, hogy ezen erőt gyengítetlenül fordíthassa gazdaságába.

2. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a telkeknek megkö-

töttsége nem oly kártékony hatásu, mint a felsőbb műveltségi fokokon, mert ott úgy sem történnek nagyobb elidegenítések az ingó tőke ritkasága miatt, ugyanazon okból, és mert a gazdaság belterjedően nem üzetik, nagyobb kölcsönvételek a jószágokra sem fordulnak elő, de a felsőbb műveltség mellett gyakran kell a jószág egy részének eladása által a tőkét előállítani. mely arra kívántatik, hogy a gazdaság a másik részén belterjedőleg üzessék. /

### 7. §. Az örökváltság.

A jobbágyi viszonyban álló földművelőknek az általuk birt telkekre nézve tulajdonjogot az örökváltság által lehet szerezni, az örökváltság pedig abban áll, hogy a jobbágyi kötelék és jobbágyi tartozások megszűntével, az azokra jogosított földesúrnak tökéletes kárpótlás adatik.

A megváltásnál vagy az állam nyújt a magokat megváltó jobbágyoknak segítséget, ha érdekében áll, hogy a megváltás gyorsan történjék, vagy az állam a jobbágyokat a megváltásra nézve magokra hagyja.

Ha az állam a megváltásnál segítséget nyújt, ez megint kétféle úton történhetik, t. i. vagy közvetlenül, ha t. i. az állam az egész örökváltsági összegnek vagy egy részének fizetését magára vállalja, mi azután neki vagy az összes adózók vagy az előbbi jobbágyok által lassanként megtérítetik, az esetben az állam a földesuraknak úgynevezett földtehermentesítési kamatos kötelezvényeket ad, melyeket ezek másokra is átruházhatnak, és melyeket azután az állam lassanként bevált, de a beváltásig azok birtokosainak kamatot fizet; vagy közvetve az által, hogy a jobbágyokat nem hagyja meg egyenes adósoknak volt földesuraik irányában, hanem azon czélból, hogy inkább egy harmadiknak maradjanak adósai, hitelintézetet állít fel, a melytől kölcsönzött pénz vagy kamatos hiteljegyek által a jobbágyok magokat megválthatják.

/ Ha az állam a jobbágyokat a megváltásra nézve magokra hagyja, az megint kétféle úton történhetik, t. i.



Vagy hogy a megváltási összeg meghatározását a földesurak és jobbágyok szabad egyezkedésére bízza, vagy hogy különös örökváltsági törvény által a jobbágyi tartozások megváltására nézve valamely kulcsot állapít meg, mely szerint mindenik fél a megváltást sürgetheti.

Mind a két esetben pedig az állam valamely örökváltsági hatóságot állíthat fel, mely előtt az örökváltság történik, és mely különösen a magokat megváltó jobbágyok érdekeire figyelemmel lenni, és a netán fenforgó egyenetlenséget eltávolítani tartozik.

Továbbá a mi a földesúrnak adandó kármentesítést illeti, ez történhetik vagy pénzzel, vagy a jobbágyok által eddig birt telkek bizonyos részének átengedésével.

Ha pénzzel történik a megváltás, akár az egyes jobbágy akár az egész község által, akkor minden jobbágyra nézve a jobbágyi tartozásainak közép értéke a megváltás idejében pénzben határozottassék meg, ezen pénzürték azután tőkesítetik, azaz kiszámítandó, hogy ezen pénzürték mekkora tőke kamatjának felel meg az országszerte divatozó kamatláb szerint, (mert a jobbágyi tartozások némileg hasonlítanak a telekre kölcsönzött tőke kamatihoz) és ezen kamatoknak megfelelő tőke, levonván belőle a földesúr ellentartozásainak értékét, a földesúrnak fizetendő, még pedig vagy egyszerre, vagy lassanként bizonyos részekben, az utóbbi kevésbé előnyös a földesúrra nézve, ki könnyen elköltheti a lassanként bevett összegeket.

Az eddigi jobbágytelkek egy bizonyos részének átengedésével is történhetik a megváltás, ez főleg ott lesz ajánlható, hol a jobbágyság több telket bir, mint a mennyit tehetségéhez képest jól mivelhetne, és hol az összes jobbágyság által a földesúrnak kárpótlás végett adandó telkek egy tagban hasíttathatnak ki. <sup>1)</sup>

1. A hol pedig a fenforgó viszonyok miatt még az örökváltság lehetetlen, ott a jobbágyi tartozások mennyiségére és teljesítési módjaikra nézve czélszerű törvények hozandók, hogy minden önkény

elháríttassék, továbbá meg kell engedni, hogy egyes igen terhes tartozások pénzzel, vagy más kevésbé terhes adózással évenként megváltassanak.

### 8. §. A telkek kibérlése.

A telkek kibérlése korán sem feltétlenül vetendő félre, hanem egyes esetekben a tulajdonos általi művelés felett elsőbbséget érdemel, mert noha csak a tulajdonosnak lesz ösztöne oly javításokat tenni, melyek még csak a távol jövőben hoznak gyümölcsöket, tehát a tulajdoni viszony rendszerint a legjobb viszony, mégis nem ritkán történik, hogy némely tulajdonosok tőke vagy gazdasági ismeretek hiánya miatt nem csak ilyen javításokra képtelenek, hanem még a gazdaság rendes vitele mellett várható közép jövedelemre sem tehetnek szert, ily esetekben tehát jótékonyan hat a kibérlés, és a mellett is felvirágozhatik a mezei gazdaság, példaként szolgálhat erre Angolország, hol a kibérlés nagyban divatoz, egyébiránt a kibérlés nagyobb vagy kisebb hasznára nézve sok függ a kibérlés módjától és feltételeitől, és leginkább attól, minő biztosságot nyújt a bérlés a bérlő állásának; <sup>1)</sup> e tekintetben a bérlésnek több nemeit lehet különböztetni, t. i. a természetbeni és a pénzbeni bérletet, az elsőnél a bérlétdíj a nyers vagy tiszta jövedelem bizonyos részében állapíttathatik meg, ide tartozik a teleknek felében kibérlése, mely Toscanában, Lombardiában igen gyakran találhatik, ennél az adandó bér szokás által meg van határozva, és a termények felében áll, azért a bérlőnek családja is rendszerint a telek birtokában marad, a tulajdonos pedig a telek művelésére kívántató tőkét nyújtja, mert érdekelve van a termelésben, ezen bérlés főleg ott czélszerű, hol kevesebb még a pénz, ezen bérlés által a bérlő biztosíttatik azon nagy baj ellen, mely a pénzbérlétnél ötet éri, ha a termékeknek ára nagyon alábbszállit, vagy ha igen kevés terméket nyert, és az ilyen bérlő nem jöhet annyira

szorúltságba, mint a pénzbeli haszonbérő, ki a fizetési határidő közeledtekor sokszor minden áron kénytelen túl adni terményein.

| Közelebb áll a tulajdonoshoz az örökbér (Emphyteusis), melynél a bérő örökre megállapított bért (cannon) vagy pénzben vagy inkább a termények bizonyos részében fizet.

A pénzbeli bérlésnél a bérletpénz többnyire időszakonként határoztatik meg; a pénzbeli bérlés csak ott alkalmazható, hol a bérleti idő oly sokáig tart, hogy a jó és a rossz áratások aránya magát kiegyenlítheti, és ezen bérlés csak ott nyerhet nagyobb kiterjedést, hol már nagyobb a telekjövedelem, virágzóbb a földművelés és hol már oly középosztály alakult, melynek elegendő értelmisége és tőkéje van, arra hogy nagyobb telkeken gazdálkodhatik. |

A pénzbeli kibérlés mellett történhetik, hogy ott, hol a nagyon szaporodott népesség következtében sok ember apróbb telket kibérleni vágyakodik, a bérbeadó földtulajdonosok sokszor a földnek nagy feldarabolására indítatnak, és ezen kis telkeken aztán a bérbe venni szándékozók árverő versenyzete miatt a bérpénz annyira felverethetik, hogy a bérlők a telkeken alig tengődhetnek, és köztök nagy szegénység uralkodik, például erre Irland szolgálhat; de valamint a törpe bérlők, úgy az óriási bérlők sem kívánatosak, hol ezek lábra kapnak, ott a vidék igen néptelenné és pusztává válik.

| 1. A bérlés előmozdítására szolgálhatnak jó bérlési törvények, melyek az általános jogi viszonyokat a bérbeadó és bérbevevő közt meghatározzák, és a bérlőnek nagyobb biztonságot nyújtanak; minél biztosabb a bérlő állása, és minél nagyobb becsben tartatik a bérlőosztály, annál több értelmes bérlő fog találkozni, és annál nagyobb ösztönt fognak a bérlők nyerni okszerűbb gazdálkodás üzésére; igen czélszerű intézkedés továbbá, ha a bérbeadók és bérbevevők a bérnek kezdete előtt közösen gazdasági tervet megállapítanak, melyet azután kölcsönös megegyezés nélkül változtatni nem szabad, és ha azok közt támadó egyenetlenségek választó bíróságok által döntethetnek el. Végre mind a tulajdonosnak, mind

a bérlőnek gazdasági kiképezése a méltányos feltételek melletti egyezkedést, és az utóbbi részéről a jobb gazdálkodást teszi lehetővé.

9. §. Melyik a legkedvezőbb viszony a telkiállomány kellő nagyságára nézve és mi az államnak az iránti feladata?

E kérdés helyes megoldására előbb mind a nagy, mind a kis gazdaságok előnyeit kell szemügyre vennünk.

A nagy gazdaságok mellett az szól, hogy nagyobb gazda mindenféle új kísérleteket tehet, hogy bizonyos marhatenyésztési ágak, p. o. ló vagy juhtenyésztés, valamint bizonyos gazdasági ipazüzetek csak nagyobb gazdaságokon lehetségesek, hogy nagyobb gazdaságoknál nagyobb munkafelosztásnak lehet helye, hogy az épületeken és a szállításnál nagyobb költségek kiméltetnek meg, továbbá hogy azokon különféle növényt vethetni, és így az általános rossz termés veszélyét elkerülhetni, hogy azokon tőkét könnyebben lehet gyűjteni, nagyobb szerű javításokat tőkék nagybani alkalmazásával csak azokon lehet sikerrel kivinni, mert csak a nagyobb gazdaságoknál fizetik ki magokat a nagyobb drágább gépek, p. o. vető, cséplő gépek szerzésére öntözési művekre stb. tett költségek, továbbá csak azokon lehet példánygazdaságokat felállítani, a nagyobb földbirtokosok már miveltebbek is, kik maguknak könnyen több gazdasági ismeretet szerezhetnek, ha pedig magok a gazdaságot üzni nem akarják, egyes gazdatiszteket tarthatnak, kik a gazdaság vitelében helyöket pótolják, a nagyobb gazdák állapota biztosabb, mint a kisebb gazdáké, az előbbiek könnyebben találnak hitelt, az adót is könnyebben fizethetik mint az utóbbiak, kik készleteket nem gyűjthetvén, egy rossz termés által legnagyobb inségre jutnak, és az adófizetésre képtelenné válnak, a nagy gazdaságoknál a határok sem foglalnak

el annyi helyet mint a kisebbeknél, végtére a nagyobb gazdaságokban a termesztők által a nagyobb tömegekben előállított termékekből aránylag kevesebb fogyasztatik, mint a kisebb gazdák által, minélfogva az elsőben több marad a fogyasztók számára.

A kisebb gazdaságok ellenben azon előnnyel bírnak, hogy azokban a nagyobb népesség következtében bizonyos kiterjedésű telekre aránylag nagyobb munka és tőke fordíthatatik, mint a nagy gazdaságoknál, és hogy a kis gazda minden arasznyi földét szorgalommal és figyelemmel műveli, hogy a kisebb gazdaságok léte által sok embernek lehetséges lesz telket szerezni. családot alapítani, és hogy az által több embernél a társasági kötelékhez nagyobb ragaszkodás szülemlik.

(Mint hogy mind a nagy, mind a kis gazdaságok némi előnyökkel bírnak, következik, hogy a nagyobb, középszerű és kisebb gazdaságok helyes vegyületben egymás mellett állása mind politikai, mind gazdasági tekintetben legkedvezőbb viszony. Mi azon kérdést illeti, vajjon kedvező viszony elérésére vagy fentartására kelljen-e az államnak a telkek korlátlan adásvevését felosztását (mobilisatióját) megengedni, vagy pedig bizonyos minimumot megállapítani, melyen alól a telkek sem örökösödési osztály, sem eladás útján fel ne legyenek oszthatók, erre nézve a vélemények eltérnek, a minimum megállapítása mellett különösen felhozatik: hogy a végzetlen felosztás által elszegényedés és a népességnek proletarius módoni szaporodása következik, hogy különösen az igen apró gazdaságokban a marhatenyésztés szenved, a tekintélyes parasztosztály egészen elenyészik, hogy a telkeknek gyakori átmenete egyik kézből a másikba káros nem csak nemzetgazdasági, de még erkölcsi tekintetben is, hogy a törpegazdák közt gyakoriak a bukások, és hogy az állam nem nézheti nyugodtan a rossz gazdálkodást.

Ellenben a felosztás mellett leginkább az hozatik

fel, hogy némely nemzetek a telekforgalom szabadságát egész emberkorokon át legjobban használták, hogy a szabadforgalomnál a kisebb telkek összevásárlás által megint egy gazdagabb birtokos kezében egyesíthetők, hogy az, kinek kisebb telek jutott osztályrészü, azt vagy felesége hozománya, vagy takarékosága és más telkeknek hozzászerzése által nagyobbíthatja sat.

Véleményünk hogy e kérdésre nézve sem lehet általános minden országra alkalmazható szabályt felállítani, hanem igen sok függ a létező viszonyoktól, népjelentől, gazdasági állapotoktól.

Hol telekben bőség vagyon, és különösen sok nagyobb telek létezik, ott előbb lehet helyt adni a korlátlan felosztásnak, melynek oly esetben ugy sem lehet általánosan kiható káros hatása; de ott, hol már a népesség nagyon elszaporodott, a telkek felosztása már ugy is elterjedt, különösen ott, hol a népességnek kisebb érettsége és megfontolási tehetsége következtében nagyobb felosztási osztály fenyegetődzik, a minimum meghatározása igen czélszerű lesz, ez pedig akkora telek legyen, hogy egy szorgalmatos család belőle élhessen. <sup>2)</sup>

1. Azon minimum alóli felosztásnak kivételképen helye lehet ott, hol a népesség nem egyedül a földművelésből él, hanem műipart is üz, vagy nagyobb városok szomszédságában, hol gyakran kerti művelés is divatoz, és különben is a keresetre sok alkalom nyílik. Ott is alkalmazható a parcellirozás nagyobb mérvben, hol igen költséges termelések természetnek, melyekre sok tőkét és munkát kell fordítani, ezen osztályba tartozik a kereskedési növényeknek nagyobb része, úgymint a kender, len, dohány, továbbá gyümölcs és bor, melyek leginkább a magasabb műveltségi fokon természetnek, hol a gazda családjával együtt csak nem minden szabad percet mellékkereset által hasznára fordíthat.

Egyébiránt bizonyos, hogy mind azon körülmények, melyek a belterjedőbb gazdaságot lehetősitik, az által a gazdaságoknak kisebb térre szorítását előmozdíják.

2. Nem felesleges itt azon észrevétel, hogy a jószág nagyságát nem kell a pusztaság szerint, melyet elfoglal, megítélni, hanem a jövedelem szerint, melyet nyújt, és a tőke és munkamennyiség szerint, melyet igényel, annál fogva nagynak nevezzük a jószá-

got, mely a felsőbb osztályhoz tartozó gazdát már magával az igazgatással foglalkodtatja, ha a gazda még kiképezett aligazgatókat kénytelen tartani, urodalomról lehet szó; közép jószág a gazdáját csupán az igazgatásával nem foglalkodtatja egészen, hanem időt is hágy neki némi durvább munkákban is részt venni, azonban a munkáknak nagyobb része bérbe fogadottak által vitetik véghez, apró jószág az, mely rendszerint a gazdája és annak családja által műveltetik.

Hol a jószág még a gazdának sem ad elég foglalkozást, ott csak parcelláról lehet szó.

A minimum meghatározásában tehát a földnek termékenységeire kell tekinteni, mert a szerint különbözik a teleknek nagysága, mely egy szorgalmatos család táplálására kívántatik.

### 10. §. A telki állomány legczélszerűbb helyzete.

A telki állomány legczélszerűbb helyzete az, ha ugyanazon községben mindenik földművelő összes telki állományát egy egész kikerekített tagban bírja, ennek ellentéte a földeknek elszórt fekvése, melynél ugyanazon gazdához tartozó földek szanaszét és egymástól távol fekszenek; ha a telki állomány egy tagból áll, a földművelő az ide oda járásban nem kénytelen időt vesztenetni, munkásait jobban szem alatt tarthatja, összes telkeit egy perczben áttekintheti és nagyobb szerű javításokat tehet, ide járul, hogy az utak és határok is nem anynyi tért foglalnak el, mint akkor, ha minden egyes földművelő telki állományának részei el vannak szórva.

Még nagyobb jótékonytsággal bír a telki állományoknak kikerekített állapotja, ha a faluk úgy vannak építve, hogy minden egyes gazdának telkei háza körül egy tömegben vannak, és így a gazdák házai a telkek által választatnak el (udvarrendszer), mert így még több időt nyernek, a marha a telekre kimenetében és onnét visszajöttében ki nem fárad, és a szükséges munkákat minden perczben elvégezhetni, ez által a tüzvésznek, valamint a marhadögnek elterjedése is korlátoltatik, a jószágok becse is a kikerekítés által növekedik, és bel-

terjedőbb gazdaságvitel lehetségesebbé tétetik, a teleknek pedig utak és határok általi pazarlása elháríttatik. Felső Ausztria, hol a faluk ily módon építvék, ezen építésmód jótékony befolyását a mezei gazdaságra minden kétségen kívül helyezi; <sup>1)</sup> Angolországban is jelenleg már igen kevés összefüggőleg épített falu van, szintén Norvegiában és a havasokban egyáltalában uralkodik az udvarrendszer.

Annálfogva az államhatalomnak feladata eszközölni, hogy ott hol már a belterjedőbb gazdaságvitel kívántatik, a mennyire csak lehetséges, minden gazda összes telki állományát egy-egy kikerekített tagban birja, e célra pedig az ügynevezett tagosztály behozatala szolgál, a tagosztályban azon elvből kell kiindulni, hogy minden egyes gazdának egy-egy tagban oly telek adassék, mely az elébb elszórtan egymástól birt telekrészekkel tökéletesen hasonértékű, a mennyiben pedig hasonértékű telek adása imitt amott a körülmények miatt lehetetlen volna, a különbözet pénzzel pótoltsék. <sup>1)</sup>

1. Hol új falu alakul, legczélszerűbb, ha az a főnebb érintett módon építtetik, ha csak a közbátorság megengedi, hogy pedig a telkeken elszórt házak az egyháztól, iskolától, plébániától, melyek a vendégfogadóval a falunak magvát képezik, felette távol ne essek, a telkeket hosszában kell kihasítani.

Az egymás mellett lévő házakból álló igen terjedt faluk, milyenek a magyar alföldön vannak, nagy akadályai a gazdaság helyes vitelésnek, és nagy idővesztést okoznak, mert az egyes gazda földjei igen távol fekszenek a házától,

2. Alsóbb gazdasági műveltségű fokokon, hol a gazdaság belterjedőleg nem igen üzetik, részint a nagyobb bátorság, részint a műveltség terjedése miatt, melyre a hiányos közlekedési eszközök mellett különben is még kevés alkalom létezik, czélszerűbb, hogy az emberek összefüggőleg épített falukban lakjanak, és így közelebb érintkezésben álljanak egymással; a földesúri tartozások is ily állapotban könnyebben beszedethetnek.



11. § Az állam feladata, hogy az eddigi községi telkeknek legcélszerűebb használata eszközöltessék.

A községek tulajdonában lévő telkek közt leginkább a községi legelők igénylik különös figyelmét az államnak, ezeknek használati módja hozza magával, hogy legrosszabb állapotban vannak, mert azokat senki sem kíméli, de azokból mindenki legnagyobb hasznot akar húzni, minélfogva azok a marhának kevés takarmányt nyújtanak, ide járul az is, hogy a közlegeltetés által a föld termékenyítésére annyira szükséges ganéj is fogatlanul elvész, és hogy gyakran a nagy hőség, jó víz hiánya, és a fűnek porrali borítása következtében nyavalyák támadnak a legelő marhák közt, melyek hamar elterjedvén pusztítást okoznak; azért célszerű a közlegeltetést megszüntetni és helyébe az istállóaszt hozni be, melynek jótékonyágáról leginkább a szarvasmarhára nézve általános a meggyőződés az okszerű gazdák közt; az eddig közlegelőül szolgáló telkek azután az egyes gazdák közt felosztathatnak, és pedig úgy, hogy minden egyes gazdának jutó járandóság egy egész tagban hasítottassék ki, ezen telket azután mindenik gazda tetszése szerint használhatja, ha ő abból, vagy annak részéből mesterséges rétet alakít, és azt takarmányfüvekkel, különösen luczernával és lóherrel beveti, sokkal táplálóbb és bővebb takarmányt nyerend barmai számára, és a megtartott trágyával földjét is jobban művelheti, mi a termelés gyarapodását vonja maga után.<sup>1)</sup>

Az úgynevezett ugarrendszer (hármass forduló rendszer), melynél fogva valamely községben lakó gazdák évenként telkeiknek egy harmad részét, és pedig felváltva évenként mást, a községnek legeltetés végett ugarnak hagyui köteleztetnek, szintén ártalmas, mert a telkekkel szabad rendelkezhetést és annak legjobb hasz-

nálatát gátolja, a tapasztalás is azt tanítja, hogy épen nem szükséges a telket ugarnak hagyni, hanem hogy azt évenként bevethetni, főleg ha évenként mást vetnek, azaz az úgynevezett váltógazdaságot hozzák be, de a felsőbb gazdasági műveltségnél szükségessé tett mesterkétebb művelés a földnek évenként használatát is kívánja.

A gazdasági műveltség alsóbb fokain az ugarrendszer és a közlegelő kevésbé ártalmasok, azért ott, hol a népesség csekély, és még sok használatlan vagy más haszonra alkalmatlan föld létezik, mint p. o. hegyes vidékekben), nem különben hol vagy birka- vagy lótenyésztés divatoz, a közlegelőt meg lehet tartani.

(Hol a közlegelő megtartatik, azt vágásokra felosztani, a különféle marhanemeket egymástól elválasztani valamint a legeltetés módját meghatározni szükséges, hogy a fünek utána növése ne gátoltassék, és semmi haszon nélkül el ne tiportassék. <sup>2)</sup>)

1. A közlegelő felosztása ott történjék, hol a községi tagok nagyobb része azt óhajtja, ha pedig szótöbbség nem jönne létre, legalább minden egyes községi tagnak szabadságában álljon a neki járandó rész kihasítását kívánni.

A közlegelőnek az egyes gazdák közti felosztásában mérv gyanánt vagy az egyes gazdák eddigi használati jogát, vagy az általok tartott marhák számát, vagy a községi terhek viselésében részvételüket, vagy végtére telkük nagyságát lehet fel állítani.

2. Hol a szarvasmarha nevezetesen a tehenek nem járatnak legelőre, hanem istáloztatnak, szükséges, hogy azok ne mindig a jászolhoz kötve tartassanak, hanem hogy gyakran egy a végett bekerített térre bocsájtassanak, hogy a marhának szabad mozgása is legyen, ezen kerített helyek mindazáltal a nap forroságai ellen árnyékos fák által véve legyenek, az istállóban pedig a gazda fris levegőről és világosságról gondoskodik.)

12. §. Az államhatalom feladata, hogy az eddig használatlan telkek hasznosíttassanak.

Az államhatalomnak soha nem kell belterjedőbb gazdasági rendszer behozatalát, vagy bár mely viszo-

nyok alatt az eddig használatlan telkek művelését erőszakolni, ha a belterjedő gazdaság haszonnal üzhetésére még a feltételek hiányzanak, vagy ha még nem reménylhető, hogy a használatlan telkek hasznosításából eredő jövedelem tartósan nagyobb, mint a különben valószínű jövedelme a hasznosítási vállalatra fordított tőkének, vagy valamely vízlecsapolásnál a víznek mostani haszna; (p. o. ha a víz eddig bányamívelésre, malomra vagy gyári használatra szolgált) azonban ha a népességnek gyarapodása, vagy minélelőbbi gyarapodásának szükségessége belterjedőbb gazdaságot kíván, akkor az államhatalom azonkívül hogy a belterjedőbb gazdasági rendszer behozatalára a kellő ismeretek terjesztése által működni fog, még az eddig használatlan telkek hasznosítására is fordítandja figyelmét.

A használatlan telkekhez leginkább számítandók a mocsárok és sivóhomok.

A mocsárokat kiszáritás által lehet hasznos és igen termékeny telkekké átváltoztatni, az ilyen kiszáritásra tehát, mely egyébként egészségi tekintetéből is kívánatos, a földbirtokosokat ösztönözni kell; minthogy pedig azoknak arra sokszor vagy tehetség vagy akarat hiányzik, meg kell engedni, hogy más akárki, vagy a végett alakult részvényes társaság is a kiszáritást végbevihesse, magától értetvén, hogy a kiszáritásra kívántató munkák tervét előbb egy vízépitészi állambiztoság vizsgálja meg, és a kiszáritást elvállalóknak a munka bevégezte után a száritott földeknek tulajdonosa a költségeket térítse meg, ezen térítés nagyságát, ha köztök ez iránt megegyezés nem jönne létre, egy részrehajlatlan bizottmány határozza meg, mely tekintettel leend a kiszáritásra fordított költségekre, és az által a földesúrra háromló haszonra, a térítés állhat tőkében vagy telekben, magától értetődik, hogy az állam maga is viheti véghez az ilyen kiszáritást, ha vállalkozó nem találkozik.

Jó töltések valamint a folyók szabályozása által a vizáradásokat és a posványok terjedését is akadályozhatni, és sok földet használhatóvá tehetni, miként ez minálunk a Tiszaszabályozás által történt. Az ilyen ügy nagyon előmozdítatik az által, ha a kiszáritás által ujdun nyert telkek egy ideig minden adó alól felmentettek. <sup>1)</sup>

Az úgynevezett sivóhomok nem csak egészen használatlan föld magában, hanem a szomszéd termékeny telkeket is lassankénti elborítással fenyegeti, és sokszor a közlekedést is nehezíti, azért hogy ily telkek némileg használhatókká tétessenek, és a szomszéd termékeny földek az elhomokosodás ellen biztosíttassanak, szükséges az ilyen sivó homokat azon tenyészhető fák, különösen nyárfák, akáczfák ültetése által megkötni, és ha csak lehetséges legalább lassanként a földet czélszerű vegyítés és trágyázás által megkövériteni és termékenyíteni, az ilyen sivó homok egy pár emberkor után a legvirágzóbb kerti gazdaszatnak válhatik székhelyévé, tanúságul szolgál erre Brandenburg, Würzburg és Bamberg vidéke. A felesleges erdők kiirtása által is sok telket nyerhetni a szántóföldeknek. Mind ezen intézkedések azonban csak ott fizetik ki magokat, hol már belterjedőbb gazdaszatvitel kívántatik.

1. Minthogy minden vizezés, lecsapolás, valamint valamely folyónak szabályozása a kisajátítási és a tulajdoni viszonyoknak a folyóvizekre és azok mellett levő telkekre nézve pontos meghatározását szükségessé teszik, hogy t. i, ilyen vállalatból senkire kár ne háromoljék, azért e tárgyak körül előforduló kérdések eldöntésére világos törvények szükségesek.

13. §. Intézkedések arra, hogy a mezei gazdaság a szükséges productiv erők t. i. a munkaerő és tőkében szükségét ne lásson.

Hogy a mezei gazdaságnál a munkaerő ne hiányozzék, minden akadályt el kell hárítani, mely a munkaerőt a földműveléstől nagyon elvonja, ilyen akadályok: az álló katonaság nagy száma, a henyélés, és sok ünnep.

Az állandó katonaságot illetőleg, czélszerű azt a lehetőleg legkisebb számra szorítani, a szolgálati időt rövidíteni, és a katonák nagy részét béke idejében is szabadságra bocsájtani.

A henyélés ellen legjobb óvszer a munkakedvelésnek nevelés általi terjesztése, és gondoskodás arról, hogy a cselédek munkaadóik részéről ne legyenek méltatlan bánásmódnak kitéve, ne hogy különben e bánást kikerülni akarván, henye életre adják magokat.

A sok ünnep által nemcsak sok productiv erővész el, de néha a földművelő a miatt, hogy bizonyos munka ünnepen el nem végeztethetik, később pedig annak elvégzésére alkalmatlan idő áll be, nem csekély kárt szenved, azért ott, hol még sok az ünnep, azok kevesítendőek, a különféle hitfelekezetek ünnepei pedig mennyire lehetséges ugyanazon napokon tartandók.

Hogy pedig a mezei gazdák a gazdaságra kívántató tőkékben hiányt ne szenvedjenek, az államhatalom a tőkéknek olcsó kölcsönkaphatóságát hitelintézetek és jelzálogbankok felállítása, vagy ha magánosok által állíttatnak fel, azoknak pártfogolása, valamint jó hitel-törvények által lehetségesíteni törekedjék. <sup>1)</sup>

A gazdaságra kívántató tőke azért is hiányozhatik, mert a gazda akár álladalmi akár községi nagy és helytelen adózásokkal van terhelve, melyek ötet a tőkegyűjtésben gátolják, és melyek miatt főleg midőn ter-

mékei árának felemelése által magán nem segíthet, adósságokba is kénytelen süllyedni, mi által a javítások és a gazdaságnak jobb karban tartása lehetetlenné válnak, a nagy adók a földmívelőt csak elkedvetlenítik, mert ötlet fáradságainak jutalmától megfosztják, és azért azok káros hatással vannak.

De az adórendszer helytelensége is káros befolyással van a mezei gazdaságra, ily helytelen adórendszer divatoz akkor, ha az adó csak a nyers termék mennyiségére van kivetve, és a rendkívüli ipar és erőfeszítés által elért jövedelmet épen azon arányban éri, mint azt mely közép vagy kevés szorgalommal éretett el, mert az által az ipar csak sújtatik, és a jobb művelésre ösztönző indokok megsemmisíttetnek.

Szintén igen károsan hat az adók egyenlőtlen felosztása is, mert ily esetben azon vidékek vagy egyének, melyek aránylag nagyobb adóval terhelvek, termékeik árát más velök versenyző vidékek vagy egyénekekkel szemben aránylag nem emelhetik.

Ugyanazon okból károsan hatnak a községi adók, ha igen tetemesek, vagy ha a különféle községek igen egyenlőtlenül vannak terhelve.

Azért a mezei gazdaság érdeke kívánja, hogy a telekadó mérsékelt és mindenütt a tiszta jövedelemhez helyes arányban legyen. Az igen tetemes községi adó ellen legjobb óvszer jó községi rend.

1. A földbirtokosokra nagyon károsan hat az úgynevezett hitelválság, mert akkor sok birtokos birtokából kiszoríttatik, ily válság áll be, ha a kamatláb egyszerre nagyon felmegy, minek következtében a tőkepenészek sok tőkét felmondanak, tovább oly idő után is, melyben a gazdasági termelés a tartamos fogyasztáshoz képest aránytalanul ki terjesztetett, sokszor háború után is áll be, ily válság esetében a kormány főleg ott, hol nincsenek hitelintézetek, a szorongatott földbirtokosoknak az állam pénztárából gyámolítást nyújthat, tovább áltatános moratoriumokat hozhat be, melyek által az adóssági törvények a tőke visszakövetelésére nézve egy időig felfüggesztetnek.

14. §. Intézkedések a mezei gazdák értelmisége és gazdasági képzettsége előmozdítására.

A mezei gazdák értelmisége és gazdasági képzettsége a földművelés és marhatenyésztés előmozdítására nagy befolyással bír, az értelmes és gazdaságilag kiképezett gazda idejét czélszerűebben fogja használni, az erőt hiában nem pazarolja, nagyobb előrelátással bír, és annál fogva a károk elhárítására, a kereskedési vállalatokra és tőkék gyűjtésére elébb leendő képes, minnek következtében nagyobb jövedelemre is tehet szert, mint a műveletlen, ki többnyire tunya, és csak előítéletekhez ragaszkodó, melyek minden haladást már csirájában elfojtanak; ennél fogva az államhatalom a mezei gazdák műveltségét és gazdasági kiképezését előmozdítani iparkodjék, e célra pedig a jól elrendezett falusi elemi iskolákon kívül szolgálnak a közönséges földművelői iskolák, főbb gazdasági tanintézetek, példánygazdaságok és végtére gazdasági egyletek.

15. §. A közönséges földművelői iskolák.

A közönséges földművelői iskolák célja az, hogy a kisebb gazdák fiai, kik a tudományos alapra fektetett oktatásra a kivántató előkészület hiánya miatt fogékony-sággal nem bírnak, inkább gyakorlati és felfogási tehetségükhez alkalmazott mód szerint nyerjenek a telkek jobb művelésében és a marhatenyésztésben oktatást. Tanítókül ily iskolában olyanok választandók, kik gyakorlati jártassággal bírván a mezei gazdaságban, a mit magyaráznak szem előtt gyakorlatilag végrehajtani képesek legyenek, ilyen iskolák létezhetnek külön gazdasági ágakra nézve is, p. o. a szőlőművelésre, gyümölcs-fatenyésztésre.

A hol ily iskolák nincsenek, ott legalább a falusi iskolában a mezei gazdaság elemei adassanak elő, és az ahhoz tartozó kertben az iskolamester által a falusi ifjúság a tenyésztés minden fortélyaiába avattassék be, az olvasás tanulására szánt könyvek pedig, valamint a mezei gazdáknak szánt kalendáriumok a gazdasági munkák czélszerű véghezvitelére vonatkozó elveket és fametszetek által szemlélhetőkké tett új találmányokat is világos és egyszerű nyelven foglaljanak magokban.

#### 16. §. A főbb gazdasági tanintézetek.

A főbb gazdasági tanintézetek czélja az, hogy a mivelt osztályokból való ifjak, kik magokat okszerű gazdákká akarják kiképezni, hogy valaha a gazdaságot vagy mint földtulajdonosok, vagy mint kibérlők, vagy mint gazdatisztek mások szolgálatában haszonnal üzhessék, a természeti tudományokat alapul fektető tudományos modorban elméletileg és gyakorlatilag kiképeztessenek; ezen intézetekben a tanítás a gazdálkodásnak minden ágára sőt a gazdasági iparnemekre, p. o. pálinka, eczet, ser főzésére, vaj, túró készítésére is kiterjed. Ily intézetek különféle gazdasági gyűjteményekkel, gazdasági szerekkel, barmokkal legyenek ellátva és telkekkel is birjanak, hol a gazdasági tanok gyakorlati alkalmazását megmutatni, és különféle kísérleteket is tenni lehessen.

#### 17. §. Példánygazdaságok és terménykiállítások.

Példánygazdaság alatt oly telket kell érteni, mely úgy műveltetik, hogy művelése például és utánzásul szolgálhat, ily példánygazdaságokat részint nagyobb magános földbirtokos, részint a kormány az állodalmi jószágokon állíthat fel, mindenik példánygazdaság az okszerűebb gazdaságnak a vidékén terjedésére jótékony hatást gyakorol.



A terménykiállítások is az ösztön előmozdítására jótékony befolyással bírnak.

### 18. §. A gazdasági egyletek.

A gazdasági egyletek, melyek több nagyobb műveltségű és értelmes gazdákból, és más oly férfiakból állanak, kik a gazdasághoz kívántató segédtudományokban jártasak, szinte nagy befolyással lehetnek a mezei gazdaság előmozdítására, és különösen a gazdasági ismeretek terjesztésére, mert az ily egylet alkalmat nyújt tagjainak szerzett tapasztalásaiknak egymással közölhetésére, továbbá az egylet a közös telkeken a gazdaság körében mindenféle új kísérleteket tehet, a gazdaságba vágó pályakérdéseket tűzhet ki, népszerű gazdasági könyveket vagy hirlapokat adhat ki, gazdasági kiállításokat rendezhet, és figyelemmel kíséri a mezei gazdaság állapotját mind belföldön különféle vidékeken, mind külföldön, hogy az által a honi mezei gazdaság akadályai jobban ismertessenek, és tudassék meg, mit kell tenni, hogy a honi mezei gazdaság a külföldnek haladását utólérje, ismerkedvén az egylet a honi mezei gazdaság kellékeivel, a törvényhozásnak is véleménynyel szolgálhat, ha a mezei gazdaságot tárgya-zó törvény hozandó.

Ily egylet egyébiránt több szakosztályra oszolhatik, p. o. marhatenyésztési, szőlőművelési, földészeti, erdőszeti, kertészeti, gyümölcsstenyésztési osztályra.

Mivel tehát ily egyletek a mezei gazdaság előmozdítására nagy befolyással bírnak, az államhatalom ily egyletek keletkezését mozdítsa elő, és azokat tettelesen is gyámolítsa. <sup>1)</sup>

1. Az ilyen gazdasági egyletek a termények elkelésére is jótékony befolyással bírnak, mert az egylet valamely alkalmas helyen raktárt tarthat, hová az egyleti tagok terményei szállíthatnak, s hol azokat, mivel az egylet azoknak jósága iránt kezeskedik, az ott nagyobb számban összecsendülő vevőknek jobb áron lehet eladni, mint azt a magános gazda tenni képes lett volna, az egylet összeköttetése

által külföldön is szerezhethet a termékeknek nagyobb elkelést, sőt némely egyéneit a végett külföldre is utaztathatja.

19. §. Feltételek, melyektől a földművelési termékek illő ároni elkelése függ.

A mezei gazdaság csak ott lesz nagyobb mérvben virágzó, hol a termények oly áron kelnek el, mely által nem csak a természetnek természetesi költségei megtérítetnek, hanem még nyeresége is marad, mint fáradságainak jutalma, az ily ároni eladás pedig függ. 1-or: A fogyasztók elegendő számától és jó közlekedési eszközöktől; 2-or: Virágzó gabona- és terménykereskedéstől, gabonacsarnokok és magtárak lététől; 3-or: Az egyes gazdasági ágak arányos kiterjedésétől; 4-er; Az államhatalomnak czélszerű be- és kivitelí vámintézkedéseitől.

20. §. A fogyasztók elegendő számának és a közlekedési eszközök minőségének befolyása a termékek elkelésére.

A fogyasztók elegendő száma, mely az iparüző népesség létezésétől feltételeztetik, nagy befolyással bír a nyers termények jó elkelésére, minél jobban virágzik a műipar valamely országban, és minél népesebbek a műipart üző városok, annál nagyobb elkelésre tehetnek szert a mezei gazdasági termékek, minthogy pedig a műipar üzésére a körülményekhez képest az országnak nem minden vidéke kedvez egyenlően, azért a jó közlekedési eszközök, melyek a nyers termények oda szállítását, hol azokra nagyobb szükség van, könnyítik, szintén nagyon előmozdítják a nyers termények elkelését.

A mezei gazdaságra valamint a műveltség terjesztésére sokkal jótékonyabban hat, hogy ha az ország kü-

lönféle részeiben iparos és népesebb városok vannak elszórva, mintha az ipar, kereskedés és minden városi élet egy óriási nagyságú fővárosban van összpontosítva, és a vidéki vagy tartományi városokban úgyszólván minden élet és forgalom hiányzik.

21. §. A gabonakereskedésnek és a magtáraknak befolyása a mezei gazdasági termények elkelésére.

Élénk és kiterjedt gabona- és terménykereskedés is igen nagy befolyással bír a mezei gazdasági termékek elkelésére, mert a gabonakereskedők a termesztőktől megveszik azon készleteket, melyek különben tán elkelés hiánya miatt haszontalanul fogyasztattak, úgy szólván elpredáltattak volna, és ezen összevásárlásaik által a gabona árának alábbszállását igen termékeny években a gazdák érdekében akadályozzák.

A gabonakereskedést az úgynevezett gabonacsarnokok nagyon előmozdítják, minthogy ezek különösen a gabonanemek közti válogatást lehetségesítik, és a megcsalásokat nehezítik, ugyanazon módon hatnak a gazdasági egyletek is, mint főnebb mondatott.

A magtárak is, melyek vagy a kormány <sup>2)</sup>, vagy magánosok, vagy községek által állítatnak fel, mert az azokban összegyűjtendő készletek összvásároltatnak, vagy különben összegyűjtetnek, mi által a gabonakeresés növekedik, szintén jótékony befolyással bírnak a gabona elkelésének gyarapodására.

1. A gabonakereskedők közbenjárásuk által a fogyasztóknak is hasznos szolgálatot tesznek, a mennyiben őket a különben szükséges készletek tartásától megszabadítják, és a netalán bekövetkező szük termés esetére a készletek gyűjtése által a haszontalan predálásnak és jövő hiánynak elejét vevén, rólok mintegy előre gondoskodnak.

A gabonakereskedés tehát, mely hasznos foglalkodás, de nem csekély veszélylyel is jár, mert a gabona ára egyszerre nagyon alább szállhat, a gabonát pedig sokáig fentartani nem lehet, és mert

az az egerek és a férgek általi romlásnak is ki van téve, az államhatalom minden pártolását érdemli; minél kifejtettebb az, annál jótékonyabb hatása lesz, azért felsőbb gazdasági műveltségű állampotokban a virágzó és kiterjedt gabonakereskedés még némileg a gabonátárakat is pótolja, és ott koránsem tarthatni attól, hogy a gabonakereskedők összebeszélés által a gabonának árát rendkívülig felebbszöktessék, mert azok közt különböznek a nézetek a gabona árának a közel jövőbeni alakulásáról, és mert nem mindenki bír egyenlő képességgel várakozni, és az ily összebeszélésnek hatását könnyen is lehet másunnét szállított gabonakészletek által sikerletleníteni, ily összebeszélés legfőlebb ott birhatna sikerrel, hol a gabonakereskedés a javak aránytalan felosztása következtében kevés kézben van, és a közlekedési eszközök rosszak, azért a gazdasági műveltség alsóbb fokain némi intézkedések a gabonauzsora ellen czélszerűek lehetnek, de felsőbb fokain azok feltétlenül ártalmasak, és itt a gabonakereskedők ellen ne tán uralkodó ellenszenv alaptalan.

2. Az államagták főleg ott szükségesek, hol a gabonakereskedés még nem igen fejlődött, és ezek főleg akkor mutatkoznak jótékonyaknak, midőn drágaság idejében a községek a gabonaszállításra nézve elzárkoznak egymástól.

## 22. §. Befolyása a gazdasági egyes ágak kiterjedésének a különféle termékek elkelésére.

Az arány, melyben a különféle gazdasági ágak kiterjedése egymáshoz és a műiparhoz áll, nagy befolyással bír a különféle termények elkelésére; ha némely gazdasági ág szerfelett el van terjedve, annak termékei csak nagyon olcsó áron kelnek el. A különféle gazdasági ágaknak egymáshoz és a műiparhoz helyes arányba hozatala eszközöltethetik a mezei gazdáknak értelmisége és több oldalú kiképezésének előmozdítása, és a nekik adott szabadság által telkeik mimódoni használásában, mert így reménylhetni, hogy magok a legelőnyösebb gazdasági ágakat fogják választani.

23. §. Az állam vámintézkedéseinek hatása a gabonának árára.

Az államhatalom néha határvámi intézkedések által iparkodik a gabona árára hatni, ezen vámok lehetnek vagy be- vagy kivitelvámok, a mint t. i. az országból kiszállítandó, vagy az országba behozandó gabonától vétetnek.

Ezen vámoknál az államhatalom mind a mezei gazdáknak, mind az iparüzőknek és a többi fogyasztó osztályoknak érdekét szem előtt tartani, és azokat megnyire lehet, megegyeztetni iparkodják.

A mezei gazdák érdeke azt kívánja, hogy terményeik oly áron keljenek el, miszerint termesztési költségeik megtérítésen kívül még mérséklett nyereségre is tehessenek szert, az iparüzők és többi fogyasztók érdeke pedig azt kívánja, hogy a kenyér ne legyen felette drága; lehetséges, hogy a külfölddel szabad kereskedés mellett mind a két osztály érdeke elérhető, és akkor nem forog fenn ok annak korlátolására, azonban az is lehet, hogy a körülmények miatt a szabad kereskedés külfölddel vagy a földművelőkre vagy az iparüzőkre és a többi osztályokra súlyosan hat, a mennyiben t. i. a honi földművelők a külföldiekkel, kik tán olcsóbban adhatják gabonájukat, a versényzést ki nem állhatják, vagy pedig az iparüzők és a többi osztályok a külföldieknek összevásárlásaik miatt a gabonát nagyon drágán kénytelenítettnek szerezni, ily esetben tehát a külkereskedés korlátolása szükséges, és pedig az elsőben beviteli, a másodikban kiviteli vámok alkalmaztathatnak, a beviteli vámok a gabona árát a belföldön emelik, a kiviteli vámok pedig azt alábbszállítják, egészbeni tilalmazások természetesen még nagyobb hatással bírnak mint a vámok.

Előbb mintsem az államhatalom ily intézkedést tesz, vizsgálnia kell, melyik azon ára az életnek, mely-

nek léte mellett mind a két osztály érdeke az idő körülményeihez képest egyaránt előmozdítatik, ezen árt szabályárnak lehet nevezni, és aztán az átlagos piaci árra fordítandja figyelmét, és a szerint a mint az a szabályárt túlhaladja vagy azon alábbszállt, kiviteli vagy beviteli határvámot bizonyos lépcsőzetben rendezend; Angolországban 1842-dik évben Sir Robert Peel indítványa következtében a határvám külföldi gabonára a gabonának belföldi árához lépcsőzetesen állapított meg. <sup>1)</sup>

1. A középkorban a gabona kivitelének tilalma uralkodott, és pedig azon okból, hogy a honban éhség és drágaság ne támadjon, és azon időben talán helyén is volt ezen tilalom a hiányos közlekedési eszközök miatt, a kereskedelmi rendszer is azt tanította, hogy a gabona mint csekélyebb áru, de nagyobb teriméjű czikk, kevésbé alkalmas a távoli vidékre szállításra, mint a műipari nagyobb értékkel bíró áruczikk, melyek legtávolabb vidékekbe is könnyebben szállíthatók és mindenütt elkelnek, hogy tehát a gabonakivitel nem kell megengedni, hanem a kiviteli tilalom által azt kell eszközölni, hogy a kenyér olcsóbb, és így a külföldre viendő műipari czikkek előállítására is kevésbé költséges legyen; de ezen okoskodás téves, mert a kivitel korlátozása a földművelésnek árt, és ennek következtében a kínálás kevesülését okozza.

A gazdasági míveltség nagyobb haladtával a szabad gabonakereskedés külfölddel rendszerint elsőbbséget érdemel, lehetnek azonban itt is esetek, melyek ezen kereskedés megszorítását teszik szükségessé, különösen a kivitel korlátozását, ha t. i. magában a honban felette rossz termés miatt nagy fogyatkozás van a gabonában, nem is lehet állítani, hogy ily esetben úgy is megszűnik a kivitel, mert a határokhöz vagy folyókhoz közel lakók még tán mindig nagyobb előnnyel szállítják külföldre gabonájukat, mint talán a hon távolabb vidékeire, főleg ha ide jó közlekedési eszközök hiányzanak, tovább ha más országban uralkodó nagy hiány felette nagy kivitel tenne szükségessé; ellenben a bevitel megszorítására is fordulhatnak elő esetek, ha t. i. az országban a nagyon fejlődött műipar és szaporodott népesség következtében a kevésbé termékeny földeket is kell művelni, holott tán a szomszédországban a kisebb népesség miatt csak a legtermékenyebb földek műveltetnek, hol a termesztés kevesebb költséggel történik, vagy ha a külföldiek a gabonatermesztésre nézve különben is előnyben vannak, p. o. kevesebb adót fizetnek, vagy a földművelés náluk nagyobb tökélyre jutott, és végtére ha a szállítás a honnak egyik vidékéből a másikba sok költséggel jár.

A mi pedig itt a gabonáról mondatott, azt alkalmazni lehet a többi nyers terményekre is, mert ezekre nézve is néha vám-intézkedések szükségesek, hol a mezei gazdák, hol az iparúzők érdekében.

2. Gabonabeviteli országok csak nagyobb műveltséggel bíró országok lehetnek, ezek alig képesek kenyérszükségletüket magok termeszteni, ellenben kivitelre oly országok alkalmasak, hol külterjedő gabonatermelés van, az ezen országokból kivitt gabonát a műveltebb országok gyártmányaikkal fizetik, de azért tévedés volna állítani, hogy igen míveletlen országok a legjobb kiviteli országok, mert hogy a kivitel szabályszerű legyen, a népnek állandó szándékában kell lenni, többet termeszteni, mint mennyire szüksége legyen a fogyasztására, jó kereskedési és közlekedési intézeteknek kell létezniök, mind ez pedig csak akkor történik, ha már a nemzetnek szükségletévé váltak oly ipari czikkek, melyekkel a műveltebb nemzet a gabonát fizeti.

## 24. §. Az állam intézkedései a biztosítási ügyre nézve.

Hogy a különféle elemi csapások által a földművelő tönkre ne jusson, különféle biztosítási intézetek szükségesek, mint a tűz, jégeső,<sup>1)</sup> marhadög<sup>2)</sup> elleni biztosítások; az állam feladata tehát ilyen biztosítási intézetek létrejövetelét előmozdítani; azért ha valamely biztosítási társaság keletkezik, szükséges, hogy annak alapszabályai megvizsgáltassanak, és tökéletes alakulása még csak az alapszabályoknak helybenhagyása, és elegendő alap kimutatása után engedtessek meg, a kár becsülésénél különösen a jégesőnél a kormányhatóságoknak, vagy a község előljáróinak is közbe kell járni, továbbá a kormány feladatához tartozik mind a biztosítók, mind a biztosítottak érdekeit szem előtt tartania, és a mezei gazdákat biztosításra ösztönözni, de figyelmezní is, hogy sem a biztosítók a biztosítottakat meg ne csalhassák, se ezek amazokat ne károsítsák, mind a két cél elérésére szükséges, hogy a biztosításról szóló oklevél világosan légyen szerkesztve.

1. A jégesőnél gyakran történik, hogy mivel a termények megérési ideje még távol van, tüstént meg nem határozthatatik,

vajjon a növényeknek éegészleni vagy részenkénti felüdülése még reménylhető-e? ily esetben a mégérés idejét be kell várni, és az aratás vagy szüretelés előtt második becslést rendelni, ha pedig tán második vetés által ugyanazon évben lehetne termést reményleni, akkor a második vetést el kell rendelni, és a megtérítési összegből a második vetés által nyert tiszta jövedelmet le kell számítani.

2. Hogy a biztosított marhával a gondatlan bánás elkerültessek, szükséges, hogy minden helységben, hol több biztosított lakik, bizodalmat érdemlő lakókból álló külön választmány létezzék, mely a marhával bánásra ügyel a biztosítottaknál, és továbbá, hogy az elhullott marhának nem épen egész pénzértéke téríttessék meg; csalárdság elhárítása tekintetéből szükséges, hogy csak becsületes jellemű gazdák vétessenek fel a biztosításba, és hogy mindenik biztosított valamennyi marháit biztosíttassa, végre hogy a marha megbetegedése esetében a helybeli választmányak tüstént jelentés tétessék.

## II. Szakasz.

### Az állam befolyása az egyes gazdasági ágakra.

25. §. Az állam feladata a szőlőmívelés és gyümölcstenyésztésre nézve.

A szőlőmívelést az állam az által mozdítja elő, ha szőlőiskolákat állít fel, és azokból jó szőlővesszőket ingyen osztogat, ha gondoskodik, hogy minden vidéken a legalkalmasabb fajok ültetessenek, és hogy a szőlőmívelésnek különösen a szőlőmetszés, a szőlővesszőknek karókhózi kötése, valamint a bor készítésének, kezelésének és elküldésének legjobb módszerei terjesztesenek.

A gyümölcstenyésztés is nagy fontosságu, mert a gyümölcs mind nyers, mind aszalt állapotban étszert és kereskedési cikket nyújt, a gyümölcstenyésztést előmozdíthatni faiskolák felállítása által, melyekből csemeték és oltványok a legjobb fajokból könnyen kaphatók legyenek, továbbá ha az országútak szélein is gyümölcsfák ültetnek, ha a községek arra köteleztetnek, hogy



a községi területen minden parlagon heverő hely, mely más célra nem alkalmaztatható, gyümölcsfákkal ültetessék be, továbbá ha a gyümölcstermesztésben oktatás terjesztetik, mely célra a falusi iskolamesterek is használthatnak, ha azoknak, kik magokat a gyümölcstenyésztésben kitüntetik, jutalmak adatnak, és végre ha védelem nyújtatik a gyümölcsfakárosítások és gyümölcslopások ellen.

## 26. §. Intézkedések a marhatenyésztés előmozdítására.

A marhákra nézve nagy fontosságú, hogy jó fajokból származzanak, mert a jó fajú marha sokkal több hasznot hajt, mint a silányabb fajú, minthogy pedig a magán gazdának sokszor lehetetlen magának jobb fajú marhákat távol országokból megszerezni, azért az államhatalomnak e tekintetben segédkezet kell nyújtani, ezt pedig úgy teszi, ha maga azon országokból, hol bizonyos marhának legjobb fajai léteznek, ilyeneket hozat, és azokat az ország különféle vidékeiben felállított hágóintézetekben elhelyezi, melyekben a himállatoknak használatát a magán gazdáknak barmaik nemesítésére átengedendi.

Ezenkívül a marhavásárok és a gyapjúvásárok különösen, ha arra jó időt és helyet választanak, a marhatenyésztést nagyon előmozdítják.

A lótenyésztésre nézve a lóversenyeken kívül jó hatással bír, ha a kormány a lovasság számára szükséges lovakat otthon vásároltatja.

A selyemtenyésztés előmozdítására az oktatás és azonkívül jutalmak, selyembogártojás osztogatása, szederfák ültetése és szövöintézetek felállítása, hol a selyemgubókat beváltják és feldolgozzák, szolgálnak eszközül.

A vadászat és halászat előmozdítására szükséges rendőrségi oltalom a károsítások ellen, és azon

rendelet, hogy a fajzási időben a vad és a halak kiméltessenek.

Akármiféle marhatenyésztés, valamint a marháktól származott nyers anyagoknak czélszerű termesztése oktatás és az arra kívántató ismeretek terjesztése által mozdíttatik elő: magától értetődik, hogy a marhadög ellen is czélszerű intézkedések teendők.

## 27. Az államhatalom intézkedései az erdőszet körül.

Minthogy a fa arának drágasága a polgárok minden osztályait súlyosan éri, és némely ipari foglalkodás folytatását lehetetlenné teszi, azért az államhatalom részéről különös gondoskodás kívántatik, hogy a fában hiány ne támadjon, és hogy az mérséklett áron szereshető legyen; ennek elérésére az államhatalomnak törekednie kell:

1-ör Hogy az erdők oly kiterjedésben létezzenek, hogy a kiszámított faszükséglet tökéletesen fedeztessék.

2-or Hogy azok legjobban műveltessenek, hogy t. i. bizonyos területű erdőből minél nagyobb mennyiségű és minél jobb minéműségű fa állíttassék elő, mert nemzetgazdasági szempontból épen nem kívánatos nagyobb területet erdőre fordítani, és a földműveléstől elvonni, ha kisebb területen ugyanazon famennyiség elnyerése reménylhető.

3-or Hogy a fának fogyasztásában minél nagyobb takarékoság uralkodjék, tehát minden szükségtelen fogyasztás elkerültessék.

4-er Hogy a fának átszállítása oly vidékekből, hol nagy bőségben van, más vidékekre könnyíttessék.

Az elsőre nézve szükséges mind a jelen, mind a valószínű jövő szükségletet tökéletesen kipuhatolni (tekintetbe vévén az éghajlatot, a pótgyúanyagokat, az ipart és a népszokásokat), és a szerint kell az erdők

mennyiségének meghatározása és azok használata körül intézkedni; ha az álladalmi jószágokban és községi javakban elegendő erdő van, akkor az állam csak ezen erdőknek az erdőszeti szabályok szerinti használatára nézve bocsátand ki rendeleteket, ezen rendeletek pedig a körül forognak, hogy az erdő bizonyos számú vágásokra osztassék fel, és évenként a legvénebb vágás vágatik le, mely mindjárt beültettetik, hogy a mennyi évenként vágatik, annyi a többi vágásban az évi után-növés által pótolassék, és így az erdő ugyanazon állapotban tartassék, ha pedig ezen erdőkben a szükséglet fedezésére kívántató mennyiséget nem lehet előállítani, akkor az állam a közjó tekintetéből a magánosok erdői gazdaságába is be fog avatkozni, és azoknak használatára ugyanazon rendeleteket bocsájtandja ki, melyek főnebb említettettek, mert az erdőkre nézve a magánosok érdeke néha a közérdekkel összeütközésben áll, mivel a magánosok érdeke gyakran a fáknak, melyek igen lassan nőnek, kivágását és a földnek más használatra fordítását, az állam érdeke pedig az erdőknek fentartását igényli, néha az állam az erdő kivágását egészen tiltandja, ha t. i. az éghajlat rosszabbulásától vagy folyómedernek kiszáradásától, vagy ellenben vizáradástól, vagy a földnek elhomokosodásától lehet félni, e rendelkeznek fentartására különös technikus személyzet szükséges. <sup>1)</sup> <sup>2)</sup>

A másodikra nézve: Hogy az erdők legjobban műveltessenek, erdőszeti iskolák szükségesek, az erdőszeti tudomány és a geologia útmutatást adnak, minő fafajok ültetendők valamely vidékben, és mi módon legnagyobb előnyvel.

A harmadikra nézve: hogy a fának szükségtelen fogyasztása elkerültessek, az épületeknél a falak kőből, a fedelek cserépből csináltassanak, a kenyérsütésre nézve községkemenczék, takarékosági tűzhelyek, mindenféle más gyúpótszerek és légfűtés hozassanak be.

A negyedikre nézve: A fának átszállítása legin-

kább folyókon mozdítottassék elő és a hegyes vidékekből a rónákra. <sup>3)</sup>

1. Az erdőszeti gazdaságban több módszer létezik, a fák időszakonkénti használatára nézve, vagy t. i. 1-ör az erdő mint osztatlan egész tekintetik, a mennyiben csak a szükség szerint évenként a legvénebb fák kivágatnak, a nélkül, hogy mesterséges ültetések történnének, vagy 2-or az úgynevezett vágási rendszer alkalmaztatik, melynél az erdő hasonló fákából álló vágásokra fel van osztva és mindenik gazdasági időszakban a legvénebb vágás vágatik le, mely újdon beerdősítetik, vagy beültetés vagy vetés által, vagy pedig az által, hogy a fiatalabb fáknál a gyökerek a földben hagyatnak, melyek aztán kihajtanak, vagy végre az erdőszeti kertészet divatoz, melynél egyes fák kisebb csoportokban egymás mellé, és pedig leginkább a lakház körül ültetve, különös szorgalommal ápoltatnak, és kimélve használtatnak, úgy hogy rendszerint csak a kihalt fák ktvágatnak, különben csak a galyok szedetnek.

A vágási időszakokra nézve pedig különböztetni kell magas, alacsony és közép erdőt.

Az elsőnél a levágás csak akkor történik, ha a fák teljes magasságukat és erejüket elérték, a másodikban a levágás ezen időpont előtt történik, a harmadiknál is a fák legnagyobb része elébb vágatik, mint sem azok teljes magasságukat elérték volna, azonban némelyek a teljes magasságuk eléréséig bántatlanul hagyatnak.

2. A gazdasági műveltség alsóbb fokain a fának még nincsen nagy értéke, de felsőbb műveltségnél az már nagy értékkel bír, minthogy a gazdasági műveltség felsőbb fokain az erdők mindig a legrosszabb földre fognak szoritkozni, azért ily fokon azon gazdasági mód alkalmas azokra nézve, mely a szántóföldnél csak az alsóbb műveltségi foknál divatoz, t. i. az állam és a községi javak rendszere.

3. A nagyobb műveltségi fokokon az erdői szolgálalmak, melyeknek p. o. a faizási, a galyszedési, makkoltatási, levélszedési jog megszüntetendők, mert mind ezek az erdőnek belterjedőbb művelését akadályozzák, magától értetődik, hogy a szolgálat megszüntetéséért a jogsítoznak kármentesítés adassék.

## 28. §. Az államhatalom intézkedései a bányászat előmozdítására.

Az államhatalom a bányászat előmozdítására e következő intézkedések által hathat:

1-ör: Ha törvény által megállapítja, hogy a föld felületének és a felület alatt lévő bányáknak tulajdona

nincsen szükségképen összekötve, és azért a bányának valamely telkeni művelése ne függjön egyedül a földtulajdonosnak akarattjától, hanem akárki akármely telken megnyervén a turzási engedélyt az illető bányászati hatóságtól, érczek után kutatásokat tehessen (feltéve, hogy a földesúrnak a felületen az által ne tén okozandó kárt megtérítse), és aztán a bányaművelési jog megnyeréseért az illető bányahatóságnál esedezhessék, ez azért szükséges, mert sokszor a földesúrnak vagy kedve vagy tehetsége sincs a bányaművelésre, és mert az érczek rendszeren terjedtebb telepzetekben és rétegekben fordulnak elő, melyeknek földszíne több birtokoshoz tartozik, és ezen birtokosoknak egyesülése a bányaművelésre sokszor létre nem jön; ha tehát egyedül a felület birtokosa volna jogosítva a telke gyomrában rejlő bányák művelésére, a nemzetre nézve oly fontos kincsek könnyen veszendőbe mennének.

2-or: Ha bányászati iskolák által a bányászati ismereteket terjeszteni iparkodik, és egyes bányászokat más országokba útaztat, hol a bányászat a tökély nagyobb fokára hozatott.

3-or: Ha külön bányatörvénykönyvet hoz be, mely a bányászatból eredhető különféle jogi viszonyokat szabályozza, és mely szerint a bányász és munkások, és a bányabirtokosok vagy a közbirtokosok közt támadó perek eldöntetnek.

4-er: Ha általában a bányaművelőktől mértékletes adót, és azoktól, kik valamely bányát az államtól bérbe vesznek, mértékletes bányabért követel, és elővételi jogot sem tulajdonít magának a kiásott érczekre nézve, a szükség esetén kívül, és ha azon ásványoknál, melyekre nézve magának az elővételi jogot fentartotta, azoknak pénzzeli beváltásánál nagy váltságdíjt nem követel. <sup>1)</sup>

5-ör: Ha az embereket némi kedvezmények által a bányaművelésre ösztönzi, ide tartozik az úgynevezett testvérpénztáraknak (társládáknak) a bányamunkások

közti előmozdítása, ezen pénztárak a baleset által ért vagy különben munkára alkalmatlan bányászoknak gyámolítást nyújtanak.

6-or : Ha felügyelend külön bányahatóságok által, hogy a bányamívelők a bányának okszerűtlen és annak csak jelen kiaknázására irányzott husználata által, annak jövőbeni haszonvehetőségét ne nehezítsék vagy lehetetlenítsék.

1. A gazdasági műveltség alsóbb fokain többnyire a kormány maga kizárólag űzi a bányák művelését, mert magánosok akkor sem tehetséggel sem hajlammal arra nem bírnak, de a gazdasági műveltség felsőbb fokain a bányák czélszerűebben adatként bérbe magánosoknak, mert a magánosok sokszor kevesebb költséggel nagyobb termelést állítanak elő.

## MÁSODIK KÖNYV.

**Az állam befolyása a műiparra.**

29. §. Az állambatalom feladata a műipart illetőleg.

Az állambatalom feladata a műiparra nézve arra terjed, hogy azon feltételeket létesítse, melyektől valamely nemzetnél a műipar virágzása függ, ilyenek pedig:

1-ör: Jó rendszer elfogadása az iparüzési jogra nézve.

2-or: Az iparüzők czélszerű kiképezése.

3-or: A munkások elegendő száma.

4-er: Elegendő tőke és hitel.

5 ör: A műipari czikkek elkelése.

30. §. A rendszerek, melyek az iparüzési jogra nézve divatozhatnak.

Az iparüzési jogra nézve különféle rendszerek divatozhatnak, t. i. az egyedárusági rendszer egyes gyári vállalatoknál, a czéhrendszer kézmivességekre nézve, az engedélyezési rendszer és az iparszabadság rendszere.

31. §. Az egyedárusági rendszer.

Az egyedárusági rendszer abban áll, hogy egyes vagy néhány vállalkozónak kizáró jog adatik bizonyos árucikk készítésére és árulására. Ilyen egyedáruságok nem csak a termelést is gyakran megszoríthatják annyira, hogy az többé a fogyasztók kellékéhez nem áll

arányban, hanem a gyártmányok tökéletesbülését is a verseny hiánya miatt gátolják, azoknak árát pedig túlságosan felcsigázzák, mi a honi fogyasztókra nézve azoknak megszerzését súlyosbítja, külföldön pedig elkelésüket csökkenti. <sup>1)</sup>

Ugyanazt kell állítani a kormánynak egyedáruságairól is, melyek még annyiban károsabban hatnak, hogy a kormány az ilyen vállalatoknak költséges kezelése miatt rendszerint drágábban termel, annál fogva a kormány haszna ezeknél korán sem akkora, mekkora a polgárok vesztesége, mely az egyedáruság létéből reájok háromlik.

Az egyedárusággal hasonló foganattal bír a felvásárlási jog, azaz bizonyos áruk felvásárlására adott kizárólagos jog, de ez azon kívül az eladót is nyomja.

Az egyedáruságtól mindazáltal meg kell különböztetni az úgynevezett pátensi szabadalmat, mely t. i. szintén kizáró jogot ad bizonyos ipari czikknek valamely bizonyos módszer szerinti készítésére, de csak bizonyos és pedig rövidebb időre, ilyen szabadalom mindig valamely költséggel járó felfedezést tesz fel, és a felfedezőnek mintegy jutalmúl adatik.

1. Az egyedárusági jog megadása legfőlebb a gazdasági míveltség még igen alsó fokán, de akkor is csak bizonyos időig néha helyén lehet, ha tán valamely vállalatnak, mely nagyobb tőkének befektetését igényli, csak az egyedáruság ótalma alatt reménylhetni megkezdését.

### 32. §. Különbség a czéhrendszer, az engedményezési rendszer és az iparszabadságrendszere közt.

A czéhrendszer abban áll, hogy ugyanazon kézmívességet űző egyének külön testületet (czéhet) képeznek, melynek tagjai kizárólag fel vannak jogosítva azon kézmívesség űzhetésére, és melybe valamely új tagnak felvétele a czéhszerkezet által szabott feltételek kimutása után egyedül a testülettől függ.



A feltételek pedig, melyektől valamely tag felvétele függ, azok: hogy a mesterséget szabályszerűleg megtanulta, és ügyességének valamely bizonyítását felmutathassa, ide tartozik, hogy bizonyos számú éveket mint inas más czéhbéli mesternél a mesterség tanulásában és bizonyos számú éveket mint legény a vándorlásban, (de munkában állván különféle helyeken) töltött, és hogy a neki feladott remeket helyesen elkészítse, zárt czéheknél azonban, hol a mesterek száma meg van határozva, csak akkor vétethetik fel valaki mesternek, ha a mesterek létező száma nem teljes.

A czéhrendszerben a különféle czéhek körébe tartozó munkák szorosan meg vannak határozva, és így a különféle kézmivességek közt mintegy választó fal van húzva. Mindenik czéh időszakonként gyűléseket tart, melyeknek tárgya a rend és a czéh érdekei fentartása körül forog.

Az engedélyezési rendszer abban áll, hogy nem a czéh, hanem a politikai hatóság adja meg a folyamodónak, tekintettel az általa kimutatott kellékekre, és a helynek, hol letelepedni akar szükségletére a jogot valamely kézmivesség üzhetésére.

Vége az iparszabadság abban áll, hogy mindenik bármely iparnemet vagy kézmivességet szabadon és önállólag üzhet a nélkül, hogy arra különös kelléket kimutatni, vagy valakitől az engedélyt kieszközölni tartoznék, az átmenet egyik iparnemtől a másakra is egészen szabad.

### 33. §. A czéhrendszer mellett felhozott előnyök.

A czéhrendszer mellett e következő előnyök hozatnak fel:

1-ör: Hogy a czéhrendszer által a mesteremberek túlszaporodása gátoltatván, a már lévő mestereknek tisztességes keresete biztosíttatik, és a gondolatlan letele-

pedések és kora házasságok, melyek sokszor csak az elszegényedés forrásai, gátoltatnak.

2-or : Hogy a czéhszerkezet mind a czéhgyűlések által, melyekben a mesterek kölcsönös érintkezései következtében a kézmivességi ismeretek fentartatnak és terjesztetnek, mind pedig azon feltételek által, melyek a mesterjog elnyerésére kívántatnak, a kézmivességek tökéletesbülését előmozdítja, és a közönségnek is a bevett mester ügyessége felett mintegy kezességet nyújt.

3-or : Hogy részint azért, mert a czéhi összeköttetés által a mesterek közt a közszellem és becsületérvés előmozdittatik, részint mert a segéd munkások is könnyebben tartatnak fékben és rendben, a czéhrendszer az erkölcsiségre is igen jótékony befolyással bír.

4 er : Hogy a czéhek által különféle jótékonyági intézetek jönnek létre, és hogy különösen a czéhhez tartozók elszegényedés esetében gyámolításban részesülnek.

5-ör : Hogy a czéh mint egyesület a czéhbéli mesterek közös hasznára mindenféle mintákat, gépeket, műszereket beszerezhet, hirlapokat járathat stb.

### 34. §. A czéhek hátrányai.

A czéhrendszer hátrányokkal is bír, melyek a műipar virágzását akadályozzák, és azt mintegy bilincsekben tartják, ezen hátrányok legfőbbike, hogy ezen rendszernél a mesterjog elnyerése sokszor csak igen rögzös úton történhetik, sokszor pedig éppen lehetetlenné válik, és így sok ügyes ember a maga tehetségének czélszerű használatában gátoltatik, mi mind az észjoggal ellenkezik, mind a nemzeti ipar nagyobb fejlődését akadályozza, már ezen rendszer első feltétele a mesterjog elnyerésére, t. i. hogy mindenik, ki a mesterjogot elnyerni akarja, a kézművességet bizonyos számú éveken át mint inas tanulja, legkárosabban hat azért, mert ez már némileg korosabb embernek, ki magát még kéz-

mivességre adni akarná, és azt jó sikerrel maga és mások hasznára üzhetné, annak üzését lehetetleníti, és az ügyes inasokat, kik a mesterséget könnyebben tanulták, elkedvetleníti, és korábbi előmenetelükben gátolja, az inasokkali divatozó bánásmód is a míveltebb ifjakat a kézmivesség tanulásától visszariasztja; egyébiránt a kiképezés is, melyet az inas a mester műhelyében nyer, igen hiányos, mert az inas többnyire házi szolgálatokra alkalmaztatik.

A többi feltételről is, melyeket a czéhrendszer a mesterjog elnyerésére kíván, azt állíthatni, hogy az illetőre nézve terhesek, a nélkül hogy egészen czélszerűek volnának, és a közönségnek az illető mester ügyességéről tökéletes kezességet nyujtanának, mert a vándorlásokra kiszabott idő többnyire csak csavargásokkal és henyéléssel töltetik, a vándorlásokban sokszor a segédmunkás a jellemre oly károsan ható koldúláshoz szokik, némely segédmunkásnak pedig a viszonyai a vándorlást lehetetlenné teszik, a remek feladásában és megbírálásában is a legnagyobb visszaélések és részrehajlás divatoznak, gyakran igen szokatlan és költséges remek adatik fel, emez és más költségek miatt, melyekkel sokszor a mesterjog elnyerése jár, a szegényebb noha legügyesebb segédmunkás a mesterjogot vagy épen el nem nyerheti, vagy minden pénzből (mely szükséges volna a kézmivességre) kifogy, midőn célját eléri; továbbá a czéhek a mesterjog megadásában leginkább a mesterek fiainak vagy azoknak, kik egy mester leányát vagy özvegyét veszik feleségül, adnak elsőbbséget.

A czéhek hátrányaihoz járul az is, hogy a kevesebb számú czéhbeli mesterek közt kisebb a verseny, minélfogva a czéhbeli mesterek csak a régi készítési módokhoz ragaszkodnak, és új módszerek behozását ellenzik.

A czéhek közt feállított választófalak is azok közt sok perlekedésre adnak alkalmat, és az átmenetet egyik mesterségtől más mesterségre is akadályozzák, és

így valamely mesterembernek, ki tán a neki eddig keresetet nyújtó iparág gyári üzésének lábrakapása által többé eddigi foglalkozása után nem élhet az egyedüli utat, mely által magán segíthetne, elzárja.

A czéhek ellen még az is harczol, hogy a kézműves mestereknek azon indokból, hogy tekintettel azoknak lakhelye szükségleteire élelmüket kereshessék, bizonyos számra szorítása nem czélszerű, mert a kézműveseknek nagyobb része nincsen készítményei elkelésére nézve a lakhelyhez kötve, hanem azokat kereskedésbe hozhatják, és azokat lakhelyükön kívül eladhatják.

35. §. Vajjon tehát a czéh az engedélyezési vagy az iparszabadság rendszere érdemel-e elsőbbséget?

A gazdasági műveltség alsóbb fokain, hol többnyire a földművelés is bilincsekben szenved, és azért a czéhi korlátozás nélkül az ipar felé szerfeletti tolokodásnak lehetne helye, hol a kereskedés csekélysége miatt a mesteremberek készítményeik elkelésére nézve leginkább lakhelyökre vannak szorítva, és hol a czéhi szerkezetből származó élénk becsületérvés, valamint az ellenörködés a czéh részéről a tulajdon érdek átlátásának hiányát némileg sokszor pótolja, a czéhek helyén lehetnek,<sup>1)</sup> de a gazdasági műveltség felsőbb fokain az iparszabadság kétségkívül elsőbbséget érdemel, mert ennél egy részről a szabad versenyzés a kézműipar fejlődését előmozdítja, nagyobb igyekezetet ébreszt, az ipar termeléseit szaporítja, és a vállalati szellemnek és nagyobb észtehetségnek szabad tért enged; más részről az iparúzó nagyobb értelmisége következtében a maga érdekét jobban átlátván, a közönséget is jobban kielégíteni törekedni fog, a közönség pedig az ügyetlen iparostól az iparszabadságnál is óvakodhatik. Az iparszabadság jótékony hatásáról például szolgálhatnak Angol-, Francia- és Poroszország.

Az úgynevezett engedélyezési rendszer legfőleg az átmeneti időszakban a czéhrendszertől az iparszabadságra használtathatik egy időig.

1. A czéhek eredetüket vették a középkorban, t. i. az akkor uralkodó jogbiztonság hiánya miatt az egymemű ipari foglalkozást űzők kölcsönös védelem megszerzése végett szövetkeztek, e volt a czéheknek első céljuk, későbbben ezen társulatok előnyeik kiterjesztéséről bizonyos szabályok felállítása által kezdtek gondoskodni.

36. §. Intézkedések, melyek által az iparszabadság jótékony hatása emeltetik, és a netán abból eredhető bajok elháríthatnak.

E következő intézkedések által emeltetik az iparszabadság jótékony hatása, és eltávolíthatnak a netán abból eredhető bajok:

1-ör Ha a kézművesek közt szabad ösztársasulások keletkeznek, ezen ösztársasulások, melyekbe lépésre senki se kényszeríttessék, a czéhek előnyeit magoknak elsajátíthatják, a nélkül, hogy ezek hátrányai is reájok ragadnának, ezen ösztársasulások a kézművest azon baj ellen, mely a korlátlan versenyből és abból származik, hogy az egyes iparosok különféle nagyságu tőkével dolgoznak, biztosítják, a mennyiben a társulat közös raktárt állít fel, melynek számára az egyleti tagok dolgozván élelmöket kereshetik.

2-ör Ha a kézművészek megtanulására úgynevezett kézművességi szakiskolák állíthatnak fel, hol kiki bármely korban legyen, mind elméletileg, mind gyakorlatilag tanulhatja a kézművészetet, melyet tanulni akar, a nélkül, hogy éppen szükséges volna inaskodnia más kézművesnél, és ha egyéb ipari iskolák és az ipari egyletek által is czélszerű ismeretek terjesztetnek.

3-ör Igen jótékony hatással bírand, ha a különféle helyeken lévő népesség és az ottan letelepedett kézművesek számáról statistikai adatok terjesztetnek, hogy

így mindenki megítélhesse, vajjon valamely helyen, tekintve a fogyasztóknak kellékét, megtalálhatja-e hihetőséggel élelmét.

4-er Ha czélszerű nevelés által gondosság és előrelátás ébrésztetik, melynek következtében az emberek a gondolatlan letelepedéstől és kora házasság kötésétől visszartóztatnak. <sup>1)</sup>)

1. Ha a czéhek megszüntével valahol iparszabadság hozatik be, az igazság azt kívánja, hogy tulajdonosai az ugynevezett gyökeresített iparjogoknak, melyek t. i. valamely telek birtokához kötvék, vagy különben pénzzel szereztettek, kármentesíttessenek, egészségi és bátorsági tekintetek pedig kívánják, hogy némely ipar nemre a hatóság részéről felügyelés fordíttassék, sőt az azt üzni akarótól a képességnek bebizonyítása is kívántassék, ilyen kézművesek p. o. a kőművesek, ácsok, építészek, mészárosok, pékek stb.

### 37. §. Az iparüzőnek elegendő kiképeztetése és előbbre törekvése.

Az iparüzőnek elegendő kiképeztetése, mely egyik feltétel arra, hogy az iparszabadság jótékonynak mutakozzék, előmozdítatik czélszerű oktatás, iparegyletek és ipari kiállítások által.

Az ipari oktatást illetőleg, mindenek előtt már a városi elemi iskolák úgy szervezendők, hogy a leendő iparüzők szelleme kellőleg kifejtessék, és azok a műipari ismeretek alapelveibe beavattassanak, miszerint így a fogékonyság további kiképezésre gerjesztessék, ezen alapismeretek bővebb ismételése az iskolákból kiléptek és munkába beszegődtek számára a vasárnapi iskolák szolgálnak, továbbá részint általánosabb ipari műveltségnek az iparüzők közti terjesztésére, részint valamely kitűzött ipari szakban kiképezésre alkalmat nyújtanak a főnebb említett kézművességi szakiskolák, a realiskolák és az ipari tanodák élén álló összműtanintézetek.

A czélszerű ipari kiképeztetés által az iparos előtt több keresetforrás mintegy önkényt nyílik, és az iparosok közt a jótékony verseny előmozdítatik. <sup>1)</sup>)

Az iparegyletek is a felolvasások által, melyeket időszakonként az ipar mindenféle tárgyai felett tartanak, továbbá az iparhírlapok és könyvek kiadása, az ipar körébe vágó pályakérdések feladása, valamint a honi és külföldi műiparra vonatkozó különféle adatok terjesztése által a műipari ismereteket nagyon előmozdítják.

Végre a műipari kiállítások is, melyek az iparüzőknek alkalmat nyújtanak más iparüzőknek az ipar körébeni előmenetelével, valamint a közönség izlésével és igényeivel megismerkedni, és a maga készítményeit az utóbbinak tudomására juttatni, valamint egyrésről az ismereteknek az iparüzők közti terjesztésére, a verseny ébresztésére, úgy más résről az iparkészítmények nagyobb elkelésének eszközzésére hatalmas befolyással bírnak. <sup>2)</sup>

1. Az iparüzőre nézve főleg a rajzbani czélszerű oktatás igen fontos, mert a rajzbani jártaság nagy befolyással bír az iparüző izlésére és áruinak csinos és különféle alakbani előállíthatására. A művészi érzés terjesztésére a muzeumok és múcsarnokok is igen jótékony hatással bírnak.

2. A műipari kiállítások az által is bírhatnak jótékony hatással a műiparra, hogy a kirakott művek műértők által megbíráltatnak és a legjobb művek készítői nyilván megjutalmaztatnak.

38. §. Intézkedések arra, hogy a műiparnál a szükséges productiv erők és tőkék ne hiányozzanak.

Hogy a műiparnál a szükséges productiv erők és tőkék ne hiányozzanak, ugyanazon intézkedések szükségesek, melyek e tekintetben a mezei gazdaságnál kívántatnak és melyek főnebb a II-ik rész 13. §-ban említetttek.

Azonkívül még különösen a munkaerő hiányának eltávolítására nézve kívántatik, hogy az ipari munkások illő becsben tartassanak, és állásuk politikailag is méltányoltassék.

A szükséges tőke kaphatására a különféle hitelintézeteken és a hitel szilárd lábra állításán kívül igen jó hatással bírnak az ipargyámolítási pénztárak, melyekből szorultságban lévő kisebb iparosoknak kamat nélkül pénz adatik kölcsön<sup>1)</sup>, ellenben a tőkék kölcsönkaphatását nehezíti a nagy államadósság, mert ez a pénzt magához vonja.

1. Valamely nagyobb szerű iparágnak az állam részéről subventio akkor adathatik, ha valamely eddig sikerrel űzött iparágnak mulólagos körülmények miatti megakadása félhető, melyet a subventio által elkerülhetni, vagy ha egészen új vállalat, melynek szerencsés lábrakapása jövőben bizonyosan reménylhető, hozatik be, és egyedül a vállalat újdonsága az oka, hogy a vállalkozó magánosok közt bizodalmat és hitelt még nem talál.

### 39. §. A müipari áruk elkelése.

A müipari áruknak nagyobb kelet szereztetik részint az áruk tulajdonságai, részint azok olcsósága által.

Az áruk tulajdonságai, melyek azok keletét előmozdítják, a belső jóság és külső csin, ezen tulajdonságok a müiparüzők ügyességétől, és a nyers anyagnak, melyet feldolgoznak, jóságától függnek.

A müipari áruknak olcsósága függ a müiparhoz kívántató termelési költségektől, ezen termelési költségek nagyságára pedig kiválólag befolyással bírnak a müiparüző által fizetett adók, a tán küldföldről szerzett nyers anyagtól fizetett bevitelvám, és az általa segédmunkásainak fizetett munkabér nagysága, a divatozó kamatláb, a szállítási eszközök minősége és a szállításnak ára; továbbá a gépek használata és a munkafelosztás alkalmazása.



40. §. A műiparüző által fizetendő adók, kivitelvámok, a behozott nyers anyagoktól fizetett bevitelvámok, a munkabér és a kamatláb nagysága, és a szállítási eszközök minősége és ára.

A műiparra kivetett adók, valamint a kiviteli vá-  
mok, melyek tán pénzügyi szempontból vétetnek, és a  
behozott nyers anyagoktól fizetett beviteli vá-  
mok nagysága nagy hatással bírnak a gyártmányok árára, tehát azok  
elkelésére, minél nagyobbak ezen adók és az említett  
vámok, annál inkább felrug a gyártmányoknak ára, mi  
által a belföldi gyárosokra nézve nehezítetik a verseny  
idegen gyárosokkal, főleg külföldi piaczkon.

A gyári munkásoknak fizetett munkabér nagysága  
is bir befolyással a gyártmányok árára; valamint egy  
részről kívánatos, hogy a gyári munkásoknak bére ne  
legyen igen csekély, hanem legalább akkora, milyen az  
ugynevezett természeti munkabérnek megfelel; úgy más  
részről tagadhatatlan, hogy a gyári munkásoknak túlsá-  
gosan felcsigázott munkabére káros hatással bir, mert a  
gyártmányokat drágítván, azoknak elkelését, főleg kül-  
földön, csökkenti. <sup>1)</sup>

Az országban divatozó kamatláb is nagy befolyás-  
sal bir a gyártmányok árára és azok elkelésére, oly or-  
szágban, hol nagy a kamatláb, az iparüzőnek kedvezőt-  
len állása van, mert a nagy kamatláb által nehezítve van  
neki a versenyzés mind a belföldön, mind a külföldön  
kisebb kamatlábbal bíró országok gyárosaival.

Végre a szállítási eszközök nagyobb vagy kisebb  
könnyüisége és olcsósága is igen nagy befolyással bir,  
valamint a nyers termények, úgy a műipari czikkek  
árára és szállíthatására, oly országban, melyben a vitel-  
bér a vasutakon magasabb mint más országokban, nehe-  
zítve van a kivitel. <sup>2)</sup>

1. A munkabérnek mérsékelttsége függ 1-ör a munkások elegendő számától, mind az tehát, mi azon számot tetemesen kevesbíti, p. o. nagy ujonczosások, háborúk, nagy kivándorlások vagy a külföldi munkásoknak kizárása emeli a munkabért; 2-or az életmódtól, melyhez szokva vannak valamely ország munkásai, minél takarékosabb az, annal mérséklettebb lehet a munkabér; 3-or az első életszükségletek árától.

2. A hely, hol valamely gyártás üzetik is, befolyással bír a gyártmányok árára, minthogy minden életszükségletek rendszerint a nagyobb városokban nagyobb áron fizetendők mint a kisebb városokban, mezővárosokban vagy falukon, az élelmek nagyobb ára pedig, valamint a nagyobb városokban divatozó fényűzőbb élet és mulatságrai alkalom a munkások bérét, tehát a gyártmányok árát is felemeli, azért gyároknak legalkalmasabb helyekül szolgálnak a kisebb városok, mezővárosok és faluk, főleg erdők vagy folyók mellett, melyeken a kőszén, nyers anyag sat., mire a gyároknak szükségök vagyon, kényelmesen szállíthatnak.

De ezen szabály néha kivételt szenved, mert oly gyárak, melyeknél a tökéletes portéka előállítására több különböző foglalkozás szövetsége szükséges, p. o. melyek nagybecsű órákat készítenek, melyeknél különféle kézművesek hozzájárulása szükséges, és olyanok, melyek a feldolgozandó anyagokat nagyobb mennyiségben csak a városokban találják, vagy melyeknek gyártmányai leginkább a nagyobb városok lakosai által fogyasztatnak, előnyösebben állítatnak fel nagyobb városokban. Szintén történhetik, hogy nagyobb város alkalmasabb helyül szolgál gyárnak, ha ott nagyobb alkalom elkelésre vagy kikötő létezik, melyből a gyártmányok kivitethetnek, vagy ha a munkásokat, kik nagy városokban lakáshoz szoktak, hogy a vidékre költözködjének, csak szerfölött emelt bérral lehetne reá bírni.

Az épületnek, melyben a gyártás üzetik, minősége is befolyással bír a gyártmányok árára, a gyártási célokra szánt építkezéseknél a célszerűségen kívül a közegészségi és a tűzveszély elleni biztonsági szempontból ki kell indulni, de a felesleges pompát, mely nagy tökét igényel, kerülni kell; a gyári épületek túlságos pompával előállítása sokszor már valamely gyár kora megbukásának egyik főoka volt.

#### 41. §. A gépek hatása a műiparnál.

A gépek alkalmazása legjótékonyabb hatással bír a műiparnál, mert a gépek az emberi munkaerőt mintegy sokszorozván, az ipari készítményeknek kevesebb emberi munka közbenjötté mellett nagyobb tömegek-

beni előállítását lehetségesítik, és a termelést gyorsítják, annál fogva a termelési költségeket alábbszállítják; a gépek tehát szaporítják az ipari készítményeket, és azokat olcsóbbakká teszik, és az által a fogyasztóra nézve azok megszerezhetőségét könnyítik, de a portékák csínosságára és egyformaságára is igen nagy befolyással bírnak, a gépek segítségével lehet a természet erőit, t. i. a gőz, szél erőit használni, és az emberek javára kiaknázni, mi által az emberek igen terhes egészségtelen munkáktól megszabadulnak, a gépek mellett pedig a gyermekkorban lévők, vakok, siketnémák is nyerhetnek foglalkozást.

A gépekkel termelés behozatala által a nemzeti vagyon mind használati értékére, mind csereértékére nézve gyarapodik, az utolsó főleg nagy külkereskedés mellett fog történni.

A gépek ezen előnyeik daczára még sem hiányoztak államgazdászati írók, kik azt állították, hogy a gépeknek behozatala csaknem több hátránnyal bír, mint előnnyel, és pedig azért, mert a gépek behozatala következtében sok munkás megfosztatik munkájától és élleme keresetétől, és e miatt inségbe és nyomorba ejtetik, mi a közbátorságra nézve is veszélyes lehet, ez imitt amott a communisticus és socialisticus tanok terjedésére adott alkalmat, továbbá hogy a gépek a gyárakbani behozatása által a kézművesek egészen túlszárnyaltatván tönkre tétetnek, a gyári segéd munkások pedig a gyári tulajdonosoktól igen terhes függésbe hozatnak, és hogy ennek következtében a javaknak kevés kézben, t. i. a csekély számú gyáritulajdonosok kezeiben összpontosulása eszközöltetik, és az által a gazdagok és szegények közti üreg mind inkább tágasbúl.

Mi a gépeknek ezen felhozott hátrányait illeti, tagadni nem lehet, hogy ezen hátrányok imitt amott, hol nagyobb hol kisebb kiterjedésben mutatkoztak, mindazáltal nem állíthatni, hogy azok a gépekből eredő előnyöknél túlnyomósággal bírnak. Mert mi az elsőt illeti'

tagadni ugyan nem lehet, hogy a gépek behozatala által néha sok gyári munkás, sőt kézmíves foglalkozásától megfosztatik, de azért nem volna czélszerű a gépek behozatásából eredő nagy hasznot feláldozni, mert a munkától megfosztás többnyire csak mulólagos, minthogy egyik iparnemnek a gépek általi emelése más iparnemnek emelését vonja maga után, minek következtében a munkás munkaerőit könnyen más iparnemre fordíthatja; nem ritkán pedig ugyanazon iparnemnél, hol gépek hozattak be, későbben megint több munkás nyer alkalmazást, mert az árúknak a gépek behozatala által eszközölt nagyobb olcsósága következtében azok fogyasztása tehát termelése rendkívüli gyarapodik, mi megint több munkás alkalmazását teszi szükségessé, például szolgálhatnak erre Angolországban a gyapjúszövetgyárak, melyekben mióta gépek alkalmaztatnak, több munkás foglalkodtatik mint előbb, ide járúl, hogy a gépek készítésénél is sokan nyernek foglalkozást, és a kézmívesek javításokra nélkülözhetlenek maradnak mindig.

Egyébiránt ezen mulólagos bajon, hogy a gépek által némely munkások megfosztatnak munkájoktól, a kormány is némileg segíthet, ha t. i. gondoskodik, hogy ilyen munkások addig is, míg vagy az elébbi, vagy hasonló munkához nyúlhatnak, valamely állammunkánál nyerjenek foglalkodást, és az által élelmöket kereshesék; de a gépek behozatalának tilalmazása által czélt érni nem lehet, mert külföldön a gépek behozatalát az által nem gátolhatni, a tilalom következése tehát csak a honi gyártmányoknak a külföldiekkel versenyzésre képzelensége, és e miatt mind a bel-, mind a külföldi piaczokból a külföldiek általi kiszorítása volna, mi által a munkások még azon munkától is, melyet különben a gépek mellett találnak vala, megfosztatnának.

## 42. §. Folytatás.

Mi a gépeknek felhozott második hátrányát illeti, hogy t. i. általok a munkás igen terhes függésbe jön a gyártulajdonostól, és a javaknak kevés kézbeni összpontosulása eszközöltetik, egy részről tagadni nem lehet, hogy ezen tünemény imitt amott szintén mutatkozik, mindazáltal más részről bizonyos, hogy ez korán sem elválhatlan következménye a nagy tömegbeni termelésnek, mely a gépek alkalmazásának közvetlen hatása, és mely csak jótékony hatásu, hanem következése más viszonyoknak, melyek a munkabér nagyságára kedvezőtlen befolyással birnak, ilyenek: hogy a tőkék már ez előtt is igen aránytalanul voltak felosztva, hogy a munkások száma tán szerfölött nagy, és hogy azok csekély műveltséggel birnak, minélfogva jobb állapotra fel sem vergődhetnek, e bajon tehát némileg az segít, ha oly viszonyok hozatnak létre, melyek a munkabér nagyságára kedvezőbb befolyást gyakorolnak, (mire a segédmunkások is, a mennyiben némileg hatalmukban áll előrelátásuk által túlszaporodásuk ellen működni, hathatnak); továbbá ha a munkásosztályok közt nagyobb műveltség terjesztetik, és nekik tőketakargatásra különféle intézetek (takarékpénztárak által) alkalom nyújtatik, különösen ha az ösztársasulási szellem előmozdítatik, melynek következtében a munkások és kisebb tökepénzesek közt létrejött társasulás által az egyesnek nagy tőkéje ellen jótékony ellensúly képeztetik, és végtére, ha az erkölcsi műveltség nagyobb terjedésével a gyártulajdonosok közt a vastag önzés helyett a méltányosság szelleme munkásaik irányában mind inkább lábra kap; egyébiránt a nemzetgazdasági tudomány nagyobb haladásától várhatni, hogy a legczélszerűbb utak fognak felfedeztetni, melyek által a javaknak arányosabb felosztása még a gépek használata mellett is eszközölhető.

43. §. A módok, melyek által az államhatalom befolyást gyakorolhat az iparczikek elkelésére.

Az államhatalom befolyást gyakorolhat az iparczikéknek belföldöni elkelésére a külföldi iparczikkék behozatása ellen felállított védvámok, (védvámi rendszer) vagy azok behozatalának tökéletes tilalmazása által, (tilalmazási rendszer) azoknak a külföldöni elkelésére pedig befolyást gyakorolhat kiviteli jutalmak és kereskedési szerződések által, azonkívül mind belföldön, mind külföldön iparszabályzatok és birálatok által.

44. §. A védvámok fogalma, és a hátrányok, melyek a védvámi rendszernek tulajdoníttatnak.

A védvám azon vámi illeték, mely a külföldi iparczikéktől vétetik azon alkalommal, midőn azok az országba hozatnak, azon czélból, hogy azon ipari czikkek ára emeltessék, és így a honi műiparos képes legyen a külföldivel a versenyzést kiállani.

Smith Ádám iskolája, mely a nemzetek közti szabad kereskedést pártolja, a védvámokat károsaknak nyilatkoztatja, és pedig a következő okoknál fogva:

1-ör Mert a védvámok a fogyasztókat akadályozzák, miszerint a nekik szükséges ipari czikkekkel magokat legjobban és legolcsóbban ellássák, a védvámok tehát a honi gyárosoknak a fogyasztók ellenében mintegy egyedáruságot adnak.

2-ör Mert a honi gyárosok a védvámok által a külföldiekkeli versenyzés ellen biztosíttatván, minden ösztöntől tökéletesebb gyártmányokat állítani elő megfosztatnak, miből a honi műipar hátramaradása és a külföldi piaczkoni versenyzésre képtelensége következik.

3 or Mert a védvámok a dugárusságot előmozdítván, az erkölcsiségre is káros hatással vannak.

4-er Mert a védvámok következtében némely gyártás mesterséges módon az országban lábra kap ugyan, de ez az összes termelés rovására történik, mert az által a tőkék és munkaerő más tén hasznosabb termelésektől elvonatván, kevésbé előnyös csatornába vezetnek.

5-ör Mert a védvámok a nemzetek közt irigységet ellenségeskedést táplálnak, és visszatorlásra is adnak alkalmat; ellenben a szabad kereskedés a nemzetek közt a barátságos viszonyokat előmozdítja, és a természeti törvényen is alapszik, mely szerint különféle országok különféle adományokkal, és az egyes nemzetek különféle hajlamokkal és tehetségekkel vannak ellátva, tehát termékeik kicserélésére utalva, a nemzetek közti szabad kereskedés az internationalis munkafelosztást előmozdítja, mely az összes emberi nemre jótékony befolyással bír. <sup>1)</sup>

A tökéletes tilalmazási rendszer még károsabbnak állíthatatik, mint a védvámi rendszer, mert a főnebb említett hátrányok a tökéletes tilalmazásnál még nagyobb mértékben állanak be, mint a védvámi rendszernél.

1. Smith Ádám csak két esetben ad helyet a védvámoknak. 1-ör Ha valamely iparkészítmény a közbátorságra nézve szükséges, mint p. o. a lőpor vagy fegyverek és védvámok nélkül azon iparcikk gyártása lábra nem kaphatna, mert eszélytelen volna ilyen cikkek megszerzésére nézve a külföldtől függni. 2-or Ha a honban előállított valamely iparcikk accisának, azaz fogyasztási adónak van akár termelésénél, akár a vásárra átmenetelénél alá vetve, mert különben a versenyzést azonemű külföldi cikkekkel, mik tén attól mentesek, ki nem állhatná.

Smith iskolájához leginkább az angol írók tartoznak, a német államgazdasági írók sokáig feltétlenül hódoltak neki, csak mióta újabb időben Liszt Fridrik erélyesen síkra szállt a korlátlan verseny ellen, és Smithnek tekintélyét e tárgyban némileg megingatta, tértek el többen a Smith korlátlan szabad verseny rendszerétől.

## 45. §. A védvámrendszer alkalmazhatása.

Midőn a védvámok hasznos vagy káros volta körül forog a kérdés, tekinteni kell a kérdésben álló ország műveltségi állapotjára és műipari fejlődésére.

Ha valamely nemzet még egészen műveletlen vagy a műveltség igen alanti fokon áll, melynél tehát még a földművelés sem fejlődött ki kellőleg, akkor azon nemzet gazdasági érdeke leginkább a teljes kereskedési szabadság által mozdíttatik elő, mert annak gyakoribb érintkezése műveltebb nemzetekkel a műveltség terjesztésére, és a létező productiv erők hasznosítására, termelékei értékesítésére legjótékonyabb befolyással bír.

De ha valamely nemzet már a műveltségben előrehaladtabb és keletkező műiparral bír, akkor annak más nemzetek megedzett és előrehaladtabb műiparának versenyzése ellen védvámok általi védelme helyeselhető, feltéve, hogy azon iparnemre, mely védetik, a lábrakapasásának feltételei, milyenek a nemzet hajlamai, a kívántató tőkék és elegendő elkelés nem hiányzanak, mert minden keletkező műiparnak amugy is nehezségekkel kell küzdeni, melyek miatt szabad kereskedés mellett a már túlsúlylyal bíró előbbre haladt országok műiparával főleg jó közlekedési eszközök léte mellett a versenyzést védvámok nélkül ki nem állhatja, hanem eltűnni kénytelen volna, azon kis áldozat, melyet a nép a gyártmányoknak a védvámok által előidézett nagyobb ára miatt viselni köteles, helyre üttetik az által, hogy a vállalkozási nyereség a honi gyárosnak jut, és hogy az ország productiv erőket, azaz képességet nyer ilyen műipari cikket előállítani; ezen productiv erőknek a műiparra nézve nyeresége által pedig nem mindig vonatnak el szükségképen a tőkék és munkaerők más termelésektől, mert sokszor oly munkaerők és tőkék, melyek eddig parlagon hevernek (p. o. fa vagy kőszén, vagy nyers



anyagok, melyekkel az ország tán bőven el van látva) alkalmazást kapnak és értéket nyernek. <sup>1)</sup>

A mi a védvámoknak tulajdonított hátrányokat illeti, ezek csak akkor fognak beállni, ha a védvámok túlságosak, vagy a védelemre nem czélszerű tárgyak választottak, de korán sem, ha a védvámok mérsékeltek, és ha azon arányban, melyben a belföldi ipar előbbre halad, lassanként alábbszállítatnak.

Ha pedig valamely nemzetnél a műipar már nagy tökélyre fejlődött, úgy hogy a külföldi műiparral korlátlan versenyzés által annak fenállása tovább nem kockáztathatik, akkor természetesen a védvám egészen feleslegessé válik.

A védvámi rendszer felett tehát nem lehet feltétlenül pálcát törni; másként áll a dolog a tilalmazási rendszerrel, mert tagadni nem lehet, hogy a főnebb érintett hátrányok annál nagy mértékben állhatnak be; a korlátlan külkereskedés mellett egy ipari túlnyomósággal bíró nemzet a többi kevésbé fejlődött műiparral bíró nemzeteket egészen ipari suprematiája alá hozhatná.

1. A pillanatnyi áldozat védvámrendszer mellett hasonlítandó nevelési költségekhez, melyek által valaki az egész életére productiv erőket nyer, ideiglenes védvám az iparra nézve különösen ott van helyén, hol a termelésnek három tényezői (telek, töke, munka) közül kettő nagy bőségben létezik, de a harmadiknak, mely a túlságos külföldi verseny miatt nem is alakulhat, hiánya miatt az ipar parlagon heverni kénytelen,

A híres nemzetgazdász Roscher is helyesli a védvámot bizonyos nemzetgazdasági állapotokban, és korán sem ragaszkodik a feltétlen kereskedési szabadsághoz, ugyanazt lehet állítani Rottekről és Rauról is.

46. §. Intézkedések, ne hogy a védvámok miatt az átszállítási kereskedés csökkenést szenvedjen.

A védvámok miatt nem szükséges, hogy az átszállítási kereskedés, mely valamely országnak nagy hasznot hajt, megszorítottassék, mert a védvámrendszert czel-

szerű intézkedések által meg lehet egyeztetni az átszállítási kereskedéssel, ilyen intézkedésekhez tartozik :

1-ör Hogy viszvám (Rückzoll) hozassék be, az pedig abban áll, hogy azon védvámilleték, mely a külföldi áruknak az országba bevitelénél fizettetett, azoknak kivitelénél megint visszaadatik, de itt szemeskedés szükséges arra, vajjon az áruk ugyanazok-e, melyektől a védvám fizettetett, és hogy azok dugva az országba viszsa ne vitessenek.

2 or Hogy olyan városoknak, melyek a külkereskedésre nézve igen alkalmas helyzettel, p. o. tengeri kikötővel bírnak, szabad kikötői jog adatik, ennél fogva az ily városba akármiféle idegen portéka minden védvámi illeték fizetése nélkül behozathatik, és innen megint külföldre szállíthatatik, az ily városok a külkereskedés közvetítése által nagyon meggazdagodhatnak ; magától értetik egyébiránt, hogy ily városok az ország belsejétől védvámi vonat által elkülönítendőek.

3-or Hogy az ország belsejében is alkalmas helyeken, p. o. nagy folyamok mellett tekvő városokban is szabad lerakók (Freilager) állíttatnak fel, melyekbe a kereskedők bármiféle idegen árukat behozhatnak, és hol azután történnek az eladások az ott összecsoportosuló idegen kereskedőknek, ilyen helyeken a kereskedés szintén igen felvirágozhatik ; de ne hogy az ilyen raktárak létezése által a védvám kijátszatásával az áruk az országban eladassanak, a raktárban tartott portékák felett az állam részéről felügyelet és ellenörködés, valamint azoknak az országba be- és kivitelénél czélszerű intézkedések szükségesek.

#### 47. §. A kiviteli jutalmak.

Ha a honi gyártmányok kivitelénél a kormány jutalmakat ad, ezek által az czéloztatik, hogy a honi müiparúzó vagy kereskedő azon árukat külföldön ol-

csöbb áron adhassa, és így a kivitel gyarapodásával a honi műipar nagyobb virágzásba hozassék.

Ha ily jutalmak azért adatnak, hogy a honi iparüző külföldi piaczkon a versenyzést más már a műiparban előbbre haladtabb nemzettel kiállhassa, azok nem helyeselhetők, mert azon esetben azok csak a külföldi vevőknek használnak, kikre nézve a portékák olcsóbb ároni kaphatását lehetségesítik, de a belföldieknek anynyiban ártanak, hogy a portékákat a honban drágítják, és a fizetendő jutalom végett azoknak új adóvali terhelését szükségessé teszik, ide járul még, hogy oly kereskedés, melyet jutalom nélkül nem üzhetni, az azt üző nemzetre nézve épen nem előnyös, mert a reája fordított tőkét nem téríti meg. <sup>1)</sup>

1. Ha a jutalom célja az, hogy az által a nemzetnek szunyadozó vállalati szelleme ébresztessék, miszerint így foganatos és tartós kivitel hivassék életbe oly országokba, melyek virágzó műiparral nem bírnak, vagy hogy valamely műiparágának a múltólagos körülményektől fenyegetődöz rögtöni megakadása gátoltassék, akkor a jutalmat mint ideiglenes intézkedést helyeselhetjük.

#### 48. §. A nyers anyagok kivitelének korlátolása.

Ha a nyers anyagoknak az országból kivitelét a kormány korlátozza, az által az czéloztatik, hogy a honi műiparüzők azokat magoknak olcsóbban megszerezhetvén, ennek következtében az ipari készítményeket is olcsóbban adhassák, és az által az utóbbiaknak elkelése gyarapodjék; ily korlátolás nem helyeselhető, mert az csak az iparosztálynak szerez kedvezményt a földművelő osztály rovására; azonban ezen kedvezmény sem tartós, mert a nyers anyagok kivitelének korlátolása következtében azok termelése is csökkenik, és így azoknak ára emelkedni fog. <sup>1)</sup>

1, Noha kívánatosabb, hogy a honban termelt nyers anyagok az országban feldolgoztassanak, mintsem hogy kivitessenek és a belölök készített áruk azután az országba behozassanak; még sem

lehet a nyers anyag kivitelének tilalmát helyeselni csupán azért, hogy a honban gyárak keletkezzenek, mert az azért még sem fog történni, ha az arra még egyébként kívántató feltételek hiányzanak, a vélemény, hogy az ilyen tilalmazások hasznosak, a kereskedési rendszer tévedései közé tartozott.

#### 49. §. Iparszabályzatok, áruminőségi rendeletek és szemlélő intézetek.

Az iparszabályzatok abban állanak, hogy az állam az iparműveknek mind bel-, mind kül tulajdonságait, sőt készítési módjait meghatározza, és csak azoknak, melyek a kívánt tulajdonságokkal birnak, eladását engedi meg, ennek kivételére pedig külön szemlélő intézetet állít fel, hol az áruk előbb mintsem kereskedésbe hozatnának, szakértők (szemlemesterek) által megvizsgálatnak, és a melyek a szabályoknak megfelelnek, bélyeggel elláttatnak, hogy így mind a belföldiek, mind a külföldiek az áruk jó tulajdonságairól meggyőződven, azoknak megvételére hajlandóbbakká váljanak.

Ilyen szabályzatok nem czélszerűek, mert a közönség igényei az áruk tulajdonságai irányában sem maradnak mindig ugyanazok, hanem időjártával változnak, a készítési módszer meghatározása által pedig csak tökéletesebb módszer behozatala gátoltatik, egyébiránt is az iparüzők legjobban képesek megítélni, az áruknak minő tulajdonságai és készítési módja tekintettel a különféle vevőknek igényeire és fizetési tehetségére azoknak legnagyobb elkelést szerezhetnek.

Azonban vannak esetek, hol az állam némi felügyelése igen helyén van, és az ily szemléletek igen üdvös hatásúak lehetnek, különösen oly áruknál, melyek tán ugyanazon külalagnál igen különböző belértékkel birhatnak, melyek megítélésére különös műtani jártasság kívántatik, mert ezeknél nagyszerű csalárdságok történhetnek, ilyen eset fordul elő p. o. az aranyból és ezüstből készített műveknél; továbbá igen hasznos lehet az államnak felügyelése oly áruknál, melyek sok

kisebb vállalkozó által készítettnek, a kereskedők által összevételnek és a külföldre szállíttatnak, nehogy t. i. egyesek által elkövetett csalárdság az összes nemzet hitelének ártson, és a kereskedést rontsa, továbbá a vászonkereskedésre is némi felügyelés czélszerűnek mutatkozik. <sup>1)</sup>

A csalárdságok elhárítására, vagy legalább felfedezésére egyébiránt nem felesleges azon intézkedés, hogy minden gyáros arra köteleztessék, hogy gyártmányait külön gyári jegyével lássa el, és hogy azokon a különféle minémüségeiket is különös jegyek által megjelelje, s ezen megjelelést híven tegye, erre nézve elkövetett csalárdságok büntetendők.

1. Hogy közrendészeti szempontból némely iparnemnél, melyek ha helyesen nem üzetnek, az emberek élete és egészsége veszélyben foroghat, némi felügyelés szükséges, már főnebb érintetett.

---

## HARMADIK KÖNYV.

### **Intézkedések a kereskedés iránt.**

50. §. Az államhatalom intézkedései a kereskedés iránt.

A kormánynak a kereskedés iránti intézkedései vonatkoznak 1-ör Bizonyos befolyásra a kereskedelmi mérlegre; 2-or Kereskedelmi társaságokra; 3-or Kereskedési szerződésekre más nemzetekkel; 4-er Gyarmatokra és 5-ör a kereskedést előmozdító segédeszközökre.

### 51. §. A kereskedési mérlegezés, és a mérleg fogalma.

Mérlegezni mondatik összehasonlítani a pénzsommát, mely az országba bevitt árukért bizonyos idő alatt kiadatott azon pénzsommával, mely ugyanazon idő alatt az országból kivitt árukért bevétellett, hogy kitünjék, melyik részről kellett többet fizetni.

Kereskedési mérlegnek pedig mondatik a mérlegezés által kipuhatolt eredmény, azaz az arány vagy különbszet valamely ország bevitele és kivitele közt bizonyos idő alatt.

Valamint pedig valamely országnak összes bevételét összes kivitelével, vagy pedig egyik országbóli bevételét azon országbai kivitelével össze lehet hasonlítani, úgy lehet egyetemleges, és különös országra vonatkozó mérleget különböztetni meg.

A mérleg a közönséges szójárás szerint akkor mondatik valamely országra nézve kedvezőleg állani, ha az ország bizonyos idő alatt a kivitt portékákért több pénzt vett be, mint a bevittekért kiadott; ellenben szenvedőleg mondatik állani, ha az ország a bevitt portékákért több pénzt adott ki, mint a kivittekért bevett.

### 52. §. A kereskedési mérleg kipuhatolására használt eszközök.

A kereskedési mérleg kipuhatolására kétféle eszköz alkalmaztatik, t. i. 1-ör A be- és kiviteli vámlajstromok és 2-or A váltófolyam.

De ezen eszközök által a mérleget két ország közt soha sem lehet pontosan kipuhatolni, mert mi a vámlajstromokat illeti, azokban nincsen foglalva, mi a dugárusság által be- vagy kivitetett, valamint a pénzsomma se, melyet egyik nemzet a másiknál munka által keres,

vagy melyet az utazók ki- vagy bevisznek; továbbá a vámlajstromokban fel sem jegyeztetik a portékák igazi vételi vagy eladási ára, hanem csak azoknak a vámtarifában megállapított pénzértéke, mely azoknak igazi vételi vagy eladási árától nagyon különbözhetik.

A mi a váltófolyamat illeti, minthogy ennek nagysága rendszerint két piac között a kínálás és keresés közti aránytól, ez pedig az egymásnak teendő fizetésektől függ, azért a szerint a mint valamely piacról a másikra a váltófolyamat magasan vagy alacsonyan áll, a kereskedési mérlegnek az előbbi piacról a másikra szenvedőleges vagy kedvező állására következtetést szoktak vonni.

Azonban a váltófolyamat két piac közötti állásából sem lehet minden biztonsággal az azok között álló kereskedési mérlegre következtetést vonni, mert az egyik piac a másiknak az adósságait kerülés által, azaz egy harmadik helyre intézett váltók által is fizetheti (mint főnebb I-ső rész 108. §-ában mondatott), és mert a váltók külön kereskedés tárgyává váltak, úgy hogy a bankárok által azon helyeken, hol olcsóbban kaphatók, összevételnek, és azon helyre vitetnek, hol azoknak nagyobb folyamuk van.

Ezekből tehát kitetszik, hogy a kereskedési mérleg két ország csak némileg megközelíthetőleg, de soha tökéletesen ki nem puhatolhatni.

### 53. §. Vélemények, melyek a kereskedési mérleg fontossága iránt uralkodnak.

A kereskedési mérleg fontossága iránt ellenkező vélemények uralkodnak az államgazdaszáti írók közt:

Az úgynevezett kereskedői rendszer követői azt állítják, hogy minden bevétel veszteség, noha különféle fokozatban a bevitt portéka minősége szerint, (legnagyobb a veszteség, ha tökéletes portéka, kisebb, ha félgyártmány, és még kisebb, ha nyers anyag vitetik be),

és minden kivitel nyereség, de ez is különféle fokozatban (nagyobb a nyereség tökéletes portéka, kisebb félgyártmányoknál, és legkisebb nyers anyagoknál), mert a bevétel által az ország más országnak adósa lesz, tehát az utóbbinak pénzt kell küldenie, a kivitel által pedig más országnak hitelezője lesz, tehát attól pénzt kell kapnia; ebből következik, hogy ha két ország közt a mérleg egyenlően áll, egyik sem vesz, sem nyer, de hogy ha egyenlőtlenül áll, azon ország, melynek szenvedőleges mérlege van, vesz, a másik ellenben, melynek kedvező mérlege van, nyer, és pedig annyit, a mennyit a másik vesz, ha pedig valamely nemzetnek több éven át szenvedőleges mérlege van, annak el kell szegényedni szükségképen; a mérleg állása tehát igen fontos, és azért főgondja legyen a kormánynak, a kereskedésnek oly irányt adni, hogy az országra nézve kedvező mérleg idéztessék elő, ennek elérésére pedig a bevétel megszorítandó, a kivitel pedig előmozdítandó lesz.

Ellenben Smith Ádám iskolája, mely a korlátlan kereskedési szabadságot pártolja, azt állítja, hogy bevétel kivétel nélkül, és kivétel bevétel nélkül nem is létezhetik, hanem egyik a másikra alkalmat ad, és ezek rendszerint egyensúlyban vannak egymással; továbbá, hogy a nemzet magára nézve káros kereskedést nem is üz, hanem minden bevétel nyereséges, a mennyiben a nemzet általa oly áruk birtokába jön, melyeknek nagyobb csereértéket tulajdonít, mint a kivitt áruknak vagy pénznek, mert különben azokat meg sem vette volna; továbbá, hogy épen alaptalan félelem, hogy a mérleg szenvedőleges állása következtében az országban a forgalomban szükséges pénzmennyiségnek hiánya állhat be, mert ha valamely országban egy időig kevesbül is a pénz, ez által annak ára emelkedni fog, minél fogva a kellék fedezésére elegendő lesz, a pénz árának emelkedése pedig azonkívül is azt fogja okozni, hogy a pénz, mely mindig azon piacokat keresi fel, hol neki



legnagyobb értéke van, tehát vele legjutányosabban lehet vásárolni, nem sokára másunnét oda foly, és így a hiányt pótolja.

Abból ezen iskolának némely igen szigorú követője azt következteti, hogy a kereskedési mérleg kipuhatólása a kormány részéről semmi figyelmet nem érdemel, és semmi intézkedés nem szükséges, hogy a mérleg kedvező állása idéztessék elő, hanem hogy a kereskedésnek szabad menetet kell engedni; némelyek Smith iskolájából azonban nem tartják feleslegesnek a ki- és bevitt áruk mennyiségét a mennyire lehet kipuhatólni, hogy ebből a kereskedés menete ismertessék, és a nemzeti termelés és fogyasztás közti arányra következtetni lehessen.

#### 54. §. Méltánylása a kereskedési mérleg iránti tanoknak.

Ha az ember elfogúltság nélkül vizsgálja a kereskedési mérleg iránti nézeteket, és semmi tekintélynek vakon nem hódol, könnyen meggyőződhetik, hogy mind azok, kik a kereskedési rendszer, mind azok, kik Smith Ádám elveihez szorosán ragaszkodtak, tévedésben vannak; az igazság e két ellenkező vélemény közt középett áll.

Tévednek a kereskedési rendszer követői, a ménynyiben t. i. valamely országban a gazdaságban előrehaladását egyedül a kereskedési mérleg kedvező állásától feltételezik, és azért a belkereskedésnek, mely a termelés szaporodására az előállított termelések értékének csere általi gyarapodására, tehát a nemzeti vagyonosság emelésére szintén nagy befolyással bír, úgy mondván semmi fontosságot nem tulajdonítanak, tévednek azon állításban, hogy ha egyik nemzet a kereskedésben nyer, a másiknak szükségképen vesztenie kell, mert mind a kettő is nyerhet, mint két magános a cserében, nem különben helytelen azon állításuk is, hogy minden pénzkivitel káros, mert sokszor egyik ország a másikban

előnyösebben vesz készpénzzel mint árukkal, és ha valamely országba egyik évben több pénz vitetett ki, mint abból bevitetett, még nem lehet mindig következtetni, hogy azon országgal kereskedés szükségképen káros volt, mert a kereskedési üzletek nem épen egy év folyta alatt egyenlítettnek ki kölcsönösen, hanem az egy évben kiküldött portékákért az érettök járó ár a jövő évben sokszor még csak későbben küldetik meg, de azonkívül még a pénznek az egyik országba nagyobb kifolyása sokszor eléggé pótoltatik az által, hogy a bevitt áruk olyanok, hogy új termelésnél eszközül szolgálnak, vagy más nemzeteknek megint nyereséggel adathatnak el, vagy hogy egyébként más országokkal kedvező mérleg áll fen; mind ezekből következik, hogy nem helyeselhető az arra irányzott törekvés, hogy minden országgal kedvező kereskedési mérleg állíttassék elő, mert ezen törekvés a kereskedést némely országgal lehetetlenné tenné.

### 55. §. Folytatás.

De szintén Smith Ádám iskolája állításaiban is sok téveszme és túlzás foglaltatik, így különösen téveszme az, hogy a bevétel mindig hasonló kivitelre ad alkalmat, és tehát a bevétel és kivitel rendszerint egyensúlyban vannak, mert a vételek és eladások két nemzet közt nem függnék egymástól, hanem azoknak kölcsönös szükségleteitől, fizetési képességétől, és termelésök nagyságától, így p. o. bizonyos, hogy ha egyik országban rosszul ütött ki az aratás, és azért a hiány pótlására sok gabonát más országból be kellett hozni, abból nem következik, hogy az utóbbi az előbbitől azért több árut fog venni, mint más években; ha egyik ország valamely évben több idegen bort vitt be más országból, mint más években, épen nem következik, hogy azért több árut fog kivinni más országokba, mert lehet, hogy másoknak arra nincsen nagyobb szükségök, mint előbb volt, a

tapasztalás is azt tanítja, hogy valamint két szomszéd város közt, úgy két ország közt is számos okoknál fogva a ki- és bevétel közt tetemes különbség létezhetik, így p. o. ha valamely országban a nagy mennyiségű papírpénz miatt az ezüstért felülpénz (agio) fizettetik, az oly országba az aránylag drága fizetési eszköz miatt az idegen áruk bevitele csökkenni fog, a nélkül, hogy azért a kivitelnek kevesbűlnie kellene.

Hogy a bevétel és kivétel nincsenek mindig egyensúlyban, még szembetűnőbb lesz, ha figyelembe vesszük, hogy nem ugyanazon egyének, kik valamely nemzetnek eladnak, ugyanattól vesznek is, hogy a nemzet nem mint nemzet üz mással kereskedést, hanem az egyes kereskedők, kiknek érdeke a nemzet érdekétől egészenkülönbözik.

Az utóbbiból természetesen az is következik, hogy nem minden kereskedés hasznos az országra nézve, mely az azt üzö kereskedőre nézve nyereséges, a kereskedés haszna vagy kára az országra nézve a bevitt áruk minőségétől függ, már pedig lehetséges, hogy valamely árunak bevitele minőségénél fogva káros volt, p. o. belföldön kiadott és külföldön utánnyomatott könyveknek vagy haszontalan fényűzési czikkeknél szegény országba bevitele, vagy oly czikkek bevitele, mely a honi műiparnak árt, holott a kereskedő, ki azon árukat bevitte, tán abból nagy nyereségre tön szert.

A mi végtére azon állítást illeti, hogy ha a kereskedési mérleg szenvedőleges állása következtében a pénz az országban kevesbűlné, annak ára emelkedik, és e miatt a másunnét oda folyó pénz a hiányt nem sokára pótolni fogja; arra azt lehet felelni, hogy ha a pénz ritkulása következtében annak ára emelkedik is annyira, hogy a honi forgalom kelléke fedezésére elegendő, mégis olyan ország külföld ellenében és háboru esetében rosszabb helyzetben van, mint pénzzel bővelkedőbb, mint ez főnebb I-ső rész 98. §-ban említettett, az pedig vajjon a másunnét oda folyó pénz a hiányt, mely hosz-

szabb időig tartó szenvedőleges mérleg által keletkezett, oly hamar pótolni fogja-e, nem oly kétségen kívüli dolog, mert kérdés, nincs-e abban akadály? és vajjon az ország oly termeléseket állít-e elő, melyek a külföldiek által nagyon kerestetnek? és akkora-e termelés, hogy a kifolyt pénzek rövid idő múlva megint visszatérnek? és azért lehetséges, hogy az országból tán több éven át nagyobb mennyiségben kifolyó pénzsommák oly hamar vissza nem folynak.

Ebből kitetszik, hogy a kormánynak az egyetemleges mérleg állására csakugyan némi figyelmet fordítani, és különösen a termelés és fogyasztás közti arányt kipuhatolni, és azon arányra befolyás által oda kell működni, hogy a termelés szaporodtával az egyetemleges mérlegnek hosszabb időre kedvezőtlen állása elháríttassék.

#### 56. §. Intézkedések a kereskedési társaságokra nézve.

Mínt hogy a kereskedés kezdése távol vidékkel, főleg barbar nemzetekkel, nagy veszélylyel s eleinte nagy akadályokkal is össze van kötve, és mínt hogy ilyen kereskedés nagyobb tőkét is kíván, melylyel az egyes kereskedő vagy nem bir, vagy melyet koczkáztatni nem akar, sokszor ily kereskedés csak többeknek egyesült tanácsával vitethetik előnyösen, azért az ilyen kereskedés kezdésére kereskedési társaságok nélkülözhetlenek, de hogy az ilyen társaság létrejöjjön, szükséges, hogy az eleinte minden versenyzés ellen biztosíttassék, és a kormánytól mindenféle szabadalmakkal felruháztassék, <sup>1)</sup> miként ez történt Angolországban az angolostindiai társulattal, mely még kormányzási joggal is felruháztatott Ostindiában, azonban ezen kizárólagos jogok csak bizonyos időre adassanak, mert mihelyt egyszer azon kereskedés jó menetben van, a társaságok egyedárusága és szabadítékai ártanak a kereskedésnek

és a fogyasztóknak, sőt magára a társaságra nézve sem hasznosak, mert a társaságot megfosztják az iparkodási ösztöntől, a társaság tisztviselőinek hanyagságra adnak alkalmat, az árukat pedig drágítják, még ártalmasabb lehet ilyen társaság, ha kormányzási joggal van felruházva a távol gyarmatban, mert kormányzásában csak szűkkeblű kalmári érdekéből indul ki, és mindenféle visszaéléseket követ el.

1. Oly kereskedési társaságra nézve, mely távol vidékekkel nem kereskedik, különös kiváltság adása nem szükséges; midőn pedig valamely társaság távol vidékekkel akar kereskedni, a kiváltság adása előtt meg kell fontolni, vajjon való-e a népnek a kereskedés azon ága, vajjon arra kereskedési társaság kívántatik-e, és van-e szükség kiváltságra?

A kereskedési társaságok átaljában lehetnek vagy nyitlak, vagy hallgatólagosak, vagy részvényesek; az elsőben minden tag egész vagyonával le van kötelezve a társaság kötelezéseire nézve, és pedig egyetemlegesen, és itt minden tagnak neve köztudomásra hozatik bejelentés által az illető hatóságnál; a másodikban egynehány tag (t. i. a felelős tagok), kiknek neve bejelentetett az illető hatóságnál, az egész vagyonukkal a társaság kötelezéseire nézve szintén egyetemlegesen le van kötelezve, míg az úgynevezett kültagok, azaz hallgatólagos tagok csak betételökét kockáztatják; a részvényes társaságnál a társaságnak tőkéje egyenlő sommáról szóló részvényekre osztatik fel, és a részvényesek azon sommán túl, melyről a részvény szól, lekötelezve nincsenek.

Minden kereskedési társaság ügyeinek kezelésére igazgatóságot választ, melynek a társaság hivatalnokai és szolgálói közvetlenül alá vetvők, az igazgatóság oldala mellett véleményezés és ellenőrködés végett van egynehány társasági tagból álló választmány, fontos ügyekben a társaság közgyűléseket tart, főleg ha a társaság alapszabályai változtatása, új üzletek kezdése, vagy a társaság megszüntetése forog kérdésben.

A társaság nyeresége bizonyos időszakokban a társaság tagjai közt felosztatik, és pedig a nyílt és hallgatólagos társaságban a szerződés értelmében, részvényes társaságban pedig a részvények szerint.

Ha valamely részvényes társaság alaptőkéje nem elegendő, a társaság vagy hitelhez folyamodik, vagy új részvényeket ad ki, mi jobb e kettő közül, az az üzletek menetelétől függ; ha az üzletek igen jól mennek, akkor előnyösebb lesz kölcsönt fölvenni, de ha az üzleteknek sikere bizonytalan, akkor a részvényeket kell szaporítani, hogy a társaság ne kénytelenítessék a kölcsön vett pénztől kamatot fizetni, és hogy többen részesüljenek a veszélyben, gyakran történik,

hogy ez alkalommal az határoztatik, hogy a régibb részvényeknek addig ne lehessen igényt támasztani jövedelemre, míg az új részvények bizonyos nekik biztosított jövedelmet nem huztak, ez esetben az újabb részvényeket elsőbbségi részvényeknek (Prioritätsactien) nevezik.

### 57. §. Elvek a kereskedési szerződésekre nézve.

A kereskedési szerződések, melyek két ország kormányai közt a kereskedelemre nézve kötötnek, mennyiben a két ország közti kereskedelemnek könnyebbítését, akadályainak elhárítását, a kereskedést üzö polgárok személyes és vagyoni bátorságának előmozdítását, vagy bizonyos termelések megszerzésének biztosítását tárgyazzák, kétségkívül igen jótékonyan hatnak. <sup>1)</sup>

Ellenben oly kereskedési szerződés, melyben egyik nemzet a másikonál bizonyos árucikkekre nézve magának egyedárusági jogot vagy más előjogokat köt ki más nemzet felett, az utóbbira nézve kártékony hatásu lesz, és más nemzeteknél is irigységet szül.

Hogy a kereskedési szerződések károsak ne legyenek, azok kötésénél a viszonzossági elvből kell kiindulni, azaz iparkodni kell, hogy az előnyök abból nem csak az egyik nemzetre, hanem mind a két nemzetre, mennyire lehetséges, háromoljanak, továbbá az ilyen kereskedési szerződésnél a honi termelés és müipar fejlődését kell szem előtt tartani, és minthogy e tekintetben a viszonyok igen változnak, úgy hogy azon szerződési pont, mely bizonyos időben hasznos volt, később károossá válhatik, azért az ilyen kereskedési szerződést, mely az ipar viszonyaira befolyással bir, nem örökre, hanem csak bizonyos számú évekre kell kötni. <sup>2)</sup>

1. Ilyen hasznos pontjai a kereskedési szerződéseknek, p. o. ha a vámilletékek, a vízi vám, az örtonypénz alábbszállítatnak, ha idegen hajóknak szabad átmenet engedtetik, ha a fának, gabonának vagy a sónak szállítása biztosítatik.

2. A nevezetességre jutott kereskedési szerződések egyike volt az ugynevezett Methuen-féle szerződés (Methuen-treat), mely Portu-

zonyítja. Ide járul, hogy ezen rendszer mellett a gyarmatban a népesség és vagyonosság sem fejlődhetik úgy, mint az fejlődhetnék, ha a gyarmat szabadsága nem korlátozott volna, annál fogva az anyaországra a gyarmat korlátozásából eredő haszon sokkal kisebb, mint milyen a gyarmat szabad fejlődéséből eredő haszon volna.

Ezekből kitetszik, hogy az anyaország érdekében áll a gyarmatokat lélekismeretesen kormányozni, és azok szabadságát és fejlődését nem gátolni, miszerint így azoknak nagyobb ragaszkodása idéztessék elő az anyaországhoz.

59. §. Az államhatalom intézkedései a kereskedést előmozdító segédeszközökre nézve.

A kereskedést előmozdító segédeszközök, melyekre az államhatalom intézkedései vonatkozhatnak, következők: 1-ör A kereskedelmi ismeretek terjesztése, 2-or Alkuzások, 3-or Alkuzási rendszabályok, 4-er A mértékek és súlyok, 5-ör Sokadalmak és vásárok, 6-or A közlekedési eszközök, t. i. a közönséges országutak és hidak, vaspályák, vízi utak, folyók, csatornák, tengerút, a posták és távirdák, 7-Kereskedési consulok felállítása.

60. §. Intézkedések a kereskedelmi ismeretek terjesztésére.

A kereskedelmi ismeretek terjesztésére jótékonyan hatnak a kereskedelmi tanodák, és az ipar- és kereskedelmi kamarák.

A kereskedelmi tanodák arra szánják, hogy azokban a kereskedelmi pályát választó ifjak az arra kívánt ismeretekben részint előkészítő, részint terjedtebb és magasabb kereskedelmi műveltség szerzésére szükséges oktatást nyerjenek, és azért ezen tanodák kétfélék, t. i. alsóbbak és úgynevezett kereskedési akademiák. <sup>1)</sup>

Az ipar és kereskedelmi kamarák, melyeknek tagjai a kereskedők és iparúzők által szabadon választatnak, tanácskoznak a kereskedés és ipar szükségleteiről, az ipar és kereskedés állapotjáról és ennek netaláni akadályairól, mi által tisztább nézetek terjesztetnek a kereskedelmi ügyekről; továbbá ezen kamarák a területeiken mindenféle fontos adatokat beszereznek, és azoknak köztudomásra hozása, valamint a körükbe vágó hozzájuk a kormány által intézett kérdések iránt adott véleményezés és szükséges felvilágosítás által a kormánynak és a törvényhozó testületnek igen hasznos szolgálatot tesznek.

Ezen ipar és kereskedelmi kamarák egyszersmind közlönyül szolgálhatnak, mely által a kereskedői osztály óhajtásait a kormányhoz felterjeszti, és mely által a kormány a kereskedőkkel is mindenféle tudósításokat közöl, melyek a kereskedőkre nézve igen fontosak, és melyek különben vagy épen nem, vagy igen későn jutnának a kereskedők tudomására, ilyen ipar és kereskedelmi kamarák tehát az ország különféle vidékeiben felállítandók.

1. A kereskedelmi tanodák főtantárgyait képezik a számítás, a kereskedelmi könyvviteltan, a kereskedési levelezés, váltó és kereskedési jog, áruismeretek, a természeti tudományok és élő nyelvek. — Az ügyesség és tapasztalásnak a leendő kereskedők közti előmozdítására utazások és a legnevezetesebb kereskedési piacokon tartózkodás nagyon jó hatással bírnak, erre tehát az ifjakat buzdítani kell.

### 61. §. Alkuház és alkuszok körüli intézkedések.

Minthogy az alkuházak (tőzsdék) a kereskedést nagyon előmozdítják, azért ilyenek nagy kereskedési városokban lesznek felállítandók, hogy pedig ilyen ház rendeltetésének megfeleljen, szükséges, hogy mindenféle tekintetből czélszerű helyisége legyen, hogy meghatórtassanak a személyek, kik joggal bírnak annak



meglátogatására, továbbá az idők és órák, melyekben nyitva áll, az itt végzendő üzletek, és végre minden, mi a jó rend fentartására vonatkozik; az alkuház szabályainak fentartására, a rendetlenség és viszálykodások eltávolítására az ilyen házakban mindig kormányi biztos örökdik, az alkuházakban a különféle állam és iparpapírok, valamint a váltóknak folyamjegyzéke is közhírré teendő.

Az alkuszokra nézve külön alkuszi szabályok szükségesek, melyek meghatározzák, ki lehessen alkusz, mik azoknak kötelei és jogai. <sup>1)</sup>

1. Az alkuszok kötelei közé tartozik főleg az illető feleknek híven szolgálni, a nekik adott megbízásokat az üzlet befejezéseig titokban tartani, szabályszerű könyveket üzleteikről a valóság szerint vezetni, és azokból később is az illető feleknek az ügynevezett kötésbizonyítványt kiadni, végre a magok számára üzendő kereskedéstől tartózkodni.

## 62. §. Intézkedések a mértékek és súlyokra nézve.

A mértékekre és súlyokra nézve gondoskodni kell az államhatalomnak, hogy oly mértékek és súlyok használtassanak, melyek egyszerűek és mind magokban véve, mind felosztásaik szerint számolásban könnyen alkalmazhatók, úgy hogy azokat minden ember könnyen felfoghassa és emlékezetben tarthassa, <sup>1)</sup> továbbá, hogy az egész országban, vagy ha az lehetetlen volna, legalább nagyobb területen a mértékek és súlyokra nézve egyformaság hozassék be.

Hogy pedig a különféle helyeken a forgalomban használt különféle mérő szerek helyesek legyenek, különféle helyeken úgynevezett ösmérszerek tartandók, és gyakori vizsgálat szükséges a rendőrség részéről, vajjon a forgalomban nem használtatnak-e hamisított vagy egyébként hiányos mérő szerek, olyanok pedig, kik hamisított mérő szerekkel élnek, megbüntetendők.

1. A mértékrendszerre nézve a tizenkettő, vagy a tizedrendszert lehet elfogadni, az elsónél az egész 2, 3, 4, és 6 által, a másodikban csak 2 és 5 által osztatik fel; ha új mértékrendszer hozatik be, a mennyire lehet, oly elnevezések fogadtassanak el, melyek a nép által már ismerteknek, az elébbi mértékek és súlyok az újabbakra is átvitessenek, és jó átviteli tabellák (Reductionstabellen) tétessenek közhírré, végre határidő határozottassék, melyen túl a régi mértékek és súlyok már többé nem alkalmazhatók.

### 63. §. Intézkedések, melyek által a sokadalmak és vásárok jótékony hatását emelni lehet.

A sokadalmak és vásárok jótékony hatását az által lehet emelni: ha czélszerű hely és idő választatik azoknak tartására, ha csekély helypénz követeltetik az idegenektől, ha különben mindenféle intézkedés történik, mely a vásári forgalmat előmozdítja, ide tartozik, hogy elegendő olcsó és kényelmes szállások létezzenek az idegenek számára, valamint hogy a portékák felállítására kivántató rakhelyekben és a fel- és lerakódásra kivántató személyekben hiány ne legyen, továbbá hogy az áruk megmérésére is legyenek intézkedések; végre hogy a közbátorság fentartassék, és a vásáron támadt viszálykodások kiegyenlítésére különös vásári bíróság állíttassék fel,

### 64. §. Intézkedések az országútakra és hidakra nézve.

Az országútak, melyeknek állapotja nevezetes ismerjele a gazdasági műveltségnek, és nagy befolyással bír a kereskedelemre, az államnak különös gondját kívánják, ezek minden nevezetes pontra (hol vaspályák nincsenek) elágazzanak, az utépítészeti tudomány szabályai szerint az államtól rendelt szakértők által építtessenek <sup>1)</sup> és jó karban tartassanak; oly utakat, melyek nevezetes helyek összeköttetésére szolgálnak, az állam, ellenben,

melyek csak szomszéd kisebb helyeket kötnek össze, az illető helységek állítsanak elő.

Az útépitési költségek mégtérítésére vagy az adó útján, vagy az utazóktól követelendő vám által történhetik.

Ha az utak fentartása bérlőkre bízatik, azokat ellenőrködtetni szükséges.

Hogy az utazók czélukat el ne téveszszék, czélszerűen állíttathatnak fel az utak mellett útmutató oszlopok, a fáknak ültetése is az utak mellett igen hasznos, mert ezek vízáradás idejében és télen, midőn az út nagy hóval van belepve, mintegy kalauzúl szolgálnak. nyáron pedig árnyékuk által az utazókat a nagy hőség ellen védik.

Hol pedig az út lejtősége miatt szükséges a kereket megkötni, ott arra figyelmeztető jelek állíttassanak fel.

Azonkívül gond fordíttassék, hogy az országúton elegendő vendéglő létezzék, hol az utazók bátorságos és kényelmes szállást találnak, valamint hogy az utak mellett a fuvarozási szereket készítő kézművesekben hiány ne legyen.

A hidak is szakértők által tartósan építendők, és kellő figyelem fordítandó azoknak kitatarozására, ezeken is vámot lehet szedni az átjáróktól; ha a hidrésztvényesek által építettett, czélszerű azokat arra kötelezni, hogy bizonyos számú évek után, melyek alatt a szedett hídvámtól annyi jövedelmet huzhatnak, hogy a részvények után járó évenkénti jövedelmen és a fentartási költségeiken kívül az építésre kívántató tőke is mégtérítettett, és így évenként a részvényeknek bizonyos száma beváltathatott, a hidat az állam kezébe átereszteni tartozzanak, mely azután csak annyi hídvámot vesz, mennyi a híd fentartására szükséges.

Végre minthogy a szállítás fuvarosok által történik, azokra is gondját fordítandja az állam, erre nézve szükséges, hogy a fuvarozási üzlettel csak ahoz értő és bizo-

dalmat érdemlő, tehát biztonságot nyújtó egyének foglalkodhassanak, ily egyének bizonyítványokkal láttassanak el arról, hogy a szükséges kellékekkel birnak, továbbá különös helyiségek létezzenek, hol a fuvarost bizonyos helyre keresők és a fuvaroda elvállalók egymással könnyen találkozhassanak, mi által a viszfuar is lehetségesítettik, és ennek következtében a fuvardíj mérsékeltetik.

1. Az útépitészet újabb időben nagy tökélyre vitetett, divatba jöttek imitt-amott a kövezett utak, továbbá a Mac Ádámtól úgynevezett macadamizirozott utak, melyek jó vastag réteget kapnak összetört kövekből, leginkább gránitból, de a legjobban épített utak is elébb romlanak a fuvarszekerek rosz minémisége vagy a nagy terhek által, azért szükséges, hogy különös rendeletek által a nagyon terhes szekereknek vagy igen vékony talpu kerekének használata, valamint a szekereknek nagy megterhelése tiltassék.

### 65 §. I n t é z k e d é s e k a v a s p á l y á k i r á n t.

A vaspályák létrehozása nagyon fontos valamely államra nézve, mind gazdaszati, mind rendőri, mind hadügyi szempontból, és pedig annyira, hogy érezhető hátrányok nélkül egy állam sem maradhat hátra a vaspályák építésében, ezeknek építése a gazdaszati miveltség alsóbb fokain, hol a magánosok közt a vállalati és egyleti szelem nem igen fejlődött, és az arra kivántató ismeretek nincsenek igen terjedve, czélszerűebben a kormány által történik, mely az építésre kivántató építészeket, a munkaerőt és nyers anyagokat, különösen a vasat és fát magának könnyen megszerezheti, és a számtalan előnyök miatt, melyek a vaspálya létéből reá háromlanak, csekélyebb nyereséggel is megelégedhetik.

De a gazdaszati miveltség felsőbb fokain, hol vállalkozási és egyleti szellemben, valamint magán töképenzesekben nincsen hiány, a vaspályák építése magánosokra, kik e czélból részvényes társaságban egyesülhetnek is, haszonnal bizathatik, így jöttek létre a vaspá-

lyák Angolországban, Belgiumban és Északamerikában, ily esetben a kormánynak a társaság tervét megvizsgálni és a viteltariffát időről időre szabályozni kell, de mindig úgy, hogy a részvényeseknek illő nyereség maradjon. Hogy a vaspálya szegényebbek által is használtathassék, több osztály különféle vitelárral hozandó be.

Néha a kormány magán vállalkozóknak bizonyos mennyiségű kamatot, vagy a jövedelem bizonyos minimumát garantirozhatja, ha t. i. nagyon érdekében fekszik, hogy a vaspálya létrejőjön.

A vaspályák építése kisajátítási törvényt feltételez, mely által mindenik magános telkét a vaspálya-építés végett kármentesítés mellett átengedni köteleztetik.

Minthogy a vaspálya építése igen sok költséget okoz, azért elébb mintsem valamely vaspálya építése megkezdetnék, pontosan meg kell itélni, vajjon két összekötendő pont közt reménylendő-e oly nagy személy- és áruforgalom, hogy az építési és fentartási költségek megtérítettnek fognak-e? és vajjon nem volna-e czélszerű e két pont közt csatornát építeni?

A vaspálya-építési költségeknek nagysága részint a terület minémiségétől, részint a megszerzendő telek értékétől függ, azért ott, hol a terület minémisége miatt sokszor töltések vagy alagutak fellállítása szükségesek, vagy hol a népesség sűrűbb volta miatt a telek nagyobb értékkel bir, az építési költségek nagyobbak lesznek.

### 66. §. Folytatás.

Az összes vaspályai rendszer megállapításánál azt kell szem előtt tartani, hogy a különféle vaspályák (akár már előre, akár egymás után terveztetnek) mintegy az országra terjesztett vaspályai halót képezzenek, mely által minden nevezetes hely egymással és a központtal, t. i. a fővárossal összeköttetésbe hozassék.

Az egyes vaspályák építésénél pedig arra kell

tekinteni, hogy azok a mennyire lehet egyenes vonalban építtessenek, kivéve ha görbe vonal által több nevezetes hely volna összekötendő, vagy az egyenes vonalnál rendkívüli akadályok volnának elhárítandók.

Hogy a vaspályák létrehozása némely egyes foglalkozásra, sőt helyiségre nézve hátrányokkal van összekötve, p. o. a fuvarosokra vagy vendégfogadósokra némely helyen, a kisebb városokban levő kézművesekre, kik a közel hozott nagy városiak által túlszárnyaltatnak, azt tagadni nem lehet, de az előnyök, melyek az összeségre a szállításnak gyorsaságából és olcsóságából a vaspályák következtében háromlanak, sokkal nagyobbak, mint az említett hátrányok; a vaspályák hatásai e tekintetben hasonlítanak azon hatásokhoz, melyek a gépeknek a műiparnáli behozatalánál mutatkoznak, valamint ezeknél, úgy a vaspálya behozatásánál is csak az átmeneti időszak van némely egyénekre nézve bajokkal összekötve, és azok helyett, kik foglalkozásukban csökkenést szenvedtek, sokkal többen nyernek másutt foglalkozást, a fuvarosokra háromló kár is az által kisebbül, hogy a minden oldalról szaporodott átszállítás következtében a fuvarosok a vaspályák oldalain fekvő helységekből a vaspályai állomásokrai fuvar által több foglalkozást nyernek; a mi a kisebb városokban levő iparüzöket illeti, azoknak jobban kell igyekezni, hogy műveik a nagy városi iparüzök műveikkel a versenyzést kiállhassák.

A vaspályáknak építése is némi hátránnyal van összekötve, t. i. hogy az építés által tökéek vonatnak el a földműveléstől és műipartól, és hogy a vaspálya építése sok munkást igényelvén a munkabért más termeléséknél emeli; de ezen hátrányok is csak mulólagosak, és kevésbé állhatnak be, ha a vaspályák lassanként építtetnek, és ha másféle intézkedések tétetnek, melyek által a földbirtokosokra és műiparüzökre nézve a kölcsönkaphatás könnyebbítettik.

## 67. §. Intézkedések a folyókra nézve.

A folyókra nézve szükséges, hogy azok hajózható állapotban tartassanak, és egyéb akadályai a folyó használatának eltávolíttassanak.

Hogy a folyó hajózható állapotban tartassék, mind azon okok, melyek a folyómedernek lassankénti elsekélyedését okozhatnák, hová tartoznak: a folyónak többféle elágazásai, igen alacsony partok, a folyómedernek tisztátalanodása, mind azok, melyek a hajózást lehetlenné vagy veszélyessé teszik, p. o. zuhatagok, szirtek, zátonyok eltávolítandók; ha pedig a zuhatag eltávolítása lehetetlen volna, akkor a folyó közelében építendő csatorna által kell a zuhatag elkerülését lehetségessé tenni.

Azonkívül a hajózás azon akadályai is, melyek emberi intézkedésekből, p. o. vízépítkezések, malmok, hidak, vízlecsapolások következtében erednek, szintén elhárítandók, a hajózásnak a vízfolyam ellenébeni könnyítésére, a hol szükséges, vitorlás hajók hozandók be.

Gondoskodni is kell, hogy a partok mellett mindenütt parti utak hagyassanak, az emberek és a netalán hajókat vonó marhák számára.

Minthogy pedig a szállítás a vízen veszélyekkel is jár, azért a hajók vezetése csak oly emberekre bízassék, kik ahoz tökéletesen értenek, és kik képesek a netán okozott kárt megtéríteni, oly helyeken pedig, hol a hajó nagyobb veszélynek van kitéve, gondoskodni kell, hogy a veszélylyel különösen ismeretes hajósok legyenek kaphatók, kik a hajót veszélyes helyen is átvezetik.

## 68. §. Folytatás.

Egyéb akadályok, melyek a folyó szabad használatát gátolják, lehetnek: az árumegállítási jog, a hajó-

megállítási jog, a terhes vízi vámok, kizárások a folyó használatából, és más államoknak, melyek területén keresztül foly a víz, intézkedései.

Valamely városnak árumegállítási joga (Stapelrecht) alatt értetik azon jog, mely szerint követelheti, hogy a folyón (vagy tengelyen) a városon keresztül vagy mellette szállítandó áruk bizonyos időig a városban eladás végett kirakassanak, vagy épen csak azon város polgárainak adassanak el.<sup>1)</sup>

A hajómegállítási jog (Umschlagsrecht) alatt pedig értetik valamely városnak joga követelhetni, hogy más helyekből oda érkező hajók ott megálljanak, és az áruk lerakódása után visszamenjenek, az áruk további szállítása azután azon városnak hajóin történvén.

Az árumegállítási jog célja, hogy valamely város kereskedése, a hajó megállítási jognak pedig, hogy annak hajózása nagyobb virágzásba hozassék,<sup>2)</sup> de minthogy kétséget sem szenved, hogy ily jogok csak egyik városnak kedveznek, az összes kereskedésnek pedig ártanak, és a külföldieket elidegenítik, azért ily jogok nem helyeselhetők.

A nemzetek közti barátságos viszony és a kereskedés virágzása kívánja, hogy valamely folyónak használatából egy nemzetnek lobogója se zárassék ki, azonban az igazsággal nem ellenkezik, ha azon nemzetek, melyeknek területén keresztül megy a folyó, magoknak némi előjogokat tulajdonítanak, a mennyiben t. i. a folyó korlátlan használatát magoknak tartják fen.<sup>3)</sup>

A terhes és sok helyen szedett vizivámok, melyek a folyókon és csatornákon gyakran vétetnek, szintén nagy akadályai a kereskedésnek, a vízi vámok szükségesek ugyan, hogy a folyó szabályozási vagy csatorna-építési költségeket fedezzék, de hogy a hajózásnak akadályára ne szolgáljanak, ezek csak mérsékeltek legyenek, és sok helyen ne szedessenek; ha pedig valamely folyó több államon foly keresztül, akkor szükséges, hogy ezen vízi vámok ezén államok kölcsönös egyezkedése



által úgy szabályoztassanak, hogy a kereskedésnek gát ne tétessék, és a vízivámi jövedelem felosztására nézve bizonyos arány határozottassék meg, miként ez történt a Rhaina, Elba és Vezér folyókon.

Ha a folyó idegen országon is keresztül foly, vagy ha torkolatja idegen hatalom birtokában létezik, szerződések által oda kell hatni, hogy más államok intézkedései vagy gondatlansága által p. o. ha a folyó torkolatját elhomokosodni engedi, a hajózásnak gát ne tétessék.

1. Ilyen árumeállítási joggal hajdan Buda városa, hajómeállítási joggal pedig Bécs városa birt.

2. Hasonló célja mint a hajómeállítási jognak volt azon törvénynek is, melyet Angolország Protectora Oliver Cromvell úgynevezett hajózási törvény neve alatt 1651-ik évben hozott, ezen törvény azt rendelte, hogy más nemzetek áruikat csupán csak angol hajókon szállíthassák Angolországba, angol árukat pedig csupán csak angol hajókon vagy saját hajóikon, de melyeknek kapitánya és a legénység két harmada angol legyen, szállíthassanak külföldre, és valamely hajó csak akkor tekintetett valamely nemzet sajátjának, ha ugyanazon nemzet országában vagy Angolországban épített. Ezen hajózási törvény magának Angolországnak ártott leginkább, mert az idegen hajók nem találtak Angolországban vízfúvart, és azért nagyobb fuvarbért voltak kénytelenek követelni, és az angol kereskedők is sokszor nem használhatták az idegen hajókat portékáik elküldésére.

3. Ezen alapszik a Dunagőzhajózást szabályozó legújabb időben kötött egyezkedés, mely szerint azon államoknak, melyeken keresztül a Duna foly, területén belől a hajózás és szállítás az egyik helytől a másikig, azaz a parti pontok közti hajózás csak ezen parti államok hajóinak tartatott fen; ellenben az összes Dunának használata tehát a hajózás és szállítás a Duna kezdetétől egész a torkolatig, vagy pedig határszéltől valamely helyig bármely nemzet lobogóinak megengedtetik.

## 69. §. Intézkedések a csatornák iránt.

A csatornák oly országban, hol vállalkozási szellemen és tökében hiány nincsen, magánosok által jöhetnek létre, másutt pedig a kormány által állítandók elő; az első esetben úgy mint a vaspályáknál a vállalkozó társaság terve vizsgálóra veendő, és a viteltariffa

valamint a netaláni zsillippénz meghatározandó, minden esetre szintén kisajátítási törvény szükséges.

Előbb mintsem a csatornaépítés megkezdetnék, költségvetést kell készíteni, és azt a csatornából reménylendő hasznokkal össze kell hasonlítani.

A csatorna építésénél pedig arra kell tekinteni, hogy a tájék vízáradásnak kitéve ne legyen, és a csatorna elegendő vízzel legyen ellátva; e célból víztár szükséges, melyből a csatorna elég vízzel elláttassék.

#### 70. §. Intézkedések a gőzhajókra nézve.

A gőzösök még nagyobb hasznot hajtanak mint más hajók, mert az átszállítást gyorsítják és a költségeket kevesbitik, és pedig annál nagyobb mértékben, minél tökéletesebbek, e tekintetben az úgynevezett csavar-gőzösök igen ajánlkoznak.

Ha a gőzhajózás valamely országba először hozatik be, a gőzhajói társaságnak bizonyos időre kiváltságot lehet adni, hogy lábra kaphasson a gőzhajózás, de ezen kiváltságok hosszú időre ne szóljanak.

Néha szükséges, hogy a kormány a gőzhajói társaságnak bizonyos pénzbeli segítséget (subventiót) nyújtson évenként, különösen ha valamely gőzhajói társaságnak külföldi társaságokkal kell versenyeznie, ne hogy különben a nemzet részéről a gőzhajózás megszűnjék, ily subventiót a földközi tengeren lévő francia és orosz gőzhajói társaságoknak a francia és orosz kormány ad, az ausztriai kormány is a Lloydféle gőzhajói társaságnak subventiót nyújt.

#### 71. §. Intézkedések a tengerészet körül.

Hogy a tengerészet, mely mind a kereskedelemre, mind az ország politikai hatalma emelésére oly nagy befolyással van, virágzásba jöhessen, szükségesek: 1-ör Úgyes hajóépítések. 2-ör Jó tengerésztisztek és hajó-

sok. 3-or Biztos és alkalmas kikötők. 4-er A tengeri hajózás ótalma.

A hajóépítést előmozdíthatni, ha az ifjúságnak az arra kívántató ismeretek megszerzésére különös tanintézetekben alkalom nyújtatik, ha ügyes ifjak szerzendő tapasztalás végett külföldre küldetnek, ha hajógyarak állíttatnak fel, hol a hajógyártást tanulók magokat gyakorlatilag kiképezhetik, továbbá ha a hajógyártásra kívántató nyers anyagoknak, valamint az építési és tüzeleési szereknek, milyenek a fa, vas, gépek, kötelek, kőszén stb. termelése szaporíttatik és előmozdítatik.

A hajóépítés a hajózás lehetővé tételén kívül annyiban is hasznos lehet, hogy magok a hajók is kereskedési cikket képezhetnek.

Ügyes tengerésztsztek kiképzésére szolgálnak a tengerészeti iskolák, az ezekben kiképezett ifjak azután mint hadfiak a tengerészeti szolgálatban magoknak gyakorlati ügyességet szereznek.

A hajóslegényeknek, kiknél bátorság, edződés és a tengerrel ismeretesség a főkéllékek, kiképzésére a parti halászat szolgálhat.

A kikötőkre nézve szükséges 1-ör Hogy arra czélszerű hely választassék, kikötőnek pedig czélszerű azon hely, mely jó és elhomokosodásnak oly könnyen ki nem tett fenekkel bir, és melyben az ott nyugvó hajók a szirtek, sekélyek, kiömlések és szélvésztek ellen inkább biztosítvák.

2-ör Hogy czélszerű építkezések és intézkedések tétessenek mind arra, hogy a veszélyek ellen nagyobb biztosság létesüljön, mind arra, hogy a kikötőnek kényelmesebb használata lehetővé tétessék; ide tartozik a tengerbe nyúló töltésnek (molo) valamint a világító toronyoknak (hol t. i. azok szükségesek) építése, továbbá intézkedések, hogy az áruk ki- és berakodása kényelmesen történhessék, és hogy különös intézetek a hajók megkötésére, különös műhelyek és víztárak a hajók kijavítására és az áruk számára tűz ellen elegendőleg biztosított

raktárak létezzenek, továbbá hogy az ország belsejéből a kikötőhöz jutás jó közlekedési eszközök által könnyítve legyen, végre a kikötők a tengeri rablók, valamint az ellenség elleni biztosítás tekintetéből erődítményekkel láttassék el, és abban a pestisnek az idegen hajók általi behozatala ellen is czélszerű intézkedések tétessenek.

A tengeri hajózás ótalma pedig kívánja: 1-ör Hogy az állam a tengeren elegendő hadihajókat tartson, melyek által a kereskedői hajók a kalózok ellen védesse- nek; 2-or Hogy különös tengerjog hozassék be, mely szerint a tengeri hajózásból eredő perek eldöntessenek.

### 72. §. A hajók biztosítása.

Bármely hajózás előmozdítatik a hajóbiztosítások által, ezeket tehát előmozdítani szintén a kormány feladataihoz tartozik. ezen biztosítási ügyeüre nézve a kormány- nak ugyanazon teendői vannak, mint más biztosítási ügyeknél, különösen pedig gondoskodnia kell, hogy minden kikötőben különös kárbírók (dispacheurs) legyenek, kik a kár mennyiségét határozzák.

### 73. §. A posták, távírdák és hírlapok.

A közlekedést és kereskedést a posták, távírdák és hírlapok is előmozdítják.

Hogy a posták, melyek többnyire az ugynevezett regaljogokhoz tartoznak, céljuknak megfeleljenek, szükséges:

1-ör Hogy azokon mind a személyek, mind a levelek és portékák átszállítása biztosan történjék, a levelek biztossága különösen kívánja, hogy felbontatlanul adassanak át azoknak, kiknek szólnak, és a postatitok fentartassék, a portékák biztossága is azoknak sértetlen átadásában áll.

2-or Hogy a posta használata olcsó legyen, az olcsóság következtében több levél is fog a postán küldetni,

és s posta inkább fog használtatni; minthogy pedig a szállítási költségek az által nem szaporodnak, a kormány jövedelme is az által nagyobb lesz; ellenben a nagy postadíjak a kereskedésnek ártalmára vannak, és a posta használata csökkenését okozván, a kormány jövedelmét is csökkentik, olcsóság tekintetéből az angol pennyposta utánzásra méltó.

3-or Az átszállítás gyorsan történjék.

4-er A posták járása a kereskedés kényelmeihez képest intéztessék el.

A legújabb találmány a közlekedési eszközök közt a távírdák, melyek által fontos tudósítások legrövidebb idő alatt terjesztetnek, és melyek a kereskedésre, és az áruk ára egyenlőbbségének eszközlésére nagy befolyást gyakorolnak.

Ugyanazon befolyással bírnak a hírlapok is.

#### 74. §. Kereskedési Consulok.

A külkereskedés előmozdítására a külföld különféle piaczaín felállított kereskedési consulok is szolgálnak, ezek az országnak, melyet képviselnek, kereskedői jogait védik az idegen piaczon, országuk kereskedését azon országgal, melyben működnek, figyelemmel kísérik, és annak előmozdítása, valamint akadályai elhárítására nézve javaslatokat tesznek, végre a kereskedési szerződések megtartása felett őrködnek. <sup>1)</sup> <sup>2)</sup>

1. A török birodalom kereskedési helyeiben az európai hatalmasságok consulai több joggal bírnak mint másutt, jelesen a honuk polgárai felett polgári perekben birói hatóságot gyakorolnak.

2. A távol vidékekkel, különösen a világ más részeiben levő piaczkokali kereskedés az által is mozdítottatik elő, ha kereskedési társaságok oly távol helyeken megbizottakat rendelnek, kik érdekükben ott eljárnak, tehát a társaság által eladás végett küldött árukat átveszik, azokra a megbizás folytán vevőket szereznek, s a társaság számára ott vásárlásokat tesznek, és a bevásárlott árukat a társaságnak elküldik, ily megbizottak factoroknak neveztetnek; factorok felállítása azért lehet előnyös, mert a vétel és eladásnál a szerencsés sikerre nézve igen sok függ az időponttól, mely azokra meg-

választatik a factorok pedig a legelőnyösebb időpontról a vételek és eladásokra nézve tudósíthatják a megbízó társaságokat, az angol kereskedési társaságok sok ily factori intézettel bírnak Ázsiában, Afrikában és Amerikában, melyek némelyike nagyszerű irodával el van látva.

## NEGYEDIK KÖNYV.

### Intézkedések a pénz és hitel iránt.

75. §. Az államhatalom befolyása a közönséges csereeszközre, azaz a pénzre és a hitelre.

Mínthogy a pénz azon közönséges csereeszköz, mely egyedül teszi a forgalmat nagyobb kiterjedésben lehetségessé, és minden javak ármértéke és képviselője, azért a pénz ügye az állam különös figyelmét igényli, ezen figyelem arra terjedjen:

1-ör Hogy a pénz oly tulajdonságokkal bírjon, melyek által rendeltetésének megfelel.

2-ör Hogy elegendő legyen.

3-ör Hogy a pénzforgás ne legyen akadályozva.

A mi a pénz tulajdonságait illeti, ezek részint annak külalakjára, részint a pénzlábra, részint a pénz árára vonatkoznak.

A pénz külalakját illetőleg az egyes pénzdaraboknak sem igen nagy, sem igen kis teriméjük ne legyen, mert mind az elsők, mind az utóbbiak a használatban igen alkalmatlanok, az egyes pénzdarabok átmérőjökhez arányban álló vastagsággal bírnak, mert az igen vékony pénzdarabok könnyen elkopnak, a jelleg minél tökéletesebb és szebb legyen, és még a karimára is kiterjedjen; minél tökéletesebb a pénznek jellege, annál inkább nehezítettetik annak utánzása.

A pénzlábra nézve szükséges, hogy oly pénzláb fogadtassék el, mely egyszerű és könnyen érthető módon kifejeztethetik, ezt közhírré kell tenni, és a pénzdarabokat pontosan az elfogadott pénzláb szerint verni, mert különben zavar és bizodalmatlanság támad a forgalomban.

A pénzlábhöz tartozik a kidarabolás, ez pedig abban áll, hogy a pénzlábban különféle nagyságu pénznem, t. i. nagyobb, közép és kisebbnek behozatala rendeltetik, és a pénzlábban meghatároztatik, hogy mindenik nagyobb pénznem hány kisebb pénzdarabra osztható, tehát ezekből hányat foglal magában, p. o. egy forint hány garast, és ez hány krajczárt; és ezen kidarabolás oly számok szerint történjék, melyek a számítást könnyítik (tized- vagy tizenkettedrendszer); minél nagyobb valamely országban a nemes érczek ára más javakhoz képest, annál kisebb pénzegységeket lehet használni.

Ha pedig a pénzláb változtatása történik, ez köztudomásra hozassék, és a régi és új pénz közti tartalomaránya kijelentessék, hogy t. i. ezen arány szerint a régiebb szerződésekből fizetendő összegek az új pénzre áttétessenek, hogy így senkire se háromolják kár, hanem a hitelező ugyanazon belértéket kapja vissza, melylyel birt azon somma, melyet a kölcsönadáskor adott.

#### 76. §. Az állam intézkedései a pénz árára nézve.

A pénz árát illetőleg szükséges, hogy a pénz a nyers nemes érczek árát nagyon túl ne haladja, annak elérésére pedig megkivántatik, hogy a kormány csak mértékletes pénzverésdíjt vegyen, <sup>1)</sup> az aprópénzeknél azonban valamivel nagyobb pénzverésdíjt lehet venni, de még sem felette nagyot, mert különben hamis aprópénz készítésére nyújtatik alkalom, az aprópénzt nem is

kell nagyobb mennyiségben kiadni, mint a mennyi a forgalomban szükséges, mert különben kitólja a nemes ércpénzt a forgásból, és annak árát emeli, mivel azt okozza, hogy az kinek arra szüksége van, azt aprópénzzel váltásdíj mellett megszerezni kénytelen lesz; azért kész pénztárak is tartassanak, hol az aprópénz bárkinek kívánságára nemes ércpénzzel felváltható legyen.

Figyelmezni kell továbbá a kormánynak, hogy semmiféle hamis pénz ne készíttessék, és hogy az igazi pénz értéke reszelés által ne kisebbíttessék.<sup>2)</sup>

Végre a külföldi pénzre is terjessze ki a kormány figyelmét, a mennyiben ez az országban forgásba jön; a külföldi pénzek által kár háromolhatik az országra, ha a polgárok azokat nagyobb értékben fogadják el, mint milyennel azok birnak, ez leginkább akkor történik, ha valamely szomszéd állam a belföldi pénzhez hasonló és tán ugyanazon nevet viselő, de sokkal kisebb tartamu pénzeket veret, ennek következtében sokszor a belföldi pénz rosszabb külföldivel becséreltetik, és kivitetik az országból, e baj eltávolítására némely kormány által ennekelőtte a pénz kivitelének tilalmazása rendeltetett el, de ezen tilalom czélszerűtlen és a kereskedést megzavaró eszköz, czélszerűebb, ha a kormány a külföldi pénz belértékét kipuhatojja, és ennek következtében meghatározza az összeget belföldi pénzben, melylyel azon külföldi pénz tartalmára nézve egyenlő értékű, és hogy ha a külföldi kormányokkal szerződések köttenek, melyek szerint egyforma pénzláb elfogadása több állam által megállapíttatik.

1. Hajdan a kormányok által nagy pénzverésdíj vétetett, és ez a kormányokra nézve nagy jövedelemforrást képezett, a gazdasági míveltség haladtával azonban a pénzverésdíj mindig alábbszáll.

2. A pénzverési jogot magánosokra bízni épen nem volna tanácsos, mert azoknál nem létezik elegendő biztosság a pénz helyes verésére nézve.



77. §. A kormány feladatai a pénzforgásra nézve.

A pénzforgásra nézve a kormány teendői vonatkoznak.

1-ör Arra, hogy a pénzforgás gyorsasága előmozdítottassék.

2-or Hogy a pénzforgás kellő felosztása az ország különféle vidékeire létrehozassék.

3-or Hogy a pénznek a forgásbani tartása is eszközöltessék.

A pénzforgás gyorsasága előmozdítottatik:

1-ör Azon intézkedések által, melyek a hitel előmozdítására szolgálnak.

2-or Ha a fizetések, melyek a kormány pénztárába (p. o. az adó fizetése), vagy melyek onnét tétetnek (p. o. a hivatalnokoknak) úgy intéztetnek el, hogy ne kelljen a fizetésekre a pénzt hosszú időn át gyűjtögetni, és így a forgásból elvonni, azért a többrészbeni fizetések célszerűek.

3-or Ha az országban sok alkalom létezik a pénz használhatására, mert az által az emberekben inger támad a pénznek valamely vállalatba befektetésére, azért nagy népesség, virágzó ipar és a forgalom könnyűsége a pénzforgás előmozdítására igen jótékony befolyással bírnak.

A pénzforgásnak az ország különféle vidékeire felosztására is a kormány befolyást üzhet az által, ha eszközölni iparkodik, hogy különféle helyek az országban kényelmes lakásokkal és egyéb kellemeikkel bírjanak, és így azon családok, melyek jószágaik jövedelmeiből, tőkék kamataiból, nyugdíjakból vagy életjáradékokból élnek, az ország különféle helyei közt feloszoljanak, és nem mind csak egy két helyen letelepedjenek, csak hogy itt a kormány soha se hasson kényszerítőleg, hanem buzdítólag; továbbá ha a hivatalhe-

lyeket és a katonaság állomáshelyeit is czélszerűen az ország különféle pontjain elhelyezi, azonban itt soha sem kell szem elöl téveszteni, hogy a pénzforgás felosztása csak melléktekintet, a főtekintet az, hogy honnét történik könnyebben a közgazgatás.

### 73. §. F o l y t a t á s.

Hogy a pénznek a forgásbani tartása eszközöltesék, figyelmezni kell mindenre, mi által a pénz a forgásból elvonatik.

A pénz a forgásból elvonathatik: 1-ör Ha külföldre foly.

2-or Ha az az országban más czélokra fordítatik, és a végett összeolvasztatik.

3 or Ha az álladalom, testületek vagy magánosok kincset gyűjtenek.

Külföldre a pénz több okból kifolyhat, t. i. kereskedés által, kivándorlások által, ha idegenek az országban fekvő jószágokat szereznek, és azok jövedelmeit a külföldön költik el, vagy a hon polgári ugyanazt teszik, vagy a külföldi bankokba, a takarékpénztárakba, élet vagy tűz, viz elleni biztosítási intézetekbe teszik a pénzt, vagy külföldi ipari vállalatokba fektetik azt, és végre ha a pénz hadi segedelem fizetése végett vagy hadi költség megtérítése fejében kivitetik.

Ennekelötte főleg mig a kereskedési rendszer teljes kiterjedésben alkalmaztatott, a kereskedési követelések kiegyenlítésére a pénz kivitele tilalmaztatott, de ez fonák és célttévesztő eszköz vala; mert ha valamely nemzet fizetéseit más nemzeteknél nem teljesítheti váltókkal, vagy más árukkal, akkor nincs más mód a bevitt áruk fizetésére mint a pénz kivitele, és ha ezen mód nem használtathatik, a kereskedésnek a nemzetek közt legalább bizonyos áruczikkekre nézve meg kell szünni; az ilyen tilalom azon országra, melyre nézve fenáll, a váltófolyamat még kedvezőtlenebbé teszi, mi a kereske-

désre károsan hat, ide járul, hogy némely nemzetnél előnyösebben vásárolhatni pénzzel mint portékákkal, melyekre tán azon nemzetnek nincsen annyira szüksége, a történelem nem is mutat államot, hol ily tilalmazásnak sikere lett volna, a legsúlyosabb büntetések Spanyol és Portugal országban sem tartóztatták vissza az embereket e tilalom áthágásától, egyébiránt ha a mindenféle termelés az országban előmozdittatik, a keletkező müipar védetik, a vállalkozási szellem a honban ébresztetik, és egyébként czélszerű nemzetgazdasági intézkedések tétetnek, a pénznek a kereskedés által igen nagy tömegekbeni kifolyásától nem kell tartani.

Hogy a kivándorlások által az országból sok pénz ki ne vitessék, a kivándorló vagyonából levonás vagy visszatartás ajánlatott, de ez nem csak jogi szempontból nem igazolható, hanem többnyire czélszerűtlen is, mert a kivándorolni szándékozó találhat módot ily levonás kijátszására, egyébiránt helyesen szervezett államban, hol a polgárok magokat jól érzik, sok kivándorlástól félni nem kell, és a pénzkivitel, mely a kivándorlások által ily államban létrejött, teljes vagy legalább részbeli kárpotlást nyer a bevándorlások által, melyek által megint pénz jön az országba.

Hogy a külföldiek, kik az országban jószágokat szereznek, azoknak jövedelmeit ne külföldön költsék el, gyakran a jószágok szerzése akadályoztatott, de ily tilalom is néha árt, mert némely országra jótékonyan hat, ha nagyobb tőkével ellátott külföldiek jószágokat vesznek, kik azon tőkét a vett jószágokba fektetvén, azok jövedelmeit nagyobb mértékben emelik, mint azt tán a honfiak tenni képesek lettek volna, az ilyen tilalom azokat is kizárja, kikre nézve a jószágbirtok az országban letelepedésre csakugyan vonzó erővel bírna, azonkívül ha az idegeneknek megengedtetik, hogy az ország iparvállalataiban, álladalmi kölcsöneiben részt vehessenek, mely esetben szintén kimegy a jövedelem külföldre, nem látszik ok fenforogni, miért tétessék kivétel a fek-

vő jószág szerzésére nézve, ha egyedül a nemzetgazdasági szempont tartatik szem előtt.

Hogy a honbeliek jövedelmeiket ne idegen földön költsék el, és így az ország ne károsodjék, azokra nézve, kik hosszabb időig, p. o. egy pár évig távol vannak az országtól, tán nagyobb fokozatu adóztatás czélszerű lehet.

Nehogy a polgárok a pénzt a külföldi bankokba és mindenféle biztosítási intézetekbe, takarékpénztárakba tegyék, vagy külföldi ipari vállalatokban fektessék, vagy különben ott kikölcsönözzék, szükséges, hogy a nevezett intézetek a honban is találtassanak, és úgy legyenek szervezve, miszerint a polgárok azok iránt bizodalommal viseltethetnek, az ipari vállalatok létrejövetele pedig a honban is előmozdítottassék, és egyáltalában czélszerű jogi intézmények által a tőkepenzeseknek a honban oly biztosság szereztessék, minőt azok külföldön találhatnak.

A hadisegelempénz vagy a hadiköltség térítése fejében fizetendő pénzsomma az azokat fizető országra nézve el van veszve.

### 79. §. Folytatás.

A pénznek más czélokra, p. o. edényekre, ékszerekre való fordítását és beolvasztását leginkább lehet gátolni, ha mérsékelt pénzverésdíj által az eszközöltetik, hogy a pénz ára nagyobb, mint a nyers nemes érczek ára, és ha az arany- és ezüstmíveseknek nyers nemes érczek szerzése lehetővé tétetik, egyéb rendőri intézkedések által is gátolni kell a pénzek összeolvasztását.

Elvonatik továbbá a pénz a forgalomból kincsgyűjtések által, ez történhetik az álladalom, testületek és magánosok által.

Az álladalom többnyire azon czélból gyűjt kincset, hogy rendkívüli szükség esetében magán segíthessen,

a kérdés az ily kincs czéjszerűségéről a pénzügyi tudomány körébe tartozik, nemzetgazdászati szempontból mindazáltal tagadhatatlan, hogy ily kincsgyűjtés jó háttással nem bír, mert az által a pénz elvonatik a forgásból, és a nemzet azon termeléseket is elveszti, melyeket ezen pénzsomma segedelmével állíthatott volna elő.

Az előbbi századokban halhatatlan testületek is gyakran tetemes kincsmennyiségeket gyűjtöttek össze, és azokat terméketlenül hevertették, minthogy roppant jövedelmeiket sokszor el nem költhették, és a kikölcsonzésre oly időben, midőn a müipar és kereskedés kevésbé volt kifejlődve, és melyben hitelintézetek még hiányoztak, általában kevés és ritkán létezett biztos alkalom; jelenleg midőn a pénz biztos kamatoztatására és valamely vállalatba fektetésére elég alkalom kínálkozik, attól nagyon tartani nem lehet, hogy testületek ily holt kincseket halmozzanak, ugyanez áll a magánosokra nézve is mai időben, a kincseknek a magánosok általi elásása csak ott történik, hol nagy a hiány a vagyon biztonságára nézve.

#### 80. §. Az államhatalom feladata saját papírpénzét illetőleg.

Saját papírpénzére nézve a kormánynak minden gondját arra kell fordítani, hogy a nemes ércpénz irányában pariban magát fentartsa, mert míg ez történik, annak forgása káros nem lesz. Ennek elérésére pedig:

1-ör A kormánynak mind azon ovatosságokat meg kell tartania, melyek megtartásától függ a papírpénz névszerinti értékének fentartása.

2-ör Mindig kész pénztárakat kell tartani, melyekben az elszagगतott papírpénz mással vagy ércpénzzel felváltathatik, a beváltás végett bemutatott papírpénz mennyisége legbiztosabb jele annak, vajjon a helyes mérték a papírpénz mennyisége kiadásában nincsen-e túlhágva.

3-or A fizetésekben, melyek a kormánynak tétetnek, a papírpénzt névszerinti értékében el kell fogadni.

4-er Örködni kell, hogy hamis papírpénz ne készíttessék, azért a papírpénz mesterségesen készítendő, és valamely titkos jeggyel ellátandó, mely csak némely hű hivatalnok által ismertetik, hogy ezek kétes esetekben a valódi papírpénzt a meghamisítottól megkülönböztethessék, és ha hamis papírpénz jönne forgásba, a kormányt tüstént tudósíthassák, de azonkívül a kormány időről időre papírpénzét más alakkal bíró új papírpénzzel váltsa fel, a hamis papírpénzkészítők ellen pedig szigorú büntetés szükséges.

5-ör Ha a papírpénz értékében már alábbszállott, akkor semmi áldozatot nem kell kimélni, hogy ha lehetséges, az a névszerinti értékét visszanyerje, hogy ha pedig ez már lehetetlen, legalább annak további érték-telenülése gátoltassék, és annak bizonyos folyama megállapíttassék, egyébiránt a károknak, melyeket az egyesek már a papírpénz értékvesztése által szenvedtek, megtérítése akkor is lehetetlen, ha a kormány azt névszerinti értéke gyanánt beváltaná, mert az által csak a papírpénz utolsó birtokosai nyernének; a legjobb eszköz a papírpénz névszerinti értékének visszaszerezhetősére, vagy legalább annak további alábbszállása gátlására, és a polgárok nagyobb veszteségeinek elhárítására, az ha a kormány a forgásban levő papírpénz mennyiségét kevesbíti, ezt pedig teheti, ha ily papírpénzt a folyam szerint összevásárol, vagy abban a folyam szerint számítva kölcsönt vesz fel, az összevásárolt vagy kölcsön felvett papírpénz azután megsemmisítendő lesz, de ezen eszköz használata csak akkor lehetséges, ha a kormány hitele még egészen meg nem bomlott. <sup>1)</sup>

1. A papírpénz, mely Franciaországban a háboruk következtében 1790—1766-ik évig assignata neve alatt kiadatott, és melynek értéke utoljára csaknem egészen elenyészett, örök időre szomorú példában tünteti elő a papírpénz túlaágos szaporodásának káros következményeit.

81. §. Az államhatalom intézkedései a kölcsön és jegybankokra nézve.

Az államhatalomnak a kölcsön és jegybankokra nézve következő feladata van:

1-ör Hogy az ily bank felállítására az engedelem csak akkor adassék, ha annak alapszabályai megvizsgáltatván, tapasztaltatott, hogy azok mind a bank szervezetére, mind az üzletek körére nézve olyanak, hogy veszélytől a bankjegyek beváltására nézve tartani nem lehet, de továbbá meg is kell fontolni, vajjon reménylhető-e a vállalat sikere.

2-ör Az államhatalomnak fel kell ügyelni, hogy a bank alapszabályai szerint kezelje ügyeit, és különösen, hogy az ovatosságok megtartassanak, melyeknek megtartása szükséges, hogy a bank által a közönség ne károsuljon, ide tartozik a hamis bankjegyek készítésének gátlása.

Egyébként a kormány a bankügyet czélszerű törvényekkel pártolhatja, a banknak őrizetet is nyujthat, de különben be ne avatkozzék a bank ügyeibe.

Ha valamely jegybank a kormány által arra használtatik, hogy az államnak kölcsönt adjon, akkor eredeti rendeltetésétől elvonatik; ennek következtében könnyen oly állapotba jöhet, hogy elég készpénzzel nem bír a bankjegyek mindenkori beváltására, és ha ezen esetben azután a bank a kormánytól feljogosittatik a jegyek beváltását egy időre felfüggeszteni, akkor a bank már nem tekintethetik magánintézetnek, hanem valamely államintézet jellemét veszi fel, jegyei is egészen állampapírpénzzé válnak, és azoknak hitele az állam hitelétől függ.

## 82. § Az államfeladata a hitelre nézve.

Az állam feladata a hitelre nézve gondoskodni min-féle hitelintézetekről, jó perrendtartás, csőd, váltó és kereskedési törvények, valamint jó telekkönyvek behozatala által a hitelt előmozdítani, továbbá a nemzeti jellemre nemesítőleg hatni, hogy a szótartási kötelesség a polgárok közt mélyebb gyökeret verjen, a takarékosági szellemet terjeszteni, a vagyont sujtó baleseteket elhárítani, és végre az államgazdasátsági jó rendje által azon igyekezni, hogy a magán gazdasátsági jó rend előmozdítására jótékony befolyást gyakoroljon. <sup>1)</sup>

1. Innen képzelhetni, minő csapás az álladalmi vagyonszubukás, mert ennek megrendítő visszahatása a magán viszonyoknak legtágabb köreiben is érezhető.

## 83. §. Vajjon tanácsos-e a kamatlábot törvény (uzsoratörvény) által meghatározni.

A kamatlábnak törvény általi meghatározása ellen fel lehet hozni, hogy tökéletes igazsággal a kamatlábot meg sem lehet határozni, mert az igazság kívánja, hogy a kamat nagysága valamely kölcsönnél kellő arányban legyen a veszély nagyságához, melynek a tőke ki van téve; a nagyobb kamat ily esetben mint biztosítási díj tekintendő, már pedig a törvény a kamatot a veszély sokféle fokozatához képest soha sem határozhatja meg különféle fokozatban, mert azon veszély ugyanazon adósnál különféle időpontokban különbözhetik.

Továbbá hogy a pénz természetes ára épen úgy mint más árué a kínálás és keresés közti arány által állapíttatik meg, tehát valamint a földbirtokosnak senki sem roszalja, ha terméketlen években gabonáját drágán adja el, úgy a tőkepénzesnek sem lehet rosszalni, ha akkor, midőn nagyobb a tőkekeresés, magasabb kamatot követel, és ez esetben ez ellen a tőkét kölcsönvenni aka-



rónak az uzsoratórvény sem igen fog használni, sőt inkább néha ártani, mert a tőkepénzes a veszély miatt, melynek tőkét kiteszi, nagyobb kamatot követel, az uzsoratórvény egyébiránt is könnyen kijátszathatik, annál is inkább, mert mind a két szerződő fél annak kijátszásában érdekelve van.

Az uzsoratórvény továbbá a tőkék kínálását kevesébbi vagy azoknak legjobb használatát gátolja, mert gyakran okozza, hogy a tőkepénzes inkább külföldre adja a pénzt kölcsön vagy maga használja azt, noha tán nem oly productiv módon, mint azt más tehette volna, továbbá mert az ingert a tőkegyűjtésre csökkenti, ebből pedig a nemzeti vagyonosságra kár háromlik.

A kamatláb meghatározásánál tovább nem is lehet arra tekinteni, vajjon hosszabb vagy rövidebb időre vétett-e fel a kölcsön, vajjon békeséges vagy nyughatatlan idők léteznek-e; holott az igazság azt kívánná, hogy ezekre is vétessék tekintet.

Továbbá az ilyen törvény mellett épen sokszor a termelő kénytelen uzsorához folyamodni, mert más becsületes tőkepénzestől sok igen hasznos vállalatra, melyek veszélylyel járnak, a törvény által meghatározott kamatra nem is lehet kölcsönt kapni, és azért ily vállalat létre sem jöhet.

A pazarlás elhárítása tekintetéből sem lehet a kamatláb törvény általi meghatározását helyesleni, mert a pazarlónak ezer és ezer módja van magát tönkre tenni, a nélkül, hogy a törvény ötét abban gátolhatná, p. o. hitelre vétel és eladás s más színlett jogügyletek által.

#### 84. §. Érvek a kamatlábnak törvény általi meghatározása mellett.

A kamatláb megállapítása mellett következő érvek hazatnak fel:

1.ör Hogy az államhatalom kötelességében áll azt ki szorultságban van, valamint a tudatlant és könnyel-

műt, szóval a gyengébbet a hatalmasabb tőkepénzes tulságos követelése, valamint a kemény és csalfa kölcsönadás ellen védeni és a vállalkozóknak, kiknek valamely termelésnél tőkére szükségök van, annak mérsékelt feltételek melletti kölcsönkaphatását könnyíteni, miszerint így különféle vállalatok létrejöhessenek.

2-or Hogy a kamatláb meghatározása a könnyelmű speculánsokat, kik a kamatszabadság mellett nagy kamatok ígérete által a tőkepénzesektől a tőkét mintegy kicsalják, és azokat vakmerő hihetőleg veszteséget okozó üzletekbe fektetnék, a hitel használatában saját javukra megfélekezze.

3-or Hogy a kamatláb meghatározása által az önhasonlesési és pazarlási vágyat korlátozni kell.

4-er Hogy a fenálló törvényes kamatláb által jóvélemény gerjesztetik oly vállalatok soliditása iránt, melyeknél ezen láb szerint történik a kikölcsönzött tőke utáni kamatfizetés.

5-ör Hogy az uzoratorvény által a kölcsönkaphatás a földbirtokosra nézve lehetségesítettik, holott a kamatszabadságnál a tőke oda fog folyni, hol nagyobb kamat ígértetik és könnyebben fizettethetik, t. i. a műiparhoz és a kereskedéshez. <sup>1)</sup>

Igaz, hogy a tulajdonképi uzora soha sem nyomathatik el egészen, de nem közömbös, vajjon az alattomban vagy szabadon minden pirulás nélkül üzetik.

1. Vannak, kik különféle osztályokra nézve, kiknek pénz kölcsön adatik, különféle kamatláb megállapítását indítványozzák, annál fogva, mivel az uzora magában véve valamely viszonylagos fogalom, azon kamatnagyság, mely az egyik adóra nézve uzora, a másakra nézve nem az, eltekintve t. i. minden tételes törvénytől lehet uzorát képzeln, és így tekintve az uzora akkora kamat, mely nem felel meg a nyereség nagyságának, melyet a kölcsönvevő a pénzzel magának rendszerint megszerezhet, minthogy pedig azon nyereség a különféle osztályoknál, p. o, kereskedőknél, földmivelők-  
nél különbözik, azért azon kamatnagyság, mely az egyik adóra nézve uzora, a másakra nézve nem az.

85. §. Vajjon a kamatlábnak törvény általi megállapítása minden gazdasági műveltségű állapotokban egyformán kárhóztatandó-e?

A kamatlábnak törvény általi megállapítása nem minden gazdasági műveltségű állapotokban egyformán kárhóztatandó, alsóbb gazdasági műveltségnél, hol a természetgazdászat túlnyomó, és a földművelés leginkább kiterjedőleg üzetik, a telkek vétele ritka, azoknak megszerezhetősége annyira akadályozva van, hogy kölcsönzések e célból ritkán történnek, a tőke is csekély mennyiségben létezik, a kölcsönzések többnyire a kölcsönvevőnek valódi szorultságából származnak, ezen szorultságot a kevés számú tőkepénzesek, kiknek kezében van az ily szorult, nagyon felhasználhatják arra, hogy a kölcsönvevőtől magoknak nagy kamatokat köteleztetnek, ily műveltségű fokon az ilyen szorultságban levőknek uzsoratorvény általi biztosítása a tőkepénzesnek túlságos követelése ellen még előbb helyeselhető. <sup>1)</sup>

Ebből kell magyarázni, hogy a középkorban a közvélemény az uzsora ellen nyilatkozott, és több valásnak, valamint a canoni jognak törvényei is a szegények iránti könyörületesség tekintetéből az uzsoravételt megtiltották. <sup>2)</sup>

Másként áll a dolog a felsőbb gazdasági műveltségi fokon, hol a pénzgazdászat előuralkodik, és a termelés mindinkább belterjedőleg üzetik, mert itt a kölcsönvétel nem annyira szorultságból, hanem inkább productiv célokból történik, tehát az idegen tőkének szabályszerű használata a termelésnél leggyakrabban fordul elő, az ipar is mindenféle bilincs alól fel van szabaddítva, és ipari célokból pénz vétetik kölcsön, a tőkepénzesek is nagyobb számmal vannak, és azért ők a tőkének kölcsönadhatóságában nem kevésbé érdekelvők, mint a tőkét kölcsönvevők, minél fogva helyesebb

arány alakul a tőkék kinalása és keresése közt, mi a kamatlábnak természetü ár szerinti alakulását az esetek többségében maga után vonja.

1. Az alsóbb gazdasági míveltségü állapotokban még kölcsönzéseknél sokszor történnek telkek elzálogosításai, melyeknél a jövedelem kamat gyanánt szolgál, ez alsóbb míveltségü fokokon jó-tékonyan hathat, a mennyiben az által a jószágnak tőke által némi termékenyítése lehetségesítettik, és az adósra nézve kevésbé nyomasztó, mert csak az ő részéről történhetik a felmondás, de felsőbb gazdasági míveltségü állapotokban ily zálogosítások károsak, mert a zálogbirtokos nehezen fordít nagyobb szerü javításokat oly jószágra, melyet az elzálogosító bármikor visszaválthat.

2. A kamatvételt igazolni lehet, mert a tőkék új javakat hozhatnak, és főleg a magasabb gazdasági míveltségü állapotokban, ezen haszonról lemond a kölcsönt adó a kölcsönt vevő javára, kamatvétel nélkül sok szolgálatért nem volna ellenszolgálat, és azért a szolgálat is abban maradna.

86. §. Vajjon az uzoratorvénynek rögtöni és egészleni megszüntetése minden körülmények alatt egyforma hatásu lesz-e?

A mondottakból kitetszik, hogy az uzoratorvénynek rögtöni és egészleni megszüntetése nem lesz mindenütt egyforma hatással, hanem e tekintetben igen sok függ a gazdasági míveltség fokától, <sup>1)</sup> sőt ugyanazon nemzetgazdaságban ezen törvény megszüntetése a különféle néposztályoknál különféle hatást fog szülni, egészen másként hathat e törvény megszüntetése a népesség legalsó rétegeiben, mint a felsőbb osztályoknál, mert az elsőknél az alsóbb gazdasági míveltségü viszonyok melyek már másokra nézve megszüntek, még gyakran fenállanak, tehát a kölcsönzések nem productiv czélokra, hanem legnagyobb szorúltságból tétetnek, ide járul az is, hogy ezen rétegekben az adósok a míveltség hiánya különösen a számításbani járatlanságuk miatt gyakran nem is képesek a kamatok által elvállalt teher igazi nagyságát megítélni; azért midön az uzoratorvény

megszüntetése forog kérdésben, e körülmények mindig tekintetbe veendő, és azoknak tökéletes megszüntetése előtt oly intézkedések léptetendők életbe, melyek által uzsoratorvény nem léteben is a túlságos kamat követelésének eleje vétetik, ilyenek mindenek felett: az erkölcsi elvek terjesztése, mely által az önzésnek határ szabatik; továbbá a hitel megállapítása és felállítása különféle hitelintézeteknek, melyek mértékletes kamatra pénzt kölcsön adnak, mert akkor a magános tökepekézek is követeléseiket a kamatra nézve leebbzállítani kénytelenítettnek, továbbá a felvilágosodásnak terjesztése, mely által mindenik képes lesz cselekvényeinek következéseit jobban átlátni, a takarékosági szellemnek ébresztése, mert az által ritkul a szorultságból külsön, és tilalmazása minden szerződési feltételnek, mely által egy tapasztalatlan adós az elvált teher világos felfogásában és az adósságnak kellő időbeni visszafizetésében akadályoztatnék.

Ezeken kívül pedig szükséges, hogy azon esetekre, melyekben a törvény szerint kamatnak van helye a nélkül, hogy az kötelezve volna, p. o. késedelem esetében törvényes kamatláb határozottassék meg, és ez az ország-szerte átlagosan divatózó kamatlábbal, mennyire lehet, megegyező legyen.

1. Némely országban történt kísérlet az uzsoratorvény rögtön megszüntetésével, így Franciaországban 1793, Norvégiában 1842-ik évben, Ausztriában 1787-ik évben a január 29-én kiadott patens által, de minekutána a szerzett tapasztalások a várakozásoknak meg nem feleltek, a kamatszabadsággal mindenütt felhagytak, így Ausztriában 1803. évben dec. 2-án újabb rendelet az uzsora ellen kibocsájtott, és uzsorás szerződések súlyos rendőri áthágásoknak a tulajdon bátorsága ellen kijelentettek. Az uzsoratorvénynek megszüntetése ott legkevesebé lesz hátrányos, hol a telektermelés már nagy virágzásba hozatott, és a tőke nagy mennyiségben létezik.

## ÖTÖDIK KÖNYV.

**Az államhatalom intézkedései a javak felosztására és fogyasztására nézve.**

87. §. Az államhatalom feladata a javak felosztására nézve.

A javak felosztására nézve az államhatalom feladata azt eszközölni, hogy a javak a polgárok közt arányosabban legyenek felosztva.

A javak aránytalan felosztása fennforoghat 1-ör A fekvő javakra; 2-or A müipari ágakra nézve; 3-or A pénzbeli tőkénél.

A fekvő birtoknál az államhatalom a javak arányosabb felosztására hathat oly törvények által, melyek a telkeknek minden ember általi szerezhetőségét lehetőségessé teszik, és a melyek sok fekvő birtoknak kevés kézbeni összehalmozását gátolják, azért felállítása az ugynevezett hitbizományoknak, melyek által a jószág birtoka valamely családnak csak egyik tagjára szorítottik <sup>1)</sup>, valamint a holt kezek által túlságos birtok szerzése megszorítandó <sup>2)</sup>, és jó örökösödési törvények behozandók, a melyek a birtokos halála után a telkeknek az örökösök közti felosztását rendelik bizonyos határig.

Hogy az ipari ágak kevés kézben össze ne halmozódjanak, az iparüzésre feljogosítás tekintetében helyes elveket kell elfogadni, és minden korlátolást el kell távolítani, továbbá az osztársasulás létrejövetelét a tőkék megtakaríthatását, és a munkásosztály czélszerű kiképezését elő kell mozdítani.

A pénzbeli tőkéknek kevés kézbeni összehalmozásánál

zódása ellen pedig hathatós eszköz gyanánt szolgálhatnak :

1-ör Az államadósságok megszorítása, mert a nagy államadósságok az államhitelezőknek mindig alkalmat nyújtanak más polgárok rovására gazdagodni.

2-or Jól elrendezett pénzügyi rendszer, mely abban áll, hogy mindenik jövedelmeihez aránylag járuljon a közterhekhez, és hogy az adó által begyűlt pénz oly célokra fordíttassék, hogy megint az adózók és főleg a szegényebb osztályok közé folyjon vissza.

1. Politikai szempontból egynehány hitbizomány fennállása czélszerű, mert kívánatos, hogy létezzenek családok, melyek az államhatalomban születésüknél fogva nagyobb részt vegyenek, és annak czélszerű üzésére független állással tehát nagyobb vagyonnal birjanak, mely ne a kereskedésen és iparon, hanem a kevesebb ingadozásoknak kitett fekvő birtokon alapuljon, azonban sok ilyen hitbizomány léte államgazdászati szempontból épen nem helyeseltető.

2. A holt kezek általi nagyobb birtok nem káros a gazdasági műveltség alsóbb fokain, sőt ott némileg jótékony hatása, a mennyiben ezen intézetek a művelésnek magvait elhintik, de másként áll a dolog a gazdasági műveltség felsőbb fokain, hol a gazdaság belterjedőbb módon üzendő, és a telkeknek elidegeníthetlensége kártékony.

### 87. §. Feladata az államhatalomnak a fogyasztásra nézve.

A fogyasztásra nézve az államhatalomnak azon kell iparkodnia, hogy a fogyasztás és termelés, és a productiv és improductiv fogyasztás közt minél kedvezőbb arány álljon elő, szükséges némelykor valamely államban hogy a fényűzés korlátoltassék, ennek korlátolására ennekelőtte gyakran bizonyos fényűzési törvények hoztattak, melyek némely fényűzési tárgyak használatát vagy átaljában tiltották, vagy a különféle polgárosztályokra nézve különféle mértékben megengedték; ilyen fényűzési törvények különösen a ruházatra, a különféle ünnepélyek alkalmával tartandó lakomákra, és a teme-

tési költségekre vonatkoztak, de mind ezek a fényűzés korlátozására kevés hatással bírtak, részint mert bajos ellenörködtetni a fogyasztást, részint mert ily tilalmak a vágyat bizonyos tárgy fogyasztása után még inkább emelik.

Valamivel nagyobb hatással bírnak az ilyen cikkekre kivetett fényűzési adók vagy kivitelvámok.

De a fényűzés korlátozására legjobb sikerrel bír a czélszerű nevelés, mely az embereket mértékletességre, takarékosagra és a jövőről gondoskodásra szoktatja, és mely a jellem nemesítése által azt eszközli, hogy az emberek a valódi érdem, nem pedig a hiú külpompa iránt viseltetnek tisztelettel; továbbá oly intézkedés, mely által sok alkalom nyílik productív fogyasztásokra és szabad versenyzésre, ha a pazarlók jószága családjuk folyamodása következtében birói zár alá tétetik, és végre ha az udvar és a felsőbb osztályok a fényűzés mérséklete által jó példát adnak.

89. §. Az állam fogyasztásának nemzetgazdasági hatása az adót illetőleg.

E helyen különösen meg kell említeni az állam fogyasztását, mert ez is nem csekély befolyással bír a termelés és fogyasztás, és a productív és improductív fogyasztás közti arányra, az állam rendes fogyasztására kívántató pénzek legnagyobb részben jelenleg csak nem mindenütt az adó által állíttatnak elő, a rendkívüli fogyasztásokra szükséges pénzek pedig többnyire az államkölcson által szereztetnek meg.

Az adókra nézve államgazdasági szempontból szükséges, hogy azok mérsékeltnek legyenek, úgy hogy az adózó azokat tiszta jövedelméből könnyen fizetni képes legyen, és ne kényteleníttessék az adók fizetése miatt törzsvagyonát, mely jövedelmének forrása megtámadni és azt csökkenteni, mert a törzsvagyon csökkené-



sével csökkenik a jövedelem jövőben, és azzal az adófizetési képesség is.

Nagy tévedés azon vélemény, hogy bármekkora adó nem bir káros hatással, ha a pénz az országban adatik ki, és az adózó polgárok közé visszafoly, mert az korán sem szünteti meg az adófizetés hatását, mivel az adófizető ingyen nem kapja vissza az adót, hanem csak valamely termékéért, és így kétszer kellett neki bizonyos értéket előállítani, t. i. először az adót, másodszer a terméket, melyet a kormány az adóval vett, ezen két értékből pedig a kormány vásárlása által neki csak egy szolgáltatott vissza, a másik elfogyasztott. A nagy adók a tőkék gyűjtését akadályozzák, egyébiránt, hogy az adó útján előállított pénzeknek külföldön kiadása még károsabban hat, az kétséget nem szenved. Főelv tehát, hogy az adók mérsékeltek és az adózó polgár jövedelméhez arányosak legyenek. Ezen elvet a fogyasztási adókra is kell alkalmazni, mert a túlságos fogyasztási adók magának a fogyasztásnak csökkenését vonják magok után, és így a termelésre is károsan hatnak.

Az adó mértékletességén és az adózó vagyonához vagy jövedelméhez arányosságán kívül államgazdasági tekintetből szükséges még, hogy az adó beszedése minél kevesebb költséggel történjék, mert a nagyobb beszédési költségek magát az adót szaporítják, továbbá hogy a beszedés a polgároknak minél kevesebb alkalmatlanságot okozzon, és a miatt a családélet titkaiba avatkozás ne történjék, és az adó a forgalmat ne akadályozza, azonkívül hogy az adófizetésre több és alkalmas határidő választassék, az adó ne függjön önkénytől, hanem annak kulcsa a törvényben meg legyen határozva, és sokszori változtatások az adók kivetésében ne történjenek. <sup>1)</sup>

1. Az államhatalom feladata az országnak nemzetgazdasági állapotjáról és adófizetési képességéről különféle időkben statisztikai adatokat szerezni, valamint a különféle adónemnek hatását az iparra, forgalomra és a fogyasztásra vizsgálgatni. Annak hogy az adó nagyságában a helyes határok át vannak hágva, legbizonyosabb jelei: a

növekedő elszegényedés, az alsóbb osztályok nélkülözései, némely adóztatott tárgy árának felszökkenése, vagy fogyasztásának csökkenése, egyes iparnemnek hanyatlása, végre a fizetésbeni hátralékok.

90. §. Az állam fogyasztásának nemzetgazdasági hatása az államadósságot illetőleg.

A mi az államadósságot illeti, annak nemzetgazdasági hatása mindig az, hogy általa tőkék a termelés-től elvonatnak, mert igen valószínű, hogy azon tőkék, melyeket az állam kölcsön vesz, különben a termelésnél használtattak volna, hogy továbbá a kamatláb emeltetik tehát a pénz drágíttatik, mi a termelésre károsan hat, és végre hogy az államadósságok által a polgárokra kötelesség háromlik évenként a kamatot, és végre a kölcsönvett tőkét is visszafizetni, ez által pedig a polgárok adófizetési kötelezettsége szaporodik: mindazáltal azért nem következik, hogy minden államkölcsön károsan hat, mert az államkölcsön sokszor az egyedüli mód arra, hogy az államnak jövőben nagy előnyök szereztessenek, vagy hogy attól nagy veszély, mint p. o. háború esetében eltávolíttassék. Az államkölcsönnek, valamint az adófizetésnek közvetett hatásaira nézve minden attól függ, minő célra fordíttatnak a pénzek; ha azok productiv célokra, p. o. híd, vaspálya építésére fordíttattak, melyek által valamely új jövedelem forrása nyílik, akkor a teher, melyet az adósság végett fizetendő kamat a polgároknak okoz, eléggé pótoltatik azon előnyök által, melyek a kiadásokból a polgárok összeségére háromlottak, de ha nem is oly célra fordíttattak a pénzek, hanem más közhasznú célokra vagy valamely nagy veszély eltávolítására, akkor is a kiadásból származó teher az által pótoltatik némileg, hogy azon cél eléretett, vagy a nagy veszély eltávolíttatott az országtól; de ha a kiadások haszontalan, egészen improductiv célokra és pazar módon történnek, akkor ezen kiadások a nem-

zetgazdászati állapotra az országban igen káros hatással vannak.

Az államkiadásokban tehát a takarékosági elv uralkodjék, mely abban áll, hogy haszontalan czélokra kiadás ne történjék, a szükséges czéloknál is, ha a körülmények kívánják, különbség tétessék sürgetős és kevésbé sürgetős czélok közt, és az előbbieknél elsőbbség adassék, de azokra is csak annyi pénz fordítottassék, a mennyi épen azoknak elérésére kívántatik.

### 91. §. Folytatás.

Sok függ az államadósságok hatására nézve attól, vajjon belföldön vagy külföldön tétetnek-e, ha külföldön tétetnek, akkor ugyan a honi termeléstől tökéek el nem vonatnak, sőt idegen tökéek jönnek az országba, hanem azon baj áll be, hogy évenként kamatokat kell az országból kiküldeni.

Továbbá sok függ az államadósság terhének nagyságára nézve attól, minő feltételek alatt kap az állam kölcsönt, mert az állam nem mindig kapja meg azon sommát, melyről kötelezvényt ad, hanem sokszor bizonyos sommáról, p. o. 100 forintról szóló államkötelezvényt ad kisebb sommáért, p. o. 80 forintért, ez esetben azon somma, melyért bizonyos sommáról szóló államkötelezvény a kormány által kiadatik, melyet tehát a kormány a hitelezőtől valóban kap, a kötelezvény kibocsátványi árának (Emissionspreis) mondatik; minél nagyobb a különbség a kötelezvények kibocsátványi ára és annak névszerinti ára közt (azon somma, melyről szól a kötelezvény), annál terhesebb az államkölcsön, és aránylag annál nagyobb kamatot fizet az állam.

A feltételek, melyek alatt az állam pénzt kap kölcsön, az állam hitelétől függnék, minél szilárdabb alapon nyugszik az egész államépület, minél helyesebb az államnak pénzügyi kezelése, minél erősebb kapocs fűzi

össze a polgárokat a kormánynyal, annál nagyobb lesz az állam hitele.

A kényszerített államadósság a hitel hiányára mutat, és igen kártékony hatásokkal bír.

### 92. §. Folytatás.

A nemzetgazdászati elvek csak akkor helyeslik, hogy államadósság tétessék, midőn valamely kiadás vagy az államtól valamely veszélynek elhárítása végett szükséges, vagy valamely kiadás következtében jövőben nagyszerű előnyök reményelhetők az összes államgazdászatra, a mely kiadás vitelére mindazáltal a jelen nemzedék képtelen, és azért helyeselhető is, hogy a jövő nemzedék is, mely azon előnyöket élvezni fogja, igénybe vétessék, és a terhek nevezetes része annak vállaira is gördíttessék.

De továbbá az államgazdászati elvek kívánják, hogy az állam, mely adósságot tett; iparkodjék minél előbb az adósságtól legalább lassanként szabadulni, e célból erre különös törlesztési alapot kell határozni, mely bizonyos nemű jövedelemmel láttatik el, és ezen törlesztési alapból évenként az államadósság kamatjainak fizetése mellett a tőkének egy része törlesztetik. Minél nagyobb mértékben csökkenik az évenkénti törlesztések által az adósság összege, annál hamarabb törtenhetik azután a hátralévő összeg törlesztése, mert annál többet lehet azon összegekből, melyek előbb a kamatok évenkénti kifizetésére kívántattak, a tőke törlesztésére fordítani.

A tőke törlesztésére nézve azon elvet kell elfogadni, hogy ez csak akkor történjék, ha az évenkénti államjövödelmekből a költségek fedezése után valami megmarad, azért ha a közjövödelmekből a költségek fedezése után semmi sem marad, a törlesztés csak káprázató lenne, mert annak eszközlése végett új adóssághoz kellene folyamodni, sőt az ilyen törlesztés által az állam terhei még szaporodhatnak is, ha t. i. az állam az

új kölcsönt drágán vette fel, azaz a kötelezvényeket alacsony kibocsátási áron adta ki.

Ha az állam a kölcsön által elvállalt kötelezvényeknek megfelelni többé nem képes, akkor nincs más hátra, mint állambukást, azaz a kötelezvényekben foglalt sommáknak alábbszállást kijelenteni, ez természetesen a nemzetnek vagyoni állapota megrendítőleg hat.

Mind ezekből kitetszik, hogy a helyes pénzügykezelés a kormány részéről államgazdászati szempontból is legnagyobb fontosságú, és hogy némely országok sokszor előre haladnak az államhatalomnak helyes pénzügykezelése által, más országok az államhatalom helytelen pénzügykezelései következtében elszegényednek, hanyatlanak és politikailag elsatnyulnak.

### 93. §. Az állampapírokkal kereskedés méltánylása.

Az állampapírok nem maradnak mindig ugyanazon egyén kezében, ki a pénzt a kormánynak kölcsön adta, hanem attól sokszor másra átruháztatnak, az állampapírok tehát ugymint valamely áru a forgalom és a kereskedésnek tárgyává válnak, az árt, melyen bizonyos időben eladatnak, folyamának nevezik, és ennek nagysága a kormány hitelétől függ, melyre megint különféle események bírnak befolyással.

Az állampapírokkal kereskedés újabb időben nagyon divatba jött, ennek okai pedig következők:

1-ör Hogy ily kereskedés által elért nagy nyereségek az embereket arra édesgetik.

2-ör Hogy a szerencsejátéknak is különös ingere van.

3-ör Hogy az ilyen kereskedésnél nem fordulnak elő más költségek, p. o. fuvarozásra, épületekre, határvámokra. <sup>1)</sup>

Az állampapírokkal kereskedés, ha azt nagy szenvedélylyel és nagy kiterjedésben üzik, mint az az újabb

időben tapasztalható, államgazdasági szempontból árnyoldalokkal bir, mert.

1-ör Sok tökét von magához, melyek abban egészen improductiv módon alkalmaztatnak, tehát a nemzeti vagyron szaporodásához épen nem járulnak; az egyiknek nyeresége ezen kereskedésnél másnak veszteségéből származik, csak akkor nyerhetne az egyik a nélkül, hogy a másik vesztene, ha valamely államkötelezvény ára folyvást felebbszöknék, de ez aligha történhetik valaha.

2-or Sok és értelmes embert oly foglalkozás felé von, mely által a közjó épen nem mozdittatik elő, holott ezek más productiv foglalkozásokban a társaságnak igen hasznosak lehettek volna.

3-or Ide járul, hogy az utak is, melyek által valaki ezen kereskedésben nyerni akar, hová tartozik másoknak elámítása, hamis hírek terjesztése, sokszor a jellem alacsonyodását előmozdítják, azonkívül a természeté vált játékdüh is gyakran némely embert a mástól reá bizott pénzeknek elsikkasztására vezet.

1. Az állampapírokkal kereskedésben különféle üzleteket lehet megkülönböztetni, t. i. némelykor a vétel mindjárt a szerződés kötésekor teljesítetik, azaz a vett állampapírok a vevőnek mindjárt kész fizetés mellett átadatnak, ily üzletnek napi vétel (marché en comptant) a neve, de néha a vétel nem mindjárt teljesítetik, hanem a szerződésben bizonyos határnap állapítatik meg annak teljesítésére, ezen időben aztán azon államkötelezvények a szerződés kötésekor már megállapított áron adatnak át; ily üzlet határidői üzletnek (marché á terme) vagy beszerzési üzletnek (Lieferungsgeschäft) is nevezetik. Ily üzletnél történhető, hogy valaki kötelezvényeket ad el, melyeket maga sem bir még, hanem melyeket magának is még be kell szerezni.

A határidőre tett üzletnél gyakran a szerződők magoknak a visszalépést a szerződéstől úgynevezett biztosítási díj fizetése mellett fentartják, t. i. előre meghatározatnak valamely somma, melyet az tartozik fizetni, ki a meghatározott határnapon a szerződéstől vissza akar lépni, ezen somma százalékokban fejeztetik ki, a visszalépés akkor történik, ha a folyam a szerződés kötése napja óta nagyon változott, és így az egyik vagy a másik szerződő félre kár háromolnék, ha a szerződés teljesítenék; ily esetben tehát az, kire kár háromolnék, ha a szerződés teljesítenék, a kikötött biztosítási díj fizetése mellett a szerződéstől visszalép, és így a kisebb kár által a nagyobbat elkerüli.

De gyakran a szerződőknek szándékában sincs a szerződést teljesíteni, hanem csak fogadás tétetik az állampapírok folyamának a fogadás ideje és bizonyos későbbi határnap közti különbözetére, és ilyenkor a szerződők egyike az eladónak, másika a vevőnek szerepét játsza, és az, ki vesztené, ha a szerződést teljesíteni kellene, a másiknak a folyam különbözetét megtéríti annyi kötelezvény után, a hányról szó volt a szerződésben, ilyen üzletnek különbözeti üzlet (Differenzgeschäft, agiotage, jeu de la bourse, stockjobberej) a neve.

Ezen kívül még mindenféle más üzletek fordulnak elő az állampapírokkal kereskedésben.

# TÁRGYMUTATO.

(A számok az illető lapok számát jelentik.)

## A.

- Adó 239. 267. 317.  
Alkukház 168. 285.  
Alkuszok 169. 286.  
Államadósság 316. 320.  
Állampapírokkal kereskedés 322.  
Álló katonaság 239.  
Aprópénz 117. 300.  
Ár: piaczi, termelési, annak legkedvezőbb állapota 101—109.  
Árány a productiv és improductiv fogyasztás közt 195. 316.  
Ármérv változatlan 129.  
Árviszony az arany és ezüst közt 129.  
Árumegállítási jog 293.  
Átszállítási kereskedés 94. 275.

## B.

- Bank 144. Letétibank 144. Kölcsönbank. Jegybank 146. 154. 308.  
Bankárok 154.  
Bányászat 84. 254.  
Becslési módja a vagyonnak általában és a nemzeti vagyonnak 38. 39.  
Bérlési törvények 229.  
Biztosítási intézetek, azoknak különfélesége 208—212. 249.

## C.

- Communismus 27.  
Csatornák 167. 294.  
Csereforgalom 71.  
Czéhrendszer 258—262.

## D.

- Drágaság 107.  
Dunagőzhajózást szabályozó egyezkedés 294.



## E.

- Égaljnak befolyása a termesztésre 48.  
 Egyedárusági rendszer 257.  
 Életbiztosítási intézetek 206.  
 Életjáradéki intézetek 206.  
 Elszegényedés okai 217.  
 Elkelése a földmivelési termékeknek 244.  
 Elkelése a műipari áruknak 266.  
 Engedélyezési rendszer 259, 263.  
 Erdőszet 80, 252.  
 Érték: általános csereérték, annak változása időjártával 36, 37.  
 Értelmisége a mezei gazdáknak 241.

## F.

- Factorok 298.  
 Falusi iskolák 242.  
 Fényűzés fogalma és annak méltánylása 202—204, 316.  
 Felosztása a javaknak. Eredeti származtatott 170—172, 315.  
 Folyóknak nemzetgazdasági fontossága 166.  
 Folyókra nézve intézkedések 292.  
 Folyók szabályozása és töltések 238.  
 Forgatást előmozdító eszközök 167.  
 Fogyasztása a javaknak 192—201, 316.  
 Fogyasztási készlet 60.  
 Fogyasztók elegendő száma 244.  
 Földnek befolyása a termelésre 49.  
 Fuvarozási kereskedés 92.  
 Fuvarozási üzlet 288.

## G.

- Gabonacsarnokok 245.  
 Gabonakereskedés 245—249.  
 Gazdasági egyletek 243.  
 Gazdasági tanintézetek 242.  
 Gazdászat 1.  
 Gépek 268—271.  
 Gőzösök 295.  
 Gyarmat 283.  
 Gyökeresített iparjogok 264.  
 Gyümölcsstermelés 80, 250.

## H.

- Hajómegállítási jog 293.  
 Hajók biztosítása 212, 297.

- Hajózási törvény 294.  
 Halászat 83. 251.  
 Használatlan telkek hasznosítása 236.  
 Hatósági árszabás 110.  
 Házassági engedelem 214.  
 Hely hol valamely gyártás üzeti befolyása a gyártmányok árára 268.  
 Helyzete a telki állománynak 233.  
 Hitbizományok 221. 316.  
 Hitel fogalma annak nemei foganatja, feltételei 130—133. 390.  
 Hitelintézetek 156.  
     földbirtoki hitelintézetek 157.  
     jelzálogos bank 159.  
     országos hitelintézet 159.  
     nagy ipar hitelintézet 161.  
 Hitelválság 240.  
 Holt kezek birtoka 315—316.  
 Hűbéri viszony 221.

## I.

- Javak anyagiak, szellemiek 1—3.  
 Javak forgásának fogalma és képessége a forgásra, a forgásnak változása 98—99.  
 Igaregyletek 265.  
 Ipargyámolítási pénztárak 266.  
 Ingó hitelintézetek, l. Nagyipari hitelintézetek.  
 Ipar és kereskedési kamarák 285.  
 Ipariskolák 264.  
 Iparszabadság rendszere 259.  
 Iparszabályzatok 278.  
 Ismerjelei a gazdaság virágzó állapotjának 41.  
 Jövedelmi ágak befolyása az áruk árára 189.

## K.

- Kamatláb 183—186. 267.  
 Kereskedésnek fogalma és productivitása 90—94.  
 Kereskedési consulok 298.  
 Kereskedési iskolák 284.  
 Kereskedési mérlegezés, mérleg 280—285.  
 Kereskedési szerződések 288.  
 Kereskedési társaságok 286.  
 Kézmívességi iskolák 263.  
 Kibérlése a telkeknek 228.  
 Kikerekítése a telkeknek 234.  
 Kikötők 274.  
 Kínálat és kereslet közti arány befolyása a javak árára 101.

- Kincsgyűjtés 365.  
 Kiszáritása a mocsároknak 237.  
 Kivándorlások 276.  
 Kiviteli jutalmak 304.  
 Kivitelvámok 267.  
 Közérzületnek vallási és erkölcsi műveltség befolyása a természet-  
 tésre 69.  
 Közlekedési eszközök 163—165.  
 Közöséges földművelési iskolák 241.  
 Községi telkek 235.  
 Külföldi pénz 301.

## L.

- Leszámolás és scontrirozás 134.  
 Legeltetési és vadászati joga a földesúrnak 224.

## M.

- Magtárak 245.  
 Malthus népességi tana 75.  
 Marhatenyésztés 80. 251.  
 Mercantilrendszer 17.  
 Mérleg és súlynak megállapítása 169. 268.  
 Mezei gazdaság 76.  
 Mezei gazdasági költségek 76,  
 Mobilisatioja a telkeknek 231.  
 Műipar 85.  
     Kivántatóság arra 87.  
     annak productivitása és fontossága 88.  
 Műipari kiállítások 265.  
 Munka, annak sokfélesége az irány szerint 51.  
     annak productiv ereje 52.  
 Munkabér 175—182. 267.  
 Munkaegyesítés 59.  
 Munkafelosztás 55—58.

## N.

- Nagy ipar előnyei és hátrányai 86.  
 Nagyipari hitelintézet 161.  
 Nemzetgazdaság 2.  
 Nemzetgazdasági állapotok 40.  
 Nemzetgazdasági politika 219.  
 Nemzetgazdaságnak előmozdítása 43.  
 Nemzetgazdasági tudomány 4.  
     annak haszna 7.  
     annak fejlődési menete 13—16.

annak segédtudományai 11.

annak természeti törvényei feltalálására vezető utak 9.

Nemzeti jövedelem, annak kiszámítása 190.

Nemzeti vagyonnak fogalma 33.

annak alkotó részei 34.

Népesség nagyságának befolyása a termelésre és a fogyasztásra 212.

Népesség számának befolyása a csereforgalomra 74.

Népesség természeti törvénye 215.

Növénytermesztés 79.

Nyers anyagok kivitelének korlátozása 277.

## O.

Olcóság 107.

Országutak és hidak 287.

Örökbér 229.

Örökváltság 263.

Össztársasulások 263. 271. 315.

Ötvözés 114.

## P.

Papírpénz 140—144. 306.

Patensi szabadalom 258.

Példánygazdaságok és terménykiállítások 242.

Pénz 112. 299.

Pénzalak 113. 299.

Pénz ára 122—126. 300.

Pénzforgás 121. 302.

Pénzkellék nagysága valamely országban 120.

Pénzkiviteli tilalom 303.

Pénzláb 114—116. 300.

Pénzlábnak rosszabbítása 116. 300.

Pénzverésdíj 118.

Physiocratiai rendszer 19.

Productív erők 46.

azok közreműködése 64—65.

Posták, távirdák 297.

Productionalis vagy kereskedési crisis 291.

## R.

Rajzbani oktatás 265.

Riccardó telekjövedelmi tana 173.

Robotok 223.

## S.

Sajátjog befolyása a productív erők közreműködésére 67—68.

Selyemtenyésztés 254.

- Sivóhomok elhárítása 238.  
 Smith Ádám vagy is a szabad ipar rendszere 22.  
 Socialismus 29.  
 Sokadalmak és vásárok 167. 287.  
 Subventiója nagyobb szerű iparágaknak 266. a gőzhajózásnak 295.  
 Súly a pénznek 114.  
 Szabad kikötők 276.  
 Szabad lerakók 276.  
 Szállítási eszközök 164. 287.  
 Személyes szolgálatok és szellemi munkák productivitása 96.  
 Szemléző intézetek 278.  
 Szőlőmivelés 80. 250.  
 Szükségletek és azoknak különfélesége 2.

## T.

- Tagosztály 234.  
 Takarékosága a gazdagoknak 198.  
 Takarékoságnak határai 200.  
 Takarékpénztárak 205. 114.  
     közönségesek 205.  
     különös célra szolgálók 206.  
 Tartalma a pénznek 115.  
 Telekjövedelem 172—175.  
 Telki állomány nagysága 230.  
 Tengerészet 166. 295.  
 Termelésegysítés 73.  
 Termelésfelosztás 73.  
 Termelés gazdaszátilag előnyös 45.  
 Termelés nagyban 72.  
 Természetnek erői a termelésnél 47.  
 Természetbeni adózások 223.  
 Tiszta jövedelem 45. 78.  
 Tőke, annak jelentékenysége, keletkezése, csökkenése, használati  
     tőkék, holt tőkék, nemzeti tőkék alkatrészei, álló, forgó  
     tőkék 60—64.  
 Tőkejövedelem 183—185.  
 Tőkekamat 185.  
 Tulajdoni viszony 225.

## U.

- Udvarrendszer 233.  
 Ugarrendszer 232.  
 Utépítészet 289.  
 Üzleti hitelintézet 161.  
 Uzsoratórvény 309—314.

## V.

- Vadászat 83. 251.  
 Vállalkozó jövedelem 187—188.  
 Váltólevél  
 Váltófolyam 138.  
 Vámintézkedéseknek hatása a gabonának árára 247.  
 Vaspályák 165. 289.  
 Védvámok, védvámi rendszer 272.  
 Vízi vámok 293.  
 Viszvárok 276.

## Sajtóhibák.

Lap	sor	a helyett	olvasd
1	2	nemzetgazdászati	nemzetgazdászati.
26	31	Wissenschaften	Staatswissenschaften.
116	31	kölföldiek	külföldiek
140	4	gazdászati	gazdászati
161	26	vágy	vagy
209	5	szükséges	szükséges
213	13	külföld	külföld
222	6	hübér	hübéri
222	18	tekek	telkek
236	32	véve	védve
262	23	soksor	sokszor
297	3	kikötők	kikötő
297	15	ügyeüre	ügyekre
314	16	elvált	elvállalt

Received of the  
 Treasurer of the  
 County of  
 the sum of  
 Dollars  
 for  
 the year ending  
 the 31st day of  
 1850

Receipts

No.	Date	Particulars	Amount
1	Jan 1	Balance forward	100.00
2	Jan 15	From A. B.	50.00
3	Jan 20	From C. D.	25.00
4	Jan 25	From E. F.	75.00
5	Jan 30	From G. H.	100.00
6	Feb 5	From I. J.	150.00
7	Feb 10	From K. L.	200.00
8	Feb 15	From M. N.	300.00
9	Feb 20	From O. P.	400.00
10	Feb 25	From Q. R.	500.00
11	Feb 30	From S. T.	600.00
12	Mar 5	From U. V.	700.00
13	Mar 10	From W. X.	800.00
14	Mar 15	From Y. Z.	900.00
15	Mar 20	From A. B.	1000.00
16	Mar 25	From C. D.	1100.00
17	Mar 30	From E. F.	1200.00
18	Apr 5	From G. H.	1300.00
19	Apr 10	From I. J.	1400.00
20	Apr 15	From K. L.	1500.00
21	Apr 20	From M. N.	1600.00
22	Apr 25	From O. P.	1700.00
23	Apr 30	From Q. R.	1800.00
24	May 5	From S. T.	1900.00
25	May 10	From U. V.	2000.00
26	May 15	From W. X.	2100.00
27	May 20	From Y. Z.	2200.00
28	May 25	From A. B.	2300.00
29	May 30	From C. D.	2400.00
30	Jun 5	From E. F.	2500.00
31	Jun 10	From G. H.	2600.00
32	Jun 15	From I. J.	2700.00
33	Jun 20	From K. L.	2800.00
34	Jun 25	From M. N.	2900.00
35	Jun 30	From O. P.	3000.00
36	Jul 5	From Q. R.	3100.00
37	Jul 10	From S. T.	3200.00
38	Jul 15	From U. V.	3300.00
39	Jul 20	From W. X.	3400.00
40	Jul 25	From Y. Z.	3500.00
41	Jul 30	From A. B.	3600.00
42	Aug 5	From C. D.	3700.00
43	Aug 10	From E. F.	3800.00
44	Aug 15	From G. H.	3900.00
45	Aug 20	From I. J.	4000.00
46	Aug 25	From K. L.	4100.00
47	Aug 30	From M. N.	4200.00
48	Sep 5	From O. P.	4300.00
49	Sep 10	From Q. R.	4400.00
50	Sep 15	From S. T.	4500.00
51	Sep 20	From U. V.	4600.00
52	Sep 25	From W. X.	4700.00
53	Sep 30	From Y. Z.	4800.00
54	Oct 5	From A. B.	4900.00
55	Oct 10	From C. D.	5000.00
56	Oct 15	From E. F.	5100.00
57	Oct 20	From G. H.	5200.00
58	Oct 25	From I. J.	5300.00
59	Oct 30	From K. L.	5400.00
60	Nov 5	From M. N.	5500.00
61	Nov 10	From O. P.	5600.00
62	Nov 15	From Q. R.	5700.00
63	Nov 20	From S. T.	5800.00
64	Nov 25	From U. V.	5900.00
65	Nov 30	From W. X.	6000.00
66	Dec 5	From Y. Z.	6100.00
67	Dec 10	From A. B.	6200.00
68	Dec 15	From C. D.	6300.00
69	Dec 20	From E. F.	6400.00
70	Dec 25	From G. H.	6500.00
71	Dec 30	From I. J.	6600.00
72	Jan 5	From K. L.	6700.00
73	Jan 10	From M. N.	6800.00
74	Jan 15	From O. P.	6900.00
75	Jan 20	From Q. R.	7000.00
76	Jan 25	From S. T.	7100.00
77	Jan 30	From U. V.	7200.00
78	Feb 5	From W. X.	7300.00
79	Feb 10	From Y. Z.	7400.00
80	Feb 15	From A. B.	7500.00
81	Feb 20	From C. D.	7600.00
82	Feb 25	From E. F.	7700.00
83	Feb 30	From G. H.	7800.00
84	Mar 5	From I. J.	7900.00
85	Mar 10	From K. L.	8000.00
86	Mar 15	From M. N.	8100.00
87	Mar 20	From O. P.	8200.00
88	Mar 25	From Q. R.	8300.00
89	Mar 30	From S. T.	8400.00
90	Apr 5	From U. V.	8500.00
91	Apr 10	From W. X.	8600.00
92	Apr 15	From Y. Z.	8700.00
93	Apr 20	From A. B.	8800.00
94	Apr 25	From C. D.	8900.00
95	Apr 30	From E. F.	9000.00
96	May 5	From G. H.	9100.00
97	May 10	From I. J.	9200.00
98	May 15	From K. L.	9300.00
99	May 20	From M. N.	9400.00
100	May 25	From O. P.	9500.00
101	May 30	From Q. R.	9600.00
102	Jun 5	From S. T.	9700.00
103	Jun 10	From U. V.	9800.00
104	Jun 15	From W. X.	9900.00
105	Jun 20	From Y. Z.	10000.00
106	Jun 25	From A. B.	10100.00
107	Jun 30	From C. D.	10200.00
108	Jul 5	From E. F.	10300.00
109	Jul 10	From G. H.	10400.00
110	Jul 15	From I. J.	10500.00
111	Jul 20	From K. L.	10600.00
112	Jul 25	From M. N.	10700.00
113	Jul 30	From O. P.	10800.00
114	Aug 5	From Q. R.	10900.00
115	Aug 10	From S. T.	11000.00
116	Aug 15	From U. V.	11100.00
117	Aug 20	From W. X.	11200.00
118	Aug 25	From Y. Z.	11300.00
119	Aug 30	From A. B.	11400.00
120	Sep 5	From C. D.	11500.00
121	Sep 10	From E. F.	11600.00
122	Sep 15	From G. H.	11700.00
123	Sep 20	From I. J.	11800.00
124	Sep 25	From K. L.	11900.00
125	Sep 30	From M. N.	12000.00
126	Oct 5	From O. P.	12100.00
127	Oct 10	From Q. R.	12200.00
128	Oct 15	From S. T.	12300.00
129	Oct 20	From U. V.	12400.00
130	Oct 25	From W. X.	12500.00
131	Oct 30	From Y. Z.	12600.00
132	Nov 5	From A. B.	12700.00
133	Nov 10	From C. D.	12800.00
134	Nov 15	From E. F.	12900.00
135	Nov 20	From G. H.	13000.00
136	Nov 25	From I. J.	13100.00
137	Nov 30	From K. L.	13200.00
138	Dec 5	From M. N.	13300.00
139	Dec 10	From O. P.	13400.00
140	Dec 15	From Q. R.	13500.00
141	Dec 20	From S. T.	13600.00
142	Dec 25	From U. V.	13700.00
143	Dec 30	From W. X.	13800.00
144	Jan 5	From Y. Z.	13900.00
145	Jan 10	From A. B.	14000.00
146	Jan 15	From C. D.	14100.00
147	Jan 20	From E. F.	14200.00
148	Jan 25	From G. H.	14300.00
149	Jan 30	From I. J.	14400.00
150	Feb 5	From K. L.	14500.00
151	Feb 10	From M. N.	14600.00
152	Feb 15	From O. P.	14700.00
153	Feb 20	From Q. R.	14800.00
154	Feb 25	From S. T.	14900.00
155	Feb 30	From U. V.	15000.00
156	Mar 5	From W. X.	15100.00
157	Mar 10	From Y. Z.	15200.00
158	Mar 15	From A. B.	15300.00
159	Mar 20	From C. D.	15400.00
160	Mar 25	From E. F.	15500.00
161	Mar 30	From G. H.	15600.00
162	Apr 5	From I. J.	15700.00
163	Apr 10	From K. L.	15800.00
164	Apr 15	From M. N.	15900.00
165	Apr 20	From O. P.	16000.00
166	Apr 25	From Q. R.	16100.00
167	Apr 30	From S. T.	16200.00
168	May 5	From U. V.	16300.00
169	May 10	From W. X.	16400.00
170	May 15	From Y. Z.	16500.00
171	May 20	From A. B.	16600.00
172	May 25	From C. D.	16700.00
173	May 30	From E. F.	16800.00
174	Jun 5	From G. H.	16900.00
175	Jun 10	From I. J.	17000.00
176	Jun 15	From K. L.	17100.00
177	Jun 20	From M. N.	17200.00
178	Jun 25	From O. P.	17300.00
179	Jun 30	From Q. R.	17400.00
180	Jul 5	From S. T.	17500.00
181	Jul 10	From U. V.	17600.00
182	Jul 15	From W. X.	17700.00
183	Jul 20	From Y. Z.	17800.00
184	Jul 25	From A. B.	17900.00
185	Jul 30	From C. D.	18000.00
186	Aug 5	From E. F.	18100.00
187	Aug 10	From G. H.	18200.00
188	Aug 15	From I. J.	18300.00
189	Aug 20	From K. L.	18400.00
190	Aug 25	From M. N.	18500.00
191	Aug 30	From O. P.	18600.00
192	Sep 5	From Q. R.	18700.00
193	Sep 10	From S. T.	18800.00
194	Sep 15	From U. V.	18900.00
195	Sep 20	From W. X.	19000.00
196	Sep 25	From Y. Z.	19100.00
197	Sep 30	From A. B.	19200.00
198	Oct 5	From C. D.	19300.00
199	Oct 10	From E. F.	19400.00
200	Oct 15	From G. H.	19500.00
201	Oct 20	From I. J.	19600.00
202	Oct 25	From K. L.	19700.00
203	Oct 30	From M. N.	19800.00
204	Nov 5	From O. P.	19900.00
205	Nov 10	From Q. R.	20000.00
206	Nov 15	From S. T.	20100.00
207	Nov 20	From U. V.	20200.00
208	Nov 25	From W. X.	20300.00
209	Nov 30	From Y. Z.	20400.00
210	Dec 5	From A. B.	20500.00
211	Dec 10	From C. D.	20600.00
212	Dec 15	From E. F.	20700.00
213	Dec 20	From G. H.	20800.00
214	Dec 25	From I. J.	20900.00
215	Dec 30	From K. L.	21000.00
216	Jan 5	From M. N.	21100.00
217	Jan 10	From O. P.	21200.00
218	Jan 15	From Q. R.	21300.00
219	Jan 20	From S. T.	21400.00
220	Jan 25	From U. V.	21500.00
221	Jan 30	From W. X.	21600.00
222	Feb 5	From Y. Z.	21700.00
223	Feb 10	From A. B.	21800.00
224	Feb 15	From C. D.	21900.00
225	Feb 20	From E. F.	22000.00
226	Feb 25	From G. H.	22100.00
227	Feb 30	From I. J.	22200.00
228	Mar 5	From K. L.	22300.00
229	Mar 10	From M. N.	22400.00
230	Mar 15	From O. P.	22500.00
231	Mar 20	From Q. R.	22600.00
232	Mar 25	From S. T.	22700.00
233	Mar 30	From U. V.	22800.00
234	Apr 5	From W. X.	22900.00
235	Apr 10	From Y. Z.	23000.00
236	Apr 15	From A. B.	23100.00
237	Apr 20	From C. D.	23200.00
238	Apr 25	From E. F.	23300.00
239	Apr 30	From G. H.	23400.00
240	May 5	From I. J.	23500.00
241	May 10	From K. L.	23600.00
242	May 15	From M. N.	23700.00
243	May 20	From O. P.	23800.00
244	May 25	From Q. R.	23900.00
245	May 30	From S. T.	24000.00
246	Jun 5	From U. V.	24100.00
247	Jun 10	From W. X.	24200.00
248			